

SÉNAT DE BELGIQUE

SESSION DE 1998-1999

10 MARS 1999

Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale des personnes morales

RAPPORT

FAIT AU NOM
DE LA COMMISSION
DE LA JUSTICE
PAR MME **JEANMOYE**

Ont participé aux travaux de la commission :

1. Membres effectifs : MM. Lallemand, président; Bourgeois, Coveliers, Mmes de Bethune, Delcourt-Pêtre, MM. Desmedt, Erdman, Foret, Goris, Hotyat, Mahoux, Mme Merchiers, MM. Raes et Vandenberghe.
2. Membres suppléants : M. Caluwé, Mmes Van der Wildt, Willame-Boonen et Jeanmoye, rapporteuse.
3. Autres sénateurs : MM. Anciaux, Boutmans, Mme Lizin et M. Loones.

Voir :

Documents du Sénat :

1-1217 - 1998/1999 :

- Nº 1 : Proposition de loi de M. Vandenberghe et consorts.
Nºs 2 à 5 : Amendements.

Les annexes seront distribuées ultérieurement.

BELGISCHE SENAAAT

ZITTING 1998-1999

10 MAART 1999

Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen

VERSLAG

NAMENS DE COMMISSIE
VOOR DE JUSTITIE
UITGEBRACHT
DOOR MEVROUW **JEANMOYE**

Aan de werkzaamheden van de Commissie hebben deelgenomen :

1. Vaste leden : de heren Lallemand, voorzitter; Bourgeois, Coveliers, de dames de Bethune, Delcourt-Pêtre, de heren Desmedt, Erdman, Foret, Goris, Hotyat, Mahoux, mevrouw Merchiers, de heren Raes en Vandenberghe.
2. Plaatsvervangers : de heer Caluwé, de dames Van der Wildt, Willame-Boonen en Jeanmoye, rapporteur.
3. Andere senatoren : de heren Anciaux, Boutmans, mevrouw Lizin en de heer Loones.

Zie :

Gedr. St. van de Senaat :

1-1217 - 1998/1999 :

- Nr. 1 : Wetsvoorstel van de heer Vandenberghe c.s.
Nrs. 2 tot 5 : Amendementen.

De bijlagen zullen later worden rondgedeeld.

SOMMAIRE

	Pages
I. Exposé introductif de l'auteur de la proposition	5
II. Discussion générale	14
III. Discussion des articles et votes	30
— Intitulé	30
1. Article premier	31
2. Article 2	31
Du principe de la responsabilité pénale des personnes morales	31
A. Discussion	31
— De l'imputation et du concours de responsabilités	31
— Des personnes morales qui ne peuvent être réputées responsables pénalement	49
B. Votes	50
C. Corrections formelles	51
3. Article 3	52
4. Article 4	52
Des peines applicables aux infractions commises par les personnes morales	52
A. Discussion	52
B. Votes	56
C. Corrections formelles	56
5. Article 5	56
6. Article 6	57
De la dissolution, de l'interdiction d'exercer une activité, de la fermeture et de la publica- tion de la décision	57
A. Discussion	57
— Article 36 (interdiction d'exercer une acti- vité)	57
— Article 37 (fermeture)	58
— Article 37bis (publication ou diffusion)	59
— Amendement tendant à insérer un arti- cle 37ter (désignation d'un administra- teur provisoire)	61
B. Votes	62
C. Corrections formelles	63
7. Article 7	63

INHOUD

	Blz.
I. Inleidende uiteenzetting door de indiener van het wetsvoorstel	5
II. Algemene bespreking	14
III. Artikelsgewijze bespreking en stemmingen	30
— Opschrift	30
1. Artikel 1	31
2. Artikel 2	31
Het principe van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen	31
A. Bespreking	31
— De toerekening en de samenloop van verantwoordelijkheden	31
— Over de rechtspersonen die niet als straf- rechtelijk verantwoordelijke rechtsper- sonen kunnen worden beschouwd	49
B. Stemmingen	50
C. Tekstverbeteringen	51
3. Artikel 3	52
4. Artikel 4	52
Straffen toepasselijk op de misdrijven gepleegd door rechtspersonen	52
A. Bespreking	52
B. Stemmingen	56
C. Tekstverbeteringen	56
5. Artikel 5	56
6. Artikel 6	57
Ontbinding, verbod een activiteit uit te oefen- en, sluiting en bekendmaking van de beslis- sing	57
A. Bespreking	57
— Artikel 36 (verbod een activiteit uit te oefenen)	57
— Artikel 37 (sluiting)	58
— Artikel 37bis (bekendmaking of ver- spreiding)	59
— Amendement tot invoeging van een arti- kel 37ter (aanstelling van een bijzondere bewindvoerder)	61
B. Stemmingen	62
C. Tekstverbeteringen	63
7. Artikel 7	63

8. Article 8	63
De l'amende pouvant être infligée aux personnes morales	63
A. Discussion	63
B. Votes	66
C. Corrections formelles	67
9. Article 9	68
— De la confiscation spéciale	68
Correction formelle	68
10. Article 9bis (nouveau) (article 10 du texte adopté)	68
— Du cumul de la responsabilité civile et de la responsabilité pénale	68
A. Discussion	68
B. Votes	71
C. Corrections formelles	71
11. Article 10 (article 11 du texte adopté)	72
De la perte de la personnalité juridique	72
A. Discussion	72
B. Votes	73
C. Corrections formelles	73
12. Article 11 (article 12 du texte adopté)	74
De la représentation de la personne morale/ désignation d'un mandataire	74
A. Discussion	74
B. Votes	75
C. Corrections formelles	76
13. Article 12 (article 13 du texte adopté)	76
Extinction de l'action publique	76
A. Discussion	76
B. Votes	77
C. Corrections formelles	77
14. Articles 13 et 14 (articles 14 et 15 du texte adopté)	77
Corrections formelles	77
15. Article 15 (article 16 du texte adopté)	78
Des mesures provisoires à l'égard des personnes morales	78
A. Discussion	78
B. Votes	80

8. Artikel 8	63
De geldboete op rechtspersonen toepasselijk	63
A. Bespreking	63
B. Stemmingen	66
C. Tekstverbeteringen	67
9. Artikel 9	68
— De bijzondere verbeurdverklaring	68
Tekstverbetering	68
10. Artikel 9bis (nieuw) (artikel 10 van de aangenomen tekst)	68
— Cumulatie van burgerlijke aansprakelijkheid en strafrechtelijke verantwoordelijkheid	68
A. Bespreking	68
B. Stemmingen	71
C. Tekstverbeteringen	71
11. Artikel 10 (artikel 11 van de aangenomen tekst)	72
Verlies van de rechtspersoonlijkheid	72
A. Bespreking	72
B. Stemmingen	73
C. Tekstverbeteringen	73
12. Artikel 11 (artikel 12 van de aangenomen tekst)	74
Vertegenwoordiging van de rechtspersoon van een lasthebber	74
A. Bespreking	74
B. Stemmingen	75
C. Tekstverbeteringen	76
13. Artikel 12 (artikel 13 van de aangenomen tekst)	76
Verval van de strafvordering	76
A. Bespreking	76
B. Stemmingen	77
C. Tekstverbeteringen	77
14. Artikelen 13 en 14 (artikelen 14 en 15 van de aangenomen tekst)	77
Tekstverbeteringen	77
15. Artikel 15 (artikel 16 van de aangenomen tekst)	78
Voorlopige maatregelen ten aanzien van rechtspersonen	78
A. Bespreking	78
B. Stemmingen	80

C. Corrections formelles	80	C. Tekstverbeteringen	80
16. Article 15bis (nouveau) et 15ter (nouveau) (articles 17 et 18 du texte adopté)	81	16. Artikel 15bis (nieuw) en 15ter (nieuw) (artike- len 17 en 18 van de aangenomen tekst) . .	81
Comparution de la personne morale	81	Verschijning van de rechtspersoon	81
A. Discussion	81	A. Bespreking	81
B. Votes	89	B. Stemmingen	89
C. Corrections formelles	90	C. Tekstverbeteringen	90
17. Article 16 (article 19 du texte adopté) . . .	90	17. Artikel 16 (artikel 19 van de aangenomen tekst)	90
Registre notice des jugements	90	Register van vonnissen	90
A. Discussion	90	A. Bespreking	90
B. Votes	90	B. Stemmingen	90
C. Correction formelle	91	C. Tekstverbetering	91
18. Article 17 (article 20 du texte adopté) . . .	91	18. Artikel 17 (artikel 20 van de aangenomen tekst)	91
A. Discussion	91	A. Bespreking	91
B. Votes	91	B. Stemmingen	91
C. Corrections formelles	91	C. Tekstverbeteringen	91
19. Amendements tendant à insérer un article 18 (nouveau)	91	19. Amendementen tot invoeging van een arti- kel 18 (nieuw)	91
Loi concernant la suspension, le sursis et la probation	91	Wet betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie	91
A. Discussion	92	A. Bespreking	92
B. Votes	93	B. Stemmingen	93
IV. Vote final	94	IV. Eindstemming	94

La commission de la Justice a examiné la proposition de loi qui fait l'objet du présent rapport lors de ses réunions des 13, 19, 19, 26 et 27 janvier et 23 février 1999.

I. EXPOSÉ INTRODUCTIF DE L'AUTEUR DE LA PROPOSITION DE LOI

L'auteur de la proposition de loi précise que le gouvernement a longuement travaillé sur un avant-projet de loi relatif à l'instauration de la responsabilité pénale des personnes morales. Cet avant-projet visait à mettre en œuvre les recommandations R (81)-12 et R(88)-18 aux Etats membres, formulées par le Comité des ministres du Conseil de l'Europe au sujet de la criminalité des affaires et de la responsabilité des entreprises personnes morales pour les infractions commises à l'occasion de l'exercice de leurs activités.

L'avant-projet de loi du gouvernement a été soumis pour avis au Conseil d'État. Cet avis est reproduit en annexe au présent rapport.

Le Conseil d'État a formulé trois observations générales.

La première observation porte sur la manière dont on va imputer une infraction à la personne morale (I.1. imputation matérielle ou légale).

Le deuxième point concerne la manière dont on va constater l'existence de l'élément intentionnel ou moral chez la personne morale (I.2. Élément intentionnel ou moral).

La troisième critique porte sur le concours de la responsabilité de la personne morale et de la responsabilité individuelle de l'administrateur ou du préposé (I.3. La question dite du concours des responsabilités).

Après avoir pris connaissance de l'avis du Conseil d'État, on a déposé le texte revu et corrigé au Sénat, sous la forme d'une proposition de loi. Les développements de celle-ci s'efforcent d'apporter réponse aux observations du Conseil d'État.

CONSIDÉRATIONS GÉNÉRALES

La proposition de loi qui vous est soumise a pour objet d'introduire en droit belge le principe de la responsabilité pénale des personnes morales. La proposition contient trois types de dispositions dans cette perspective. Tout d'abord, une première disposition énonce le principe (article 2 de la proposition). Ensuite, plusieurs dispositions prévoient les peines spécifiques qui s'appliqueront à l'égard des personnes morales et adaptent les règles relatives à la mesure de la peine au cas spécifique des personnes morales. Enfin, plusieurs dispositions prévoient les adaptations qui s'imposent en ce qui concerne le déroule-

De commissie voor de Justitie heeft dit wetsvoorstel besproken tijdens haar vergaderingen van 13, 19, 26 en 27 januari, 2, 3, 9, en 23 februari 1999.

I. INLEIDENDE UITEENZETTING DOOR DE INDIENER VAN HET WETSVOORSTEL

De indiener van het wetsvoorstel verduidelijkt dat binnen de regering geruime tijd is gewerkt aan een voorontwerp tot invoering van de strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen. Dit voorontwerp werd opgesteld om gevolg te geven aan de aanbeveling nrs R (81)-12 en (88)-18 van het Ministercomité aan de lidstaten van de Raad van Europa over de criminaliteit in de zakenwereld en de verantwoordelijkheid van de ondernemingen-rechtspersonen voor strafbare feiten die zij in de uitoefening van hun activiteit plegen.

Dit voorontwerp van de regering is voor advies aan de Raad van State voorgelegd. Dit advies is opgenomen als bijlage bij dit verslag.

De Raad van State formuleerde drie algemene opmerkingen.

Een eerste opmerking betreft de wijze waarop men een strafbaar feit zal toerekenen aan de rechtspersoon (I.1. materiële of wettelijke toerekening).

Het tweede punt betreft de wijze waarop het bestaan van het intentionele of het morele bestanddeel.

Een laatste kritiek betreft de samenloop van de verantwoordelijkheid van de rechtspersoon met de individuele verantwoordelijkheid van de bestuurder of de aangestelde (I.3 zogenaamde samenloop van verantwoordelijkheid).

Nadat kennis werd genomen van het advies van de Raad van State, is de verbeterde tekst als voorstel bij de Senaat ingediend. De memorie van toelichting poogt een antwoord te bieden op de opmerkingen van de Raad van State.

ALGEMENE BEGINSELEN

Het wetsvoorstel dat u voorgelegd wordt, heeft tot doel het principe van de strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen in het Belgische recht in te voeren. Het voorstel bevat drie types bepalingen in dat opzicht. Eerst en vooral legt een eerste bepaling het principe vast (artikel 2 van het voorstel). Vervolgens zijn er verschillende bepalingen die specifieke straffen bepalen die van toepassing zullen zijn op rechtspersonen, en die de regels betreffende de strafmaat aanpassen aan het specifieke geval van de rechtspersonen. Tot slot voorzien meerdere bepalingen in de aanpassingen die zich opdringen op het vlak

ment de la procédure pénale à l'égard d'une personne morale soupçonnée d'avoir commis une infraction.

1. Le principe de la responsabilité pénale des personnes morales

L'article 2 inscrit en droit belge le principe de la responsabilité pénale des personnes morales. La philosophie qui a été suivie dans ce contexte consiste à assimiler, dans la plus large mesure possible, les personnes morales aux personnes physiques.

À la lumière des remarques générales formulées par le Conseil d'État sur l'avant-projet du gouvernement, il est important de souligner que les rédacteurs de la présente proposition conçoivent la personne morale comme une réalité sociale qui peut commettre une faute pénale propre et doit donc aussi pouvoir être tenue responsable sur le plan pénal. Contrairement à l'approche qui semble être à la base de l'avis du Conseil d'État, il n'est donc pas recouru au modèle-fiction, selon lequel la personne morale est purement considérée comme une collectivité de personnes physiques individuelles. C'est aussi la raison pour laquelle la responsabilité pénale de la personne morale n'a pas été considérée, dans la présente proposition, comme une responsabilité dérivée qui ne pourrait donner lieu à des poursuites et à une condamnation qu'en cas de preuve de la commission d'une infraction par une personne physique individualisée au sein de la personne morale, dont le comportement peut être imputé à la personne morale.

Il s'ensuit que la distinction invoquée par le Conseil d'État entre l'imputation légale et matérielle des infractions à leur auteur n'est pas pertinente. Il doit néanmoins être clair que la condamnation pénale d'une personne morale pour une infraction doit toujours être fondée sur la présence simultanée des éléments matériel et intentionnel de l'infraction. La façon dont cette imputation est opérée pour les éléments matériel et intentionnel est précisée respectivement sous les points 1.2. et 1.3.

Les observations du Conseil d'État relatives à la violation du principe de légalité ne peuvent pas être davantage suivies. En ce qui concerne la définition légale des comportements punissables, la proposition est claire: la personne morale peut, en principe, commettre toutes les infractions et celles-ci sont — cela va de soi — déterminées par la loi. En ce qui concerne les peines applicables aux personnes morales, celles-ci sont précisément prévues par la présente proposition. Dans la mesure où le Conseil d'État est d'avis que la façon d'imputer devrait être définie légalement, celle-ci ne doit pas être rattachée au principe de légalité — à comparer d'ailleurs avec la problématique de l'imputation de la faute à une personne

van het verloop van de strafprocedure tegen een rechtspersoon die ervan verdacht wordt een misdrijf begaan te hebben.

1. Het principe van de strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen

Artikel 2 van het wetsvoorstel voert in het Belgische recht de strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen in. De basisfilosofie hierbij is dat in de mate van het mogelijke rechtspersonen worden geassimileerd met natuurlijke personen.

In het licht van de algemene opmerkingen van de Raad van State omtrent het voorontwerp van de regering is het van belang te onderstrepen dat de opstellers van dit voorstel uitgaan van de rechtspersoon als maatschappelijke realiteit die een eigen strafrechtelijke fout kan begaan en hiervoor dan ook op strafrechtelijk vlak aansprakelijk moet kunnen worden gesteld. In tegenstelling tot de visie die aan het advies van de Raad van State ten grondslag lijkt te liggen, wordt derhalve niet het fictiemodel gehanteerd, binnen hetwelk de rechtspersoon louter als een collectiviteit van individuele natuurlijke personen wordt beschouwd. Dit is dan ook de reden waarom de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon in dit voorstel niet als een afgeleide aansprakelijkheid wordt beschouwd, die enkel tot vervolging en veroordeling aanleiding zou kunnen geven, wanneer het bewijs geleverd wordt van het plegen van een misdrijf door een geïndividualiseerde natuurlijke persoon binnen de rechtspersoon, wiens gedrag toegerekend kan worden aan de rechtspersoon.

Hieruit blijkt derhalve dat het door de Raad van State ingeroepen onderscheid tussen de wettelijke en de materiële toerekening van misdrijven aan de dader ervan niet relevant is. Het moet evenwel duidelijk zijn dat de strafrechtelijke veroordeling van een rechtspersoon voor een misdrijf altijd gegrond moet zijn op het gelijktijdig aanwezig zijn van het materieel en het intentioneel element van het misdrijf. De wijze waarop deze toerekening gebeurt, wordt onder de punten 1.2 en 1.3 respectievelijk voor het materieel en het intentioneel element toegelicht.

De opmerkingen van de Raad van State met betrekking tot de schending van het legaliteitsbeginsel kunnen evenmin worden gevolgd. Inzake de wettelijke omschrijving van de strafbare gedragingen is het voorstel duidelijk: de rechtspersoon kan in principe alle misdrijven plegen en deze zijn uiteraard wettelijk bepaald. Wat betreft de op rechtspersonen toepasselijke straffen, deze worden juist door dit wetsvoorstel bepaald. In de mate dat de Raad van State van oordeel is dat de wijze van toerekening wettelijk zou moeten worden omschreven, moet dit niet in verband gebracht worden met het legaliteitsprincipe — vergelijk overigens met de problematiek van de toerekening van het schuld-element aan een natuurlijke

physique, qui n'est pas non plus réglée par la loi —, mais au principe du caractère personnel du droit pénal. Comme cela a déjà été indiqué ci-dessus, le caractère innovant de cette proposition réside justement dans le choix d'un modèle dans lequel la personne morale en soi est considérée comme une entité responsable pénalement.

1.1. *Les catégories de personnes couvertes*

Le champ d'application de cette responsabilité en ce qui concerne les personnes est tout à fait général et couvre les personnes morales de droit public comme de droit privé et les sociétés commerciales comme les associations. Une exception est toutefois faite pour certaines personnes morales de droit public qui disposent d'un organe directement élu selon des règles démocratiques. En ce qui concerne les CPAS, certains disposent d'un tel organe, d'autres non. Il est par conséquent souhaitable d'exclure tous les CPAS du champ d'application.

Il n'est pas explicité que le changement de forme de la personne morale (par fusion, scission, absorption ou changement de forme juridique) n'a en tant que tel pas d'influence sur la responsabilité. Cela découle cependant automatiquement des règles du droit des sociétés.

La responsabilité est étendue aux entités qui ne possèdent pas la personnalité juridique (ni par conséquent de patrimoine propre). Il s'agit en particulier des associations momentanées et des associations en participation, des sociétés sans personnalité juridique visées à l'article 2, alinéa 3, des lois coordonnées sur les sociétés commerciales — c'est-à-dire les sociétés à objet commercial qui n'ont pas déposé leurs actes conformément à l'article 10, alinéa 1^{er}, de la même loi — des sociétés commerciales en formation et des sociétés civiles.

La raison de l'extension de la responsabilité pénale aux entités précitées consiste justement à éviter une discrimination. Il ne serait en effet pas acceptable que les infractions donnent lieu à des poursuites différentes, lorsqu'elles sont commises par une même entité économique, selon que cette entité a formellement adopté ou non la forme de la personnalité juridique. Sans cette assimilation, des personnes morales qui forment une entité économique identique, pourraient être poursuivies comme des entités sans personnalité juridique pour les mêmes infractions sur la base de leur propre responsabilité pénale, tandis que pour ces autres entités, la responsabilité pénale individuelle des personnes physiques doit être établie. Cette assimilation est par conséquent fondée sur la même philosophie de base déjà exposée ci-dessus. La présente proposition limite cependant cette assimilation aux entités ayant des activités essentiellement économi-

persoon, die evenmin door de wet wordt geregeld —, maar met het principe van het persoonlijk karakter van het strafrecht. Zoals hierboven reeds werd aangegeven, bestaat het vernieuwend karakter van dit voorstel juist in de keuze van de regering voor een model waarin de rechtspersoon zelf als een strafrechtelijk verantwoordelijke entiteit wordt beschouwd.

1.1. *De categorieën van gedekte personen*

Het toepassingsgebied van deze aansprakelijkheid *ratione personae* is algemeen, in die zin dat ze zowel betrekking heeft op publiekrechtelijke als privaatrechtelijke rechtspersonen, en zowel op vennootschappen als verenigingen. Er wordt evenwel een uitzondering gemaakt voor een aantal publiekrechtelijke rechtspersonen die een rechtstreeks democratisch verkozen orgaan hebben. Bepaalde OCMW's hebben eveneens een rechtstreeks verkozen orgaan, en andere niet. Het is daarom wenselijk alle OCMW's uit te sluiten van het toepassingsgebied.

Er wordt niet geëxpliciteerd dat de omvorming van de rechtspersoon (door fusie, splitsing, opslorping, wijziging van rechtsvorm) als zodanig geen invloed heeft op deze aansprakelijkheid. Dit volgt immers automatisch uit de regels van het vennootschapsrecht.

De aansprakelijkheid wordt uitgebreid tot entiteiten die juridisch gezien geen rechtspersoonlijkheid (en dus geen gescheiden vermogen) bezitten. Het gaat met name om de tijdelijke handelsverenigingen en de handelsverenigingen bij wijze van deelneming, de duurzame handelsvennootschappen zonder rechtspersoonlijkheid beoogd in artikel 2, derde lid, van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen — dit wil zeggen de vennootschappen met commercieel doel die hun akten niet hebben neergelegd overeenkomstig artikel 10, eerste lid, van dezelfde wet —, de handelsvennootschappen in oprichting en de burgerlijke vennootschappen.

De reden van de uitbreiding van de strafrechtelijke aansprakelijkheid tot de voormelde entiteiten bestaat er juist in een discriminatie te vermijden. Het gaat met name niet op dat misdrijven op een andere wijze aanleiding zouden geven tot vervolging, wanneer zij gepleegd worden door eenzelfde economische entiteit, naar gelang deze entiteit formeel de vorm van de rechtspersoonlijkheid heeft aangenomen of niet. Zonder deze gelijkstelling zouden rechtspersonen die een identieke economische entiteit uitmaken als entiteiten zonder rechtspersoonlijkheid vervolgd kunnen worden voor dezelfde misdrijven op basis van hun eigen strafrechtelijke aansprakelijkheid, terwijl bij die andere entiteiten de individuele strafrechtelijke aansprakelijkheid van natuurlijke personen moet worden aangetoond. Deze gelijkstelling is derhalve gefundeerd op dezelfde hiervoor reeds aangegeven basisfilosofie. Onderhavig voorstel beperkt deze ge-

ques, parce que cette problématique est moins pertinente pour d'autres groupements dans la société.

1.2. *Les comportements qui donnent lieu à la responsabilité*

En ce qui concerne les comportements qui donnent lieu à la responsabilité de la personne morale, la proposition prévoit que la personne morale est pénalement responsable pour tout type d'infraction, à la condition que celle-ci ait été commise soit en vue de la réalisation de l'objet de la personne morale, soit en vue de promouvoir son intérêt ou pour son compte.

On a préféré cette formulation plus précise à celle, plus large, adoptée par le Conseil de l'Europe dans sa recommandation 1988/18, qui vise tous les faits accomplis à l'occasion de l'exercice des activités de la personne morale. En effet, on estime que la responsabilité pénale de la personne morale ne doit être engagée que quand il existe un lien intrinsèque entre le fait infractionnel et la personne morale en tant que telle. Il ne paraît par contre pas approprié de rendre la personne morale pénalement responsable de faits commis par des personnes ayant un lien avec elle (employés, administrateurs,...), quand celles-ci n'auraient fait que profiter du cadre juridique ou matériel de la personne morale pour commettre des infractions dans leur propre intérêt ou pour leur compte. Il ne s'agit pas d'instaurer une responsabilité objective de la personne morale pour tout fait quelconque commis en son sein. Ce point sera développé au point 1.3 à propos de l'élément intentionnel requis de la personne morale.

À l'inverse, on a estimé ne pas devoir préciser les personnes physiques ou les organes par lesquels la responsabilité pénale de la personne morale pourrait être engagée. En effet, cette indication aurait pour conséquence une limitation de la responsabilité qui ne se justifie pas, dans la mesure où elle imposerait une double imputation des faits, à savoir à la personne morale et à des personnes physiques déterminées. En outre, dans l'hypothèse où l'intervention des organes serait requise pour engager la responsabilité de la personne morale, toute responsabilité pourrait être éludée par le simple fait pour l'organe de ne pas acter les décisions qui auraient un caractère illicite.

À titre d'exemple, le principe de la responsabilité pénale des personnes morales a été introduit dans le code pénal français par une loi du 22 juillet 1992, qui prévoit que «les personnes morales sont responsables pénalement (...) des infractions commises, pour leur compte, par leurs organes ou représentants.» Par

lijkstelling evenwel tot entiteiten met in essentie economische activiteiten, omdat deze problematiek minder pertinent is voor andere groeperingen in de samenleving.

1.2. *De gedragingen die aanleiding geven tot de aansprakelijkheid*

Inzake de gedragingen die de aansprakelijkheid van de rechtspersoon met zich mee brengen bepaalt het voorstel dat de rechtspersoon strafrechtelijk aansprakelijk is voor alle misdrijven, op voorwaarde dat deze zijn gepleegd hetzij ter verwezenlijking van het doel van de rechtspersoon, hetzij ter waarneming van zijn belang of voor zijn rekening.

De voorkeur ging naar deze meer precieze formulering boven de ruimere formulering van de Raad van Europa in haar aanbeveling 1988/18, die alle feiten beoogt die gepleegd zijn naar aanleiding van de uitoefening van de activiteiten van de rechtspersoon. Men meent immers dat de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon slechts in het geding moet komen indien er een intrinsieke band is tussen het strafrechtelijk feit en de rechtspersoon als zodanig. Het lijkt daarentegen niet gepast om de rechtspersoon strafrechtelijk aansprakelijk te stellen voor feiten gepleegd door personen die een band hebben met haar (werknemers, bedienden...), wanneer deze slechts gebruik hebben gemaakt van het juridisch kader of het materiaal van de rechtspersoon om misdrijven te plegen in hun eigen belang of voor hun rekening. Het gaat niet om het invoeren van een objectieve aansprakelijkheid van de rechtspersoon voor eender welk feit gepleegd in haar schoot. Dit punt wordt verder ontwikkeld onder punt 1.3 betreffende het intentioneel element vereist in hoofde van de rechtspersoon.

Anderzijds lijkt het niet nodig om de natuurlijke personen of de organen te preciseren waarvoor de rechtspersoon strafrechtelijk aansprakelijk gesteld zou kunnen worden. Deze aanduiding zou immers een beperking van de aansprakelijkheid tot gevolg hebben die niet gerechtvaardigd is, in de mate dat zij een dubbele toerekening van de feiten zou opleggen, namelijk aan de rechtspersoon en aan bepaalde fysieke personen. Daarenboven, in de hypothese dat de interventie van organen zou vereist zijn om de aansprakelijkheid van de rechtspersoon met zich mee te brengen, zou iedere aansprakelijkheid ontweken kunnen worden door het enkele feit dat het orgaan de beslissingen met een onrechtmatig karakter niet zou acteren.

Bij wijze van voorbeeld wordt gewezen op het principe van de strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen dat ingevoerd werd in het Franse Strafwetboek door een wet van 22 juli 1992, die bepaalt dat «de rechtspersonen strafrechtelijk aansprakelijk zijn (...) voor de misdrijven gepleegd voor

contre, aux Pays-Bas, le code se limite à prévoir, dans son article 51, inséré par la loi du 23 juin 1976, que «les faits punissables peuvent être commis par des personnes physiques ou morales». Dans ce dernier cas, «si le fait punissable est commis par une personne morale, la poursuite pénale peut être engagée et les peines ou mesures prononcées, soit à l'encontre de la personne morale, soit à l'encontre des commanditaires de l'infraction et de ceux qui ont conduit en fait à la réalisation de l'infraction, soit contre ces deux catégories de personnes en même temps». Le principe contenu dans la présente proposition constitue un juste milieu entre ces deux approches et la solution la plus large si on veut éviter de tomber dans le travers de l'instauration d'une responsabilité objective.

1.3. L'élément intentionnel dans le chef de la personne morale

Le projet de loi n'explicite pas le mode d'imputation des faits à la personne morale. Il a été considéré qu'il s'agit d'une question de fait qui doit être laissée à l'appréciation du juge.

Cela étant, il doit être clair que le projet ne vise pas à instaurer une responsabilité objective dans le chef de la personne morale. Le principe général du droit pénal selon lequel l'élément intentionnel est un élément constitutif de tout crime et de tout délit s'applique également à la personne morale. Il va de soi cependant que cet élément intentionnel devra être apprécié en tenant compte des caractéristiques propres que présente une personne morale. Il devra être établi soit que la réalisation de l'infraction découle d'une décision intentionnelle prise au sein de la personne morale, soit qu'elle résulte, par un lien de causalité déterminé, d'une négligence au sein de la personne morale. On vise par exemple l'hypothèse où une organisation interne déficiente de la personne morale, des mesures de sécurité insuffisantes ou des restrictions budgétaires déraisonnables ont créé les conditions qui ont permis la réalisation de l'infraction.

Inscrire dans la loi la manière dont l'imputation de l'élément intentionnel doit être faite, comme le suggère le Conseil d'État, ne cadre pas avec la logique du projet de loi (voir plus haut). Afin d'apprécier la réalisation et la manifestation de l'élément fautif dans le chef de la personne morale, le juge se basera cependant sur l'attitude des organes au sein de la personne morale, y compris les organes de fait, qui ne peuvent pas nécessairement être identifiés comme des personnes physiques. L'intention n'est pas de limiter la responsabilité pénale de la personne morale aux

hun rekening, door hun organen of hun vertegenwoordigers. In Nederland daarentegen beperkt het wetboek zich in zijn artikel 51, ingevoerd door de wet van 23 juni 1976, tot de bepaling dat «strafbare feiten kunnen worden begaan door natuurlijke personen of rechtspersonen». In dit laatste geval, «indien een strafbaar feit wordt begaan door een rechtspersoon, kan de strafvervolgning worden ingesteld en kunnen de in de wet bepaalde straffen en maatregelen, indien zij daarvoor in aanmerking komen, worden uitgesproken: 1^o tegen die rechtspersoon, dan wel 2^o tegen hen die tot het feit opdracht hebben gegeven, alsmede tegen hen die feitelijke leiding hebben gegeven aan de verboden gedraging, dan wel 3^o tegen de onder 1^o en 2^o genoemden tesamen». Het principe dat in dit wetsvoorstel gekozen is, is een middenweg tussen deze twee benaderingen, en de meest ruime oplossing indien men wil vermijden in de val van de invoering van een objectieve aansprakelijkheid te vallen.

1.3. Het intentioneel element in hoofde van de rechtspersoon

Het wetsontwerp expliciteert niet op welke wijze de gedragingen toegerekend moeten worden aan de rechtspersoon. Er wordt geoordeeld dat dit een feitenkwestie is die overgelaten moet worden aan de rechter.

Duidelijk moet alleszins zijn dat het ontwerp geen objectieve aansprakelijkheid voor de rechtspersoon wenst in te voeren. Het algemeen principe van het strafrecht volgens hetwelk een intentioneel element een constitutief bestanddeel van iedere misdaad en van ieder wanbedrijf is eveneens van toepassing op de rechtspersoon. Het spreekt echter vanzelf dat dit schuld- element beoordeeld zal moeten worden rekening houdend met de kenmerken die eigen zijn aan een rechtspersoon. Aangetoond zal moeten worden hetzij dat het misdrijf voortkomt uit een opzettelijke beslissing genomen binnen de rechtspersoon, hetzij dat er een nalatigheid is op het niveau van de rechtspersoon die in causaal verband staat met het misdrijf. Men beoogt bijvoorbeeld de hypothese waar een gebrekkige interne organisatie van de rechtspersoon, onvoldoende veiligheidsmaatregelen of onredelijke budgettaire beperkingen de voorwaarden gecreëerd hebben die het misdrijf mogelijk hebben gemaakt.

De wijze waarop de toerekening van het intentioneel element moet plaatsvinden, inschrijven in de wet, zoals de Raad van State suggereert, past niet in de logica van het wetsontwerp (zie hoger). Om de totstandkoming en de veruiterlijking van het schuldelement bij de rechtspersoon te beoordelen, zal de rechter evenwel peilen naar de houding van de organen binnen de rechtspersoon, met inbegrip van de feitelijke organen, die niet noodzakelijk als natuurlijke personen kunnen worden geïndividualiseerd. Het is niet de bedoeling de strafrechtelijke aansprakelijk-

infractions commises par ses organes légaux ou statutaires. La responsabilité pénale de la personne morale peut aussi être la conséquence de faits matériels commis par certains de ses préposés ou mandataires. Elles doivent alors au moins avoir eu connaissance de l'intention de commettre l'infraction et y avoir consenti ou bien avoir incité elles-mêmes à la commission de l'infraction. Dans le cas d'infractions non intentionnelles, il devra être démontré qu'elles ont eu connaissance du risque de réalisation de l'infraction et ont négligé de prendre les mesures pour éviter celle-ci. Si la loi requiert un dol général ou spécial comme élément constitutif, il sera nécessaire d'établir que celui-ci est également présent dans le chef des instances dirigeantes.

1.4. Le concours des responsabilités pénales des personnes morales et des personnes physiques

En outre, la proposition règle la relation entre la responsabilité pénale de la personne morale et celle des personnes physiques pour les mêmes faits. Cette question ne peut évidemment surgir que dans le cas où une personne physique peut être identifiée comme auteur de l'infraction. Le principe retenu est celui de l'exclusion du cumul des responsabilités, sauf dans le cas où il peut être établi que l'infraction peut être imputée personnellement à une personne physique, qui aurait agi de manière intentionnelle. Contrairement à ce que le Conseil d'État semble affirmer dans son avis, l'exclusion du cumul des responsabilités ne concerne que les délits commis avec la négligence comme élément intentionnel. Le point de départ est par conséquent la qualification légale de l'infraction.

La proposition entend ainsi revenir sur une certaine jurisprudence audacieuse dans l'imputation d'infractions aux personnes dirigeantes au sein de personnes morales en considérant que la preuve de l'infraction était présente sur la base de manquements de ces personnes, dans des cas où l'incrimination requiert clairement l'intention, ou même en arrivant à une responsabilité pénale quasi objective, seulement sur la base de la position de la personne concernée au sein de la personne morale.

Néanmoins, la proposition ne peut être interprétée comme donnant carte blanche aux personnes qui adoptent des comportements punissables dans le cadre d'une personne morale. Comme cela a été dit plus haut, la personne morale et la personne physique peuvent être poursuivies et condamnées ensemble comme coauteurs en cas de dol. Si l'élément moral chez la personne physique est la négligence — ce qui sera souvent le cas dans le droit pénal spécial où beaucoup d'incriminations ne requièrent pas le dol —, il appartiendra au juge de vérifier au cas par cas laquelle

heid van de rechtspersoon te beperken tot misdrijven gepleegd door haar wettelijke of statutaire organen. De strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon kan ook het gevolg zijn van materiële feiten gepleegd door sommige van haar aangestelden of lasthebbers. Zij moeten dan minstens kennis hebben gehad van het voornemen om het misdrijf te plegen en daarmee hebben ingestemd dan wel zelf hebben aangedrongen op het plegen van het misdrijf. In geval van opzettelijke misdrijven zal aangetoond moeten worden dat zij kennis hebben gehad van het risico voor het plegen van het misdrijf en nalatig geweest zijn met het nemen van maatregelen om het misdrijf te voorkomen. Indien de wet een algemeen of bijzonder opzet als constitutief bestanddeel vereist, zal bewezen moeten worden dat dit ook aanwezig was in hoofde van de leidinggevende instanties.

1.4. Desamenloopvande strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen en die van natuurlijke personen

Het voorstel regelt voorts de verhouding tussen de aansprakelijkheid van de rechtspersoon en die van natuurlijke personen voor dezelfde feiten. Deze vraag kan uiteraard enkel rijzen ingeval een natuurlijke persoon als dader van het misdrijf kan worden geïdentificeerd. Het gehanteerde principe houdt in dat cumulatie van aansprakelijkheden in dat geval uitgesloten is, tenzij aangetoond kan worden dat het misdrijf ook aan de natuurlijke persoon zelf kan worden toegerekend, die manifest opzettelijk gehandeld heeft. In tegenstelling tot hetgeen de Raad van State in het advies lijkt te stellen, betreft de uitsluiting van cumulatie enkel de delicten gepleegd met nalatigheid als intentioneel element. Het uitgangspunt is derhalve de wettelijke kwalificatie van het misdrijf.

Het voorstel beoogt aldus terug te komen op bepaalde rechtspraak die zeer ver ging in de toerekening van misdrijven aan leidinggevende personen binnen rechtspersonen door het misdrijf bewezen te achten op basis van tekortkomingen van deze personen, daar waar het misdrijf duidelijk opzet vereist, of zelfs louter op basis van de positie van de betrokkene binnen de rechtspersoon te komen tot een bijna objectieve strafrechtelijke aansprakelijkheid.

Niettemin kan het niet zo zijn dat het voorstel een vrijbrief biedt voor personen die in het kader van de rechtspersoon strafbare gedragingen stellen. Zoals gezegd, kunnen in geval van opzet, de rechtspersoon en de natuurlijke persoon samen als mededaders worden vervolgd en veroordeeld. Indien in hoofde van de natuurlijke persoon enkel de schuldvorm van nalatigheid aanwezig is — wat vaak het geval zal zijn in het bijzonder strafrecht waar voor veel misdrijven geen opzet vereist is —, zal de rechter geval per geval moeten nagaan of de verantwoordelijkheid van de

de la responsabilité de la personne morale ou de la personne physique est déterminante. Ainsi on évite que soit la personne morale, soit la personne physique puisse évaluer le risque pénal à priori. Contrairement à ce que le Conseil d'État affirme, l'évaluation mentionnée ne concerne aucunement la question de savoir si le comportement est légalement punissable ou non, ni la question de savoir quelles peines peuvent être infligées, ni la question de savoir si et de quelle manière l'action publique peut être exercée. Il s'agit ici d'une exception légale aux dispositions relatives à la participation criminelle qui autrement obligeraient le juge à condamner dans tous les cas à la fois la personne physique et la personne morale, lorsque les éléments matériel et intentionnel de l'infraction ont été établis à leur charge.

2. Le système des peines applicables aux personnes morales

Relativement à la remarque du Conseil d'État concernant le sort des mécanismes de sanctions directes et indirectes qui, dans le passé, étaient utilisés pour remédier en partie à l'absence d'une responsabilité pénale propre des personnes morales, et notamment les sanctions administratives, il faut avant tout faire remarquer que l'existence et la multiplication des réglementations constituent une raison supplémentaire de la nécessité de la proposition de loi. L'instauration d'une responsabilité pénale à part entière pour les personnes morales sera cependant une occasion d'examiner, dans les divers domaines où des réglementations alternatives ont été créées, où il est indiqué que celles-ci soient supprimées.

2.1. La peine principale

La constatation de base qui s'impose en ce qui concerne la détermination de la sanction est que la première peine principale applicable aux personnes physiques, qui est la peine privative de liberté, n'est ni applicable ni transposable comme telle aux personnes morales. On a donc opté pour l'amende comme peine principale commune à toutes les infractions commises par les personnes morales.

Dans ce contexte, le point de départ pour la détermination de l'échelle légale des peines d'amende applicables aux personnes morales a été de maintenir le parallélisme le plus étroit possible avec les peines qui peuvent être appliquées à des personnes physiques pour les mêmes faits.

Un tel parallélisme implique l'existence d'un mécanisme de conversion entre les peines privatives de liberté prévues à l'encontre des personnes physiques et les peines d'amende applicables aux personnes morales. Un tel mécanisme ne peut toutefois être

rechtspersoon, dan wel van de natuurlijke persoon het zwaarst moet doorwegen. Aldus wordt vermeden dat, hetzij de rechtspersoon, hetzij de natuurlijke persoon, a priori een inschatting kan maken van het strafrechtelijke risico. In tegenstelling tot hetgeen de Raad van State stelt, betreft de voormelde inschatting geenszins de vraag of de gedraging al dan niet wettelijk strafbaar is, noch de vraag welke straffen zouden kunnen worden opgelegd, evenmin als de vraag of en op welke wijze de strafvordering kan worden uitgeoefend. Het gaat hier om een wettelijke uitzondering op de bepalingen inzake strafbare deelneming die de rechter anders zouden verplichten in alle gevallen de natuurlijke persoon en de rechtspersoon beiden te veroordelen, wanneer in hoofde van beiden het materieel en het intentioneel element van het misdrijf bewezen worden geacht.

2. De systematiek van de straffen ten aanzien van rechtspersonen

Inzake de opmerking van de Raad van State betreffende het lot van de bestaande rechtstreekse en onrechtstreekse sanctiemechanismen die in het verleden aangewend werden om deels te verhelpen aan de afwezigheid van een eigen strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon, en met name de administratieve sancties, moet vooreerst worden opgemerkt dat het bestaan en de vermenigvuldiging van dergelijke regelingen een reden te meer is die de noodzaak van dit wetsvoorstel aantoonst. Het invoeren van een volwaardige strafrechtelijke aansprakelijkheid voor de rechtspersonen zal evenwel een aanleiding zijn om in de diverse domeinen waar alternatieve regelingen in het leven werden geroepen, na te gaan waar het aangewezen is dat deze worden opgeheven.

2.1. De hoofdstraf

De basisvaststelling die zich opdringt wat de bepaling van de straf aangaat, is dat de eerste hoofdstraf die van toepassing is op natuurlijke personen, met name de vrijheidsstraf, noch toepasbaar, noch als zodanig transposeerbaar is in hoofde van rechtspersonen. Er is dus gekozen voor de geldboete als hoofdstraf, die gemeenschappelijk is voor alle misdrijven gepleegd door rechtspersonen.

In deze context is het uitgangspunt voor de bepaling van de wettelijke schaal van geldboeten toepasselijk op de rechtspersoon, de handhaving van een zo groot mogelijk parallelisme met de straffen die opgelegd kunnen worden aan natuurlijke personen voor dezelfde feiten.

Een dergelijk parallelisme impliceert het bestaan van een conversiemechanisme van de vrijheidsstraffen die voorzien zijn voor natuurlijke personen naar de geldboeten die toepasselijk zijn op de rechtspersonen. Een dergelijk mechanisme kan echter niet puur

purement automatique, mais doit tenir compte de la multiplicité des choix faits par le législateur en matière de sanction. Il doit prendre en considération en particulier le fait que certaines infractions soient sanctionnées uniquement par une peine privative de liberté, d'autres par une peine privative de liberté et une amende, d'autres enfin uniquement par une amende. Il doit tenir compte également du fait que le niveau des amendes prévues varie fortement d'un domaine du droit pénal à l'autre.

Le principe général qui a été suivi dans la détermination de ce mécanisme de conversion est que des personnes physiques ne peuvent en aucun cas être punies plus sévèrement que des personnes morales.

Ces considérations ont mené à distinguer trois hypothèses. Tout d'abord, pour les crimes et délits punissables actuellement d'une peine privative de liberté et d'une amende, un mécanisme de conversion s'appliquera: le minimum sera forfaitaire par catégorie d'infraction (crime ou délit), sauf si ce forfait est inférieur au minimum d'amende prévu par la loi pour le fait, auquel cas ce dernier minimum vaudra également à l'égard de la personne morale; le maximum sera déterminé par rapport à la durée de la peine privative de liberté, sans pouvoir être inférieur au double de l'amende prévue par la loi pour le fait. Ensuite, pour les faits punis uniquement d'une amende par la loi, celle-ci s'appliquera également aux personnes morales, sans modification. Enfin, en matière de contravention, une fourchette d'amende applicable à toutes les contraventions est fixée.

Un problème particulier se pose pour la détermination de l'amende quand la peine prévue par la loi pour le fait est une peine de privation de liberté à perpétuité. La conversion a été faite sur la base d'une privation de liberté présumée effective pendant 20 à 60 ans, en tenant compte des possibilités d'une libération conditionnelle éventuelle. Il était nécessaire de tenir compte de cette éventualité *ab initio* parce que, par le paiement d'une amende, la peine est entièrement et immédiatement subie, tandis qu'une peine de prison n'est seulement subie que dans la mesure où le temps s'écoule jusqu'à une éventuelle libération conditionnelle.

Partant d'un souci de garder un parallélisme maximal entre les peines prévues pour les personnes morales et les personnes physiques, les dispositions du livre I^{er} sont rendues applicables aux personnes morales. Contrairement à ce que le Conseil d'État propose, il n'est pas nécessaire de préciser quelles dispositions du livre I^{er} seront applicables, le but étant justement qu'en principe toutes les dispositions du livre I^{er} qui sont pertinentes pour la détermination de la peine puissent être applicables.

automatisch werken, maar moet rekening houden met de veelheid van keuzes gemaakt door de wetgever op het gebied van de straffen. Het moet meer bepaald rekening houden met het feit dat bepaalde misdrijven slechts door een vrijheidsstraf gesanctioneerd worden, andere door een vrijheidsstraf en een geldboete, en andere tot slot slechts door een geldboete. Het moet eveneens rekening houden met het feit dat de hoogte van de geldboetes sterk verschilt van het ene gebied van het strafrecht tot het andere.

Het algemene principe dat gevolgd werd voor de vaststelling van dit conversiemechanisme is dat natuurlijke personen in geen enkel geval strenger gestraft kunnen worden dan rechtspersonen.

Deze overwegingen hebben geleid tot het onderscheid tussen drie hypothesen. Eerst en vooral zal voor de misdaden en de wanbedrijven die nu strafbaar zijn met een vrijheidsstraf en een geldboete een conversiemechanisme van toepassing zijn: het minimum zal forfaitair zijn per categorie van misdrijf (misdaad of wanbedrijf), behalve indien dit forfait lager is dan het minimum van de geldboete bepaald door de wet voor het feit, in welk geval dit laatste minimum ook zal gelden ten aanzien van de rechtspersoon; het maximum zal bepaald worden in overeenstemming met de duur van de vrijheidsstraf, zonder minder te kunnen zijn dan het dubbele van de geldboete bepaald door de wet voor het feit. Voorts zal voor de feiten die door de wet enkel met een geldboete bestraft worden, deze geldboete ook gelden voor de rechtspersoon, zonder wijziging. Tot slot wordt voor overtredingen een marge van geldboete vastgesteld die toepasselijk zal zijn voor alle overtredingen.

Een bijzonder probleem rijst voor de vaststelling van de geldboete wanneer de straf door de wet voor het feit bepaald een levenslange vrijheidsberovende straf is. De conversie is gedaan op basis van een veronderstelde effectieve vrijheidsberoving gedurende 20 tot 60 jaar, waarbij tevens is beoogd bij het bepalen van de bedragen *ab initio* rekening te houden met de mogelijkheden van een eventuele voorwaardelijke invrijheidstelling. Het was nodig met deze eventualiteit *ab initio* rekening te houden omdat bij betaling van een geldboete de straf onmiddellijk en volledig wordt ondergaan terwijl een gevangenisstraf slechts wordt ondergaan in de mate dat de tijd tot aan een eventuele voorwaardelijke invrijheidstelling verstrijkt.

Met het uitgangspunt een zo groot mogelijk parallelisme na te streven tussen de straffen voor rechtspersonen en natuurlijke personen, worden de bepalingen van Boek I toepasselijk verklaard op rechtspersonen. In tegenstelling met wat de Raad van State voorstelt, is het niet noodzakelijk te preciseren welke bepalingen van Boek I van toepassing zullen zijn, nu het net de bedoeling is in beginsel al de bepalingen van Boek I die relevant zijn bij de strafbepaling van toepassing te laten zijn.

2.2. *Les peines accessoires*

De la même manière que pour la peine principale, certaines peines accessoires prévues par le Code pénal sont spécifiques aux personnes physiques et sont difficilement transposables aux personnes morales. Il en va ainsi notamment de l'interdiction de certains droits civils et politiques (articles 31 à 34 du Code pénal), de même que de la destitution des titres, grades, fonctions, emplois et offices publics (article 19 du Code pénal).

Par contre, la confiscation spéciale prévue par les articles 42 à 43bis du Code pénal est quant à elle directement applicable, sans adaptation de la loi, aux personnes morales. Une telle peine sera particulièrement appropriée pour sanctionner des personnes morales, en particulier la confiscation des choses qui ont été produites par l'infraction et des avantages patrimoniaux tirés d'infractions (article 42, 3^o), qui les privera des bénéfices qu'elles auraient faits directement ou indirectement par le moyen de l'infraction. Comme le Conseil d'État l'observe, ceci répond au souci traduit par la recommandation 1988/18 du Conseil de l'Europe de tenir compte, en infligeant des sanctions de nature financière, de l'avantage que la personne morale a tiré de ses activités illégales.

La proposition de loi prévoit pour les personnes morales, la possibilité pour le juge d'assortir la condamnation pour un crime ou pour un délit, dans les cas prévus par la loi, de la sanction de la publication ou de la diffusion de la décision.

La proposition prévoit en outre trois nouvelles peines spécifiques pour les personnes morales: la dissolution, l'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social et la fermeture d'un ou plusieurs établissements. Il s'agit de peines qui, si elles sont accessoires par rapport à la peine principale d'amende, peuvent être d'une grande sévérité. Elles ne pourront par conséquent pas être prononcées par le juge dans tous les cas.

La dissolution — qui constitue la «mort» de la personne morale — ne pourra être prononcée que s'il est établi que la personne morale a été volontairement, à titre principal, créée dans le but de commettre les crimes ou délits sur lesquels porte la condamnation ou détournée de son objet dans ce but. Seules les personnes morales qui se sont placées dans l'illégalité dès leur création pourront donc être dissoutes en vertu de cette disposition. La proposition du Conseil d'État a été reprise.

L'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social et la fermeture d'un ou plusieurs établissements ne pourront être prononcées que pour les crimes et délits spécifiques prévus par le législateur

2.2. *De bijkomende straffen*

Zoals ook geldt voor de hoofdstraf, zijn sommige bijkomende straffen ingesteld door het Strafwetboek eigen aan de natuurlijke personen en moeilijk transposeerbaar naar de rechtspersonen. Het gaat met name om de ontzetting uit bepaalde burgerlijke en politieke rechten (artikelen 31-34 van het Strafwetboek), en ook om de afzetting van titels, graden, openbare ambten, bedieningen en betrekkingen (artikel 19 van het Strafwetboek).

Daarentegen is de bijzondere verbeurdverklaring bepaald door de artikelen 42 tot 43bis van het Strafwetboek op zichzelf onmiddellijk toepasbaar, zonder aanpassing van de wet, op de rechtspersonen. Een dergelijke straf zal trouwens bijzonder gepast zijn om rechtspersonen te bestraffen; meer bepaald zal de verbeurdverklaring van de zaken die uit het misdrijf voortkomen en van vermogensvoordelen die uit het misdrijf zijn verkregen (artikel 42, 3^o) hun de winsten kunnen ontzeggen die ze rechtstreeks of onrechtstreeks door het misdrijf hebben gemaakt. Zoals de Raad van State opmerkt, beantwoordt dit aan de bekommernis vertolkt door de aanbeveling 1988/18 van de Raad van Europa om bij het opleggen van sancties van geldelijke aard rekening te houden met het voordeel dat de rechtspersoon heeft gehaald uit zijn illegale activiteiten.

Het wetsvoorstel voorziet voor rechtspersonen de mogelijkheid voor de rechter om in de wettelijk bepaalde gevallen bij veroordeling voor een misdaad of een wanbedrijf de straf van bekendmaking of verspreiding van de beslissing op te leggen.

Het wetsvoorstel bepaalt daarenboven drie specifieke straffen voor de rechtspersonen: de ontbinding, het verbod een activiteit uit te oefenen die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel, en de sluiting van één of meer inrichtingen. Het gaat hier om straffen die, indien ze toegevoegd worden aan de hoofdstraf die de geldboete is, erg zwaar kunnen zijn. Ze zullen derhalve niet in alle gevallen door de rechter kunnen worden uitgesproken.

De ontbinding — de «doodstraf» voor de rechtspersoon — kan enkel uitgesproken worden indien aangetoond wordt dat de veroordeelde rechtspersoon opzettelijk werd opgericht met het doel de misdaden of wanbedrijven te plegen waarvoor zij werd veroordeeld of zij hiertoe van haar doel werd afgewend. Enkel de rechtspersonen die zich reeds vanaf hun creatie in de illegaliteit geplaagd hebben zullen dus ontbonden kunnen worden krachtens deze bepaling. Het tekstvoorstel van de Raad van State terzake werd overgenomen.

Het verbod een activiteit uit te oefenen die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel en de sluiting van één of meer inrichtingen zullen slechts uitgesproken kunnen worden voor de specifieke misdaden of

particulier. Les modalités spécifiques devront être prévues à cette occasion.

En ce qui concerne l'interdiction d'exercer une activité qui relève de l'objet social, le Conseil d'État ne peut être suivi dans sa proposition. Le texte projeté stipule en effet clairement qu'une activité déterminée est visée (ce seront normalement les activités à l'occasion ou dans le cadre desquelles l'infraction pour laquelle la personne morale a été condamnée, a été commise) et non la recherche de la réalisation de l'objet social en tant que telle. Il n'est dès lors pas utile de renvoyer dans le texte de la loi à une catégorie spécifique d'activités, comme le préconise le Conseil d'État.

2.3. Adaptation des règles relatives au taux de la peine

La proposition de loi adapte un certain nombre de principes du droit pénal général, pour tenir compte du fait que la peine principale à l'égard de la personne morale est une amende, distincte de celle prévue pour les personnes physiques, dont le montant est calculé à partir d'un mécanisme de conversion spécifique. L'objectif poursuivi par cette adaptation est ici aussi de garantir le parallélisme le plus étroit possible avec les peines qui peuvent être appliquées à des personnes physiques pour les mêmes faits.

3. Adaptation du droit de la procédure pénale

À côté des modifications qu'il faut apporter au droit matériel pour tenir compte des spécificités liées aux personnes morales, il convient également de prévoir certains aménagements du droit de la procédure pénale dans le même but. La proposition contient quatre types de dispositions dans cette perspective, qui concernent la représentation en justice de la personne morale poursuivie pénalement, la compétence territoriale des juridictions à l'égard de la personne morale, les mesures provisoires à l'encontre de la personne morale et, enfin, l'inscription de la condamnation au registre du greffe du tribunal.

II. DISCUSSION GÉNÉRALE

Un commissaire souligne l'importance de cette proposition de loi, attendue depuis longtemps. Les travaux de la commission parlementaire chargée d'enquêter sur la criminalité organisée ont démontré la nécessité d'une législation instaurant la responsabilité pénale des personnes morales.

Un aperçu de la situation dans le contexte européen paraît également utile, compte tenu de la mobilité des

wanbedrijven door de bijzondere wetgever bepaald. Daarbij zullen dan de bijzondere modaliteiten voorzien moeten worden.

Met betrekking tot het verbod een activiteit uit te oefenen die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel kan de Raad van State niet worden gevolgd in zijn voorstel. De ontworpen tekst stelt immers duidelijk dat een bepaalde activiteit wordt gevisieerd (het zal normaliter de activiteit betreffen naar aanleiding of in het kader waarvan het misdrijf werd gepleegd waarvoor de rechtspersoon werd veroordeeld) en niet het verder nastreven van het maatschappelijk doel als zodanig. Het is ook niet nuttig in de tekst van de wet te verwijzen naar één specifieke categorie van activiteiten zoals de Raad van State voorstelt.

2.3. Aanpassing van de regels betreffende de strafmaat

Het wetsvoorstel past de regels aan betreffende een aantal principes van algemeen strafrecht, om rekening te houden met het feit dat de hoofdstraf voor rechtspersonen een geldboete is die onderscheiden is van degene voorzien voor natuurlijke personen en waarvan de hoogte werd berekend door middel van een bijzonder conversiemechanisme. Ook hier is het streefdoel van deze aanpassing een zo groot mogelijk parallelisme te bewaren met de straffen die opgelegd kunnen worden aan natuurlijke personen voor dezelfde feiten.

3. Aanpassing van het strafprocesrecht

Naast de wijzigingen die aangebracht moeten worden in het materiële recht om rekening te houden met de specifieke kenmerken van de rechtspersonen, moeten met hetzelfde doel ook bepaalde regelingen getroffen worden op het gebied van het strafprocesrecht. Het voorstel bevat met dit oogpunt een viertal soorten bepalingen, die betrekking hebben op de vertegenwoordiging in rechte van de rechtspersoon die strafrechtelijk vervolgd wordt, de territoriale bevoegdheid van de rechtbanken voor de rechtspersonen, de voorlopige maatregelen ten aanzien van rechtspersonen, en tenslotte de inschrijving van de veroordeling in het register op de griffie van de rechtbank.

II. ALGEMENE BESPREKING

Een lid onderstreept het belang van het lang verwachte wetsvoorstel. De werkzaamheden van de parlementaire onderzoekscommissie naar de georganiseerde criminaliteit toonden aan dat een wetgeving waarbij de rechtspersonen strafrechtelijk aansprakelijk kunnen worden gesteld, noodzakelijk is.

Tevens lijkt een overzicht van de toestand in Europees verband zeer nuttig, rekening houdend met de

sociétés de ce genre. Cela n'a aucun sens de fermer seulement une filiale en Belgique, tandis que la société mère peut poursuivre tranquillement ses activités dans un autre pays. Il faut donc examiner la portée des condamnations prononcées en Belgique.

L'intervenant considère qu'il y a lieu, dans le débat, d'être très attentif aux observations du Conseil d'État. En fait, ces observations rejoignent la discussion générale sur les conditions d'incrimination de la personne morale.

Comme l'a déjà relevé l'auteur de la proposition de loi, le Conseil d'État a formulé trois observations générales.

Une première concerne l'imputabilité d'une infraction à la personne morale (I.1. imputation matérielle ou légale).

Le deuxième point porte sur la façon dont l'existence de l'élément intentionnel ou moral sera reconnue dans le chef de la personne morale (I.2. élément intentionnel ou élément moral).

Une dernière critique concerne le concours de la responsabilité de la personne morale et de la responsabilité individuelle de l'administrateur ou du préposé (I.3. la question dite du concours des responsabilités).

En ce qui concerne l'imputation de certains faits à la personne morale, le Conseil d'État estime qu'il faudrait envisager deux hypothèses. Dans un certain nombre de cas, l'infraction est sans plus imputable à la personne morale de par la définition du délit (par exemple le fait de ne pas disposer d'une autorisation ou de ne pas respecter un certain nombre de règles de sécurité, avec pour conséquence un accident frappant le travailleur). Par contre, en cas d'infractions pures et simples, il faut pouvoir en retrouver l'auteur effectif. Dans le cas de faux en écritures, par exemple, on doit pouvoir retrouver l'auteur matériel pour pouvoir imputer l'acte à la personne morale. Le Conseil d'État renvoie à ce propos aux développements (doc. Sénat, n° 1-1217/1, point 1.2, deuxième alinéa), qui précisent qu'il doit exister un lien intrinsèque entre le fait infractionnel et la personne morale. Or, les critères d'imputation ou de plus ample identification du fait ne sont pas énoncés dans le texte en projet. D'après le Conseil d'État, l'article 5 proposé du Code pénal est rédigé d'une manière très imprécise et va à l'encontre du principe de légalité au sens des articles 12, deuxième alinéa, et 14 de la Constitution. Le Conseil d'État renvoie également à la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme en ce qui concerne la précision requise des normes pénales, de manière que celles-ci soient prévisibles dans leur application et puissent être établies avec une sécurité juridique suffisante.

mobilité van soortgelijke vennootschappen. Het heeft geen zin enkel een dochtermaatschappij in België te sluiten, terwijl de moedermaatschappij in een ander land rustig verder kan gaan. Men moet derhalve de draagwijdte van in België uitgesproken veroordelingen nagaan.

Spreker is van oordeel dat de opmerkingen van de Raad van State veel aandacht moeten krijgen in het debat. In feite gaan deze opmerkingen terug naar de algemene discussie over de voorwaarden van strafbaarstelling van de rechtspersoon.

Zoals reeds werd aangestipt door de indiener van het wetsvoorstel, formuleerde de Raad van State drie algemene opmerkingen.

Een eerste opmerking betreft de wijze waarop men een strafbaar feit zal toerekenen aan de rechtspersoon (I.1. materiële of wettelijke toerekening).

Het tweede punt betreft de wijze waarop het bestaan van het intentionele of het morele bestanddeel bij de rechtspersoon zal worden erkend (I.2. intentioneel element of moreel bestanddeel).

Een laatste kritiek betreft de samenloop van de verantwoordelijkheid van de rechtspersoon met de individuele verantwoordelijkheid van de bestuurder of de aangestelde (I.3. zogenaamde samenloop van verantwoordelijkheid).

Wat betreft de toerekening van bepaalde feiten aan de rechtspersoon is de Raad van State van oordeel dat men twee hypothesen onder ogen zou moeten nemen. In een aantal gevallen is het strafbaar feit zonder meer toerekenbaar aan de rechtspersoon wegens de delictsomschrijving (bijvoorbeeld het niet beschikken over een vergunning, of het niet naleven door de onderneming van een aantal veiligheidsverplichtingen met een ongeval van de werknemer tot gevolg). Daarentegen moet men bij zuiver strafbare feiten de feitelijke dader kunnen terugvinden. Bij valsheid in geschrifte bijvoorbeeld moet men de materiële dader kunnen terugvinden, om de daad te kunnen toerekenen aan de rechtspersoon. De Raad van State verwijst hierbij naar de memorie van toelichting (St. Senaat, nr. 1-1217/1, punt 1.2., tweede lid), die stelt dat er een intrinsieke band moet bestaan tussen het strafrechtelijk feit en de rechtspersoon. De criteria van toerekening of van verdere identificatie van het feit worden echter niet in de ontworpen tekst uitgedrukt. Volgens de Raad van State is het voorgestelde artikel 5 van het Strafwetboek zeer onnauwkeurig gesteld, en in strijd met het wettelijkheidsbeginsel, als bepaald in de artikelen 12, tweede lid, en 14 van de Grondwet. Tevens verwijst de Raad van State naar de rechtspraak van het Europees Hof voor de rechten van de mens in verband met de noodzakelijke nauwkeurigheid van strafrechtelijke normen, zodat dat deze voorspelbaar zijn in hun toepassing en met voldoende rechtszekerheid kunnen worden vastgesteld.

L'exigence d'une définition légale du «lien intrinsèque» se retrouve également dans d'autres publications: le juge n'est en aucune manière lié par les développements.

Un deuxième élément important du débat est la question de savoir comment retrouver l'élément intentionnel ou moral dans le chef de la personne morale. Si l'on admet qu'il ne peut y avoir d'infraction sans faute, la question est de savoir comment établir la faute de la personne morale. Le Conseil d'État estime que le texte en projet et les développements laissent subsister des imprécisions sur la manière d'imputer une infraction à la personne morale.

Cette question nous conduit au troisième problème, celui du cumul des responsabilités [voir l'article 5 du Code pénal (article 2 de la proposition), alinéa 2]. Le problème a suscité toute une discussion dans la doctrine. Le principe *non bis in idem* ne pourrait pas jouer en l'espèce.

Un membre demande si l'on peut parler d'un certain parallélisme entre la problématique du cumul dans la présente proposition de loi (article 2) et le régime de l'article 18 de la loi relative aux contrats de travail. L'angle d'approche est certes différent puisque l'article 18 concerne la responsabilité civile, mais un point de repère serait utile.

Un membre confirme que cette problématique n'a pas été abordée dans les développements. Elle découle de la question de savoir à quelles conditions on impute un fait à une personne morale, quel rôle l'individu — personne physique — joue en l'espèce et quelles sont les conséquences en termes de cumul éventuel des responsabilités.

Les législations française et néerlandaise ont défini certains critères relatifs aux conditions dans lesquelles la responsabilité d'une personne morale est engagée. La loi française parle d'infractions commises pour le compte de personnes morales «par leurs organes ou leurs représentants (voir l'avis du Conseil d'État, p. 8); un contrat de travail ne semble donc pas suffire en soi pour engager la responsabilité de la personne morale.

La législation néerlandaise vise les «commanditaires de l'infraction et ceux qui ont conduit en fait à la réalisation de l'infraction». Le texte de l'avant-projet du gouvernement parlait également des «organes». Le texte de la présente proposition prévoit par contre que toute personne morale est responsable des infractions commises en vue de réaliser son objet, de promouvoir son intérêt ou pour son compte. Cette définition est à la fois très vaste et fort vague.

Un membre propose de délimiter la responsabilité pénale de la personne morale en fonction de la qualité des personnes qui commettent l'infraction ou font

Ook in andere publicaties vindt men de vereiste terug van een wettelijke omschrijving van «de intrinsieke band»; de rechter is immers op geen enkele wijze gebonden door de memorie van toelichting.

Een tweede belangrijk element van het debat is op welke wijze men het intentionele of morele bestanddeel bij de rechtspersoon terugvindt. Als men aanvaardt dat een strafbaar feit niet kan bestaan zonder schuld, rijst de vraag hoe men de schuld bij de rechtspersoon zal bepalen. De Raad van State is van oordeel dat de ontwerp tekst en de memorie van toelichting onduidelijkheid laten heersen over de wijzen waarop een strafbaar feit aan de rechtspersoon wordt toegerekend.

Deze vraagstelling leidt tot het derde probleem, namelijk de samenloop van verantwoordelijkheid [zie artikel 5 van het Wetboek van strafvordering (artikel 2), tweede lid]. Er bestaat hierover een hele discussie in de rechtsleer. Het beginsel *non bis in idem* zou hier niet kunnen spelen.

Een lid vraagt of men gewag kan maken van enig parallellisme tussen de problematiek van de cumulatie in onderhavig wetsvoorstel (artikel 2) en de benadering van artikel 18 van de wet op de arbeidsovereenkomsten. Uiteraard is er een andere invalshoek. Artikel 18 betreft immers de burgerlijke aansprakelijkheid. Een houvast zou echter nuttig zijn.

Een lid bevestigt dat deze vraagstelling niet onder ogen is genomen in de memorie van toelichting. Zij vloeit voort uit de vraag onder welke voorwaarden men een feit toerekent aan de rechtspersoon, welke rol het individu — natuurlijke persoon — hierbij speelt, en welke gevolgen er zijn voor het al dan niet cumuleren van de verantwoordelijkheid.

In de Franse en de Nederlandse wetgeving zijn bepaalde criteria uitgewerkt voor de voorwaarden van aansprakelijkheid van de rechtspersoon. De Franse wet spreekt over inbreuken verricht voor de rekening van de rechtspersoon door «organen of vertegenwoordigers» (zie advies van de Raad van State, blz. 50); een arbeidsovereenkomst lijkt op zichzelf dus niet voldoende om de aansprakelijkheid van de rechtspersoon tot gevolg te hebben.

De Nederlandse wetgeving vermeldt «tegen hen die tot het feit opdracht hebben gegeven, alsmede tegen hen die feitelijke leiding hebben gegeven aan de verboden gedraging». De tekst van het voorontwerp van de regering sprak eveneens over «organen». De tekst van het voorliggende wetsvoorstel bepaalt daarentegen dat de rechtspersoon aansprakelijk is voor alle misdrijven die ter verwezenlijking van zijn doel, ter waarneming van zijn belang of voor zijn rekening zijn gepleegd. Deze omschrijving is zeer ruim en vaag.

Een lid stelt voor de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon af te bakenen met als criterium de aard van de personen die het misdrijf

commettre l'infraction. Pourquoi ne pas stipuler que toute personne morale est pénalement responsable des infractions commises par ses organes ou de l'accord exprès ou tacite de ceux-ci ?

Cette disposition constituerait une limite, dans le sens où la responsabilité de la personne morale ne serait pas engagée si les organes n'étaient pas du tout au courant de l'infraction. Un accord tacite suffirait pour engager cette responsabilité (passivité ou ignorance coupable des organes).

Un critère destiné à délimiter la responsabilité pénale des personnes morales semble nécessaire afin d'éviter le risque d'une insécurité juridique. Il semble exclu d'imputer une responsabilité pénale à une personne morale par le simple fait qu'un membre de cette société commet une infraction.

Un membre fait une comparaison avec la responsabilité civile des personnes morales. La responsabilité civile des personnes morales peut être engagée de deux manières, soit dans le cadre de la théorie de l'organe, soit dans le cadre de la théorie du préposé. Lorsque les organes agissent dans les limites de leurs attributions, ils sont personnellement responsables et engagent également la responsabilité de la personne morale. Si l'organe abuse de sa fonction, la responsabilité de la personne morale n'est pas engagée, même si l'on a agi dans l'intérêt de la société ou en vue de réaliser son objet. L'abus de fonction annule en effet la théorie de l'organe. S'agissant des préposés, on applique l'article 1384, alinéa 3, du Code civil. Si l'abus de fonction est commis en vue de promouvoir l'intérêt d'une société ou pour le compte de celle-ci, la responsabilité pénale de la société peut être engagée. La responsabilité pénale emportera la responsabilité civile. Cette donnée va donc plus loin que la théorie de l'organe. De plus, la responsabilité du commettant est une responsabilité fort vaste. Il suffit d'un lien occasionnel entre l'acte du préposé et l'objet social, la tâche pour laquelle il intervient, pour que le commettant soit irrévocablement responsable de l'acte du préposé. Même en cas d'abus commis par le préposé dans le cadre de l'exercice de sa fonction, le commettant est responsable des actes de son préposé (par exemple un employé de banque qui vole la banque ou qui crée un circuit de prêt au noir sans que le client concerné le sache). La question est de savoir comment la responsabilité pénale se positionne par rapport à ce modèle civil. L'on devrait cerner mieux le champ d'application et les critères à utiliser pour déclarer la personne morale pénalement responsable.

Le ministre attire l'attention sur l'importance de cette proposition qui mettra fin au paradoxe actuel qui veut que la personne morale puisse être déclarée

plegen of doen plegen. Kan men niet bepalen dat een rechtspersoon strafrechtelijk verantwoordelijk is voor de misdrijven gepleegd door zijn organen of met hun uitdrukkelijke of stilzwijgende toestemming?

Deze bepaling zou dus een grens aangeven: de rechtspersoon is niet verantwoordelijk als de organen niets afweten van het misdrijf. Stilzwijgende toestemming volstaat om de rechtspersoon verantwoordelijk te maken (passieve houding of schuldige onwetendheid van de organen).

Er moet een criterium worden gevonden om de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersonen af te bakenen, teneinde rechtsonzekerheid te voorkomen. Het lijkt uitgesloten dat een rechtspersoon strafrechtelijk verantwoordelijk zou zijn, alleen omdat een lid van de vennootschap een misdrijf pleegt.

Een lid maakt een vergelijking met de regel van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersonen. Dit kan langs een dubbele weg, namelijk via de orgaantheorie en via de theorie der aangestelden. Wanneer de organen optreden binnen hun bevoegdheid, zijn zij persoonlijk aansprakelijk en verbinden zij ook de verantwoordelijkheid van de rechtspersoon. Bij misbruik van functie door het orgaan is de rechtspersoon niet aansprakelijk, zelfs niet indien het belang of het doel van de vennootschap wordt nagestreefd. Misbruik van functie verbreekt immers de orgaantheorie. Voor de aangestelden geldt artikel 1384, derde lid, van het Burgelijk Wetboek. Indien misbruik van functie wordt aangewend ter waarneming van een vennootschapsbelang of voor rekening van de vennootschap, kan het zijn dat de vennootschap strafrechtelijk verantwoordelijk wordt gesteld. De strafrechtelijke aansprakelijkheid zal de burgerrechtelijke aansprakelijkheid tot gevolg hebben. Dit gegeven gaat dus verder dan de orgaantheorie. Ten tweede is de aanstellersaansprakelijkheid een zeer ruime aansprakelijkheid. Het volstaat dat er een occasioneel verband is tussen de daad van de aangestelde en het vennootschappelijk doel, de taak waarvoor hij optreedt, opdat de aansteller onherroepelijk aansprakelijk zal zijn voor de daad van de aangestelde. Zelfs bij misbruik van functie is de aansteller aansprakelijk voor de aangestelde (bijvoorbeeld een bankbediende die de bank berooft of een zwart circuit van leningen in het leven roept zonder dat de betrokken cliënt het weet). De vraag is hoe de strafrechtelijke verantwoordelijkheid zich ten aanzien van dat burgerrechtelijk model verhoudt. Men zou een beter beeld moeten hebben van het toepassingsgebied en van de criteria die moeten worden gehanteerd om de rechtspersoon strafrechtelijk aansprakelijk te stellen.

De minister vestigt de aandacht op het belang van het voorstel. Dit zal een einde maken aan de bestaande paradox, waarbij de rechtspersoon straf-

pénalement responsable sans que cette responsabilité ne soit assortie d'aucune sanction.

Cette situation est intenable et commande qu'on légifère.

De plus, il est clair que la responsabilité pénale des personnes morales constitue un instrument essentiel dans la lutte contre la criminalité organisée.

Le ministre renvoie à la discussion du projet de loi relatif aux organisations criminelles et aux travaux de la commission d'enquête, qui ont démontré la nécessité et le caractère urgent de cet instrument.

Le ministre souligne également que cette proposition permet d'éviter le développement d'un droit pénal fonctionnel où une personne physique est sanctionnée en raison de la fonction qu'elle occupe, sans avoir suffisamment égard à l'élément moral dans son chef. Par ailleurs, il est important d'avoir un instrument qui permet d'abandonner la voie du recours systématique à la responsabilité civile pour la faute pénale d'une autre personne. L'exigence de l'élément moral et les garanties offertes par le droit pénal seront ainsi mieux respectés.

Il n'est pas évident que l'on doive chaque fois passer par la responsabilité civile pour atteindre en fait un objectif autre que celui qu'on poursuit réellement. On utilise le détour de la responsabilité civile pour sanctionner en fait la responsabilité pénale. La méthode qui tient compte du fait que l'élément moral de la faute est requis, emporte évidemment la préférence.

L'avis du Conseil d'État, dans lequel ce dernier formule trois observations fondamentales qui sont réfutées dans les développements, a été, à juste titre, l'élément déclencheur de la discussion. La proposition se base sur la personne morale en tant que réalité sociale. On répond ainsi à la principale critique formulée par le Conseil d'État. Ce n'est plus le modèle-fiction qui joue puisque c'est la personne morale comme telle, en tant que réalité sociale, qui peut devenir auteur des faits.

Le ministre précise que deux philosophies de base différentes existent. La première consiste à dire que la personne morale est une fiction et que sa responsabilité ne peut être engagée que par des personnes physiques; dans un second temps, la faute de ces personnes physiques identifiées peut être imputée à la personne morale. Il s'agit d'un système de responsabilité dérivée. La proposition à l'examen est animée par une autre philosophie qui considère la personne morale comme une réalité en tant que telle. La personne morale peut donc directement commettre une faute, avoir un comportement reprehensible pouvant être

rechtelijk verantwoordelijk gesteld kan worden, zonder dat echter enige sanctie is bepaald.

Deze situatie is onhoudbaar en dwingt tot wetgevend optreden.

Bovendien is het duidelijk dat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen een fundamenteel instrument biedt voor de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit.

De minister verwijst naar de bespreking van het wetsontwerp betreffende de criminele organisaties en de werkzaamheden van de onderzoekscommissie die de noodzaak en het dringende karakter van dit instrument aantoonde.

De minister benadrukt dat met dit voorstel ook de ontwikkeling wordt tegengegaan van een zuiver functioneel strafrecht waarbij een natuurlijke persoon wordt gestraft louter op basis van de functie die hij uitoefent, zonder dat voldoende rekening wordt gehouden met het morele element. We moeten overigens een instrument hebben waardoor het niet langer nodig is om systematisch gebruik te maken van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid voor de strafrechtelijke fout van een ander. Zo wordt beter rekening gehouden met het moreel element en de waarborgen van het strafrecht.

Het is niet evident dat men telkens opnieuw naar de burgerrechtelijke aansprakelijkheid moet overstappen om eigenlijk iets anders te doen dan hetgeen men werkelijk wil. Men gebruikt de omweg van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid om in feite de strafrechtelijke verantwoordelijkheid te sanctioneren. De methode die rekening houdt met de vereiste van het moreel element van de fout, valt uiteraard te verkiezen.

Terecht is de discussie geopend naar aanleiding van het advies van de Raad van State, waar drie fundamentele bedenkingen worden geformuleerd. Deze bedenkingen worden weerlegd in de memorie van toelichting. Het voorstel gaat uit van de rechtspersoon als een maatschappelijke realiteit. Dit is het antwoord op de belangrijkste kritiek van de Raad van State. Het is niet meer het zogenaamde fictiemodel dat speelt, maar de rechtspersoon als dusdanig, als maatschappelijke realiteit, kan dader worden.

De minister verklaart dat er twee basistheorieën zijn. De ene bestaat erin de rechtspersoon als een fictie te beschouwen zodat alleen natuurlijke personen verantwoordelijkheid kunnen dragen; in een tweede fase kan de fout van deze geïdentificeerde natuurlijke persoon aan de rechtspersoon worden toegerekend. Men hanteert dus een systeem van afgeleide verantwoordelijkheid. Het voorliggende voorstel daarentegen gaat uit van het beginsel dat de rechtspersoon als zodanig een realiteit is. De rechtspersoon kan een fout begaan, laakbaar gedrag vertonen en gestraft worden, zonder dat de natuurlijke personen geïdentificeerd

sanctionné, sans qu'il soit nécessaire d'identifier les personnes physiques, dont on attribuerait la responsabilité à la personne morale. En ce sens, la personne morale est assimilée à une personne physique.

Ce second modèle permet d'éviter une technique de responsabilité en cascade, où il appartient d'abord de vérifier si certaines personnes physiques ont commis une faute pénale, pour ensuite se poser la question de savoir si cette faute pénale peut être attribuée à la personne morale, sans doute à des conditions différentes. La description de l'élément moral dans le chef de la personne morale pourrait dans ce cas être différente de celle de l'élément moral dans le chef de la personne physique. On s'éloigne alors du modèle de l'assimilation. En outre, cette technique impose nécessairement d'identifier les personnes physiques avant de pouvoir engager la responsabilité de la personne morale. Si un comportement inadéquat est constaté au sein d'une société, le juge ne pourra pas imputer la faute à la personne morale, même s'il a la conviction que le comportement est dû à la faute de la personne morale. Le modèle de l'assimilation au contraire permet d'imputer directement cette situation à la personne morale. Tout comme le juge doit être convaincu que les circonstances de fait indiquent que la personne physique connaissait la situation, il devra l'être pour la personne morale sans devoir s'arrêter nécessairement aux procès-verbaux du conseil d'administration.

En ce qui concerne le droit comparé, le ministre fait remarquer que l'avis du Conseil d'État n'est pas complet sur ce point. Il est vrai que la théorie de l'organe est appliquée en France. Il convient de relever également que la catégorie des représentants est ajoutée. En outre, aux Pays-Bas, aucune règle d'imputabilité n'est précisée dans le texte: il y existe un système de responsabilité des personnes morales, sans que la loi n'impose une façon d'imputer la faute d'une personne physique à la personne morale. La loi se contente d'énoncer que les personnes morales peuvent être responsables pénalement. Ce système fonctionne depuis plus de vingt ans.

Le système proposé se trouve entre les deux, dans la mesure où certaines règles d'imputabilité matérielle sont précisées dans le texte (pour le compte de la personne morale, dans son intérêt ou afin de réaliser son objectif). Certaines hypothèses sont dès lors exclues (voir l'employé de banque qui détourne l'instrument bancaire à son propre profit). Par contre, en ce qui concerne l'imputabilité morale, le texte n'impose pas de règles au juge, qui devra vérifier si l'élément moral est présent dans le chef de la personne morale sans avoir nécessairement à passer par les personnes physiques.

La responsabilité pénale des personnes morales ne peut pas être un système de responsabilité objective, où il suffit de constater qu'une infraction a été commise pour automatiquement l'imputer à la

hoeven te worden: hun verantwoordelijkheid wordt gedragen door de rechtspersoon. In die zin wordt de rechtspersoon gelijkgesteld met een natuurlijke persoon.

Dit tweede systeem heeft het voordeel dat de techniek van de trapsgewijze verantwoordelijkheid wordt omzeild, waarbij eerst moet worden nagegaan of bepaalde natuurlijke personen een strafrechtelijke fout hebben gepleegd en vervolgens of deze strafrechtelijke fout, wellicht onder andere voorwaarden, aan de rechtspersoon kan worden toegerekend. Het moreel element is in dat geval niet noodzakelijk hetzelfde voor de rechtspersoon als voor de natuurlijke persoon. Hierdoor wijkt men af van het model van de gelijkstelling van beiden. In het eerste systeem moeten steeds de natuurlijke personen worden aangewezen voordat de rechtspersoon verantwoordelijk kan worden gesteld. Als binnen een vennootschap laakbaar gedrag wordt vastgesteld, kan de rechter de rechtspersoon niet verantwoordelijk stellen, zelfs als hij ervan overtuigd is dat het gedrag aan de rechtspersoon te wijten is. Met het assimilatiemodel kan deze situatie rechtstreeks toegerekend worden aan de rechtspersoon. De rechter moet overtuigd worden door de feitelijke omstandigheden die erop wijzen dat de natuurlijke persoon de situatie kende. Hij zal net zo tewerkgaan voor de rechtspersoon zonder zich daarom te moeten beperken tot de notulen van de raad van bestuur.

De minister wijst erop dat het advies van de Raad van State niet volledig is op het vlak van de rechtsvergelijking. In Frankrijk wordt inderdaad de orgaantheorie gebruikt, maar daar komt wel de categorie van de vertegenwoordigers bij. In Nederland bevat de wet geen regels over toerekenbaarheid: er is een systeem van verantwoordelijkheid van de rechtspersonen, maar de wet schrijft niet voor hoe de fout van een natuurlijke persoon moet worden toegerekend aan de rechtspersoon. In de wet wordt alleen gezegd dat rechtspersonen strafrechtelijk verantwoordelijk kunnen zijn. Dit systeem werkt al meer dan 20 jaar.

Het hier voorgestelde systeem zit tussen de twee modellen in, in die zin dat een aantal regels inzake materiële toerekenbaarheid in de tekst zijn verduidelijkt (voor rekening van de rechtspersoon, in zijn belang of om zijn doel te verwezenlijken). Dat sluit meteen een aantal gevallen uit (bijvoorbeeld de bankbediende die de infrastructuur van de bank misbruikt voor zijn eigen gewin). Met betrekking tot de morele toerekenbaarheid legt de tekst evenwel geen regels op aan de rechter, die moet nagaan of het moreel element ook voor de rechtspersoon aanwezig is zonder daarbij langs de natuurlijke personen om te moeten gaan.

De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen mag niet gebaseerd zijn op het systeem van de objectieve verantwoordelijkheid, waarbij vastgestelde misdrijven automatisch aan de rechts-

personne morale. L'élément moral doit être recherché, mais on ne s'arrête pas à l'organe ou à des personnes physiques identifiées.

L'auteur de la proposition de loi confirme que telle est bien la philosophie de base. Le Conseil d'État ne dit d'ailleurs pas non plus textuellement qu'il faut un système en cascade. Au contraire, il ne faut pas que les auteurs puissent être identifiées individuellement dans un système d'imputation légale. Pour ce qui est des faits matériels (par exemple un faux en écritures) se pose cependant le problème de la preuve du dol spécial à charge de la personne morale.

Comment prouve-t-on le dol spécial sans aboutir matériellement chez une personne physique ?

Le ministre affirme que, dans la plupart des cas, les personnes physiques seront identifiées. On peut cependant imaginer, au sein d'une organisation, un recours systématique à des faux, sans pouvoir identifier la personne qui a matériellement écrit le document. Par les circonstances de fait (multiplication des faux dans le temps et le nombre), le juge peut être convaincu qu'il s'agit d'une pratique de la personne morale même. Il n'est pas nécessaire de constater que telle personne identifiée a matériellement établi le document en question, ce qui constitue un avantage supplémentaire par rapport au système de la responsabilité dérivée. Dans ce système de responsabilité dérivée, même en cas d'extension à des préposés, il est toujours nécessaire d'identifier la personne physique avant de pouvoir passer à la responsabilité de la personne morale.

Un membre est également d'avis que la responsabilité de la personne morale peut être retenue, en dehors de la responsabilité de ses organes. Il faut bien entendu établir un intérêt pour la société.

La troisième critique du Conseil d'État porte sur le cumul des responsabilités. La proposition limite en réalité les possibilités de cumul de la responsabilité des personnes morales et des personnes physiques. À défaut de cette disposition, la personne physique et la personne morale seraient considérées comme des personnes autonomes et pourraient être co-auteurs dans tous les cas. La proposition vise à décumuler leur responsabilité, s'il s'agit d'une infraction de négligence. Dans ce cas, le juge devra finalement choisir de condamner soit la personne morale, soit la personne physique. Il appartiendra de vérifier dans la situation concrète quelle est la personne la plus opportune à sanctionner. L'avantage de ne pas toujours devoir sanctionner la personne morale plutôt que la personne physique (voir article 18 de la loi sur les contrats de travail) est de ne pas exempter *a priori* certaines personnes de toute responsabilité pénale, ce qui risquerait d'entraîner une déresponsabilisation

persoon worden toegerekend. Men moet het morele element zoeken, maar zich daarbij niet beperken tot de organen of de geïdentificeerde natuurlijk personen.

De indiener van het wetsvoorstel beaamt dat dit inderdaad het uitgangspunt is. De Raad van State zegt echter ook niet letterlijk dat een cascadesysteem noodzakelijk is. Integendeel, bij een systeem van wettelijke toerekening moet er geen individuele aanwijzing zijn van de daders. Voor materiële feiten (bijvoorbeeld valsheid in geschrifte) rijst echter het probleem van het bewijs van het bijzonder opzet van de rechtspersoon.

Hoe bewijst men het bijzonder opzet zonder materieel bij een natuurlijke persoon terecht te komen ?

De minister beaamt dat de natuurlijke personen meestal geïdentificeerd zullen worden. Toch is het mogelijk dat een organisatie systematisch valse documenten gebruikt, zonder dat de persoon die het document de facto heeft opgesteld kan worden geïdentificeerd. Uit de feitelijke omstandigheden (toename van de valse documenten in de tijd en in aantal) kan de rechter tot de overtuiging komen dat het gaat om een praktijk van de rechtspersoon zelf. Men hoeft niet vast te stellen dat een bepaalde geïdentificeerde persoon het document materieel heeft opgesteld, wat een bijkomend voordeel is tegenover het systeem van de afgeleide verantwoordelijkheid. In het systeem van de afgeleide verantwoordelijkheid — zelfs als men ze uitbreidt tot de aangestelden —, moet altijd een natuurlijke persoon worden geïdentificeerd alvorens de rechtspersoon eventueel verantwoordelijk kan worden gesteld.

Een lid vindt ook dat de verantwoordelijkheid van de rechtspersoon behouden kan blijven los van de verantwoordelijkheid van de organen. Dan moet natuurlijk worden vastgesteld dat de vennootschap een belang had.

De derde kritiek van de Raad van State betreft de cumulatieve verantwoordelijkheden. In feite beperkt het voorstel juist de mogelijkheid van cumulatieve verantwoordelijkheid van rechtspersonen en natuurlijke personen. Zonder deze bepaling worden de natuurlijke persoon en de rechtspersoon als autonome personen beschouwd en kunnen zij in alle gevallen mededaders zijn. Het voorstel wil hun verantwoordelijkheid juist loskoppelen. In dat geval van nalatigheid zal de rechter hetzij de rechtspersoon, hetzij de natuurlijke persoon moeten veroordelen. Per geval moet *in concreto* worden geoordeeld welke persoon gestraft moet worden. Door niet systematisch de rechtspersoon veeleer dan de natuurlijke persoon te straffen (zie artikel 18 van de wet op de arbeidsovereenkomsten) wordt voorkomen dat bepaalde personen *a priori* vrijgesteld zijn van elke strafrechtelijke verantwoordelijkheid, waardoor de betrokken personen elke zin voor verantwoordelijk-

des personnes concernées. Le parallélisme avec l'article 18 de la loi sur les contrats de travail, qui ne permet pas de choisir le responsable, n'est donc pas pertinent. En revanche, il est vrai que le texte proposé allège indirectement la responsabilité du préposé. En effet, à ce jour, si le préposé commet une faute, il peut être sanctionné. Comme la responsabilité pénale de la personne morale n'existe pas à l'heure actuelle, le risque d'être sanctionné est très réel. Par contre, dès lors que cette possibilité serait offerte, le préposé pourra voir sa responsabilité dérogée, lorsque celle de la personne morale serait engagée. En ce sens, la proposition allège la responsabilité des préposés.

Un membre attire l'attention sur le fait que le ministère public et le juge doivent faire un choix en fonction de l'opportunité. Le texte satisfait-il au principe de légalité dans les matières pénales, s'il affirme qu'il n'y a pas de cumul en cas de délit non intentionnel, alors qu'il ne définit pas clairement les critères applicables? Suffit-il d'affirmer qu'il s'agit d'une question d'interprétation de fait? Cela répond-il à la définition légale de la politique en matière de poursuites?

Le ministre précise que la proposition vise à limiter la possibilité du juge de condamner deux personnes pour leur concours à une même infraction. Par ce système, la situation du justiciable est allégée, sans créer un risque de condamnation arbitraire.

Un membre est d'avis que l'argument du ministre doit être peaufiné. Il faut éviter un transfert de responsabilité sur la personne morale, ce qui constituerait une situation idéale pour les sociétés mafieuses, où les personnes physiques échapperaient à la condamnation.

Le ministre explique que le choix est laissé au juge. Dans l'exemple d'une société mafieuse, il s'agit plutôt d'une criminalité intentionnelle. Dans ce cas, le juge peut condamner à la fois la personne morale et la personne physique. Ce n'est que dans la criminalité de «négligence» que le juge doit faire un choix (criminalité économique).

Un membre souligne qu'il peut y avoir un conflit d'intérêt entre la procédure pénale et l'action au civil. Il se peut que l'on ait intérêt à faire condamner la personne morale dans le cadre de l'action civile, à moins que l'action pénale ne soit plus indiquée pour sanctionner l'auteur physique. L'importance des dommages-intérêts et des assurances peut être telle que la partie civile a intérêt à faire condamner la personne morale. L'opportunité de l'action au civil peut être radicalement différente de celle de l'action publique.

Le ministre répond que la situation qui résulterait de l'adoption de la proposition serait en tout cas plus avantageuse que la situation actuelle. Pour l'heure, la responsabilité pénale de la personne morale n'existe pas. Le texte offre une possibilité supplémentaire.

heid kunnen verliezen. De vergelijking met artikel 18 van de wet op de arbeidsovereenkomsten, dat geen keuze openlaat bij het aanwijzen van de verantwoordelijke, is dus niet pertinent. Anderzijds verlicht de voorgestelde tekst indirect de verantwoordelijkheid van de aangestelde. Als de aangestelde thans een fout begaat, kan hij gestraft worden. Aangezien de rechtspersoon momenteel niet strafrechtelijk verantwoordelijk kan worden gesteld, is het risico op een sanctie zeer reëel. Mocht dat wel kunnen, dan zou de aangestelde zijn verantwoordelijkheid kunnen afschuiven op de rechtspersoon. In die zin verlicht het voorstel dus de verantwoordelijkheid van de aangestelden.

Een lid vestigt de aandacht op het feit dat het openbaar ministerie en de rechter een keuze moeten maken, uit het oogpunt van de opportuniteit. Voldoet de tekst aan het wettigheidsbeginsel in strafzaken door te stellen dat er geen cumulatie is bij een onopzettelijk misdrijf, zonder echter de criteria duidelijk af te lijnen? Is het voldoende te stellen dat het een kwestie is van feitelijke interpretatie? Beantwoordt dit aan de wettelijke omschrijving van het vervolgingsbeleid?

De minister verduidelijkt dat het voorstel de mogelijkheden van de rechter beperkt om twee personen te veroordelen die aan hetzelfde misdrijf hebben deelgenomen. Hierdoor wordt de situatie van de rechtzoekende verlicht, zonder dat een risico van willekeurige veroordeling ontstaat.

Een lid meent dat het argument van de minister verfijnd moet worden. Men moet voorkomen dat alle verantwoordelijkheid wordt overgedragen op de rechtspersoon, wat in de kaart zou spelen van maffiose vennootschappen, omdat de natuurlijke personen daardoor een veroordeling ontlopen.

De minister verklaart dat de keuze wordt overgelaten aan de rechter. In het geval van de maffiose vennootschap, gaat het veeleer om een opzettelijke criminaliteit. De rechter kan dan zowel de rechtspersoon als de natuurlijke persoon veroordelen. Alleen ingeval van «nalatigheid» het misdrijf is, moet de rechter een keuze maken (economische criminaliteit).

Een lid onderstreept dat er een tegenstelling van belang kan zijn in de strafrechtelijke behandeling en in de burgerlijke vordering. Men kan er in de burgerlijke vordering belang bij hebben dat de rechtspersoon wordt veroordeeld, tenzij de strafrechtelijke vordering best de fysieke dader treft. De burgerlijke partij kan er belang bij hebben, gezien de omvang van de schadevergoeding en de verzekeringen, dat de rechtspersoon wordt veroordeeld. De opportuniteit voor de afhandeling van de burgerlijke vordering kan totaal verschillend zijn van die van de strafvordering.

De minister antwoordt dat het voorstel ten opzichte van de huidige situatie in ieder geval voordeliger is. Nu bestaat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon niet. De tekst biedt een bijkomende mogelijkheid.

Un membre attire l'attention sur le fait que l'on peut aujourd'hui former une action au civil contre la personne morale dont l'organe commet un délit.

Le ministre est d'avis que le fait que la personne morale ne soit pas condamnée au pénal n'empêche pas de la poursuivre au civil. Le nouveau système ne limite pas les possibilités, mais offre une possibilité supplémentaire.

La possibilité existe déjà d'engager une action au civil contre la personne morale, même si l'on ne sait pas si elle est ou non pénalement responsable, et elle existerait *a fortiori* dans le régime qui serait mis en place au cas où la proposition aurait été adoptée.

Un sénateur estime qu'actuellement, l'on ne peut engager qu'une action civile contre une personne qui n'est pas poursuivie pénalement, et ce, dans les cas que la loi prévoit expressément. La législation en matière de circulation routière dispose, par exemple, que l'employeur peut également être cité au civil. L'on trouve pareille disposition dans la plupart des lois sociales.

Il n'est pas de règle que le juge pénal soit compétent pour se prononcer sur la responsabilité civile de l'employeur ou d'un mandataire.

L'instauration de la responsabilité pénale des personnes morales offre effectivement une possibilité supplémentaire et, chaque fois que la personne morale sera poursuivie, il sera possible d'engager aussi directement l'action civile devant le juge pénal.

Le ministre confirme que la seule possibilité actuellement est de poursuivre la personne physique; la responsabilité civile de la personne morale pourrait être engagée devant le juge pénal dans les conditions prévues explicitement par la loi. Désormais, cette possibilité est maintenue, avec la possibilité supplémentaire de poursuivre directement au pénal la personne morale.

Plusieurs membres soulignent que la personne physique ne sera bien souvent pas poursuivie. Qu'advient-il dès lors de sa responsabilité civile? Dans certains cas, la personne morale aura déjà été vidée de sa substance. Voilà pourquoi un intervenant propose d'instaurer la responsabilité pénale de la personne morale sans préjudice de celle des personnes physiques. Dans ce cas aussi, le principe d'opportunité est applicable. Il est singulier que la proposition de loi mentionne la notion de «délit commis avec la négligence comme élément intentionnel». La négligence peut certes participer d'un élément moral mais peut difficilement être intentionnelle. On crée en l'occurrence toutes sortes de discussions qui pourront causer de graves problèmes même aux personnes lésées ou au ministère public pour ce qui est de la poli-

Een lid vestigt de aandacht op het feit dat men vandaag een burgerlijke vordering kan instellen tegen de rechtspersoon, als het orgaan een strafbaar feit begaat.

De minister meent dat het feit dat de rechtspersoon niet strafrechtelijk wordt veroordeeld een burgerlijke vordering niet in de weg staat. Het nieuwe systeem beperkt de mogelijkheden niet, maar biedt een bijkomende mogelijkheid.

Indien men reeds nu de burgerlijke vordering kan instellen tegen de rechtspersoon, hoewel deze niet strafrechtelijk aansprakelijk kan zijn, zal dit *a fortiori* mogelijk zijn in het voorgestelde systeem.

Een senator is van oordeel dat men thans alleen een burgerlijke vordering kan instellen tegen een persoon die niet strafrechtelijk vervolgd wordt, als de wet dit uitdrukkelijk bepaalt. Zo bepaalt de verkeerswetgeving dat ook de werkgever burgerrechtelijk kan worden gedagvaard. Soortgelijke bepaling vindt men ook in de meeste sociale wetten.

Het feit dat de strafrechter bevoegd is om zich uit te spreken over de burgerlijke aansprakelijkheid van een werkgever of een opdrachtgever is geen algemene regel.

Door de invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon geeft men inderdaad een extra mogelijkheid, en telkens als de rechtspersoon vervolgd wordt, is het mogelijk rechtstreeks ook de burgerlijke vordering bij de strafrechter aanhangig te maken.

De minister bevestigt dat momenteel alleen de mogelijkheid bestaat om natuurlijke personen te vervolgen; de rechtspersoon kan voor de strafrechter wel burgerrechtelijk aansprakelijk worden gesteld onder uitdrukkelijk in de wet vastgestelde voorwaarden. Deze mogelijkheid blijft behouden, maar voortaan wordt het ook mogelijk om de rechtspersoon direct strafrechtelijk te vervolgen.

Verscheidene leden wijzen op het feit dat de natuurlijke persoon vaak niet zal worden vervolgd. Wat dan met zijn burgerrechtelijke aansprakelijkheid? In sommige gevallen zal de rechtspersoon al leeggehaald zijn. Daarom stelt een spreker voor de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon in te voeren, onverminderd die van natuurlijke personen. Ook in dat geval kan het opportuïteitsbeginsel spelen. De omschrijving van het wetsvoorsel «delicten met nalatigheid als intentioneel element» is een eigenaardige omschrijving. Nalatigheid kan wel deel uitmaken van een moreel element, maar kan moeilijk opzettelijk zijn. Men creëert hier allerlei discussie die ook voor de benadeelde en het openbaar ministerie grote problemen kunnen opleveren bij het vervolgingsbeleid. Waarom zich niet

tique en matière de poursuites. Pourquoi ne pas s'en tenir aux règles ordinaires dans le cadre de l'application desquelles l'on fait jouer le principe d'opportunité?

Un membre estime que l'on est face à un dilemme. Ou bien on permet le cumul, ou bien on en limite la possibilité, auquel cas il faut définir certains critères dans la loi.

La loi de 1978 relative aux contrats de travail dispose que le travailleur n'est pas personnellement responsable d'une faute légère à moins que celle-ci présente dans son chef un caractère habituel. La sécurité juridique gagnerait à ce que l'on prévienne un élément matériel pour justifier le non-cumul. Laisser jouer purement et simplement le principe d'opportunité et le choix de fait revient à donner un large blanc-seing au ministère public et au juge.

Le ministre déclare que l'on part du principe que la personne morale n'est pas toujours touchée par une condamnation de la personne physique. Le ministre cite l'exemple d'une infraction commise lors du déversement d'eaux usées, dont le responsable dans l'entreprise est condamné plusieurs fois correctionnellement. L'entreprise n'en éprouvera que peu d'inconvénients si l'intéressé est licencié ou se voit confier une autre fonction au bout d'un certain temps. Dans un tel cas, il est particulièrement intéressant pour le ministère public de pouvoir faire lui-même un choix et de pouvoir poursuivre lui-même pénalement la personne morale. Lorsque le caractère intentionnel est avéré, l'on peut poursuivre et condamner tant la personne morale que la personne physique. Lorsque le caractère non intentionnel est établi, le ministère public doit examiner et apprécier les circonstances de fait. L'équilibre de la proposition repose précisément sur la possibilité qui est donnée de juger, selon les circonstances, s'il est opportun de poursuivre la société ou la personne physique.

Sur la base des observations qui ont été faites, un membre propose de préciser, dans le texte de l'article 5 proposé, dans le souci de mieux assurer la sécurité juridique, que «toute personne morale est pénalement responsable de toutes les infractions qui sont intrinsèquement liées à la réalisation de son objet ou à la défense de ses intérêts, ou dont des faits concrets démontrent qu'elles ont été commises pour son compte». (cf. *infra*, amendement n° 12). Ce texte tient compte des objections du Conseil d'État et permet de cerner les critères.

Le ministre marque son accord sur cette précision.

Un membre souligne que le texte proposé constitue une évolution importante, dans la mesure où la responsabilité pénale de la personne morale peut être engagée, même si la responsabilité pénale des organes

houden aan de gewone regels waarbij het opportuniteitsbeginsel speelt?

Een lid is van oordeel dat men voor een keuze staat. Ofwel wordt de cumulatie toegestaan, ofwel beperkt men de mogelijkheid van cumulatie, maar dan zouden bepaalde criteria in de wet tot uitdrukking moeten worden gebracht.

De wet van 1978 op de arbeidsovereenkomsten stelt dat de werknemer niet persoonlijk aansprakelijk is wanneer het gaat om een lichte fout tenzij zij gewoonlijk bij hem voorkomt. Het aanduiden van een materieel element om het niet-cumuleren te verantwoorden zou geruststellend zijn voor de rechtszekerheid. Het zuiver laten spreken van de opportuniteit en de feitelijke keuze geeft een ruime volmacht aan het openbaar ministerie en de rechter.

De minister oppert dat het uitgangspunt te vinden is in het feit dat de rechtspersoon niet altijd wordt getroffen door een veroordeling van de natuurlijke persoon. De minister verwijst naar het voorbeeld van een overtreding bij het lozen van afvalwater waarbij de verantwoordelijke binnen het bedrijf verscheidene malen correctioneel wordt veroordeeld. De firma zou daar weinig last van kunnen hebben indien de betrokkene na een tijdje wordt afgedankt of met een andere functie wordt belast. In dat geval is het bijzonder interessant dat het openbaar ministerie de keuze kan maken en de rechtspersoon zelf strafrechtelijk kan vervolgen. Als het opzet is, kan men zowel de rechtspersoon als de natuurlijke persoon vervolgen en veroordelen. Is het onopzettelijk, dan moet het openbaar ministerie de feitelijke omstandigheden bekijken en beoordelen. Het evenwicht van het voorstel ligt precies in het feit dat men naar gelang van de omstandigheden kan oordelen of het opportuun is de vennootschap dan wel de natuurlijke persoon te vervolgen.

In het licht van de voorgaande opmerkingen stelt een lid voor de tekst van het voorgestelde artikel 5 te verduidelijken met het oog op de rechtszekerheid en te stellen dat «iedere rechtspersoon strafrechtelijk aansprakelijk is voor alle misdrijven die hetzij een intrinsiek verband hebben met de verwezenlijking van zijn doel of met de waarneming van zijn belang, hetzij de concrete omstandigheden aantonen dat zij voor zijn rekening werden gepleegd». (cf. *infra*, artikel 2, amendement nr. 12). Door deze tekst wordt tegemoetgekomen aan de bezwaren van de Raad van State en lijnt men de criteria af.

De minister kan zich akkoord verklaren met deze precisering.

Een lid benadrukt dat de voorgestelde tekst een belangrijke stap voorwaarts is omdat de rechtspersoon strafrechtelijk verantwoordelijk kan zijn zelfs als de organen dat niet zijn. Onder bepaalde voorwaarden

n'est pas engagée. Un tiers à la société peut engager la responsabilité pénale de la société dans certaines conditions.

Le ministre fait référence au modèle néerlandais, qui va encore plus loin et qui fonctionne depuis 1976. Il est absolument nécessaire de disposer d'un instrument permettant de sanctionner la personne morale.

Un membre souscrit à la nécessité de sanctionner des personnes morales, ce qui relève clairement des activités de la commission d'enquête sur la criminalité organisée. La responsabilité pénale de la société peut être engagée, même si les actes posés par un membre de la société ne découlent pas nécessairement d'un mandat décerné par les instances de la personne morale. Si un «pseudo-mandataire» pose un acte, peut-il engager la responsabilité pénale de l'ensemble de la structure?

Un autre membre estime que cette problématique est résumée de manière assez correcte dans les développements et, plus exactement, au point 1.3., «l'élément intentionnel dans le chef de la personne morale» (doc. Sénat, n° 1-1217/1, p. 5). C'est à juste titre que ce texte affirme qu'il appartient au juge du fond d'apprécier si la personne morale a été associée intentionnellement au délit. La plupart des délits organisés ne se décident évidemment pas en conseil d'administration. Il est absolument nécessaire d'accorder un pouvoir d'appréciation au juge du fond. La jurisprudence fixera ensuite plusieurs critères. L'intervenant estime toutefois que l'on peut difficilement envisager d'inscrire une série de critères dans la loi. En effet, si l'on définit expressément des critères dans la loi, d'aucuns tenteront de les contourner.

Un membre est d'avis que la problématique se concentre sur le rapport avec les organes. La passivité, l'inertie, l'absence de réaction des organes suffit pour qu'il y ait une infraction de la société. La question est de savoir s'il ne faut pas maintenir un minimum de lien avec les organes. Que se passe-t-il si les organes s'opposent aux actes commis, si les actes sont accomplis au mépris des instructions données par le conseil d'administration?

Un membre renvoie à sa proposition précitée de modification de texte (amendement n° 12). Il est clair que les organes statutaires ne peuvent s'opposer légalement qu'à l'accomplissement d'un acte qui ne peut pas être considéré comme un acte visant à réaliser l'objet social ou à servir l'intérêt de la société, ou comme un acte qui serait accompli pour le compte de celle-ci.

Un membre estime qu'il se pose un problème. Les actes d'un organe d'une société ne peuvent se déduire que des procès-verbaux des réunions. Nul n'ignore que bon nombre d'accords sont conclus sans jamais être couchés sur le papier. L'intervenant estime que lorsqu'un mandataire a posé un acte lié de manière

kan een vennootschap strafrechtelijk verantwoordelijk zijn voor de handelingen van iemand die niet tot de vennootschap behoort.

De minister verwijst naar het Nederlands model, dat nog verder gaat, en dat functioneert sinds 1976. Een instrument om de rechtspersoon te straffen is absoluut noodzakelijk.

Een lid is het ermee eens dat rechtspersonen gestraft moeten kunnen worden, wat ook duidelijk is gebleken uit de werkzaamheden van de parlementaire commissie van onderzoek naar de georganiseerde criminaliteit. Een vennootschap kan zelfs strafrechtelijk verantwoordelijk zijn voor de handelingen van een lid van de vennootschap, die niet vallen binnen de grenzen van de lastgeving, zoals vastgesteld door de raad van bestuur van de rechtspersoon. Kan de hele structuur strafrechtelijk verantwoordelijk zijn voor de handelingen van een «pseudo-lasthebber»?

Een ander lid is van oordeel dat deze problematiek vrij correct wordt samengevat in de toelichting onder het punt 1.3, «het intentioneel element in hoofde van de rechtspersoon» (Stuk Senaat, nr. 1-1217/1, blz. 5). Terecht wordt hier gesteld dat het de taak is van de bodemrechter om uit te maken of de rechtspersoon intentioneel betrokken is bij het misdrijf. De meeste georganiseerde misdrijven zullen uiteraard niet worden beslist in de raad van bestuur. Het verlenen van een appreciatiemogelijkheid aan de bodemrechter is dus absoluut noodzakelijk. De rechtspraak zal dan een aantal criteria inbouwen, maar het opnemen van een aantal criteria in de wet lijkt hem zeer moeilijk. Als deze uitdrukkelijk in de wet worden ingevoerd, zal men de criteria proberen te omzeilen.

Een lid meent dat de problematiek vooral de betrekkingen met de organen betreft. Een passieve, inerte houding of een gebrek aan reactie van de organen maken voor de vennootschap al een misdrijf uit. De vraag is of er niet een minimale band met de organen moet zijn. Wat als de organen zich tegen de gepleegde handelingen verzetten of wanneer de handelingen zijn gepleegd tegen de instructies van de raad van bestuur in?

Een lid verwijst naar zijn bovenvermeld voorstel tot tekstwijziging (amendement nr. 12). Het is duidelijk dat indien de statutaire organen zich wettelijk verzetten tegen het verrichten van een handeling, dit geen handeling kan zijn om het statutaire doel te verwezenlijken of het belang van de vennootschap dient, of voor rekening van de vennootschap wordt verricht.

Een lid meent dat er een probleem rijst. De daden van een orgaan van een vennootschap kan men alleen afleiden uit de verslagen van de vergaderingen. Iedereen weet dat er heel wat afspraken worden gemaakt die nooit op papier worden gezet. Wanneer een mandataris een handeling heeft verricht die

intrinsèque à l'objet social de la société, l'appréciation de la responsabilité pénale de la société doit être laissée à la diligence du juge du fond. Ce dernier se basera principalement sur le critère classique du délit « *Cui prodest*, à qui profite-t-il ? ». L'on peut dire que, s'il ressort de l'acte du préposé qu'il a agi uniquement dans son intérêt personnel, il y a une présomption que la société y est étrangère. S'il s'avère par contre que l'acte s'inscrit dans un ensemble de stratégies de la société, cet acte devra être imputé à celle-ci même si le conseil d'administration proteste après coup. L'on ne dispose d'aucun critère tangible permettant de constater les actes d'une société, hormis les procès-verbaux des réunions du conseil d'administration. La plupart des actes fautifs n'apparaîtront pas dans les procès-verbaux.

Le ministre souligne que le point de départ de la proposition est la réalité sociale de la personne morale. En effet, par exemple, le procès-verbal du conseil d'administration ne mentionnera jamais que les administrateurs ont décidé de procéder au blanchiment de certaines sommes. Dès qu'un tel acte peut être constaté sur la base d'éléments de fait (tant matériels que moraux), il n'est plus nécessaire de démontrer qu'une personne quelconque ou que cet organe en sont responsables à titre individuel ou personnel. C'est cela qui fait l'essence de la proposition.

Le ministre revient sur la remarque concernant une opposition formulée par les organes de la société par rapport à certains comportements délictuels. Si les organes ont mis tout en œuvre pour éviter que l'infraction soit commise ou s'ils peuvent prouver que les actes du préposé ne sont pas liés à la réalisation de l'objet de la société ou à la promotion de l'intérêt de celle-ci, le problème ne se pose pas.

Dans l'hypothèse contraire, il faut attirer l'attention sur la nécessité et d'établir et l'imputabilité matérielle à la société de l'acte posé et l'imputabilité morale. Il reste à vérifier que l'acte a été posé dans le cadre d'une faute de la personne morale. Si on ne peut pas trouver, dans les circonstances de fait, d'autres éléments qui démontrent que l'acte isolé posé par cette personne s'appuie en fait sur une faute de la société, la responsabilité pénale de la personne morale ne peut pas être engagée. Il ne s'agit pas d'une responsabilité automatique ou objective.

Un membre demande si la faute de la société ne peut pas être déduite du fait qu'elle n'a pas empêché l'acte.

Le ministre répond que la situation doit être évaluée à l'instar de ce qui aurait valu pour une personne physique. Il faut donc se demander si

intrinsèque te maken heeft met het doel van de vennootschap, lijkt het hem noodzakelijk de beoordeling van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de vennootschap over te laten aan de feitenrechter. De feitenrechter zal zich voornamelijk baseren op het klassieke criterium voor een misdrijf « *Cui prodest* », wie heeft er belang bij? Als blijkt uit de daad van de aangestelde dat hij louter en alleen in zijn eigen privébelang heeft gehandeld, kan men stellen dat er een vermoeden is dat de vennootschap er niets mee te maken heeft. Als echter blijkt dat de daad in een groter geheel van de vennootschap past, zal, zelfs indien de raad van bestuur achteraf protesteert, de daad toegerekend moeten worden aan de vennootschap. Men heeft geen tastbaar criterium om daden van een vennootschap vast te stellen, tenzij de verslagen van de vergaderingen van de raad van bestuur. De meeste fouten zullen echter niet in dat verslag terug te vinden zijn.

De minister onderstreept dat het uitgangspunt van het voorstel de eigen maatschappelijke realiteit van de rechtspersoon is. In het verslag van de raad van bestuur zal men bijvoorbeeld immers nooit terugvinden dat de bestuurders besloten hebben over te gaan tot het witwassen van bepaalde bedragen. Zodra men dat vaststelt uit de feitelijke gegevens (zowel materieel als moreel), is het niet meer noodzakelijk om aan te tonen dat deze of gene of dat orgaan daarvoor individueel of persoonlijk aansprakelijk is. Dit is de essentie van het voorstel.

De minister komt terug op de opmerking betreffende het verzet van de organen van de vennootschap tegen strafbare gedragingen. Als de organen alles in het werk hebben gesteld om het misdrijf te beletten en zij bovendien kunnen bewijzen dat de handelingen van de aangestelden niets te maken hebben met de verwezenlijking van het doel van de vennootschap of met het belang van de vennootschap, is er geen probleem.

Als dat niet het geval is, moet worden gekeken of zowel de materiële als de morele toerekenbaarheid van de handeling aan de vennootschap kan worden aangetoond. Er moet worden nagegaan of de handeling deel uitmaakt van een strafbare gedraging van de rechtspersoon. Als uit de feitelijke omstandigheden niet blijkt dat de geïsoleerde handeling van de natuurlijke persoon voortvloeit uit het strafbare gedrag van de vennootschap, kan de rechtspersoon niet strafrechtelijk verantwoordelijk worden gesteld. Het gaat hier dus niet om een automatische of objectieve verantwoordelijkheid.

Een lid vraagt of de schuld van de vennootschap niet kan worden afgeleid uit het feit dat zij de handeling niet heeft belet.

De minister antwoordt dat de situatie moet worden beoordeeld zoals dat voor een natuurlijke persoon zou gebeuren. Men moet zich dus afvragen of het

l'élément moral aurait été considéré comme réalisé dans le chef d'une personne physique.

Un membre renvoie à un exemple pratique qui a été cité dans le cadre de la commission parlementaire chargée d'enquêter sur la criminalité organisée, et qui concernait une firme anversoise spécialisée dans l'exploitation et la réparation des bateaux transportant de la drogue et des armes. Dans ce cas, la société est-elle responsable ou non ? En faisant la comparaison avec une personne physique, l'on doit faire quelque part un procès d'intention. L'on aura besoin de critères permettant d'établir l'intention. Le juge devra apprécier si l'opposition du conseil d'administration d'une personne morale fait disparaître l'intention. Tout dépendra de la réponse à la question de savoir si l'opposition a été exprimée avant ou après le début des poursuites. Il s'agit d'un élément qui échappe à toute réglementation légale. Les termes « sciement » et « dol spécial » ne sont pas non plus définis dans le Code pénal.

Un membre souhaite préciser que le ministre est d'avis que le refus des dirigeants officiels de l'entreprise, à l'égard d'une pratique délictueuse dont profite la société, n'est pas nécessairement suffisant en soi pour faire échapper la société à sa responsabilité pénale. Le refus des dirigeants n'est donc pas un élément constitutif de l'innocence de la société. L'organe de la société reste un élément essentiel. S'il a vraiment refusé de façon explicite et manifesté une volonté indiscutable d'empêcher les actes, la responsabilité de la société ne devrait pas être engagée.

Un autre membre pose la question de savoir si le non-respect de la législation du travail de la part du directeur peut engager la responsabilité morale de la société. Comment savoir si c'est à l'insu ou non des instances qui dirigent la personne morale ?

L'intervenant renvoie à la situation dans les ASBL, où les administrateurs ont le devoir de suivre de manière correcte la gestion de leur ASBL. Ils sont financièrement responsables s'ils n'ont pas fait correctement leur travail. Une différence est faite suivant que le conseil d'administration et les administrateurs ont travaillé correctement ou non.

Le ministre rappelle que la responsabilité de la personne morale n'est pas engagée automatiquement. La présence de l'élément intentionnel requis par l'infraction, même dans la législation sociale pénale, doit être vérifiée dans le chef de la personne morale. Dans la plupart des cas, la présence de cet élément moral sera vérifiée au niveau des organes. Ceci ne constitue cependant pas une exigence légale.

Il faudra rechercher dans les faits l'élément le plus pertinent. Dans certains cas, le travail des organes est

moreel element voor een natuurlijke persoon bewezen zou zijn geacht.

Een lid verwijst naar een praktisch voorbeeld dat werd opgeworpen in de parlementaire commissie van onderzoek naar de georganiseerde criminaliteit met betrekking tot een Antwerpse firma die schepen, waarmee drugs en wapens worden vervoerd, uitstuurt en herstelt. Is de vennootschap hier aansprakelijk of niet ? Indien men de vergelijking maakt met een natuurlijke persoon moet ergens een intentieproces worden gemaakt. Men zal criteria nodig hebben waaruit men de intentie kan afleiden. De rechter zal moeten oordelen of het verzet van een raad van bestuur van een rechtspersoon die intentie wegneemt. Het hangt ervan af of het verzet wordt geuit vóór of nadat de vervolging is ingesteld. Het is een feitelijk gegeven dat niet in wetteksten kan worden gevat. Het begrip « wetens en willens, bijzonder opzet » staat ook niet in de strafwet bepaald.

Een lid benadrukt dat de minister van oordeel is dat het verzet van de raad van bestuur van de onderneming tegen een misdadige praktijk waarvan de vennootschap beter wordt, op zich niet noodzakelijk volstaat opdat de vennootschap de strafrechtelijke verantwoordelijkheid ontloopt. Het verzet van de raad van bestuur is dus geen constitutief bestanddeel van de onschuld van de vennootschap. De organen van de vennootschap zijn een essentieel element. Als de organen expliciet verzet hebben geboden en ondubbelzinnig de wil hebben getoond om deze handelingen te beletten, kan de vennootschap niet verantwoordelijk worden gesteld.

Een ander lid wil weten of de vennootschap strafrechtelijk verantwoordelijk gesteld kan worden als de directeur de arbeidswetgeving niet naleeft. Hoe kan men weten of dit al dan niet is gebeurd met medeweten van de raad van bestuur van de rechtspersoon ?

Spreker verwijst naar de VZW's, waar de bestuurders verplicht zijn het beheer van de vereniging op een correcte manier te volgen. Als zij hun werk niet goed doen, zijn zij financieel verantwoordelijk. Het maakt een verschil uit of de raad van bestuur en de bestuurders hun werk naar behoren hebben gedaan of niet.

De minister herinnert eraan dat de rechtspersoon niet automatisch verantwoordelijk kan worden gesteld. Ook voor de rechtspersoon moet worden nagegaan of het intentionele element aanwezig is, zonder hetwelk geen sprake kan zijn van een misdrijf, en dat geldt ook voor de sociale strafwetgeving. In de meeste gevallen wordt naar dit morele element gezocht op het niveau van de organen. Dit is nochtans geen wettelijke vereiste.

Er moet worden gezocht naar het meest pertinente, feitelijke element. In bepaalde gevallen zijn de

une illusion ou peut résulter en des textes non sincères, etc. Le juge pénal essayera donc de vérifier la réalité. Est-ce la personne morale qui a agi, peu importe que ce soit l'administrateur délégué, un préposé ou le conseil d'administration dans son ensemble?

Le ministre revient à l'exemple d'une interdiction émanant du conseil d'administration. On peut imaginer que le conseil d'administration établisse une circulaire stipulant que le blanchiment n'est pas autorisé, et organise également des cours pour le personnel afin de prévenir le blanchiment. Dans les faits, toutefois, il apparaît qu'une culture s'est développée qui, en réalité, encourage le blanchiment. Il faut abandonner la fiction des organes. Les faits sont importants.

Un membre souligne l'assimilation de la personne morale à la personne physique. La personne morale sera responsable au même titre que la personne physique. La personne physique est punissable dès qu'elle a connaissance du fait accompli. La question se pose au niveau des personnes morales. Comment la personne morale peut-elle avoir conscience de la commission de l'acte en l'absence de toute conscience de ses organes et de ses mandataires? La personne morale serait donc coupable même si ses organes ne sont pas au courant.

Un membre estime que la question relève moins du fait d'avoir connaissance que du problème de la charge de la preuve.

Si l'on postule qu'une personne doit poser «sciemment et volontairement» un acte déterminé pour avoir un élément constitutif d'une infraction, il est beaucoup plus difficile de prouver que cet élément est présent dans le cas d'un ensemble idéal de personnes. De plus, la personne morale ne pose pas d'actes. Ceux qui prennent sciemment et volontairement part à la criminalité organisée n'en laisseront jamais de trace sur papier.

Il est plus facile de définir les critères permettant de vérifier si un acte a été posé «sciemment et volontairement» dans le cas de personnes physiques que dans le cas de sociétés. Il n'est pas judicieux de prévoir expressément ces critères dans la loi, car les personnes de mauvaise foi parviendront à les contourner. Le juge du fond doit établir à partir des faits (par exemple, le laisser-faire dont a bénéficié le système, ou la perception des bénéfices) si les actes posés l'ont été «sciemment et volontairement». C'est donc au juge pénal qu'il appartient de fixer les critères.

Le ministre souligne que la présence de l'élément moral doit être avérée et prouvée en ce qui concerne la personne morale. Il n'est pas question d'engager des poursuites et de condamner arbitrairement. L'élément moral reste un élément essentiel de l'in-

werkzaamheden van de organen een fictie of het resultaat van leugenachtige teksten, enz. De strafrechter moet proberen de werkelijkheid van de fictie te onderscheiden. De vraag is of de rechtspersoon gehandeld heeft, ongeacht of dit via de gedelegeerd bestuurder, een aangestelde of de raad van bestuur in zijn geheel is gebeurd.

De minister komt terug op het voorbeeld van een verbod van de raad van bestuur. De raad van bestuur laat bijvoorbeeld een brief circuleren waarin wordt gezegd dat witwassen verboden is en organiseert ook een cursus voor het personeel om witwassen te voorkomen. In werkelijkheid is binnen het bedrijf echter een traditie ontstaan die witwassen aanmoedigt. Dan mag men zich niet laten leiden door de fictie die de organen ophouden. De feiten zijn belangrijk.

Een lid wijst op de gelijkstelling van de rechtspersoon met de natuurlijke persoon. De rechtspersoon zal verantwoordelijk zijn, net als de natuurlijke persoon. Een natuurlijke persoon is strafbaar als hij kennis heeft van het gepleegde feit. Met betrekking tot rechtspersonen rijst een probleem. Hoe kan de rechtspersoon kennis hebben van de handeling als de organen en de lasthebbers niets weten? Een rechtspersoon zou dus schuldig zijn, zelfs als de organen niet op de hoogte zijn.

Een lid is van oordeel dat het niet zozeer een vraag is van kennis hebben, «avoir connaissance», maar eerder een probleem van bewijslast.

Indien men stelt dat een persoon «wetens en willens» een bepaalde daad moet stellen om een constitutief element van een misdrijf te hebben, is het veel moeilijker dit te bewijzen ten aanzien van een ideaal geheel van mensen. Er worden ook geen daden gesteld door de rechtspersoon. Degenen die wetens en willens deelnemen aan georganiseerde criminaliteit zullen dat nooit op papier zetten.

Bij natuurlijke personen vallen de criteria om het «wetens en willens» te toetsen makkelijker te bepalen dan bij de vennootschappen. Het is niet raadzaam deze criteria uitdrukkelijk in de wet te zetten, want degenen die te kwader trouw zijn, zullen die criteria omzeilen. De feitenrechter moet uit de feiten (bijvoorbeeld uit het toelaten van het systeem of uit het ontvangen van de winsten) het «wetens en willens» afleiden. De strafrechter moet dus de criteria bepalen.

De minister onderstreept dat het morele element aanwezig moet zijn en aangetoond zijn ten aanzien van de rechtspersoon. Men kan niet zo maar willekeurig vervolgen en veroordelen. Het morele element blijft een substantieel bestanddeel van het mis-

fraction. L'appréciation de cet élément doit se faire à la lumière des circonstances factuelles du dossier. Tout comme pour la personne physique, l'élément matériel et l'élément moral doivent être présents.

Un membre attire l'attention sur la liberté de la preuve en droit pénal. Le juge choisit les éléments qui lui paraissent décisifs. Il n'est pas tenu, comme le juge civil, par une certaine hiérarchie de la preuve.

Un membre met en avant que par ailleurs, le juge pénal devra répondre aux arguments qui seront soulevés par la défense. L'intime conviction du juge pénal prévaut, même s'il existe un certain contrôle par la motivation des arguments qui ont été avancés par la défense.

Un membre renvoie à sa proposition de modification du texte (voir amendement n° 12) qui introduit le critère du lien intrinsèque avec la réalisation de l'objet de la société ou avec la défense de ses intérêts par la société même, ou celui de l'infraction commise pour le compte de celle-ci.

Dans l'optique du ministre, l'action accomplie pour le compte de la société, pour défendre ses intérêts ou pour réaliser son objet statutaire ne pourrait pas, à elle seule, conduire à l'incrimination de la société; il faut en effet qu'il y ait eu une faute de la part de la société et que cette faute soit différente de la faute individuelle du préposé ou des organes.

La question se pose de savoir s'il ne serait pas préférable de définir clairement cette optique dans le texte. «Toute personne morale est pénalement responsable de toutes les infractions qu'on peut lui imputer qui sont ...» L'on tient compte ainsi de toutes les critiques du Conseil d'État et l'on évite toute méprise. Il devient évident ainsi qu'il doit y avoir une faute propre à la personne morale.

Le ministre n'émet aucune objection de principe à cet égard, mais souligne qu'on ne l'a pas fait non plus pour ce qui est des personnes physiques.

Il faut éviter les raisonnements *a contrario*. Si le mécanisme d'imputabilité est décrit pour les personnes morales, et non pour les personnes physiques, il pourrait s'en déduire que ces mécanismes sont différents. La philosophie consiste cependant en la promotion de l'assimilation.

Il faut peser les risques.

Un membre souligne que les juges pénaux consultent rarement les documents des travaux préparatoires du Parlement. L'on a dès lors tout intérêt à ce que le texte de loi soit clair.

Un membre estime qu'il convient de revenir quelque peu en arrière. La responsabilité pénale de la

drijf. Dit moet beoordeeld worden aan de hand van de feitelijke omstandigheden van het dossier. Net als bij de natuurlijke persoon moeten het materieel en het moreel element aanwezig zijn.

Een lid wijst op de vrije bewijsvoering in het strafrecht. De rechter kiest de elementen die hem het meest doorslaggevend lijken. Hij is niet zoals de burgerlijke rechter gebonden door een bepaalde hiërarchie van het bewijs.

Een lid oppert dat de strafrechter anderzijds zal moeten antwoorden op de argumenten die door de verdediging worden opgeworpen. De innerlijke overtuiging van de strafrechter primeert, maar er is wel een zekere controle via de motivering van de argumenten die door de verdediging naar voren zijn gebracht.

Een lid verwijst naar zijn voorstel tot tekstwijziging (zie amendement nr. 12), waarbij hij als criterium vooropstelt, hetzij het intrinsiek verband met de verwezenlijking van het doel of met de waarneming van het belang, hetzij een misdrijf gepleegd voor rekening van de vennootschap.

De benadering van de minister betekent dat het optreden voor rekening van de vennootschap of ter waarneming van haar belang of ter verwezenlijking van het statutair doel, nooit op zichzelf zou volstaan om tot de strafbaarstelling van de vennootschap te besluiten; er moet immers schuld aanwezig zijn bij de vennootschap, die zich onderscheidt van de individuele schuld van de aangestelde of de organen.

De vraag rijst of deze benadering niet uitdrukkelijk in de tekst moet worden gesteld. «Iedere rechtspersoon is strafrechtelijk verantwoordelijk voor alle haar verwijtbare misdrijven die hetzij ...». Dan worden alle kritieken van de Raad van State beantwoord en wordt alle misvatting vermeden. Het wordt dan duidelijk dat het een schuld moet betreffen, eigen aan de rechtspersoon.

De minister uit hiertegen geen principieel bezwaar, maar wijst erop dat dit voor natuurlijke personen ook niet gebeurt.

A *contrario*-redeneringen moeten worden vermeden. Als het mechanisme van de toerekenbaarheid voor de rechtspersonen wordt omschreven, en niet voor de natuurlijke personen, kan daaruit worden afgeleid dat de mechanismen verschillend zijn. De bedoeling was evenwel de gelijkstelling te bevorderen.

De risico's moeten worden afgewogen.

Een lid wijst erop dat de strafrechters de documenten van de parlementaire voorbereiding weinig raadplegen. Men heeft dus baat bij een duidelijke wettekst.

Een lid is van oordeel dat de zaken wat moeten worden teruggeschoefd. De strafrechtelijke verant-

personne morale est un élément fondamental dans la lutte contre la criminalité organisée.

L'intervenant se réfère au point 1.3 des développements (doc. Sénat, n° 1-1217/1, p. 5, 1.3, deuxième alinéa). La «négligence» n'implique pas nécessairement un «élément intentionnel». On vise par exemple l'hypothèse d'une organisation interne déficiente de la personne morale, de mesures de sécurité insuffisantes ou de restrictions budgétaires déraisonnables. Les deux premiers exemples ne comportent aucun élément intentionnel.

Un membre renvoie à sa proposition d'insérer la notion de lien intrinsèque, qui répond aux observations du préopinant. La faute individuelle ne suffit pas pour attester la faute de la personne morale. Pour que l'on puisse parler d'une faute de la personne morale, il faut un critère de «disposition» et un critère d'«acceptation» (cf. la jurisprudence néerlandaise).

Il ne peut y avoir d'imputation si on est confronté par surprise à l'infraction d'un préposé sans qu'une telle pratique n'existe chez la personne morale et si la personne morale réprouve la conduite de son préposé.

Il y a acceptation si des pratiques du type susvisé (par exemple, du blanchiment) sont présentes au sein de la personne morale.

La formulation de l'amendement n° 12 fait clairement ressortir les différentes hypothèses (voir, ci-après, l'article 2).

En ce qui concerne le problème de l'élément intentionnel chez la personne morale et le cumul de la responsabilité pénale, on peut renvoyer à la discussion des articles (article 2).

Un membre demande si l'on envisage de modifier également la législation douanière.

L'auteur de la proposition de loi répond que cette législation pose effectivement un problème par rapport aux articles 10 et 11 de la Constitution. En effet, l'élément intentionnel n'est pas requis dans le cas d'une infraction à la législation douanière. Le caractère illicite suffit à établir l'infraction.

On peut se demander si, dans leur définition actuelle, les délits douaniers répondent aux exigences.

L'article 5 proposé (non-discrimination) impliquera que l'expéditeur ne pourra plus être poursuivi pour les droits de douane éludés par le simple fait d'être expéditeur.

Un membre souligne que l'article 36 proposé et les conséquences sociales de la dissolution et de l'interdiction d'exercer l'activité soulèvent aussi une question fondamentale. L'article 36 mentionne la

woordelijkheid van de rechtspersoon is een fundamenteel element bij de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit.

Spreker verwijst naar 1.3 van de memorie van toelichting (Stuk Senaat, nr. 1-1217/1, blz. 5, 1.3, tweede lid). De «nalatigheid» houdt niet noodzakelijk een «intentioneel element» in. Men beoogt bijvoorbeeld de hypothese van een gebrekkige interne organisatie van de rechtspersoon, onvoldoende veiligheidsmaatregelen of onredelijke budgettaire beperkingen. De eerste twee voorbeelden houden geen intentioneel element in.

Een lid verwijst naar zijn voorstel om het intrinsiek verband in te lassen. Het intrinsiek verband beantwoordt aan de opmerkingen van de voorgaande spreker. De individuele schuld volstaat niet om de schuld van de rechtspersoon aan te duiden. Opdat er sprake kan zijn van de schuld van de rechtspersoon, moet er een «beschikkingscriterium en een aanvaardingscriterium» zijn (zie Nederlandse rechtspraak).

Indien men bij verrassing met een misdrijf van een aangestelde wordt geconfronteerd, zonder dat een soortgelijke praktijk bestaat bij de rechtspersoon, en indien de rechtspersoon het gedrag afwijst, kan er geen toerekening zijn.

Indien er binnen de rechtspersoon soortgelijke praktijken (bijvoorbeeld van witwassen) bestaan, is er een aanvaarding.

De verschillende hypothesen blijken duidelijk uit de omschrijving van het amendement nr. 12 (cf. *infra* artikel 2).

Voor de problematiek van het intentioneel element bij de rechtspersoon, en de cumulatie van strafrechtelijke verantwoordelijkheid, kan worden verwezen naar de artikelsgewijze bespreking (artikel 2).

Een lid vraagt of het de bedoeling is ook de douanewetgeving te wijzigen.

De indiener van het wetsvoorstel antwoordt dat de douanewetgeving inderdaad een probleem doet rijzen met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet. Voor de douanedelicten wordt het schuldelement immers niet vereist. De wederrechtelijkheid volstaat als bewijs van het delict.

De vraag rijst of de douanedelicten, zoals vandaag omschreven, beantwoorden aan de vereisten.

Het voorgestelde artikel 5 (niet-discriminatie) brengt mee dat de expediteur wegens ontduiking van douanerechten niet meer kan worden vervolgd, alleen omdat hij expediteur is.

Een lid merkt op dat er eveneens een fundamentele vraag rijst met betrekking tot het voorgestelde artikel 36 en de sociale consequenties van de ontbinding en het verbod om de activiteit uit te oefenen. In arti-

possibilité d'interdire l'exercice d'une activité mais ne dit pas que la fermeture peut être prononcée pour une durée déterminée. L'interdiction d'exercer l'activité est-elle définitive? Une interdiction définitive peut d'ailleurs équivaloir à une dissolution. Qu'advient-il alors du passif social? Comment faire face au passif social résultant d'une dissolution et d'une interdiction d'exercer l'activité prononcées dans le cadre d'une condamnation pénale? Dans le cas d'une société-écran, l'interdiction d'exercer l'activité est-elle considérée comme une fin du contrat, une résiliation ou une dissolution? Quelles sont les conséquences pour les travailleurs qui n'ont en soi aucune responsabilité?

La fermeture d'un ou de plusieurs établissements aura une incidence sur d'autres. On peut imaginer que si un établissement prête des machines à un autre et que le premier est dissous et fermé, cela a pour effet de priver de matériel une autre société formant ou non une entité économique avec l'établissement concerné. Il est parfaitement possible que l'on touche ainsi l'entité économique (cf. l'extension de la faillite).

Le membre a une dernière question au sujet de l'article 10 de la proposition. La perte de la personnalité juridique de la personne morale condamnée n'éteint pas la peine. Comment concilier cela avec l'article 12, où il s'agit aussi d'une perte de la personnalité juridique? Une coordination sera nécessaire (mort civile, etc.).

Un membre souligne que les articles de la CEDH sont applicables à la personne morale. L'article 7, qui dispose que la loi pénale ne peut avoir d'effet rétroactif, s'applique à l'incrimination des personnes morales.

III. DISCUSSION DES ARTICLES ET VOTES

Intitulé

Un commissaire propose la correction formelle suivante:

Remplacer les mots néerlandais «*strafrechtelijke aansprakelijkheid*» par les mots «*strafrechtelijke verantwoordelijkheid*».

Justification

Le mot français «responsabilité» couvre deux notions distinctes.

kel 36 wordt de mogelijkheid vermeld om het verbod van een activiteit uit te spreken. Er wordt niet bepaald dat deze sluiting voor een bepaalde termijn kan worden uitgesproken. Gaat het hier om een definitief verbod van uitoefening van activiteit? Een definitief verbod van activiteit kan trouwens gelijkstaan met een ontbinding. Wat gebeurt er dan met het sociaal passief? Wat is de mogelijkheid om — ten gevolge van het uitspreken van de ontbinding en het verbod van activiteit in het raam van een strafrechtelijke veroordeling van de rechtspersoon — het sociaal passief op te vangen? Indien men een frontstore opbouwt, beschouwt men het verbod van activiteit dan als einde van het contract, ontbinding of opzegging van het contract? Wat zijn de consequenties van werknemers die op zich geen enkele verantwoordelijkheid hebben?

De sluiting van een of meer vestigingen brengt de wisselwerking mee tussen de vestigingen. Men kan zich best indenken dat, indien in een bepaalde vestiging machines worden uitgeleend aan een andere vestiging en indien de uitlener van machines wordt ontbonden en gesloten, men het werkmateriaal ontleent van een andere vennootschap die al dan niet met de betreffende vennootschap een economische entiteit vormt. Het kan perfect mogelijk zijn dat men de economische entiteit treft (zie uitbreiding van het faillissement).

Een laatste vraag betreft artikel 10 van het voorstel. Het verlies van rechtspersoonlijkheid van de veroordeelde doet de straf niet tenietgaan. Hoe kan men dit rijmen met artikel 12? Ook hier gaat het om een verlies van rechtspersoonlijkheid. Een coördinatie zal moeten worden doorgevoerd (burgerlijke dood, enz.).

Een lid wijst erop dat de artikelen van het EVRM van toepassing zijn op de rechtspersoon. Artikel 7, dat bepaalt dat de strafwet niet met terugwerkende kracht kan worden toegepast, is van toepassing op de strafbaarstelling van rechtspersonen.

III. ARTIKELSGEWIJZE BESPREKING EN STEMMINGEN

Opschrift

Een lid stelt de volgende tekstverbetering voor:

De woorden «strafrechtelijke aansprakelijkheid» vervangen door de woorden «strafrechtelijke verantwoordelijkheid».

Verantwoording

Het Franse woord «responsabilité» dekt twee verschillende betekenissen.

Est responsable (aansprakelijk) la personne qui peut être mise en cause, celle qui est susceptible d'un recours, entre autres dans le cadre de l'application de l'article 1382 du Code civil.

Est responsable (verantwoordelijk) la personne qui doit se justifier de ses actes, qui peut être appelée à rendre des comptes. Lorsque sa justification n'est pas satisfaisante, cette personne peut se voir infliger une peine.

La responsabilité (aansprakelijkheid) relève donc en premier lieu du droit civil; la responsabilité (verantwoordelijkheid) relève en premier lieu du droit pénal.

Par conséquent, on doit en l'occurrence utiliser le terme «verantwoordelijkheid», avec à la clé une éventuelle culpabilité pour désigner la responsabilité des personnes morales.

Le Conseil d'État a lui aussi utilisé, tout au long de son avis, les mots «strafrechtelijk(e) verantwoordelijk(heid)». En dernière page de son avis (p. 86), le Conseil d'État propose par ailleurs quelques corrections d'ordre linguistique, entre autres, le remplacement des mots «strafrechtelijke aansprakelijkheid» par les mots «strafrechtelijke verantwoordelijkheid» dans l'ensemble du projet.

On peut aussi faire référence à deux lois récentes du 25 juin 1998: la loi réglant la responsabilité (verantwoordelijkheid) pénale des ministres et la loi spéciale réglant la responsabilité (verantwoordelijkheid) pénale des membres du gouvernements de communauté ou de région (*Moniteur belge* du 27 juin 1998).

Enfin, il y a encore le projet de loi relatif à la responsabilité civile (aansprakelijkheid) et pénale (verantwoordelijkheid) des bourgmestres, échevins et membres de la députation permanente, que la Chambre a renvoyé au Sénat (doc. Sénat, n° 1-987/8 — doc. Chambre n° 1686-9, 97/98). La commission décide à l'unanimité d'apporter cette correction formelle.

Article 1^{er}

L'article est adopté à l'unanimité des huit membres présents.

Article 2

Du principe de la responsabilité pénale des personnes morales.

A. Discussion

De l'imputation et du concours de responsabilités.

Aansprakelijk is degene die kan worden aangesproken, op wie verhaal kan worden genomen, onder meer in verband met artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek.

Verantwoordelijk is degene die zich voor zijn daden moet verantwoorden, die men ter verantwoording kan roepen. Wanneer zijn verantwoording niet voldoet, kan hij worden gestraft.

Aansprakelijk houdt dus in eerste instantie verband met het burgerlijk recht; verantwoordelijk in eerste instantie met het strafrecht.

Bijgevolg moet hier sprake zijn van verantwoordelijkheid, met eventueel strafbaarheid tot gevolg, van rechtspersonen.

Ook de Raad van State gebruikt in heel zijn advies de woorden «strafrechtelijk(e) verantwoordelijk(heid)». Op de laatste bladzijde van zijn advies (blz. 86) stelt de Raad van State trouwens enkele taalcorrecties voor, onder meer dat in heel het ontwerp «strafrechtelijke verantwoordelijkheid» geschreven moet worden in plaats van «strafrechtelijke aansprakelijkheid».

Er kan ook verwezen worden naar twee recente wetten van 25 juni 1998: de wet tot regeling van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van ministers en de bijzondere wet tot regeling van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van leden van een gemeenschaps- of gewestregering (*Belgisch Staatsblad* van 27 juni 1998).

Tenslotte is er nog het wetsontwerp betreffende de burgerrechtelijke aansprakelijkheid en de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van burgemeesters, schepenen en leden van de bestendige deputatie, dat door de Kamer is teruggezonden (Stuk Senaat, nr. 1-987/8 — Stuk Kamer, nr. 1686-9, 97/98). De commissie beslist eenparig deze teksverbetering aan te brengen.

Artikel 1

Het artikel wordt eenparig aangenomen door de acht aanwezige leden.

Artikel 2

Het principe van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen.

A. Bespreking

De toerekening en de samenloop van verantwoordelijkheid.

MM. Vandenberghe et Bourgeois déposent un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/2, amendement n° 12), qui est rédigé comme suit :

« Remplacer l'alinéa 1^{er} de l'article 5 proposé par la disposition suivante :

« Art. 5. — Toute personne morale est pénalement responsable de toutes les infractions qui sont intrinsèquement liées à la réalisation de son objet ou à la défense de ses intérêts, ou dont des faits concrets démontrent qu'elles ont été commises pour son compte. »

Justification

Cette nouvelle proposition de texte traduit mieux encore la philosophie de base de la proposition telle qu'elle est exposée dans les développements et répond aussi de manière plus précise encore aux observations du Conseil d'État.

Le champ d'application de la loi est ainsi délimité avec précision.

L'un des auteurs précise que cet amendement est le fruit de la discussion circonstanciée qui a été consacrée à cette disposition (cf. *supra* - discussion générale). L'amendement tient compte des objections du Conseil d'État. Le délit y est défini plus clairement. Les infractions peuvent être commises soit par des personnes physiques, lorsqu'il y a un lien suffisant avec la personne morale, soit par la personne morale elle-même, lorsque l'infraction est liée à la réalisation de son objet ou à la défense de ses intérêts.

Il faut toutefois déduire de la manière dont les choses sont formulées que l'élément moral doit être présent, mais cela n'a pas été mentionné explicitement en tant que condition parce qu'un problème pourrait se poser à propos des délits dont on impute simplement la responsabilité à la personne morale (imputation légale).

Concernant le concours de responsabilités de la personne morale et de la personne physique, M. Boutmans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/2, amendement n° 11), qui est rédigé comme suit :

« Remplacer le deuxième alinéa de l'article 5 proposé du Code pénal par la disposition suivante :

« La responsabilité pénale de la personne morale est applicable sans préjudice de la responsabilité pénale de personnes physiques. »

Justification

La proposition semble aller dangereusement dans le sens d'une levée de la responsabilité des personnes

De heren Vandenberghe en Bourgeois dienen een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/2, amendement nr. 12), luidende :

« Het eerste lid van het voorgestelde artikel 5 vervangen als volgt :

« Art. 5. — Iedere rechtspersoon is strafrechtelijk aansprakelijk voor alle misdrijven die hetzij een intrinsiek verband hebben met de verwezenlijking van zijn doel of met de waarneming van zijn belang hetzij de concrete omstandigheden aantonen dat zij voor zijn rekening werden gepleegd. »

Verantwoording

Deze nieuw voorgestelde tekst verwoordt nog beter de basisfilosofie van het voorstel zoals uitgedrukt in de memorie van toelichting en beantwoordt ook nog meer precies de opmerkingen van de Raad van State.

Aldus wordt het toepassingsgebied van de wet precies afgelijnd.

Een van de indieners verduidelijkt dat dit amendement voortvloeit uit de uitvoerige discussie die over deze bepaling werd gevoerd (cf. *supra* - algemene bespreking). Het amendement heeft de bedoeling tegemoet te komen aan de bezwaren van de Raad van State. De omschrijving van het delict wordt hier duidelijker afgebakend. De misdrijven kunnen worden gepleegd, hetzij door natuurlijke personen, wanneer er een voldoende verband is met de rechtspersoon, hetzij door de rechtspersoon zelf, wanneer het misdrijf verband houdt met de verwezenlijking van zijn doel of de waarneming van zijn belang.

Uit de formulering dient evenwel te worden afgeleid dat het moreel element aanwezig dient te zijn. Deze vereiste wordt echter niet uitdrukkelijk overgenomen, omdat een probleem zou kunnen rijzen in de delicten waar men de verantwoordelijkheid gewoon toerekent aan de rechtspersoon (wettelijke toerekening).

Over de samenloop van de verantwoordelijkheid van de rechtspersoon en de natuurlijke persoon dient de heer Boutmans een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/2, amendement nr. 11), luidende :

« Het tweede lid van het voorgestelde artikel 5 van het Strafwetboek vervangen als volgt :

« De strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon geldt onverminderd de strafrechtelijke aansprakelijkheid van natuurlijke personen. »

Verantwoording

Het voorstel lijkt ons de gevaarlijke weg op te gaan van de ontheffing van verantwoordelijkheid van

physiques ou semble à tout le moins équivoque (surtout pour ce qui est des développements). L'amendement permet d'appliquer normalement le droit pénal aux personnes physiques. On répond ainsi par la même occasion à la critique formulée par le Conseil d'État. La modération résulte à notre avis des éléments suivants :

1° Comme la personne morale est elle-même tenue pour responsable, la tendance à accroître excessivement la responsabilité fonctionnelle disparaîtra.

2° Le principe d'opportunité permet toujours de poursuivre une ou plusieurs personnes et de ne pas en poursuivre d'autres.

Par ailleurs, il semble pour le moins difficile de mettre le texte de l'article 5, tel qu'il figure dans la proposition de loi, en conformité avec les règles générales en matière de participation et de complicité. De plus, le ministère public et/ou la partie civile n'auront pas toujours la certitude que le tribunal reconnaîtra la culpabilité de la personne morale.

Il semble utile à l'auteur que la personne physique puisse être poursuivie en même temps que la personne morale. En effet, l'on ne sait jamais quelle sera la décision finale que le ministère public prendra lorsqu'il devra choisir qui il va poursuivre. Il propose donc de maintenir une responsabilité parallèle.

La pratique actuelle montre que l'on poursuit parfois des personnes physiques qui n'ont en fait qu'un lieu fonctionnel assez faible avec le délit. Si on le fait, c'est parce qu'on n'a pas le choix. Ces poursuites inappropriées ne seront toutefois plus nécessaires, une fois que l'on aura introduit le principe de la responsabilité pénale de la personne morale.

Le ministre répond que la personne physique et la personne morale ne peuvent être condamnées l'une et l'autre qu'en cas de dol. Cela ne signifie pas que l'on ne peut pas les poursuivre toutes deux. Au moment de la condamnation, le juge doit toutefois choisir, sauf en cas de dol. Le texte de la proposition lui semble mieux répondre aux nécessités réelles. Le texte initial est plus proche de la thèse de départ, selon laquelle la personne morale est une réalité autonome différente de la personne physique.

Un membre évoque une observation du Conseil d'État. L'article 5, deuxième alinéa (article 2 de la proposition) dispose que l'on ne peut pas condamner et la personne morale, et la personne physique, sauf si cette dernière a commis sciemment et volontairement l'infraction en question. Le Conseil d'État a estimé qu'il faut dès lors que la loi indique dans quelle mesure l'application des règles en matière de participation punissable et de complicité est compromise par ce principe.

natuurlijke personen of alleszins dubbelzinnig te zijn (zeker de toelichting). Het amendement laat het strafrecht zijn gewone rol spelen ten aanzien van natuurlijke personen. Het is ook een tegemoetkoming aan de kritiek van de Raad van State. De tempering volgt o.i. uit de volgende gegevens :

1° Aangezien de rechtspersoon zelf verantwoordelijk wordt gesteld, zal de neiging wegvallen om de functionele aansprakelijkheid te zeer op te trekken.

2° Het opportuniteitsbeginsel staat altijd toe een of meer personen te vervolgen, en anderen niet.

Verder lijkt de tekst van artikel 5 in het wetsvoorstel alleszins moeilijk in overeenstemming te brengen met de algemene regels van mededaderschap en medeplichtigheid. Ook zal het voor het openbaar ministerie en/of de burgerlijke partij niet altijd zeker zijn of de rechtbank de rechtspersoon schuldig zal bevinden.

Het lijkt de indiener nuttig dat de natuurlijke persoon tegelijkertijd met de rechtspersoon kan worden vervolgd. Men kent immers nooit de afloop van de eindbeslissing op het ogenblik dat het openbaar ministerie moet kiezen wie het gaat vervolgen. Hij stelt dus voor een parallelle verantwoordelijkheid te behouden.

De huidige praktijk toont aan dat men soms natuurlijke personen vervolgt die eigenlijk slechts een vrij zwakke functionele band hebben met het delict. Dit gebeurt thans bij gebrek aan keuze. Men kan immers de rechtspersoon niet vervolgen. Deze oneigenlijke vervolgingen zullen echter niet meer nodig zijn zodra de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon is ingevoerd.

De minister antwoordt dat de natuurlijke persoon en de rechtspersoon beiden slechts kunnen worden veroordeeld in geval van opzet. Dit betekent niet dat men beiden niet kan vervolgen. Bij de veroordeling moet de rechter wel de keuze maken, behoudens bij opzet. De tekst van het voorstel lijkt hem meer tegemoet te komen aan de noodzaak van de realiteit. De oorspronkelijke tekst leunt beter aan bij het uitgangspunt waarbij men de rechtspersoon beschouwt als een autonome realiteit, verschillend van de natuurlijke persoon.

Een lid wijst op een opmerking van de Raad van State. Artikel 5, tweede lid, (artikel 2 van het voorstel) stelt dat de rechtspersoon en de natuurlijke persoon niet beiden kunnen worden gestraft, tenzij de natuurlijke persoon wetens en willens het misdrijf heeft gepleegd. De Raad van State stelde dat de wet dan dient aan te geven in hoeverre de regels inzake strafbare deelneming en medeplichtigheid door dat principe in het gedrang komen.

Un commissaire estime que l'on ne peut être puni en tant que complice ou coauteur que dans la mesure où l'on agit intentionnellement. L'acte de collaboration objective non intentionnel ne peut pas entraîner de poursuites pour participation. Des précisions s'imposent sur ce point.

Un membre s'interroge sur la portée de la disposition de l'alinéa 2 de l'article 5. Pourquoi a-t-on voulu séparer la responsabilité pénale de celui qui commet l'acte et celle de la société pour compte de laquelle cet acte est accompli? Pourquoi ne pas laisser la possibilité de condamner les deux, même si l'intéressé a agi de manière légère? Quels sont les cas visés où seule la société sera condamnée? Le champ d'application doit être bien déterminé.

Le ministre rappelle l'exemple du responsable de l'environnement dans l'entreprise. Le dépassement de la norme en cas d'évacuation des eaux usées peut donner lieu à une condamnation. Il est souhaitable que le juge puisse poursuivre la personne morale dans la mesure où le responsable n'accomplit pas un acte intentionnel et exécute simplement les décisions des organes. Jusqu'à ce jour, on poursuit la personne physique et celle-ci peut encourir diverses condamnations. La personne morale rend ensuite quelqu'un d'autre responsable en matière d'environnement.

Un membre pose la question de savoir s'il existe des infractions non intentionnelles qui peuvent être criminelles. Existe-t-il un crime non intentionnel? Peut-être en matière nucléaire?

Un commissaire renvoie également aux observations du Conseil d'État (p. 23). Celui-ci s'interroge sur la manière dont vont pouvoir se concilier la loi en projet et les mécanismes existants de sanctions directes et indirectes que le législateur a instaurés dans le but notamment de combler l'absence d'une responsabilité pénale des personnes morales. Il existe un éventail de lois spéciales permettant d'infliger des amendes à la personne morale et, donc, de la toucher indirectement. Qu'advient-il de ces dispositions quand la personne morale sera devenue punissable?

En ce qui concerne l'articulation des articles 65 et 66 du Code pénal avec la règle du décumul partiel, le ministre précise que la portée du décumul partiel est précisément de faire exception aux règles relatives à la participation.

Si l'on constate la coréité ou la complicité entre une personne morale et une personne physique par rapport à des faits déterminés, la règle du décumul imposera de choisir l'une ou l'autre.

Een lid is van oordeel dat men slechts strafbaar kan zijn als medeplichtige of mededader, in zoverre men handelt met opzet. De objectief gestelde daad van medewerking, zonder opzet, kan niet leiden tot een vervolging wegens deelneming. Een verduidelijking is noodzakelijk.

Een lid vraagt zich af wat de draagwijdte is van het bepaalde in artikel 5, tweede lid. Waarom heeft men de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van degene die de daad pleegt, willen scheiden van die van de vennootschap voor rekening waarvan deze daad gepleegd is? Waarom laat men de mogelijkheid niet open om de twee te veroordelen, zelfs indien de betrokkene lichtzinnig gehandeld heeft? Welke zijn de gevallen waarin alleen de vennootschap veroordeeld wordt? Het toepassingsgebied moet goed afgebakend worden.

De minister herhaalt het voorbeeld van de verantwoordelijke voor het leefmilieu in het bedrijf. Lozing van afvalwater, waarbij de norm wordt overschreden, kan aanleiding geven tot een veroordeling. In de mate dat de verantwoordelijke geen opzettelijke daad stelt en uitvoert wat de organen hebben beslist, is het wenselijk dat de rechter de mogelijkheid heeft de rechtspersoon te vervolgen. Tot op heden vervolgt men de natuurlijke persoon, die verschillende veroordelingen kan krijgen. De rechtspersoon stelt dan achteraf iemand anders verantwoordelijk voor het milieu.

Een lid vraagt of er niet-opzettelijke misdrijven bestaan die tot de categorie van de misdaden gerekend kunnen worden? Bestaat er een niet-opzettelijke misdaad? Misschien inzake kernstoffen?

Een lid verwijst ook naar de opmerkingen van de Raad van State (p. 65). De Raad van State vraagt zich af hoe de ontworpen wet zal kunnen samengaan met de bestaande mechanismen van directe en indirecte sancties door de wetgever ingesteld, inzonderheid om te verhelpen dat de rechtspersoon niet strafrechtelijk verantwoordelijk is. Er bestaat een heel systeem van bijzondere wetten waarbij men aan de rechtspersoon boeten kan toerekenen. Aldus wordt de rechtspersoon indirect getroffen. Wat gebeurt er met deze bepalingen, nu de rechtspersoon strafbaar wordt gesteld?

In verband met de wijze waarop de artikelen 65 en 66 van het Strafwetboek aansluiten op de regel van de gedeeltelijke niet-samenloop, merkt de minister op dat deze gedeeltelijke niet-samenloop juist toe doel heeft een uitzondering te maken op de regels die voor de deelneming gelden.

Indien men vaststelt dat bij bepaalde feiten een rechtspersoon en een natuurlijke persoon mededaders of medeplichtigen zijn, zal men volgens de regel van niet-samenloop voor de ene of de andere verantwoordelijkheid moeten kiezen.

Un membre déclare qu'il peut se rallier à cette explication, en ce qui concerne la coréité, mais il n'en va pas de même pour la complicité.

Le ministre déclare que la réponse est la même dans les deux cas. Il s'agit toujours des mêmes faits, qu'il y ait coréité ou complicité.

Lorsque les mêmes faits sont commis par une personne morale et une personne physique, et qu'il n'y a pas, dans le chef de cette dernière, de faute personnelle commise sciemment et volontairement, le juge doit choisir qui des deux il condamne.

Un membre estime qu'un problème subsiste à cet égard. En effet, si un travailleur est coauteur ou complice avec son employeur, il est susceptible d'être traité différemment, selon que l'employeur est ou non une personne morale.

Si l'employeur n'est pas une personne morale, le travailleur est punissable, conformément au droit commun.

Si l'employeur est une personne morale, celui-ci peut être condamné, à l'exclusion du travailleur, ou l'inverse.

On retrouve ici l'objection du Conseil d'État, selon laquelle on ne répond pas au principe de légalité.

Un membre demande si, dans l'hypothèse en question, le juge peut choisir, ou s'il doit le faire.

Le ministre répond que si la faute est involontaire dans le chef de la personne physique, le juge doit choisir.

Un membre fait observer qu'au second alinéa de l'article 5 proposé, les termes «omwille van de tussenkomst» doivent être remplacés par les mots «omwille van de handelingen».

On pourrait poser comme principe premier que, lorsqu'une faute personnelle est commise sciemment et volontairement par la personne physique, faute sur base de laquelle la personne morale peut être responsable, elles pourront être poursuivies toutes les deux.

Par contre, s'il ne s'agit, dans le chef de la personne physique, que d'une négligence, seule la personne morale pourrait être poursuivie.

On opérerait ainsi un parallèle avec l'article 18 de la loi sur le contrat de travail.

L'intervenant fait observer que l'on parle de laisser le choix au juge, alors qu'en fait, c'est celui qui initie la procédure, c'est-à-dire le parquet, qui opère ce choix.

Dans la première hypothèse, les articles 65 et 66 du Code pénal joueront; par contre, ils ne s'appliquent pas en cas de simple négligence dans le chef de la

Een lid verklaart dat hij zich bij deze verklaring kan aansluiten wat het mededaderschap betreft. Maar hetzelfde geldt niet voor de medeplichtigheid.

De minister verklaart dat het antwoord gelijk is in de twee gevallen. Het gaat altijd om dezelfde feiten, of er sprake is van mededaderschap of van medeplichtigheid.

Wanneer dezelfde feiten gepleegd worden door een rechtspersoon en een natuurlijke persoon en er bij deze laatste geen sprake is van een persoonlijke fout die hij wetens en willens zou hebben gepleegd, moet de rechter kiezen wie van de twee hij veroordeelt.

Een lid meent dat er in dit verband een probleem blijft bestaan. Indien een werknemer mededader of medeplichtig is met zijn werkgever, kan hij immers anders behandeld worden naargelang de werkgever al dan niet een rechtspersoon is.

Indien de werkgever geen rechtspersoon is, is de werknemer strafbaar overeenkomstig het gemene recht.

Indien de werkgever een rechtspersoon is, kan deze veroordeeld worden, met uitsluiting van de werknemer, of omgekeerd.

Met staat hier opnieuw voor het bezwaar van de Raad van State dat het wettelijkheidsbeginsel niet nageleefd wordt.

Een lid vraagt of de rechter in het betrokken geval kan kiezen dan wel of hij moet kiezen.

De minister merkt op dat indien de fout van de natuurlijke persoon opzettelijk is, de rechter moet kiezen.

Een lid merkt op dat de termen «omwille van de tussenkomst» is het tweede lid van het voorgestelde artikel 5 vervangen moeten worden door de woorden «omwille van de handelingen».

Men zou als uitgangsprincipe kunnen stellen dat wanneer een natuurlijke persoon wetens en willens een persoonlijke fout gepleegd heeft en een rechtspersoon op grond van deze fout verantwoordelijk kan worden gesteld, beide personen in rechte vervolgd kunnen worden.

Indien het daarentegen slechts om een nalatigheid van een natuurlijke persoon gaat, kan alleen de rechtspersoon vervolgd worden.

Men zou dan een parallel trekken met artikel 18 van de arbeidsovereenkomstenwet.

Spreker merkt op dat men beweert de keuze over te laten aan de rechter, terwijl het in feite het parket is dat de procedure in gang zet en de keuze maakt.

In het eerste geval zullen de artikelen 65 en 66 van toepassing zijn: ze zijn daarentegen niet van toepassing op de natuurlijke persoon wanneer er bij de

personne physique, puisque, dans ce cas, le dol spécial requis pour la coréité ou la complicité n'existera pas.

Le ministre demande sur quelle base le précédent intervenant exclut la responsabilité pénale de la personne physique, en cas de négligence, lorsqu'il n'y a pas d'intention spéciale. Il ne peut se rallier à cette solution.

Le préopinant répond qu'on le fait déjà, à l'heure actuelle, pour toutes les infractions graves en matière de roulage, telles que surcharge des camions, camions ne répondant pas aux normes prescrites, etc. Dans ce cas, on poursuit, non le chauffeur, mais l'administrateur-délégué.

Un sénateur souligne que les textes français et néerlandais de l'article 2 ne sont pas parfaitement concordants: l'expression «Wanneer de rechtspersoon aansprakelijk gesteld wordt» n'est pas équivalente aux termes français «lorsque la responsabilité de la personne morale est engagée», qui sont plus objectifs.

L'intervenant craint en outre que le système proposé ne donne lieu à un recours à la Cour d'arbitrage, de la part d'un travailleur condamné, dont l'employeur n'est pas une personne morale, et qui s'estimerait l'objet d'une discrimination par rapport au travailleur dont l'employeur est une personne morale et qui, dans les mêmes circonstances, ne serait pas condamné.

En effet, en cas de coréité ou de complicité du travailleur avec l'employeur personne morale, le juge opère une sorte de jugement en opportunité, ce qu'il ne fait pas lorsque l'employeur n'est pas une personne morale.

L'intervenant est partisan de laisser jouer dans tous les cas le principe d'opportunité.

Le ministre souligne que la plupart des questions soulevées relèvent de choix politiques à faire, et non de problèmes techniques.

Un membre ne peut se rallier à l'observation formulée par un sénateur.

L'option de départ est de prévoir la responsabilité pénale des personnes morales.

Il faut cependant régler le problème du concours d'actes commis par des personnes physiques, et d'actes commis en vue de réaliser l'objet de la personne morale, en vue de promouvoir son intérêt, ou pour son compte.

L'intervenant se demande si, dans l'hypothèse d'une simple négligence dans le chef de la personne physique, il ne vaudrait pas mieux exclure des poursuites pour les mêmes faits, plutôt que d'exclure une condamnation pour les mêmes faits, comme le prévoit le texte actuel de l'article 2.

natuurlijke persoon gewoon sprake is van nalatigheid aangezien het bijzonder opzet dat vereist is voor het mededaderschap of de medeplichtigheid, in dat geval niet bestaat.

De minister vraagt op welke grond de vorige spreker, in geval van nalatigheid, de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de natuurlijke persoon uitsluit wanneer er geen bijzonder opzet is. Hij kan zich niet verzoenen met die oplossing.

De vorige spreker antwoordt dat thans reeds in die zin wordt opgetreden voor alle zware verkeersovertreden als het overbelasten van vrachtwagens, het niet-naleven van de voorgeschreven normen voor het vrachtvervoer, enz. In dat geval vervolgt men niet de chauffeur maar de gedelegeerd bestuurder.

Een senator merkt op dat de Franse en Nederlandse tekst van artikel 2 niet volledig overeenstemmen: de bewoordingen «Wanneer de rechtspersoon aansprakelijk gesteld wordt» stemmen niet overeen met de Franse bewoordingen «Lorsque la responsabilité de la personne morale est engagée» die een objectievere strekking hebben.

Spreker vreest bovendien dat het voorgestelde systeem aanleiding zal geven tot beroep bij het Arbitragehof, ingesteld door een werknemer wiens werkgever geen rechtspersoon is en die het slachtoffer beweert te zijn van een discriminatie ten opzichte van de werknemer wiens werkgever een rechtspersoon is en die in dezelfde omstandigheden niet veroordeeld zou worden.

In geval van mededaderschap of medeplichtigheid tussen de werknemer en de werkgever moet de rechter zich een soort opportuniteitsoordeel vormen, hetgeen hij niet doet wanneer de werkgever geen rechtspersoon is.

Spreker wenst in alle gevallen het opportuniteitsbeginsel te laten spelen.

De minister merkt op dat de meeste opgeworpen vragen te maken hebben met beleidskeuzen en niet met technische problemen.

Een lid kan zich niet aansluiten bij de opmerking die een senator geformuleerd heeft.

Het uitgangspunt is dat rechtspersonen strafrechtelijk verantwoordelijk gesteld kunnen worden.

Men moet evenwel een oplossing vinden voor het probleem van de samenloop van feiten gepleegd door natuurlijke personen en feiten die gepleegd zijn ter verwezenlijking van het doel van de rechtspersoon, ter waarneming van zijn belang of voor zijn rekening.

Spreker vraagt zich af of het bij een gewone nalatigheid van een natuurlijke persoon niet beter zou zijn te bepalen dat geen vervolging wordt ingesteld voor dezelfde feiten in plaats van te bepalen dat er geen veroordeling voor dezelfde feiten kan zijn, zoals in de huidige versie van artikel 2 bepaald is.

Un sénateur fait observer que, dans ce cas, un problème risque de se poser, si le juge ne s'accorde pas avec le choix opéré par le ministère public.

Un membre propose la formule suivante: «Wanneer de aansprakelijke rechtspersoon en de geïdentificeerde natuurlijke persoon die de handeling heeft gepleegd vervolgd worden voor dezelfde feiten dient de rechter ...»

Le but est que les divers responsables potentiels soient attirés devant le juge, auquel il appartiendra de trancher.

Le ministre souligne que, selon cette formule, le ministère public a le choix de poursuivre ou non la personne physique et la personne morale.

Un membre fait observer qu'il faut ajouter la condition prévue à l'article 2, selon laquelle il faut que la responsabilité de la personne morale soit engagée en raison de l'intervention d'une personne physique identifiée, ce qui ne sera pas vrai dans tous les cas.

Ainsi, il n'y a aucune responsabilité de la personne morale pour les agissements de l'administrateur qui a agi pour son propre compte, à l'encontre des instructions reçues, etc.

Le ministre déclare qu'en ce qui concerne l'existence possible d'une discrimination, le problème est de savoir si l'on compare la situation d'aujourd'hui avec la loi de demain — en constatant qu'on ne fait qu'améliorer les choses — ou si l'on se place uniquement dans la loi de demain, où, selon que l'employeur est une personne physique ou une personne morale, il pourrait y avoir discrimination.

C'est la première approche qui est à la base du système proposé.

Un membre renvoie à la jurisprudence de la Cour d'arbitrage relative à la différence entre l'article 18 de la loi sur le contrat de travail et le recours de l'État contre ses organes. Ce dernier recours est illimité, alors que celui de l'employeur dans le cadre de l'article 18 est modulé en fonction de la gravité de la faute.

La Cour d'arbitrage a dit, dans un arrêt de 1996, que cette différence de traitement entre les personnes se trouvant dans les liens d'un contrat, et celles se trouvant sous régime statutaire, n'était pas justifiée.

L'existence d'une personne morale, ou la nature du statut, ne constituent pas une justification suffisante pour appliquer des règles juridiques différentes.

Een senator merkt op dat er zich in dat geval een probleem kan voordoen indien de rechter niet akkoord gaat met de keuze die het openbaar ministerie gemaakt heeft.

Een lid stelt de volgende formule voor: «Wanneer de aansprakelijke rechtspersoon en de geïdentificeerde natuurlijke persoon die de handeling heeft gepleegd, vervolgd worden voor dezelfde feiten, dient de rechter ...»

Het is de bedoeling dat de verschillende potentiële verantwoordelijken voor de rechter worden gebracht en dat deze een uitspraak doet.

De minister wijst erop dat het ministerie volgens deze formule de keuze heeft al dan niet vervolging in te stellen tegen een natuurlijke persoon en de rechtspersoon.

Een lid merkt op dat men de in artikel 2 bepaalde voorwaarde moet toevoegen, namelijk dat de rechtspersoon verantwoordelijk gesteld moet worden wegens het optreden van een geïdentificeerde natuurlijke persoon, hetgeen niet altijd waar is in alle gevallen.

Zo draagt de rechtspersoon geen enkele verantwoordelijkheid voor de kwalijke praktijken van een bestuurder die voor eigen rekening gehandeld heeft, in weerwil van de instructies die hij gekregen heeft, enz.

Op de vraag of er geen sprake is van discriminatie antwoordt de minister dat er twee mogelijke benaderingen zijn: ofwel vergelijkt men de huidige toestand met de wet van morgen — en dan stelt men vast dat de zaken er alleen maar op vooruitgaan — ofwel stelt men zich uitsluitend op binnen de wet van morgen, waarin er sprake zou kunnen zijn van discriminatie naargelang de werkgever een natuurlijke persoon of een rechtspersoon is.

Het is de eerste benadering die ten grondslag ligt aan de voorgestelde regeling.

Een lid verwijst naar de jurisprudentie van het Arbitragehof met betrekking tot het verschil tussen artikel 18 van de arbeidsovereenkomstenwet en het regresrecht van de Staat tegen zijn organen. Dit regresrecht is onbeperkt terwijl dat van de werkgever in het kader van artikel 18 varieert naar gelang van de zwaarte van de fout.

In een arrest van 1996 zegt het Arbitragehof dat deze verschillende behandeling van personen die door een arbeidsovereenkomst gebonden zijn en die welke zich in een statutair stelsel bevinden, niet gerechtvaardigd is.

Het bestaan van een rechtspersoon of de aard van het statuut vormen geen voldoende rechtvaardigingsgrond om verschillende rechtsregels toe te passen.

La Cour d'arbitrage s'est aussi prononcée sur la différence de traitement entre les enseignants du secteur officiel et ceux du secteur privé.

Un membre demande quelle est la justification fondamentale de la règle du non-cumul prévue à l'article 2.

Le ministre répond que, si rien n'avait été prévu en matière de coréité et de complicité, le droit commun en matière de cumul aurait joué.

Mais on a voulu avoir égard à la situation spécifique des personnes morales, puisque celles-ci agissent via des personnes physiques.

Par conséquent, les cas de coréité et de complicité risquaient d'être quasiment automatiques dans bon nombre de situations.

C'est pourquoi la discrimination n'est pas aussi évidente qu'on pourrait le croire. Il ne s'agit pas de situations où il y a, à chaque fois, responsabilité de l'employé envers l'employeur mais de cas où la responsabilité de l'employeur est engagée à cause des actes de l'employé.

Un membre déclare qu'après réflexion, il semble en effet qu'il n'y ait pas discrimination. Quand on poursuit un préposé et son employeur personne physique pour le même fait, ils ont tous deux agi, car sinon, l'employeur ne serait pas civilement responsable.

Or, la personne morale n'agit jamais que par l'entremise de personnes physiques.

Par conséquent, et sous les conditions définies à l'alinéa premier de l'article, on fait un choix, parce que la personne morale en tant que telle ne pourra jamais être poursuivie.

Un membre rappelle que le principe a précisément été admis que la personne morale était punissable pénalement, même si l'acte n'était pas imputable à une personne physique. Elle peut être rendue pénalement responsable soit en raison d'un acte identifiable, posé par celui qui agit pour son compte, soit en raison d'autres circonstances, où un acte a été posé dans le but défini à l'alinéa premier.

Aux Pays-Bas, on poursuit la personne morale selon les règles suivantes :

1. Les faits punissables peuvent être commis par des personnes physiques ou morales.

2. Si le fait punissable est commis par une personne morale, la poursuite pénale peut être engagée et les peines ou mesures prévues par la loi prononcées, si elles entrent en considération :

1^o soit à l'encontre de la personne morale

Het Arbitragehof heeft zich ook uitgesproken over het verschil in behandeling tussen de leerkrachten van het officieel onderwijs en die van het vrij onderwijs.

Een lid vraagt naar de rechtvaardigingsgrond voor de in artikel 2 bepaalde regel van niet-samenloop van verantwoordelijkheden.

De minister antwoordt dat indien er niets bepaald was inzake mededaderschap en medeplichtigheid, het gemene recht inzake samenloop van verantwoordelijkheden gespeeld zou hebben.

Maar men heeft rekening willen houden met de specifieke toestand van de rechtspersonen aangezien deze optreden door middel van natuurlijke personen.

Bijgevolg zou men in zeer veel gevallen bijna automatisch gewag kunnen maken van mededaderschap en medeplichtigheid.

Daarom is discriminatie ook niet zo evident als men zou kunnen denken. Het gaat hier niet om situaties waarin de werknemer verantwoordelijk is tegenover de werkgever, maar waarin de werkgever verantwoordelijk wordt gesteld vanwege de handelingen van de werknemer.

Een lid verklaart dat er bij nader inzien inderdaad geen discriminatie lijkt te zijn. Wanneer men een aangestelde en zijn werkgever-natuurlijke persoon vervolgt voor hetzelfde feit, hebben ze allebei gehandeld, zo niet zou de werkgever niet burgerlijk aansprakelijk zijn.

Een rechtspersoon handelt uitsluitend via natuurlijke personen.

Daarom wordt, onder de voorwaarden vastgesteld in het eerste lid van het artikel, een keuze gemaakt, aangezien de rechtspersoon als zodanig nooit zou kunnen worden vervolgd.

Een lid herinnert eraan dat het beginsel nu is aanvaard dat de rechtspersoon strafrechtelijk strafbaar is, ook als de handeling niet aan een natuurlijk persoon kan worden toegerekend. De rechtspersoon kan strafrechtelijk verantwoordelijk worden gesteld hetzij vanwege een identificeerbare handeling, verricht door iemand die voor eigen rekening handelt, hetzij vanwege andere omstandigheden, waarin een handeling is verricht met het in het eerste lid vermelde doel.

In Nederland gelden de volgende regels voor de vervolging van rechtspersonen :

1. Strafbare feiten kunnen worden begaan door natuurlijke personen en rechtspersonen.

2. Indien een strafbaar feit wordt begaan door een rechtspersoon, kan de strafvervolging worden ingesteld en kunnen de in de wet voorziene straffen en maatregelen, indien zij daarvoor in aanmerking komen, worden uitgesproken :

1^o tegen die rechtspersoon, dan wel

2° soit à l'encontre des commanditaires de l'infraction et de ceux qui ont conduit en fait à la réalisation de l'infraction

3° soit contre ces deux catégories de personnes en même temps.

Le cumul est donc possible.

En France, il l'est également, puisque l'article 121-2 du nouveau Code pénal prévoit, en son troisième alinéa: «La responsabilité pénale des personnes morales n'exclut pas celle des personnes physiques auteurs ou complices des mêmes faits.»

Un membre observe que le système hollandais risque d'aboutir à la situation que l'on déplore actuellement en droit belge, à savoir que le préposé est punissable, alors qu'il a agi en vue de la réalisation des buts de la personne morale.

Dans le système hollandais, il resterait punissable, et la personne morale pourrait être condamnée en même temps que lui.

Un commissaire déclare que l'on aurait pu inverser la formule de l'alinéa 2 de l'article 5, proposé à l'article 2 de la proposition, en disant: «La personne morale et la personne physique seront condamnées ensemble pour les mêmes faits, sauf lorsque la personne physique a agi de façon non volontaire et non consciente.»

L'intervenant demande quels sont les cas concrets dans lesquels il n'y aurait pas de condamnation de la personne morale, et du préposé ou de celui qui travaille pour compte de la société.

Un membre cite l'exemple de la manipulation d'une grue à l'encontre du règlement général.

Un membre répond que dans ce cas, il y a obligation de résultat, de sorte que l'on n'apprécie pas l'élément moral.

Le critère de l'acte volontaire ou involontaire n'est donc pas décisif en l'occurrence, puisqu'il existe une série d'obligations de résultat (par exemple: les normes en matière de sécurité sur le lieu de travail).

L'intervenant renvoie, en ce qui concerne les termes «sciement et volontairement», à la doctrine du professeur Van den Wijngaert: «Selon Legros, la notion de dol général est d'ailleurs dépourvue de substance. Pour lui, «sciement» veut simplement dire que l'auteur ne se trompe pas et «volontairement» signifie qu'il n'agit pas sous la contrainte, rien de plus. C'est souvent de cette manière que le dol général est traité dans la jurisprudence.»

Un sénateur revient à l'exemple précité du grutier. Celui-ci n'a pas dans tous les cas une obligation de résultat. Supposons qu'un grutier provoque sans le vouloir un accident grave sur un chantier.

2° tegen hen die tot het feit opdracht hebben gegeven, alsmede tegen hen die feitelijke leiding hebben gegeven aan de verboden gedraging, dan wel

3° tegen de onder 1° en 2° genoemden te zamen.

Cumulatie is dus mogelijk.

Dat geldt ook voor Frankrijk, aangezien het derde lid van artikel 121-2 van de nieuwe «Code pénal» bepaalt: «La responsabilité pénale des personnes morales n'exclut pas celle des personnes physiques auteurs ou complices des mêmes faits.»

Een lid wijst erop dat het Nederlandse systeem wel eens uit zou kunnen draaien op de situatie die men momenteel in het Belgische recht bekritiseert, namelijk dat de aangestelde strafbaar is wanneer hij heeft gehandeld ter verwezenlijking van de doeleinden van de rechtspersoon.

In het Nederlandse systeem blijft hij strafbaar, maar kan de rechtspersoon ook samen met hem worden veroordeeld.

Een commissielid verklaart dat men de formulering van het tweede lid van artikel 5, voorgesteld in artikel 2 van het voorstel, kan omkeren als volgt: «De rechtspersoon en de natuurlijke persoon worden samen veroordeeld voor dezelfde feiten, behalve wanneer de natuurlijke persoon niet willens en wetens heeft gehandeld.»

Spreker wil weten in welke concrete gevallen de rechtspersoon, de aangestelde of de persoon die werkt voor rekening van de vennootschap, niet worden veroordeeld.

Een lid geeft het voorbeeld van een hijskraan die wordt gebruikt tegen het algemeen reglement in.

Een lid antwoordt dat in dat geval een resultaatsverbintenis geldt, zodat het morele element niet beoordeeld wordt.

De vraag of iemand al dan niet willens en wetens heeft gehandeld, is in dit geval dus niet doorslaggevend aangezien er resultaatsverbintenissen bestaan (bijvoorbeeld: de veiligheidsnormen op de werkplaats).

Met betrekking tot de termen «wetens en willens» verwijst spreker naar de theorie van professor Van den Wijngaert: «Volgens Legros heeft het begrip algemeen opzet trouwens geen inhoud. Wetens betekent volgens hem niets meer dan dat de dader niet dwaalt en willens niets meer dan dat hij niet onder dwang handelt. In de rechtspraak wordt het algemeen opzet vaak op deze wijze behandeld.»

Een senator komt terug op het voorbeeld van de kraanbestuurder. Die gaat niet noodzakelijk een resultaatsverbintenis aan. Veronderstellen we dat de kraanbestuurder ongewild een ernstig ongeval veroorzaakt op de werf.

Selon le texte proposé, si son employeur est une personne morale, le grutier ne pourra être poursuivi. Par contre, si l'employeur n'est pas une personne morale, le grutier pourra être poursuivi, et même être seul poursuivi, puisque son employeur ne lui a évidemment pas donné pour mandat de causer un accident.

Un membre répond que la question n'est pas de savoir s'il s'agit d'un acte volontaire ou involontaire. Il s'agit de savoir quelle est la nature de l'infraction à la norme.

Un commissaire rappelle la conclusion suivante du Conseil d'État:

«La loi en projet s'expose à trois critiques auxquelles il convient de remédier:

1^o Elle omet de préciser les conditions d'imputabilité matérielle des infractions commises par les personnes morales tout autant que les conditions de détermination de l'élément moral de ces infractions. Conformément à la Constitution et aux dispositions de la Convention européenne des droits de l'homme, il appartient au législateur et à lui seul de prendre position sur cette double question.

2^o L'alinéa 2 de l'article 5 en projet est totalement ambigu en ce qu'il ne permet en rien de déterminer les hypothèses dans lesquelles il pourrait y avoir ou non une responsabilité pénale, d'une part, de la personne morale et de la personne physique, d'autre part. Le texte doit être fondamentalement revu.

3^o (...).»

L'intervenant rappelle qu'il propose de procéder comme suit:

1. commencer par affirmer le principe sur lequel chacun paraît s'accorder, à savoir que lorsqu'une faute personnelle a été commise sciemment et volontairement par la personne physique, celle-ci et la personne morale pourront être poursuivies toutes deux; le juge appréciera si l'une des deux ou les deux doivent être condamnées.

2. en cas de faute involontaire, toutes deux pourraient être poursuivies, mais l'intervenant n'est pas favorable au cumul automatique dans cette hypothèse car, sinon, on retomberait dans la situation actuelle que l'on veut résoudre.

Le ministre précise qu'il peut s'accorder avec ce système, pour autant que, dans la seconde hypothèse, le juge ne puisse condamner à la fois la personne physique et la personne morale.

Un membre constate qu'il ne reste plus alors qu'à préciser les cas dans lesquels la personne physique et la personne morale doivent être toutes deux poursuivies.

Volgens de voorgestelde tekst kan de kraanbestuurder niet vervolgd worden als zijn werkgever een rechtspersoon is. Als zijn werkgever geen rechtspersoon is, kan de kraanbestuurder wel vervolgd worden, en zelfs alleen vervolgd worden, aangezien zijn werkgever hem uiteraard geen volmacht heeft gegeven om een ongeval te veroorzaken.

Een lid antwoordt dat het er niet om gaat of er al dan niet willens en wetens gehandeld is. Men moet nagaan wat de aard van het misdrijf is.

Een commissielid herinnert aan de conclusie van de Raad van State:

«De ontworpen wet vertoont drie gebreken die verholpen moeten worden:

1^o in het wetsontwerp wordt niet aangegeven op welke voorwaarden strafbare feiten begaan door rechtspersonen materieel toerekenbaar zijn, noch op welke voorwaarden het morele bestanddeel van die strafbare feiten kan worden vastgesteld. Overeenkomstig de Grondwet en de bepalingen van het Europees Verdrag van de rechten van de mens staat het aan de wetgever en uitsluitend aan hem om zijn standpunt over die tweeledige kwestie te bepalen;

2^o het ontworpen artikel 5, tweede lid, is heel dubbelzinnig, doordat dit artikel het niet mogelijk maakt vast te stellen in welke gevallen enerzijds de rechtspersoon en anderzijds de natuurlijke persoon al dan niet strafrechtelijk verantwoordelijk zijn. De tekst behoort grondig te worden herzien;

3^o (...).»

Spreeker stelt voor als volgt te werk te gaan:

1. het principe bekrachtigen waarover iedereen het eens lijkt te zijn, namelijk dat wanneer een natuurlijke persoon willens en wetens een strafbare feit begaat, deze samen met de rechtspersoon vervolgd kan worden; de rechter beoordeelt of beiden dan wel een van beiden veroordeeld worden.

2. bij een onopzettelijke fout kunnen de natuurlijke persoon en de rechtspersoon vervolgd worden, maar spreker is geen voorstander van automatische cumulatie in dat geval omdat men zo opnieuw in de huidige situatie terechtkomt, die men juist wilde verhelpen.

De minister antwoordt dat hij met dit systeem kan instemmen op voorwaarde dat de rechter in het tweede geval niet zowel de natuurlijke persoon als de rechtspersoon kan veroordelen.

Een lid merkt op dat alleen nog vastgesteld moet worden in welke gevallen de natuurlijke persoon en de rechtspersoon allebei vervolgd moeten worden.

En ce qui concerne la différence de traitement pénal du travailleur, selon que son employeur est ou non une personne morale, le ministre souligne que l'on n'a pas suffisamment égard aux conditions de la responsabilité pénale de la personne morale. Dans l'exemple donné ci-dessus, il est très possible que cette responsabilité n'existe pas. Celle-ci suppose en effet que la personne morale ait commis une faute. Il ne suffit pas de constater que, dans l'exercice des activités de la personne morale, un employé a commis une erreur pour qu'automatiquement, la responsabilité pénale de la personne morale soit engagée.

Il faudra examiner dans les faits si la personne morale a commis une faute propre (ex.: les grues n'étaient pas entretenues, de manière générale, dans l'entreprise, à cause d'une politique laxiste ...).

Il s'agit de circonstances concrètes qui font qu'indépendamment de l'acte posé par la personne physique concernée, il y a une faute propre de la personne morale.

Un membre cite l'exemple suivant: une firme d'autocars agit en sorte que tous ses cars roulent à une vitesse excessive. Dans ce cas, le juge condamnerait donc la personne morale, mais devrait acquitter le chauffeur.

Un autre membre attire l'attention sur le fait qu'il faut faire un choix, sur le plan des conditions d'imputabilité de la responsabilité pénale aux personnes morales, entre les agissements propres à la personne morale et ceux de ses préposés.

Un membre répond que la personne morale est, en réalité, traitée un peu comme une personne physique: elle a une politique, une façon d'agir, un style, une tradition et, en quelque sorte, des manières, comme une personne physique.

Un membre reprend l'exemple suivant: supposons qu'un accident survienne, par suite du défaut d'entretien d'une grue. Un grutier doit en principe entretenir sa grue.

En même temps, la politique générale de la société personne morale est peut-être de ne pas entretenir son matériel.

Qui fera la part des choses entre la culpabilité du grutier, et celle de la personne morale, ce qui suppose qu'ils soient attirés tous deux devant un tribunal?

Il est parfaitement possible que tant l'un que l'autre soient en faute.

Or, selon le texte proposé, cela doit être l'un ou l'autre. L'intervenant déclare ne pas comprendre pourquoi.

Met betrekking tot het verschil in de strafrechtelijke behandeling van werknemers naargelang hun werkgever al dan niet een rechtspersoon is, benadrukt de minister dat men niet voldoende aandacht heeft voor de voorwaarden die de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon omringen. In het hierboven gegeven voorbeeld is het heel goed mogelijk dat er geen verantwoordelijkheid is. Daarvoor moet de rechtspersoon immers een strafbaar feit hebben begaan. Het volstaat immers niet vast te stellen dat een werknemer bij de uitoefening van de activiteiten van de rechtspersoon een vergissing heeft begaan opdat de rechtspersoon automatisch verantwoordelijk kan worden gesteld.

Men moet *in concreto* nagaan of de rechtspersoon zelf een fout heeft begaan (bijvoorbeeld: de kranen waren niet onderhouden omdat de onderneming in het algemeen een laks beleid voerde, ...)

Dit zijn concrete omstandigheden die maken dat de rechtspersoon zelf een eigen fout heeft begaan, onafhankelijk van de handeling van de betrokken natuurlijke persoon.

Een lid geeft een ander voorbeeld: een firma van busvervoer spoort haar chauffeurs aan om met een te hoge snelheid te rijden. In dat geval zal de rechter de rechtspersoon veroordelen maar de chauffeur moeten vrijspreken.

Een ander lid wijst erop dat bij het vaststellen van de voorwaarden voor de toerekenbaarheid van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid aan de rechtspersoon, een keuze moet worden gemaakt tussen de handelingen van de rechtspersoon en die van zijn aangestelden.

Een lid antwoordt dat de rechtspersoon in feite gezien wordt als een natuurlijke persoon: de rechtspersoon heeft een beleid, een handelswijze, een stijl, een traditie en in zekere zin ook gewoonten, zoals een natuurlijke persoon.

Een lid komt terug op het reeds genoemde voorbeeld van een ongeval doordat een kraan niet voldoende onderhouden is. Een kraanbestuurder moet in principe zijn kraan onderhouden.

Tegelijk hoort het misschien tot het algemeen beleid van de vennootschap/rechtspersoon om haar materieel niet te onderhouden.

Wie zal een onderscheid kunnen maken tussen de schuld van de kraanbestuurder en die van de rechtspersoon, wat veronderstelt dat ze allebei voor een rechtbank worden gedaagd?

Het is perfect mogelijk dat ze allebei een strafbaar feit hebben begaan.

Volgens de voorgestelde tekst moet het echter de ene of de andere zijn. Spreker verklaart dat hij dat niet begrijpt.

Le ministre déclare que l'exemple cité par le précédent intervenant est excellent, parce que la société et le grutier ont tous deux participé au défaut d'entretien de la grue.

L'option du texte est que l'on ne puisse les condamner tous les deux dans ce cas, parce qu'il y a une convergence telle entre leurs interventions respectives qu'admettre systématiquement le cumul dans ce genre d'hypothèse conduirait inévitablement à des doubles condamnations, là où, aujourd'hui, il n'y en a qu'une.

Or, le but est de rechercher, dans ce genre d'hypothèse, le véritable responsable.

Un membre est également partisan de laisser ouverte la possibilité d'un cumul de responsabilités: dans l'exemple du chauffeur de camion qui dépasse la vitesse autorisée, il est possible que la société qui l'emploie mène une politique par laquelle elle incite ses chauffeurs à agir de la sorte. Cela pourrait, le cas échéant, être prouvé par témoins.

Dans ce cas, une condamnation de la société et de son chauffeur devrait être possible.

Un membre déclare ne pas comprendre la logique qui sous-tend l'attitude du gouvernement. Le but du texte proposé est de permettre à l'avenir la condamnation pénale d'une personne morale, et non d'éluder celle des personnes physiques.

Or, il semble que dans certains cas où une personne physique pouvait, jusqu'à présent, être poursuivie pénalement, elle ne pourrait plus l'être à l'avenir.

Un membre souligne que deux questions politiques se posent:

— quel est le sort des délits pour lesquels la loi pénale ne mentionne pas l'intention? Quel est le champ d'application des deux hypothèses prévues par le texte?

— si l'on distingue deux catégories, l'une où personne physique et personne morale peuvent être condamnées ensemble, et l'autre où l'on ne peut en condamner qu'une des deux, comment applique-t-on le critère de façon concrète?

Un sénateur estime que le problème se situe essentiellement dans le droit pénal non classique, par exemple en matière d'environnement.

Actuellement, soit on aboutit à un acquittement parce que l'on ne trouve pas la personne responsable, soit on condamne le responsable de l'environnement dans la société, ou encore quelqu'un qui n'a qu'un lien très vague avec l'infraction. Les dispositions nouvelles permettront, dans de tels cas, au parquet de mettre en cause la société elle-même et d'éviter de fastidieuses recherches pour trouver une personne qui pourrait avoir un lien avec l'infraction.

De minister verklaart dat het voorbeeld van de vorige spreker zeer pertinent is, omdat de vennootschap en de kraanbestuurder allebei schuld hebben aan het gebrekkige onderhoud van de kraan.

De tekst bepaalt dat ze niet allebei veroordeeld kunnen worden, omdat hun respectievelijke handelingen zo moeilijk te onderscheiden zijn dat systematische cumulatie in deze gevallen onvermijdelijk tot dubbele veroordelingen zou leiden terwijl er momenteel maar een mogelijk is.

De bedoeling is in deze gevallen de echte verantwoordelijke aan te wijzen.

Een ander lid wil eveneens de mogelijkheid van samenloop van verantwoordelijkheden openlaten: in het voorbeeld van de chauffeur die de toegestane snelheid overschrijdt, is het mogelijk dat de firma die de chauffeur in dienst heeft, een beleid voert waarmee ze haar chauffeurs tot dergelijke handelingen aanzet. Dat kan eventueel bewezen worden met getuigen.

In dit geval zou het mogelijk moeten zijn de firma en haar chauffeur te veroordelen.

Een lid verklaart de onderliggende logica van het regeringsstandpunt niet te begrijpen. De voorgestelde tekst heeft ten doel de strafrechtelijke veroordeling van een rechtspersoon mogelijk te maken en niet die van de natuurlijke personen te ontwijken.

Nu blijkt echter dat voor een aantal gevallen waarin een natuurlijke persoon tot op heden vervolgd kon worden, dat in de toekomst niet meer kan.

Een lid merkt op dat er zich twee beleidsvragen aandienen:

— wat gebeurt er met misdrijven waarvoor de strafwet geen gewag maakt van een opzet? Wat is de toepassingsfeer van de twee in de tekst bepaalde hypothesen?

— hoe verloopt de concrete toepassing van het criterium, indien men twee categorieën van misdrijven onderscheidt, de ene waarin de natuurlijke persoon en de rechtspersoon samen veroordeeld kunnen worden, en de andere waarin men slechts een van de twee personen kan veroordelen?

Volgens een senator schuilt het probleem hoofdzakelijk in het niet-klassieke strafrecht, bijvoorbeeld in het milieustrafrecht.

Op dit ogenblik komt het ofwel tot een vrijspraak omdat men de strafrechtelijk verantwoordelijke persoon niet vindt, ofwel veroordeelt men de persoon die in de onderneming met milieuzaken belast is, ofwel iemand die slechts een zeer vage band heeft met het misdrijf. Dankzij de nieuwe bepalingen zal het parket in dergelijke gevallen in staat zijn de onderneming zelf bij de zaak te betrekken en zal het bespaard blijven van lastig speurwerk naar de persoon die een band zou kunnen hebben met het misdrijf.

Dans les autres cas, comme celui, par exemple, du chauffeur de camion qui commet un excès de vitesse, il n'y a pas de réel problème.

Il est clair que celui qui dépasse la vitesse autorisée le fait sciemment et volontairement.

Le cas échéant, la société pourra, elle aussi, être poursuivie, soit pénalement, soit civilement.

Dans de tels cas, l'intervenant suggère d'appliquer le droit commun: quiconque commet un délit ou y participe peut être poursuivi. Le parquet apprécie l'opportunité des poursuites et le juge tranche.

Revenant à l'argument du ministre, selon lequel la possibilité du cumul risque d'aboutir à des condamnations doubles systématiques, un membre rappelle que celles-ci existent déjà à l'heure actuelle: l'on voit bien des procès où l'on condamne, outre l'auteur matériel de l'acte, des personnes physiques exerçant une responsabilité au sein de l'entreprise (chef du personnel ou d'entretien, administrateur délégué et président du conseil d'administration), à défaut de pouvoir condamner l'entreprise elle-même.

Un commissaire observe que plusieurs hypothèses sont possibles:

— soit les faits sont identifiables, et il s'agit de faits imputables à la personne morale;

— soit les faits sont identifiables, mais le fait imputable à la personne morale est différent de celui imputable à la personne physique (cf. l'exemple du défaut d'entretien de la grue, cumulé à un usage maladroit de celle-ci): dans ce cas, tant la personne morale que la personne physique.

Par conséquent, l'exclusion de cumul ne peut s'envisager que pour des faits de la personne physique qui sont de nature à entraîner la responsabilité de la personne morale.

Le ministre se rallie à cette observation.

Il s'agit d'hypothèses où la personne morale et la personne physique agissent ensemble en raison même de la fonction de la personne physique.

C'est pour cette raison que l'on ne peut parler de véritable discrimination.

Dans ce genre d'hypothèses, il y a une telle convergence de l'action de la personne morale, et de celle de la personne physique, que l'on estime qu'il faut faire un choix, pour éviter une multiplication des condamnations.

Il doit en tout cas s'agir des mêmes faits (et non, par exemple, d'une négligence de la personne morale

In de andere gevallen, bijvoorbeeld het geval van de vrachtwagenchauffeur die zich aan overdreven snelheid schuldig maakt, is er geen echt probleem.

Het is duidelijk dat iemand die de toegestane maximumsnelheid overschrijdt, dat wetens en willens doet.

In dit geval kan ook de onderneming strafrechtelijk of burgerlijk vervolgd worden.

Spreker stelt voor om in dergelijke gevallen het gemeen recht toe te passen: degene die een misdrijf pleegt of eraan deelneemt, kan worden vervolgd. Het parket oordeelt of vervolging wenselijk is en de rechter beslist.

Een lid komt terug op het argument van de minister volgens wie een eventuele samenloop systematisch dreigt te leiden tot dubbele veroordelingen. Een lid herinnert eraan dat die ook nu al bestaan: er zijn nu al processen waarin men — naast de materiële dader — ook natuurlijke personen veroordeelt die in het bedrijf een bepaalde verantwoordelijkheid dragen (hoofd van de personeels- of onderhoudsdienst, gedelegeerd bestuurder en voorzitter van de raad van bestuur) omdat men het bedrijf zelf niet kan veroordelen.

Een commissielid merkt op dat verschillende gevallen mogelijk zijn:

— ofwel zijn de feiten identificeerbaar en kan men ze aan de rechtspersoon toerekenen;

— ofwel zijn de feiten identificeerbaar, maar zijn de feiten die men kan toerekenen aan de rechtspersoon, verschillend van de feiten die men kan toerekenen aan de natuurlijke persoon (zie het voorbeeld van het niet-onderhouden van de kraan gekoppeld aan onhandig gebruik ervan): in dat geval, zowel de rechtspersonen als de natuurlijke persoon.

Bijgevolg kan de uitsluiting van samenloop slechts overwogen worden wanneer feiten die gepleegd zijn door de natuurlijke persoon van die aard zijn dat de rechtspersoon verantwoordelijk gesteld wordt.

De minister is het met die opmerking eens.

Het gaat om gevallen waarin de rechtspersoon en de natuurlijke persoon samen handelen wegens de functie van de natuurlijke persoon.

Daarom kan er hier ook geen sprake zijn van een echte discriminatie.

In dit soort gevallen vallen de handeling van de rechtspersoon en die van de natuurlijke persoon zozeer samen, dat er een keuze gemaakt moet worden teneinde massale veroordelingen te voorkomen.

Het moet in ieder geval gaan om dezelfde feiten (en bijvoorbeeld niet om nalatigheid van de rechtspersoon).

avec, en outre, un excès de vitesse commis par une personne physique déterminée).

Un membre déclare que, dans ce cas, on opère une discrimination entre le personnel dirigeant, qui bénéficiera d'une exemption, et le personnel de base, qui n'en bénéficiera pas.

Un autre membre observe que la question demeure de savoir ce que l'on entend par «les mêmes faits».

L'intervenant en revient à sa suggestion d'insérer, à l'alinéa premier de l'article 5, les mots «pour alle misdrijven die aan zijn schuld te wijten zijn».

Ainsi, un excès de vitesse commis par un chauffeur est une faute de celui-ci. Pour qu'il y ait infraction de la société qui l'emploie, il faut pouvoir démontrer dans le chef de celle-ci l'existence d'une faute propre, distincte de l'excès de vitesse (ex. donner pour instruction systématique de dépasser les vitesses autorisées).

Un sénateur revient à l'idée selon laquelle toutes les personnes impliquées dans le fait incriminé doivent être citées devant le juge. On court alors le risque qu'à l'audience, si le parquet n'a pas trouvé de personne physique responsable, la défense de la personne morale objectera que l'on aurait dû poursuivre telle ou telle personne. On risque ainsi de retomber dans les inconvénients du système actuel.

Quant aux objections formulées par le Conseil d'État à propos du cumul de la responsabilité civile relative à la faute pénale d'une personne physique avec la responsabilité pénale de la personne morale (pp. 23 et suivantes du texte français; pp. 65 et suivantes du texte néerlandais), et à la question de savoir s'il ne faudrait pas revoir toutes les situations où, pour pallier l'absence de la responsabilité pénale des personnes morales, on a imaginé, notamment, des systèmes de responsabilité civile pour l'amende, ou de sanctions alternatives, comme les sanctions administratives, l'idée était qu'il fallait d'abord faire la réforme de principe, avant d'examiner les conséquences que celle-ci pourrait avoir pour une série de législations.

Toutefois, on peut essayer, dans une disposition générale, d'exclure la possibilité de cumuler les divers systèmes, en prévoyant par exemple que, lorsqu'il y a responsabilité civile de la personne morale pour le paiement d'une amende infligée à la personne physique, il ne peut plus y avoir responsabilité pénale de cette personne morale, ou inversement.

Sinon, on risquerait effectivement d'aboutir à une double sanction dans le chef de la personne morale.

soon met daarenboven overschrijding van de toegestane maximumsnelheid door een bepaalde natuurlijke persoon).

Een lid verklaart dat men in dit geval een onderscheid maakt tussen leidinggevend personeel, dat vrijgepleit zal worden, en uitvoerend personeel, dat niet vrijgepleit zal worden.

Een ander lid merkt op dat men moet weten wat verstaan wordt onder «dezelfde feiten».

Spreker komt terug op zijn voorstel om in het eerste lid van artikel 5 de woorden «voor alle misdrijven die aan zijn schuld te wijten zijn» in te voegen.

Zo is het overschrijden van de toegestane maximumsnelheid door een chauffeur te wijten aan die chauffeur. Het bedrijf dat hem tewerkstelt, kan slechts verantwoordelijk gesteld worden indien aangetoond wordt dat het bedrijf zelf een strafbaar feit heeft begaan dat verschilt van de overschrijding van de toegestane maximumsnelheid (bijvoorbeeld systematisch instructies geven om de toegestane maximumsnelheid te overschrijden).

Een senator komt terug op het voorstel om alle personen die betrokken zijn bij het ten laste gelegde feit, voor de rechter te dagen. Wanneer het parket geen natuurlijke persoon gevonden heeft die verantwoordelijk kan worden gesteld, loopt men het risico dat de verdediging van de rechtspersoon op de terechtzitting zal opwerpen dat men een welbepaalde persoon had moeten vervolgen. Men dreigt aldus te vervallen in de nadelen van het huidige systeem.

De Raad van State heeft opmerkingen geformuleerd over de samenloop van de wettelijke aansprakelijkheid met betrekking tot het strafbare feit gepleegd door een natuurlijke persoon met de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon (blz. 23 en volgende van de Franse tekst; blz. 65 en volgende van de Nederlandse tekst). Ook is de vraag gesteld of niet eerst alle gevallen bekeken moeten worden waarbij, omdat rechtspersonen strafrechtelijk niet verantwoordelijk konden worden gesteld, wettelijke aansprakelijkheidsmechanismen werden uitgedacht voor geldboeten of alternatieve sancties zoals de administratieve sancties. De mening overheerste evenwel dat eerst het beginsel hervormd diende te worden vooraleer de gevolgen ervan voor tal van wetgevingen konden worden onderzocht.

Men zou nochtans kunnen proberen om in een algemene bepaling de gelijktijdige toepassing van de verschillende regelingen uit te sluiten door bijvoorbeeld te bepalen dat wanneer de rechtspersoon wettelijk aansprakelijk is voor de betaling van een geldboete die is opgelegd aan een natuurlijke persoon, die rechtspersoon niet meer strafrechtelijk verantwoordelijk kan zijn, of omgekeerd.

Gebeurt dit niet, dan dreigt men inderdaad de rechtspersoon twee keer te straffen.

Pour ce qui est des amendes administratives, lorsqu'elles ont un caractère pénal, le principe «non bis in idem» devrait jouer.

Mais ce principe jouera plus difficilement pour la responsabilité civile du chef d'une amende infligée à la personne physique.

Un membre demande quel est le sort des amendes, parfois très élevées, infligées du chef de contravention à la législation douanière. Les considère-t-on comme de simples amendes administratives qui peuvent être cumulées avec d'autres ?

Une membre déclare qu'elle ne comprend pas bien pourquoi on introduit l'élément intentionnel dans le chef de la personne morale.

Pourquoi prévoir la culpabilité de l'entreprise, plutôt que prévoir des sanctions ? Quel est l'avantage de cette option ?

Elle renvoie au projet suisse. Quel est l'intérêt d'avoir recours au droit pénal pour infliger ces sanctions, dont on aurait pu faire des mesures de sûreté, qui ne supposent pas qu'un élément moral soit identifié.

Un membre explique que l'intérêt est symbolique; il est de frapper des sociétés en raison d'un comportement dont elles sont responsables. La responsabilité pénale est le principe de base de la proposition. Ce principe tient compte de l'évolution de la société, de la multiplication des personnes morales, de la subtilité avec laquelle les personnes morales contournent les sanctions. D'autre part, la responsabilité pénale affirmée implique des sanctions particulières.

Le ministre explique que le fait d'avoir recours au système du droit pénal constitue un choix fondamental du projet. Il n'est pas question d'avoir une responsabilité objective des personnes morales. Il faut que la personne morale ait commis une faute. Les personnes morales doivent être traitées de la même façon que les personnes physiques, avec les mêmes garanties.

M. Vandenberghe dépose un amendement dans ce sens (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendement n° 19). Il est libellé comme suit :

«Remplacer le deuxième alinéa de l'article 5 proposé par ce qui suit :

«Lorsque la responsabilité de la personne morale est engagée exclusivement en raison de l'intervention d'une personne physique identifiée, seule la personne qui a commis la faute la plus grave peut être condamnée, sauf en cas de faute commise sciemment et volontairement par cette personne physique.»

Voor administratieve boeten van strafrechtelijke aard zou het principe *non bis in idem* moeten gelden.

Dat principe is moeilijker toepasbaar wanneer een rechtspersoon aansprakelijk is voor de betaling van een geldboete die is opgelegd aan een natuurlijke persoon.

Een lid vraagt wat er gebeurt met de vaak zeer hoge geldboeten die worden opgelegd wegens overtreding van de douanewetgeving. Worden ze beschouwd als gewone administratieve boeten die kunnen worden gecumuleerd met andere ?

Een lid merkt op dat zij niet goed begrijpt waarom het intentioneel element in hoofde van de rechtspersoon wordt ingevoerd.

Waarom voert men de schuld van de onderneming in, in plaats van te voorzien in sancties ? Wat is het voordeel van die keuze ?

Zij verwijst naar het Zwitsers ontwerp. Waarom heeft men het strafrecht nodig om sancties op te leggen terwijl men evengoed veiligheidsmaatregelen had kunnen voorschrijven, waarvoor het identificeren van een moreel gegeven niet nodig is.

Een lid legt uit dat het belang daarvan symbolisch is. Het is zaak ondernemingen te treffen wegens een bepaald gedrag waarvoor zij verantwoordelijk zijn. De strafrechtelijke verantwoordelijkheid is het uitgangspunt van het voorstel. Er moet rekening worden gehouden met de ontwikkelingen binnen de samenleving, de wildgroei van rechtspersonen, de subtiliteit waarmee rechtspersonen sancties omzeilen. Door het invoeren van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid kunnen ook bijzondere sancties opgelegd worden.

De minister legt uit dat in het ontwerp bewust gekozen is voor een strafrechtelijke regeling. Het gaat hier niet om een objectieve aansprakelijkheid van de rechtspersonen. De rechtspersoon moet een strafbaar feit gepleegd hebben. De rechtspersonen moeten op dezelfde manier behandeld worden als de natuurlijke personen en dezelfde waarborgen genieten.

De heer Vandenberghe dient daartoe een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 19), luidende :

«Het tweede lid van het voorgestelde artikel 5 vervangen als volgt :

«Wanneer de rechtspersoon aansprakelijk wordt gesteld uitsluitend omwille van de tussenkomst van een geïdentificeerd natuurlijke persoon, kan enkel de persoon die de zwaarste fout heeft begaan worden veroordeeld, behalve in het geval de fout wetens en willens door deze natuurlijke persoon wordt gepleegd.»

Cet article introduit comme nouvel élément l'implication de la responsabilité de la personne morale due exclusivement à l'intervention d'une personne physique identifiée. Ce n'est que dans ce cas précis que le juge doit faire un choix, en se basant sur le critère de la faute la plus grave. On peut donc poursuivre les deux personnes, mais le juge ne peut condamner que celle qui a commis la faute la plus grave, et uniquement si la responsabilité de la personne morale est engagée, exclusivement en raison de l'intervention de la personne physique identifiée.

On délimite ainsi le cas où la responsabilité de la personne morale est engagée — exclusivement en raison de l'intervention d'une personne physique — et on définit le critère, qui est que le juge doit déterminer qui a commis la faute la plus grave.

Un membre rappelle que la proposition a pris l'option du non cumul des responsabilités. Lorsque l'acteur a agi involontairement, il ne peut être condamné en même temps que la personne morale.

Un autre commissaire souligne la difficulté de la matière. Il est d'avis que le nouveau concept introduit dans notre droit pénal n'est pas suffisamment défini. Il est important de déterminer si la personne morale pénalement responsable est considérée soit comme une fiction juridique soit comme une entité autonome; dans ce dernier cas, les problèmes sont simplifiés.

Si le principe de l'entité distincte est admis, le problème de la possibilité de poursuivre pour un même délit en même temps la personne morale et les personnes physiques ne se pose pas. Le parquet est maître de l'opportunité des poursuites et de ses réquisitions et le tribunal appréciera librement les véritables imputations et la culpabilité individuelle des personnes physiques, même si on poursuit la personne morale en même temps. L'amendement lui semble compliquer inutilement les choses.

Il faut également se rendre compte que la responsabilité pénale des personnes morales est introduite pour lutter contre les sociétés-écrans en matière de grande criminalité.

L'intervenant est d'avis que l'alinéa 2 pourrait être supprimé. Pourquoi ne pas laisser au parquet et aux tribunaux le soin d'apprécier quelle est la responsabilité pénale de chacun ?

Un membre souligne l'intérêt d'avoir l'affirmation que la responsabilité de la personne morale n'engage pas nécessairement celle de la personne physique qui est à l'origine de l'action pénale en cause. La personne

Dit artikel voert als nieuw element in dat de aansprakelijkheid van de rechtspersoon wordt geïmpliceerd uitsluitend wegens de tussenkomst van een geïdentificeerde natuurlijke persoon. Enkel in dat geval moet de rechter een keuze maken. Bij deze keuze is de zwaarste fout het criterium. Beiden kunnen dus worden vervolgd, maar de rechter kan enkel degene veroordelen die de zwaarste fout heeft begaan, en voor zover de aansprakelijkheid van de rechtspersoon in het gedrang komt ingevolge de uitsluitende tussenkomst van de geïdentificeerde natuurlijke persoon.

Aldus wordt de casus beperkt waarbij de aansprakelijkheid van de rechtspersoon in het gedrang komt — uitsluitend wegens de tussenkomst van een natuurlijk persoon — en ten tweede wordt het criterium bepaald, namelijk dat de rechter moet nagaan wie de zwaarste fout heeft begaan.

Een lid herinnert eraan dat in het voorstel wordt afgestapt van de samenloop van verantwoordelijkheid. Wanneer de dader onopzettelijk heeft gehandeld, kan hij niet samen met de rechtspersoon veroordeeld worden.

Een ander commissielid wijst erop hoe ingewikkeld de aangelegenheid is. Hij is van mening dat het nieuwe begrip dat in ons strafrecht wordt ingevoerd onvoldoende gedefinieerd wordt. Het is belangrijk uit te maken of de strafrechtelijk verantwoordelijke rechtspersoon beschouwd wordt als een juridische fictie of als een autonome persoon; in dit laatste geval wordt het probleem veel eenvoudiger.

Wordt het principe van de afzonderlijke autonome persoon aanvaard dan worden we niet geconfronteerd met het probleem van de eventuele gelijktijdige vervolging van de rechtspersoon en de natuurlijke personen voor eenzelfde strafbaar feit. Het parket beslist eigenmachtig of rechtsvervolging gewenst is en welke vordering het instelt, en de rechtbank oordeelt vrij over de echte tenlastelegging en over de individuele schuld van de natuurlijke personen, zelfs indien de rechtspersoon terzelfdertijd wordt vervolgd. Volgens hem maakt het amendement de zaken node-loos ingewikkelder.

Men moet er zich rekenschap van geven dat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen wordt ingevoerd om brievenbusvennootschappen in het kader van de zware criminaliteit te bestrijden.

Spreker is het ermee eens het tweede lid te schrappen. Waarom de beoordeling van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van eenieder niet overlaten aan het parket en de rechtbanken ?

Een lid onderstreept dat het belangrijk is dat hier bevestigd wordt dat de verantwoordelijkheid van de rechtspersoon niet noodzakelijk betekent dat ook de natuurlijke persoon die aan de basis van de strafvor-

morale dispose d'une responsabilité propre, qui n'engage pas nécessairement la responsabilité des acteurs physiques.

Le ministre souligne que le deuxième alinéa proposé permet de poursuivre les deux personnes, mais si la responsabilité de la personne morale est engagée exclusivement en raison de l'intervention d'une personne physique identifiée, le juge devra faire un choix sur la base du critère de la faute la plus grave, à moins que la faute n'ait été commise sciemment et volontairement par la personne physique en question.

Un membre attire l'attention sur ce problème: le juge aura à choisir entre la définition vague et catégorielle de la qualification de la personne morale, visée au premier alinéa de cet article, et la qualification précise qu'on a en droit pénal de la personne physique qui a commis l'acte.

L'intervenant juge que le cumul doit en tout cas être possible lorsque la personne physique a agi sciemment et volontairement. Il y a aussi le cas où la personne physique a simplement contrevenu à un règlement (le fait de ne pas porter de casque, par exemple). On peut également être confronté à une situation où il y a eu absence totale de prudence. L'acte est alors commis par une personne agissant de manière autonome et non en vue de rechercher l'intérêt de la société.

L'auteur de l'amendement souligne que celui-ci tient compte en tout cas des observations du Conseil d'État, qui a souligné la nécessité de critères. L'amendement donne un contenu à ceux-ci en posant comme principe qu'il y a lieu de tenir compte de la faute la plus grave. Il est vrai qu'il n'est pas facile de définir les critères en question.

Cependant, dans l'éventualité où l'on autoriserait le cumul, on risquerait d'aboutir à une situation où les deux personnes seront condamnées automatiquement.

Un membre suggère d'insérer, au premier alinéa, les mots «sur ses instructions». Si la personne morale donne effectivement l'ordre à la personne physique de commettre le délit, on ne saurait imputer ce fait à cette dernière.

L'intervenant cite l'exemple du chauffeur qui transporte de la drogue dans la roue d'un camion.

Le ministre signale que la responsabilité pénale de la personne morale implique l'existence chez celle-ci de l'élément intentionnel. C'est là un élément substantiel.

Un membre se réfère à l'amendement n° 12. La personne morale n'ordonne pas de transporter des drogues. L'élément moral fait défaut dans son chef. Mais s'il s'avère que la personne morale se rend

dering ligt, verantwoordelijk is. De rechtspersoon heeft een eigen verantwoordelijkheid die niet noodzakelijk de verantwoordelijkheid van de fysieke dader impliceert.

De minister wijst erop dat het voorgestelde tweede lid de mogelijkheid laat beide personen te vervolgen. Wanneer de rechtspersoon echter verantwoordelijk wordt gesteld uitsluitend wegens de tussenkomst van een geïdentificeerde natuurlijke persoon, dient de rechter een keuze te maken op grond van de zwaarste fout, tenzij de fout wetens en willens werd gepleegd door deze natuurlijke persoon.

Een lid wijst op het probleem dat de rechter zal moeten kiezen tussen de vage, categoriële omschrijving van kwalificatie van rechtspersoon zoals bedoeld in het eerste lid van dit artikel, en de duidelijke kwalificatie door de strafwet van de natuurlijke persoon die de handeling heeft gepleegd.

Spreker is van oordeel dat de cumulatie in ieder geval mogelijk moet zijn wanneer de natuurlijke persoon wetens en willens heeft gehandeld. Er is ook de situatie waarbij de natuurlijke persoon een louter reglementaire fout heeft gepleegd (feit van een helm niet te dragen). Tevens is er de situatie van het totale gebrek aan voorzichtigheid. Deze handeling wordt door die persoon zelfstandig gepleegd, en niet ter verwezenlijking van het belang van de vennootschap.

De indiener van het amendement onderstreept dat het voorgestelde amendement in ieder geval tegemoetkomt aan de opmerkingen van de Raad van State, namelijk dat criteria noodzakelijk zijn. Het amendement vult deze criteria in door voorop te stellen dat de zwaarste fout in aanmerking moet worden genomen. Het invullen van deze criteria is inderdaad niet evident.

Indien men echter de cumulatie toelaat, riskeert men dat beiden automatisch zullen worden gestraft.

Een lid suggereert in het eerste lid de woorden «in zijn opdracht» in te voegen. Indien de rechtspersoon daadwerkelijk opdracht geeft aan de natuurlijke persoon om het misdrijf te plegen, kan dit niet worden toegerekend aan de natuurlijke persoon.

Spreker haalt het voorbeeld aan van een chauffeur die drugs vervoert in het wiel van een vrachtwagen.

De minister onderstreept dat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon veronderstelt dat bij de rechtspersoon het intentioneel element aanwezig is. Dit is een substantieel element.

Een lid verwijst naar amendement nr. 12. De rechtspersoon geeft hier geen opdracht om drugs te vervoeren. Het moreel element bij de rechtspersoon ontbreekt. Indien echter blijkt dat de rechtspersoon

coupable d'activités criminelles, sans que l'on puisse identifier avec précision la personne qui a donné les instructions, tant la personne morale que le chauffeur seront (sciemment et volontairement) responsables.

Si la personne physique n'agit pas sciemment et volontairement, c'est la gravité de la faute qui jouera. Le fait de ne pas porter un casque constitue en principe une faute dans le chef du travailleur, sauf s'il s'agit d'une pratique généralisée et qu'aucun contrôle n'est exercé.

Il est important que dans certains cas, seule la personne morale puisse être condamnée. Le juge appréciera si l'élément intentionnel est présent dans le chef de la personne morale. Il pourra le déduire dans l'ensemble des actes et pratiques de la personne morale.

Il faut faire une distinction entre l'hypothèse dans laquelle l'entreprise organise des activités criminelles et se sert pour cela de personnes physiques, et la criminalité occasionnelle dans une entreprise poursuivant un objet et un intérêt licites. Dans la criminalité occasionnelle, si la personne physique a agi sciemment et volontairement et que la personne morale est impliquée dans cette criminalité occasionnelle (élément moral), elles seront toutes deux responsables. Autrement, c'est la gravité de la faute qui sera déterminante. Le critère de la gravité de la faute n'est pas un critère mathématique mais il répond à la volonté d'avoir un critère de choix, d'une part, et de ne pas avoir automatiquement deux prévenus au lieu d'un, d'autre part.

Le droit étranger est lui aussi fort vague. La loi néerlandaise est encore plus vague que la présente proposition.

Mme Merchiers dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendement n° 20), qui est libellé comme suit :

« Compléter l'article 5 proposé par un deuxième et un troisième alinéas nouveaux, libellés comme suit :

« Lorsqu'on constate que l'infraction résulte d'une faute personnelle commise sciemment et volontairement par une personne physique identifiée, la personne morale et la personne physique peuvent toutes deux être poursuivies et condamnées.

Lorsqu'on constate que l'infraction résulte d'une faute personnelle commise involontairement par une personne physique identifiée, la personne morale et la personne physique peuvent toutes deux être poursuivies, mais le juge devra, dans son jugement, apprécier la gravité de l'infraction pour chacune d'elles. »

Un membre préfère les termes « sciemment et volontairement » au termes « volontairement ou invo-

lontairement ».

zich schuldig maakt aan criminele activiteiten, zonder dat precies aangeduid kan worden wie de instructie heeft gegeven, zijn zowel de rechtspersoon verantwoordelijk als de chauffeur (wetens en willens).

Indien de natuurlijke persoon niet wetens en willens handelt, speelt de zwaarte van de fout. Het niet dragen van een helm leidt in principe tot een fout van de werknemer, tenzij er een veralgemeend gebruik bestaat en dat geen enkele controle wordt uitgeoefend.

Het is belangrijk dat de rechtspersoon is bepaalde gevallen alleen kan worden veroordeeld. De rechter zal appreciëren of het intentioneel element bij de rechtspersoon aanwezig is. Dat kan worden afgeleid uit het geheel van de handelingen en praktijken van de rechtspersoon.

Men moet een onderscheid maken tussen de hypothese waarbij de onderneming de criminaliteit organiseert en daarbij gebruik maakt van natuurlijke personen en gelegenheidscriminaliteit in een onderneming met een rechtmatig doel en een rechtmatig belang. Bij gelegenheidscriminaliteit zullen beiden verantwoordelijk zijn indien de natuurlijke persoon wetens en willens heeft gehandeld en de rechtspersoon bij deze gelegenheidscriminaliteit is betrokken (moreel bestanddeel). Anders is het de zwaarte van het misdrijf. Het criterium van de zwaarte van de fout is geen mathematisch criterium, maar beantwoordt aan de bedoeling enerzijds een criterium te hebben voor de keuze en anderzijds niet automatisch twee betichten te hebben in plaats van één.

Het buitenlandse recht is ook zeer vaag. De Nederlandse wet is nog vager dan onderhavig voorstel.

Mevrouw Merchiers dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 20), luidende :

« Het voorgestelde artikel 5 aanvullen met een tweede en een derde lid, luidende :

« Wanneer het misdrijf wordt vastgesteld ten gevolge van een persoonlijke fout die wetens en willens (vrijwillig) door een geïdentificeerde natuurlijke persoon wordt gepleegd, kunnen de rechtspersoon en de natuurlijke persoon beiden worden vervolgd en veroordeeld.

Wanneer het misdrijf wordt vastgesteld ten gevolge van een persoonlijke fout die onvrijwillig door een geïdentificeerde natuurlijke persoon wordt gepleegd, kunnen de rechtspersoon en de natuurlijke persoon beiden worden vervolgd maar zal de rechter bij de beoordeling de zwaarte van de inbreuk in hoofde van ieder moeten beoordelen. »

Een lid verkiest de woorden « wetens en willens » boven « vrijwillig of onvrijwillig ». De woorden

lontairement». Les termes «sciemment et volontairement» apparaissent à plusieurs reprises dans le droit pénal. On ne connaît par contre pas la portée exacte des mots «volontairement et involontairement».

En deuxième lecture, M. Erdman dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/5, amendement n° 37), qui est libellé comme suit :

«À l'article 5, remplacer les mots «sauf en cas ... personne physique» par les mots «Si la personne physique identifiée a commis la faute sciemment et volontairement, elle peut être condamnée en même temps que la personne morale responsable».

Justification

Les choses sont plus claires si l'on fait une distinction, comme on l'a suggéré au cours de la discussion, entre la situation dans laquelle la personne physique identifiée a commis une faute et celle dans laquelle elle a commis cette faute sciemment et volontairement. Dans le second cas, une condamnation collective peut être prononcée. Dans le premier cas, le juge devra choisir.

Des personnes morales qui ne peuvent être réputées responsables pénalement.

M. Erdman dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/2, amendement n° 1), libellé comme suit :

«À l'article 5 proposé du Code pénal, alinéa 4, insérer, entre les mots «les communes» et les mots «la Commission communautaire française», les mots «les organes territoriaux intracommunaux.»

Justification

L'article 41 de la Constitution prévoit la possibilité de créer des organes territoriaux intracommunaux. Puisque le texte exclut les communes et les centres publics d'aide sociale, il faut aussi exclure les organes en question.

M. Boutmans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/2, amendement n° 2), libellé comme suit :

«Au dernier alinéa de l'article 5 proposé du Code pénal, ajouter les mots «visés à l'article 17bis de la loi organique du 8 juillet 1976» après les mots «aide sociale.»

Justification

Il n'est pas nécessaire d'exclure tous les CPAS de la réglementation légale parce que quelques rares

«wetens en willens» komen meermaals voor in het strafrecht. De juiste draagwijdte van de woorden «vrijwillig en onvrijwillig» is daarentegen niet bekend.

In tweede lezing dient de heer Erdman een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/5, amendement nr. 37), luidende :

«In artikel 5, tweede lid, worden de woorden «behalve in het geval ... wordt gepleegd» vervangen door de woorden «Indien de geïdentificeerde natuurlijke persoon de fout wetens en willens heeft gepleegd kan hij samen met de verantwoordelijke rechtspersoon worden veroordeeld».

Verantwoording

Het is duidelijker indien men een onderscheid maakt, zoals gesuggereerd tijdens de bespreking, tussen de situatie dat de geïdentificeerde natuurlijke persoon een fout heeft begaan, of dat de geïdentificeerde natuurlijke persoon die fout wetens en willens heeft begaan. In het tweede geval kan een gezamenlijke veroordeling worden uitgesproken. In het eerste geval zal de rechter moeten kiezen.

Over de rechtspersonen die niet als strafrechtelijk verantwoordelijke rechtspersonen kunnen worden beschouwd.

De heer Erdman dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/2, amendement nr. 1), luidende :

«In het voorgestelde artikel 5 van het Strafwetboek, vierde lid, tussen de woorden «de gemeenten» en de woorden «de Franse Gemeenschapscommissie» de woorden «de binnengemeentelijke territoriale organen» invoegen.»

Verantwoording

Artikel 41 van de Grondwet voorziet de mogelijkheid van oprichting van binnengemeentelijke territoriale organen; vermits door de tekst gemeenten en OCMW's uitgesloten worden moeten ook bedoelde organen uitgesloten worden.

De heer Boutmans dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/2, amendement nr. 2), luidende :

«In het laatste lid van het voorgestelde artikel 5 van het Strafwetboek na de woorden «maatschappelijk welzijn» de woorden «bedoeld in artikel 17bis van de organieke wet van 8 juli 1976» toevoegen.»

Verantwoording

Het is niet nodig alle OCMW's buiten de wettelijke regeling te laten vallen, omdat er enkele uitzonder-

communes ont un organe élu directement. L'amendement vise à limiter l'exclusion à ces communes exceptionnelles.

Un membre déclare ne pas pouvoir marquer son accord sur cet amendement. Il ne lui paraît pas indiqué qu'un CPAS soit poursuivi au pénal. De plus, huit CPAS belges sont élus au suffrage direct, de telle sorte qu'ils échapperaient à cette règle. Il lui paraît préférable de maintenir le texte de la proposition et d'exclure tous les CPAS du champ d'application de la proposition.

L'auteur de l'amendement ne distingue aucun argument justifiant d'exclure les CPAS, dès lors qu'ils ne sont pas non plus à l'abri d'éventuels mécanismes de fraude.

M. Erdman dépose, en deuxième lecture, l'amendement suivant (doc. Sénat, n° 1-1217/5, amendement n° 36):

«À l'article 5, dernier alinéa, remplacer les mots «Ne sont pas considérées comme des personnes morales pour l'application du présent article» par les mots «Ne peuvent pas être considérées comme des personnes morales responsables pénalement pour l'application du présent article.»

Justification

L'on ne saurait soutenir que les personnes morales énumérées ne peuvent pas être considérées comme des personnes morales. Le but est clairement que l'on ne puisse pas leur appliquer la responsabilité pénale des personnes morales et, par conséquent, qu'elles fassent exception à l'application de cet article. La formulation contenue dans le présent amendement est préférable.

B. Votes

L'amendement n° 12 de MM. Vandenberghe et Bourgeois est adopté à l'unanimité des 8 membres présents.

L'amendement n° 11 de M. Boutmans est rejeté par 7 voix contre 1.

L'amendement n° 1 de M. Erdman est adopté par 7 voix et 1 abstention.

L'amendement n° 2 de M. Boutmans est rejeté à l'unanimité des 8 membres présents.

L'amendement n° 19 de MM. Vandenberghe et Bourgeois est adopté par 4 voix et 4 abstentions.

Par suite de l'adoption de l'amendement n° 19, l'amendement n° 20 de Mme Merchiers devient sans objet.

lijke zijn die een rechtstreeks verkozen orgaan hebben. Het amendement strekt er toe de uitsluiting te beperken tot die uitzonderlijke gemeenten.

Een lid verklaart niet akkoord te kunnen gaan met dit amendement. Het lijkt hem niet aangewezen dat een OCMW strafrechtelijk vervolgd zou worden voor de rechtbank. Tevens zijn acht OCMW's in België rechtstreeks verkozen, waardoor deze aan de regel zouden ontsnappen. Het lijkt hem verkieslijk de tekst van het voorstel te behouden en alle OCMW's uit te sluiten van het toepassingsgebied van het voorstel.

De indiener van het amendement ziet geen argument voor het uitsluiten van de OCMW's. Ook daar zijn fraudemechanismen immers mogelijk.

In tweede lezing dient de heer Erdman het volgende amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/5, amendement nr. 36):

«In artikel 5, laatste lid, worden de woorden «Worden voor de toepassing van dit artikel niet als rechtspersoon beschouwd» vervangen door de woorden «Voor de toepassing van dit artikel kunnen niet als strafrechtelijk aansprakelijke rechtspersonen worden beschouwd.»

Verantwoording

Men kan toch niet vooropstellen dat de opgesomde rechtspersonen niet als rechtspersoon kunnen worden beschouwd. Het is duidelijk de bedoeling dat zij niet strafrechtelijk aansprakelijk kunnen worden gesteld als rechtspersonen en dus een uitzondering vormen op de toepassing van het artikel. Dit wordt dan beter vertaald door de voorgestelde tekst.

B. Stemmingen

Amendement nr. 12 van de heren Vandenberghe en Bourgeois wordt eenparig aangenomen door de 8 aanwezige leden.

Amendement nr. 11 van de heer Boutmans wordt verworpen met 7 stemmen tegen 1 stem.

Amendement nr. 1 van de heer Erdman wordt aangenomen met 7 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 2 van de heer Boutmans wordt eenparig verworpen door de 8 aanwezige leden.

Amendement nr. 19 van de heren Vandenberghe en Bourgeois wordt aangenomen met 4 stemmen bij 4 onthoudingen.

Amendement nr. 20 van mevrouw Merchiers vervalt wegens de aanneming van amendement nr. 19.

En seconde lecture, les amendements n^{os} 36 et 37 de M. Erdman sont adoptés à l'unanimité des 8 membres présents.

L'article amendé est adopté en première et en seconde lecture à l'unanimité des 8 membres présents.

C. Corrections formelles

Article 2

Un membre propose les corrections formelles suivantes :

« Remplacer le texte néerlandais de l'alinéa 1^{er} de l'article 5 proposé par le texte suivant :

« Een rechtspersoon is strafrechtelijk verantwoordelijk voor misdrijven die in wezen verbonden zijn met de verwezenlijking van zijn doel of de behartiging van zijn belangen, of die, naar uit concrete omstandigheden blijkt, voor zijn rekening zijn gepleegd. »

La commission estime que les mots « intrinsèquement liées » sont suffisamment clairs. En outre, cette expression est déjà utilisée dans le Code civil en matière de responsabilité civile. Par conséquent, cette correction formelle n'est pas apportée.

La commission décide toutefois d'apporter les corrections formelles suivantes :

— Au premier alinéa du texte néerlandais, il y a lieu de supprimer le mot « iedere ».

En effet, ce mot donne à penser que la règle est applicable à tous sans exception alors qu'il veut dire « als er een is die » (s'il y en a un qui). Le mot « iedere » ou « elke » ont une connotation de distribution (« chacun individuellement »), et non pas une connotation de globalité (tous).

— Dans le texte français, on supprime également le mot « toutes ».

— Dans le texte néerlandais, les mots « werden gepleegd » sont remplacés par les mots « zijn gepleegd ». Le verbe doit être conjugué au parfait, car, d'après le texte, l'incrimination naît après que la personne morale a commis l'infraction pour son compte; d'où le temps présent.

— Dans le texte néerlandais des 1^o, 2^o et 3^o, l'on supprime la plupart des articles définis qui viennent d'une traduction littérale du français.

— Au deuxième alinéa du texte néerlandais, les mots « wordt de persoon die » sont remplacés par les

In tweede lezing worden de amendementen nrs. 36 en 37 van de heer Erdman eenparig aangenomen door acht aanwezige leden.

Het geamendeerde artikel wordt in eerste en tweede lezing eenparig aangenomen door de 8 aanwezige leden.

C. Tekstverbeteringen

Artikel 2

Een lid stelt de volgende tekstverbetering voor

« Het eerste lid van het voorgestelde artikel 5 vervangen als volgt :

« Een rechtspersoon is strafrechtelijk verantwoordelijk voor misdrijven die in wezen verbonden zijn met de verwezenlijking van zijn doel of de behartiging van zijn belangen, of die, naar uit concrete omstandigheden blijkt, voor zijn rekening zijn gepleegd. »

De commissie is van oordeel dat de woorden « intrinsiek verband » duidelijker zijn. Tevens wordt deze uitdrukking reeds gebruikt in het Burgerlijk Wetboek inzake de burgerlijke aansprakelijkheid. Bijgevolg wordt deze tekstverbetering niet aangebracht.

De commissie beslist de volgende tekstverbeteringen wel aan te nemen :

— In het eerste lid moet het woord « iedere » worden geschrapt.

Het woord iedere legt immers de nadruk op de idee dat de regel geldt voor allen zonder uitzondering, terwijl er bedoeld wordt « als er een is die ». Het gebruik van « iedere » of « elke » heeft een connotatie van distributie (ieder individueel) en niet van globaliteit (allemaal).

— Ook het woord « alle » wordt geschrapt.

— De woorden « werden gepleegd » worden vervangen door de woorden « zijn gepleegd ». De tijd waarin het werkwoord moet staan is het perfectum, want de strafbaarheid bestaat volgens de tekst na het plegen van de feiten voor zijn rekening; dus de voltooid tegenwoordige tijd.

In het 1^o, 2^o en 3^o worden de meeste bepalende lidwoorden geschrapt. Deze vloeien voort uit een slaafse vertaling uit het Frans.

— In het tweede lid « wordt de persoon die » vervangen door « degene die ». In het Nederlands schrijft

mots «degene die». En néerlandais, l'on n'utilise le mot «personen» que lorsque le sens l'exige.

— Au dernier alinéa, les mots «personnes morales» sont remplacés par les mots «personne morale». Ce n'est pas le groupe, mais chacun des éléments énumérés, que l'on considère comme n'étant pas des personnes morales.

Article 3

Cet article est adopté à l'unanimité des 8 membres présents.

Article 4

Des peines applicables aux infractions commises par les personnes morales

A. Discussion

Un membre demande s'il est opportun, sur le plan légistique, de faire une distinction entre, d'une part, les peines en matière criminelle, en matière correctionnelle et en matière de police et, d'autre part, les peines en matière criminelle et en matière correctionnelle.

L'auteur de la proposition de loi estime que cette formulation est adéquate. En matière de police, on ne peut encourir qu'une amende et une confiscation.

M. Vandenberghe dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/3, amendement n° 13), libellé comme suit:

«Apporter à l'article 7bis proposé les modifications suivantes:

A. Remplacer le 1° par ce qui suit:

«1° la dissolution.

Celle-ci ne peut être prononcée à l'égard des personnes morales de droit public;»

B. Supprimer le dernier alinéa.»

L'auteur de l'amendement demande si le champ d'application des mots «personnes morales de droit public» figurant à l'article 7bis, 1°, est suffisamment clair. L'article signifie qu'il ne peut y avoir confiscation pour les biens qui appartiennent au domaine public des personnes morales de droit public.

L'intervenant souligne que le dernier alinéa de l'article 5, proposé, du Code pénal (article 2 de la proposition) exclut un certain nombre de personnes morales de droit public. Une confiscation n'est jamais possible à leur rencontre. Quelles personnes morales de droit public l'article 7bis vise-t-il?

men enkel persoon wanneer dat naar de betekenis nodig is.

— In het laatste lid het woord «rechtspersonen» vervangen door «rechtspersoon». Het niet als rechtspersoon beschouwen geldt voor ieder van de delen op zichzelf beschouwd, niet als groep.

Artikel 3

Dit artikel wordt eenparig aangenomen door de 8 aanwezige leden.

Artikel 4

Straffen toepasselijk op de misdrijven gepleegd door rechtspersonen

A. Bespreking

Een lid vraagt of het legistiek een goede oplossing is een onderscheid te maken tussen de straffen in criminale zaken, in correctionele zaken en in politiezaken en tussen de straffen in criminele en correctionele zaken.

De indiener van het wetsvoorstel is van oordeel dat deze formulering terecht is. In politiezaken kan men enkel geldboete en verbeurdverklaring krijgen.

De heer Vandenberghe dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/3, amendement nr. 13), luidende:

«In het voorgestelde artikel 7bis de volgende wijzigingen aanbrengen:

A. Het 1° vervangen als volgt:

«1° ontbinding.

Deze kan niet worden uitgesproken ten aanzien van de publiekrechtelijke rechtspersonen;»

B. Het laatste lid doen vervallen.»

De indiener van het amendement vraagt of het toepassingsgebied van de woorden «publiekrechtelijke rechtspersonen» in artikel 7bis, 1°, voldoende duidelijk is. Het artikel betekent dat er geen verbeurdverklaring kan zijn ten aanzien van de goederen die behoren tot het publiek domein van de publiekrechtelijke rechtspersonen.

Spreeker wijst erop dat het laatste lid van het voorgestelde artikel 5 van het Strafwetboek (artikel 2 van het voorstel) een aantal publiekrechtelijke rechtspersonen uitsluit. Ten aanzien van hen is verbeurdverklaring nooit mogelijk. Over welke publiekrechtelijke rechtspersonen handelt artikel 7bis?

Le ministre explique que l'article 7bis concerne toutes les personnes morales autres que celles visées à l'article 5, à savoir donc les personnes morales dont les membres ne sont pas élus.

En ce qui concerne les biens, on renvoie implicitement à l'article 1412bis du Code judiciaire. Une confiscation spéciale de ces biens n'est pas possible.

Un membre soulève le risque de traiter de manière inégale les personnes morales de droit privé qui exercent des missions de service public et les personnes morales de droit public. Un certain nombre d'ASBL exercent des missions de service public (voir p. 31 de l'avis du Conseil d'État), et peuvent être agréées ou subventionnées.

Elle dépose un amendement en ce sens (Doc. Sénat, n° 1-1217/3, amendement n° 18), libellé comme suit :

«À l'article 7bis proposé, remplacer les avant-dernier et dernier alinéas par ce qui suit :

«En matière criminelle et correctionnelle :

1° la dissolution; celle-ci ne peut être prononcée à l'égard de personnes morales de droit public et de personnes de droit privé ayant une mission de service public;

2° l'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social, à l'exception des activités qui relèvent d'une mission de service public;

3° la fermeture d'un ou plusieurs établissements, à l'exception d'établissements où sont exercées des activités qui relèvent d'une mission de service public.»

Justification

La proposition de loi prévoit en son article 4 que la dissolution ne peut être prononcée à l'égard des personnes morales de droit public. Cette exception se justifie par le fait que les personnes morales de droit sont en principe investies de la gestion d'un service public. Mais notre droit connaît également le concept de «service public fonctionnel». En d'autres termes, les pouvoirs publics confient régulièrement la gestion d'un service public à des personnes morales de droit privé par les procédés de la concession et de l'agrément. Il faut dès lors éviter que ces personnes morales de droit privé (souvent des ASBL) qui exercent une mission de service public puissent être dissoutes, et ce au détriment de la collectivité. Ces personnes morales sont d'ailleurs soumises au principe de continuité du service public.

De minister verduidelijkt dat artikel 7bis alle andere rechtspersonen betreft dan die bedoeld in artikel 5, dus die rechtspersonen waarvan de leden niet verkozen zijn.

Wat de goederen betreft, verwijst men impliciet naar artikel 1412bis van het Gerechtelijk Wetboek. Een bijzondere verbeurdverklaring van deze goederen is niet mogelijk.

Een lid wijst erop dat er een risico bestaat van discriminatie tussen privaatrechtelijke rechtspersonen die een taak van openbare dienstverlening vervullen, en publiekrechtelijke rechtspersonen. Een aantal VZW's vervullen een dergelijke taak (cf. advies van de Raad van State, blz. 74) en komen in aanmerking voor erkenning of subsidie.

Zij dient een amendement in die zin in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/3, amendement nr. 18), luidende :

«In het voorgestelde artikel 7bis het voorlaatste en het laatste lid vervangen als volgt :

«in criminele en correctionele zaken :

1° ontbinding, die niet kan worden uitgesproken ten aanzien van publiekrechtelijke rechtspersonen en privaatrechtelijke personen met een opdracht van openbare dienstverlening;

2° verbod een activiteit die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel uit te oefenen, met uitzondering van de activiteiten die behoren tot een opdracht van openbare dienstverlening;

3° sluiting van een of meer inrichtingen, met uitzondering van de inrichtingen waar activiteiten worden uitgeoefend die behoren tot een opdracht van openbare dienstverlening.»

Verantwoording

Artikel 4 van het wetsvoorstel bepaalt dat de ontbinding niet mag worden uitgesproken ten aanzien van publiekrechtelijke rechtspersonen. Die uitzondering wordt verantwoord door het feit dat publiekrechtelijke rechtspersonen in beginsel belast zijn met het beheren van een openbare dienst. Ons recht kent eveneens het begrip «functionele openbare dienst». De overheid draagt met andere woorden geregeld het beheer van een openbare dienst op aan privaatrechtelijke rechtspersonen via concessies en erkenningen. Men moet derhalve voorkomen dat die privaatrechtelijke personen (vaak VZW's) die een opdracht van openbare dienst uitoefenen, kunnen worden ontbonden ten nadele van de gemeenschap. Op die rechtspersonen is overigens het beginsel van de continuïteit van de openbare dienstverlening van toepassing.

Les personnes morales de droit privé investies d'une mission de service public doivent être mises sur le même pied que les personnes morales de droit public.

Un commissaire se réfère à l'article 2 de la proposition, *in fine*. L'exception n'englobe pas toutes les personnes morales de droit public. L'exception proposée par la préopinante va trop loin et ouvrirait la voie à des abus.

Un autre membre renvoie aux abus en France du secteur non marchand (aide à la vieillesse, etc.). Il appartient au juge d'apprécier dans quelle mesure l'infraction commise est de nature à justifier une responsabilité pénale de la personne morale.

L'objectif de la loi est de viser les sociétés maffieuses, qui sont maintenues, après la condamnation des individus. Le risque existe que ces sociétés maffieuses constituent des ASBL.

L'auteur de l'amendement se demande si, dans le cas d'ASBL remplissant des missions de service public (ex : un service d'accueil d'enfants), lorsque la faute a été commise par une personne physique, la sanction doit aller jusqu'à la dissolution prévue à l'article 4 de la proposition. Dans ce cas, en effet, la sanction a des graves répercussions sur les utilisateurs des services en question, et la continuité du service public n'est pas assurée.

S'il est certes difficile de définir les ASBL à caractère privé qui remplissent des missions de service public, on peut cependant se référer à la jurisprudence, et avoir égard à l'objet de l'institution, à la manière dont elle est agréée et subsidiée, etc.

Le ministre renvoie à l'article 35 (article 6 de la proposition), qui ne vise manifestement pas le type de cas auxquels se réfère la précédente intervenante.

La dissolution ne peut être décidée que lorsque la personne morale a été intentionnellement créée afin d'exercer les activités punissables pour lesquelles elle est condamnée, ou lorsque son objet a été intentionnellement détourné afin d'exercer de telles activités.

L'article 4 de la proposition ne fait qu'énumérer l'éventail de toutes les sanctions possibles.

L'auteur de l'amendement observe que l'article 4 *in fine* précise bien que la dissolution ne peut être prononcée à l'égard des personnes morales de droit public.

Le sens de son amendement est d'exclure également du champ de la dissolution les personnes morales de droit privé qui exercent des missions de service public, lorsque ces missions sont précisées.

De privaatrechtelijke rechtspersonen die belast zijn met een opdracht van openbare dienst moeten op dezelfde manier behandeld worden als de publiekrechtelijke rechtspersonen.

Een lid verwijst naar artikel 2 *in fine*, van het voorstel. Niet alle rechtspersonen van publiek recht vallen onder de uitzondering. De door voorgaande spreker voorgestelde uitzondering gaat te ver en zou de deur openen voor misbruik.

Een ander lid verwijst naar de misbruiken die de non-profitsector (bejaardenhulp, enz.) in Frankrijk heeft gepleegd. Het staat aan de rechter te beoordelen in hoeverre het begane misdrijf strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon kan rechtvaardigen.

De wet doelt op maffiose vennootschappen, die blijven voortbestaan ook nadat de personen zijn veroordeeld. Het gevaar bestaat dat maffiose vennootschappen VZW's vormen.

Voor de indiener van het amendement is het de vraag of, wanneer een VZW taken van openbare dienstverlening vervult (bijvoorbeeld een opvangdienst voor kinderen) en wanneer de fout wordt begaan door een natuurlijke persoon, de straf zover moet gaan als de ontbinding waarin het voorgestelde artikel 4 voorziet. In dat geval is het immers zo dat de straf zware gevolgen heeft voor wie een beroep doet op die dienstverlening en dat de voortzetting van de openbare dienstverlening in het gedrang komt.

Ook al is het ongetwijfeld niet zo gemakkelijk te bepalen welke privaatrechtelijke VZW's taken van openbare dienstverlening vervullen, toch kan men zich beroepen op de rechtspraak en rekening houden met het maatschappelijk doel van de instelling, de manier waarop zij haar erkenning en subsidie heeft gekregen, enz.

De minister verwijst naar artikel 35 (artikel 6 van het voorstel), dat kennelijk niet doelt op het soort gevallen waarnaar de vorige spreker verwijst:

«De ontbinding kan door de rechter alleen worden uitgesproken wanneer de rechtspersoon opzettelijk werd opgericht om de strafbare activiteiten uit te oefenen waarvoor hij wordt veroordeeld of wanneer hij opzettelijk van zijn doel werd afgewend om dergelijke activiteiten uit te oefenen.»

Artikel 4 van het voorstel doet niet anders dan de volledige reeks mogelijke straffen opsommen.

De indiener van het amendement merkt op dat artikel 4 *in fine* duidelijk bepaalt dat de ontbinding niet kan worden uitgesproken ten aanzien van de publiekrechtelijke rechtspersonen.

Zijn amendement wil van de mogelijkheid van ontbinding ook uitsluiten privaatrechtelijke rechtspersonen die opdrachten van openbare dienstverlening vervullen, wanneer die opdrachten duidelijk afgebakend zijn.

Le ministre estime que lorsque de telles institutions ont été créées pour exercer des activités punissables, il faut pouvoir les dissoudre. Sinon, les abus seraient trop aisés.

Un autre membre rappelle que certaines ASBL, tels les centres culturels, sont créées sur base décrétales, notamment au niveau des communautés. Des agrégations, une représentation des pouvoirs publics y sont prévues.

Ce type d'ASBL est même visé par la loi sur les marchés publics.

Une assimilation du même genre ne serait-elle pas envisageable ici ?

Le ministre fait remarquer que l'amendement de Mme Delcourt-Pêtre vise une autre hypothèse.

Un membre est d'avis que l'amendement n° 18 de Mme Delcourt-Pêtre introduit une question de principe assez importante. Il est clair que l'exception prévue constitue une extension considérable.

On peut exercer des missions de service public, sans avoir été reconnu officiellement.

Un membre répond que la notion de service public a été définie par la jurisprudence.

Un commissaire estime qu'il y a toute une discussion sur la portée de la notion de service public et de ce qui peut y être assimilé.

En second lieu, l'exception proposée couvre énormément de choses. Tous les hôpitaux, toutes les écoles, toutes les initiatives à caractère social organisées sous forme d'ASBL sont considérés par une certaine doctrine comme relevant du service public. Les ASBL assurant un service public sont beaucoup plus importantes que les personnes morales publiques. Elles couvrent un terrain considérable.

Le ministre n'est pas davantage partisan de l'amendement, car des abus sont possibles. Une organisation criminelle peut prendre la forme d'une ASBL ayant un objet social légitime (service public) pour éviter ainsi la dissolution.

Un membre est d'avis que l'amendement suscite des questions sur sa portée exacte et sur la nature de l'agrément que devraient obtenir les organisations visées.

L'auteur de l'amendement renvoie à la jurisprudence existante. D'autre part, l'amendement ne vise que l'impossibilité de la dissolution.

Un membre souligne que la dissolution fait l'objet d'une appréciation.

Un autre membre souligne que l'adoption de l'amendement entraînerait forcément une révision des

Wanneer volgens de minister dergelijke instellingen opgericht zijn om strafbare activiteiten uit te oefenen, moet men die kunnen ontbinden. Anders zet men de deur wagenwijd open voor misbruiken.

Een ander lid herinnert eraan dat sommige VZW's zoals culturele centra, worden opgericht op basis van een decreet, meer bepaald op het niveau van de gemeenschappen. Daarvoor gelden er erkenningen en een vertegenwoordiging van de overheid.

De wet op de overheidsopdrachten doelt zelfs op dit soort VZW's.

Kan men in dit geval een dergelijke gelijkschakeling overwegen ?

De minister merkt op dat het amendement van mevrouw Delcourt-Pêtre over een ander geval handelt.

Volgens een lid stelt amendement nr. 18 van mevrouw Delcourt-Pêtre een vrij belangrijke principiële kwestie aan de orde. Duidelijk is dat de voorgestelde uitzondering een aanzienlijke verruiming vormt.

Men kan opdrachten van openbare dienstverlening vervullen zonder officieel erkend te zijn.

Een lid antwoordt dat de rechtspraak het begrip openbare dienstverlening heeft ingevuld.

Een lid is van oordeel dat er hele discussie bestaat over de draagwijdte van het begrip openbare dienst en wat er mee kan worden gelijkgesteld.

Ten tweede is de voorgestelde uitzondering enorm breed. Alle ziekenhuizen, alle scholen, alle initiatieven in de vorm van een VZW die een maatschappelijke betekenis hebben, worden volgens bepaalde rechtsleer als een openbare dienst beschouwd. De VZW's met een publieke dienst zijn veel belangrijker dan de openbare rechtspersonen. Zij beslaan een oeverloos terrein.

De minister is evenmin voorstander van het amendement. Misbruik is immers mogelijk. Een criminele organisatie kan de vorm aannemen van een VZW, met een rechtmatig maatschappelijk doel (openbare dienst), om aldus de ontbinding te vermijden.

Volgens een lid roept het amendement een aantal vragen op over zijn precieze draagwijdte en over de aard van de erkenning die de bedoelde organisaties zouden moeten krijgen.

De indiener van het amendement verwijst naar de bestaande rechtspraak. Voorts is het zo dat het amendement alleen over de onmogelijkheid van ontbinding handelt.

Een lid wijst erop dat er een oordeel moet komen over de ontbinding.

Een ander lid vestigt de aandacht op het feit dat de aanneming van het amendement zou leiden tot een

votes antérieurs. Les personnes morales de droit public dont les membres sont élus directement sont exclues par l'article 2 de la proposition. Si l'amendement de Mme Delcourt-Pêtre est adopté, il faudra également étendre la catégorie des personnes morales de droit public exclues, car il est impensable de prévoir que seule une partie des personnes morales de droit public est exclue, alors que toutes les personnes morales de droit privé assurant un service public le seraient. La loi instituerait de la sorte non pas l'incrimination de la personne morale, mais celle de la personne morale privée.

B. Votes

L'amendement n° 13 de M. Vandenberghe est adopté à l'unanimité des 8 membres présents.

L'amendement n° 18 de Mme Delcourt-Pêtre est rejeté par 6 voix contre 2.

L'article ainsi amendé est adopté à l'unanimité des 8 membres présents.

C. Corrections formelles

La commission décide d'apporter la correction formelle suivante :

Dans le texte néerlandais de l'article 7bis, les mots «activiteit» et «activiteiten» sont remplacés respectivement par les mots «werkzaamheid» et «werkzaamheden».

«Werkzaamheid» correspond au mot français «activité» dans le sens des articles 115, § 2, 4°, 123ter et 135bis du Code pénal et au sens du Code des droits d'enregistrement, d'hypothèque et de greffe («beroepswerkzaamheid» = activité professionnelle).

Le mot «activiteit» exprime le contraire du mot «inactiviteit» et correspond plutôt au sens du mot «bedrijvigheid». Exemple : «'s zondags is er er weinig activiteit»

Article 5

Cet article est adopté à l'unanimité des 8 membres présents.

La commission décide d'apporter la correction formelle suivante :

«Rédiger le texte néerlandais de l'intitulé de la sous-section de la manière suivante :

«*Straffen aan misdaden en wanbedrijven gemeen, toepasselijk op natuurlijke personen.*»

noodgedwongen herziening van de vroegere stemmingen. De publiekrechtelijke rechtspersonen die rechtstreeks verkozen worden, worden immers uitgesloten door artikel 2 van het voorstel. Indien het amendement van mevrouw Delcourt-Pêtre wordt aangenomen, moet ook de categorie van de uitgesloten publieke rechtspersonen worden uitgebreid. Het is immers niet haalbaar te stellen dat slechts een deel van de publiekrechtelijke rechtspersonen wordt uitgesloten, terwijl alle privé rechtspersonen met publieke dienst worden uitgesloten. Aldus zal de wet niet de strafbaarstelling van de rechtspersoon invoeren, maar wel de strafbaarstelling van de private rechtspersoon.

B. Stemmingen

Amendement nr. 13 van de heer Vandenberghe wordt eenparig aangenomen door de 8 aanwezige leden.

Amendement nr. 18 van mevrouw Delcourt-Pêtre wordt verworpen met 6 stemmen tegen 2 stemmen.

Het aldus geamendeerde artikel wordt eenparig aangenomen door de 8 aanwezige leden.

C. Tekstverbeteringen

De commissie beslist de volgende tekstverbetering aan te brengen :

In het voorgestelde artikel 7bis de woorden «activiteit» en «activiteiten» vervangen door «werkzaamheid» en «werkzaamheden».

Werkzaamheid komt overeen met «activité» zoals in de artikelen 115, § 2, 4°, 123ter en 135bis van het Strafwetboek, en in het Wetboek van registratie-, hypotheek- en griffierechten (activité professionnelle = beroepswerkzaamheid).

Activiteit staat tegenover inactiviteit en dekt eerder het begrip bedrijvigheid. Bijvoorbeeld : 's zondags is er weinig activiteit.

Artikel 5

Dit artikel wordt eenparig aangenomen door de acht aanwezige leden.

De commissie beslist de volgende tekstverbetering aan te brengen :

«Het opschrift van de onderafdeling stellen als volgt :

«*Straffen aan misdaden en wanbedrijven gemeen, toepasselijk op natuurlijke personen.*»

Justification

Il est souhaitable d'éviter, comme il est d'usage, les phrases dans un intitulé (et, partant, de ne pas écrire : «die toepasselijk zijn ...»).

Article 6

De la dissolution de l'interdiction d'exercer une activité, de la fermeture et de la publication de la décision.

A. Discussion

Article 36 (interdiction d'exercer une activité)

M. Boutmans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/2, amendement n° 3), libellé comme suit :

« Compléter l'article 36 proposé du Code pénal par une deuxième phrase, rédigée comme suit :

« L'interdiction pourra toujours être prononcée si la personne commet à nouveau un crime après avoir été condamnée antérieurement pour un crime, ou qu'elle commet à nouveau un délit dans les dix années qui suivent une condamnation pour cause de délit, pour autant que le fait nouveau constitue une infraction au même chapitre du livre II du présent Code ou à la même loi particulière. »

Justification

La proposition fait référence aux lois particulières, mais pour l'heure, il n'existe évidemment pas encore de lois portant des peines pour les personnes morales.

Il semble opportun de prévoir une possibilité d'exclusion générale en cas de récidive.

Pour les infractions commises par des personnes physiques aussi, le Code pénal lui-même règle de manière générale la récidive.

Nous proposons concrètement de rendre possible (et pas obligatoire, donc) l'interdiction d'exercer une activité déterminée en cas de récidive d'un crime ou d'infractions similaires (par exemple, une infraction ayant trait à la drogue après avoir été condamné précédemment pour recel ou fabrication de stupéfiants, ou une escroquerie après condamnation antérieure pour recel, abus de confiance, etc. (Il s'agit grosso modo de la même catégorie d'infractions). L'interdiction est toujours facultative.

L'instauration de cette disposition générale offre deux avantages, selon son auteur :

— il se passera encore pas mal de temps avant qu'il n'existe des lois permettant d'interdire l'exercice d'une activité;

— de plus, il serait sage de prévoir une faculté générale de fermeture en cas de récidive.

Verantwoording

Het zou de voorkeur verdienen, zoals gebruikelijk, in het opschrift een zinsconstructie te vermijden (dus niet : «die toepasselijk zijn ...»).

Artikel 6

Ontbinding, verbod een activiteit uit te oefenen, sluiting en bekendmaking van de beslissing

A. Bespreking

Artikel 36 (verbod een activiteit uit te oefenen)

De heer Boutmans dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/2, amendement nr. 3), luidende :

« Het voorgestelde artikel 36 van het Strafwetboek aanvullen met een tweede volzin, luidende :

« Het verbod kan steeds worden uitgesproken indien de rechtspersoon opnieuw een misdaad pleegt, nadat hij eerder voor een misdaad is veroordeeld, of indien hij opnieuw een wanbedrijf pleegt, binnen tien jaar nadat hij is veroordeeld voor een wanbedrijf, voor zover het nieuwe feit een inbreuk uitmaakt op hetzelfde hoofdstuk van boek II van dit Wetboek of op dezelfde bijzondere wet. »

Verantwoording

Het voorstel verwijst naar bijzondere wetten, maar op dit ogenblik zijn er uiteraard nog geen wetten die straffen voor rechtspersonen bepalen.

Het lijkt wenselijk een algemene sluitingsmogelijkheid bij herhaling te bepalen.

Ook voor misdrijven door natuurlijke personen gepleegd, regelt het Strafwetboek zelf de herhaling op een algemene wijze.

Wij stellen concreet voor het verbod om een bepaalde activiteit uit te oefenen mogelijk te maken (dus niet verplicht) in geval van herhaling van een misdaad of van gelijksoortige misdrijven (bijvoorbeeld een drugmisdrijf na eerdere veroordeling wegens het opslaan of vervaardigen van verdovende middelen; of een oplichting na eerdere veroordeling wegens heling, misbruik van vertrouwen enz. (Het gaat, grosso modo, om dezelfde categorie van misdrijven). Het verbod is steeds facultatief.

De invoering van de algemene bepaling heeft volgens de indiener twee voordelen :

— het zal nog een hele tijd duren alvorens er wetten zijn die het verbod om een activiteit uit te oefenen, mogelijk zullen maken;

— ten tweede zou het verstandig zijn een algemene sluitingsmogelijkheid te bepalen bij herhaling.

L'interdiction d'exercer une activité resterait cependant facultative.

Le ministre souligne que l'interdiction d'exercer une activité est une sanction très lourde de conséquences, qui entraîne la cessation de l'entreprise ou d'une activité de l'entreprise.

La proposition considère qu'une loi spécifique est nécessaire pour pouvoir prononcer une telle sanction. Il est nécessaire que le Parlement se prononce spécifiquement sur cette question.

Le ministre se rallie à la vision adoptée dans la proposition.

Un membre est d'accord avec le ministre. L'énumération est en outre incomplète.

Reste à savoir s'il n'y a pas lieu d'insérer les termes «temporaire ou définitive». Telle que la disposition est formulée actuellement, elle semble signifier que l'interdiction est toujours définitive.

L'intervenant dépose un amendement dans ce sens (doc. Sénat, n° 1-1217/3, amendement n° 14), qui est libellé comme suit :

«À l'article 36 proposé, remplacer les mots «L'interdiction» par les mots «L'interdiction temporaire ou définitive.»

Il convient d'adapter l'article 37 dans le même sens.

En ce qui concerne l'amendement n° 10 de M. Boutmans, voir *infra*, l'article 37ter.

Article 37 (fermeture)

MM. Vandenberghe et Lallemand déposent un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/3, amendement n° 15), libellé comme suit :

«À l'article 37 proposé, remplacer les mots «La fermeture» par les mots «La fermeture temporaire ou définitive.»

Le ministre peut se rallier à cet amendement. L'éventail des possibilités d'action dont dispose le juge doit rester le plus vaste possible. Il est bon d'étendre les possibilités en fonction des situations spécifiques.

M. Boutmans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/2, amendement n° 4), libellé comme suit :

«Compléter l'article 37 proposé du Code pénal par une deuxième phrase, libellée comme suit :

«La fermeture pourra toujours être prononcée si la personne morale commet à nouveau un crime après avoir été condamnée antérieurement pour un crime ou qu'elle commet à nouveau un délit dans les dix années qui suivent une condamnation pour cause de

Het verbod om een activiteit uit te oefenen blijft wel facultatief.

De minister onderstreept dat het verbod een activiteit uit te oefenen een zeer verregaande sanctie is, die het einde van het bedrijf of van een bepaalde activiteit van het bedrijf met zich meebrengt.

Het voorstel gaat ervan uit dat voor zulk een sanctie een specifieke wet noodzakelijk is. Het is noodzakelijk dat het Parlement er zich specifiek over uitsprekt.

De minister sluit zich aan bij de in het voorstel geformuleerde visie.

Een lid is het eens met de minister. Tevens is de opsomming van een bepaald geval onvolledig.

Wel rijst de vraag of de woorden «tijdelijk of definitief» niet moeten worden ingevoegd. Zoals nu bepaald, lijkt het steeds een definitief verbod te betreffen.

Spreker dient daartoe een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/3, amendement nr. 14), luidende :

«In het voorgestelde artikel 36 de woorden «Het verbod» vervangen door de woorden «Het tijdelijk of definitief verbod.»

Dezelfde aanpassing dient te gebeuren in artikel 37.

Betreffende amendement nr. 10 van de heer Boutmans, cf. *infra*, artikel 37ter.

Artikel 37 (sluiting)

De heren Vandenberghe en Lallemand dienen daartoe een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/3, amendement nr. 15), luidende :

«In het voorgestelde artikel 37 de woorden «De sluiting» vervangen door de woorden «De tijdelijke of definitieve sluiting.»

De minister kan zich hierbij aansluiten. De waaier van mogelijkheden van het optreden van de rechter dient zo groot mogelijk te worden gehouden. Het is goed de mogelijkheden uit te breiden in functie van de specifieke situaties.

De heer Boutmans dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/2, amendement nr. 4), luidende :

«Het voorgestelde artikel 37 van het Strafwetboek aanvullen met een tweede volzin, luidende :

«De sluiting kan steeds worden uitgesproken indien de rechtspersoon opnieuw een misdaad pleegt, nadat hij eerder voor een misdaad is veroordeeld, of indien hij opnieuw een wanbedrijf pleegt, binnen tien jaar nadat hij is veroordeeld voor een wanbedrijf,

délit, pour autant que le fait nouveau constitue une infraction au même chapitre du livre II du présent Code ou à la même loi particulière.»

Justification

Voir la justification de l'amendement précédent.

L'auteur renvoie à l'amendement n° 3 (cf. supra).

Article 37bis (publication ou diffusion)

M. Boutmans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/2, amendement n° 5), libellé comme suit :

«Remplacer l'article 37bis proposé du Code pénal par la disposition suivante :

«Art. 37bis. — Le juge pourra toujours, dans la mesure où il s'agit de la personne morale, ordonner la publication de la décision aux frais du condamné, comme peine unique ou comme peine accessoire.

Dans ce cas, le juge déterminera la manière dont cette publication doit être effectuée.»

Justification

Dans bien des cas, la publication de la condamnation sera, pour la personne morale, la peine la plus appropriée, et tout à fait indiquée pour remplacer une peine d'emprisonnement. Nous estimons donc qu'elle doit être possible dans tous les cas, en plus ou en lieu et place d'une autre condamnation.

Toutefois, la décision est toujours laissée à l'appréciation du juge.

L'auteur souligne que l'article 37bis contient un terme nouveau, à savoir la «diffusion» du jugement. Quelle est la portée de ce terme?

Un membre demande si la publication n'est pas déjà prévue à l'article 4, qui ne prévoit cette peine qu'en matière correctionnelle et criminelle.

L'auteur de l'amendement répond à cette question que l'article 4 ne fait qu'énumérer les sanctions possibles. Les articles suivants fixent ensuite les modalités d'application.

Un membre souligne que l'article 37bis dispose «dans les cas déterminés par la loi». La loi devra donc apporter des précisions. Il faut en outre examiner quand la sanction sera effectivement appliquée.

voor zover het nieuwe feit een inbreuk uitmaakt op hetzelfde hoofdstuk van boek II van dit Wetboek of op dezelfde bijzondere wet.»

Verantwoording

Zoals bij het vorige amendement.

De indiener verwijst naar amendement nr. 3 (cf. supra)

.

Artikel 37bis (bekendmaking of verspreiding)

De heer Boutmans dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/2, amendement nr. 5) luidende :

«Het voorgestelde artikel 37bis van het Strafwetboek vervangen als volgt :

«Art. 37bis. — De rechter kan steeds, in zoverre het de rechtspersoon betreft, de openbaarmaking van het vonnis op kosten van de veroordeelde bevelen, als enige of als bijkomende straf.

Hij bepaalt in dat geval de wijze waarop deze openbaarmaking gebeurt.»

Verantwoording

In heel wat gevallen zal publicatie voor de veroordeling voor de rechtspersoon de meest aangewezen straf zijn, die erg geschikt is om de gevangenisstraf te vervangen. Wij vinden dus dat dit in alle gevallen mogelijk moet zijn, naast of in de plaats van een andere veroordeling.

Het blijft evenwel steeds ter beoordeling van de rechter.

De indiener wijst erop dat artikel 37bis een nieuwe term inhoudt, namelijk de «verspreiding» van het vonnis. Wat houdt dit juist in?

Een lid vraagt of de bekendmaking niet reeds voorzien is in artikel 4. Uiteraard gaat artikel 4 alleen over correctionele en criminele zaken.

Op deze vraag antwoordt de indiener van het amendement dat artikel 4 enkel de mogelijke straffen opsomt. De volgende artikelen bepalen dan de toepassingsvoorwaarden.

Een lid onderstreept dat artikel 37bis bepaalt «in de gevallen bepaald in de wet». Dit moet dus nader gepreciseerd worden in de wet. Er moet verder onderzocht worden wanneer de sanctie juist zal worden toegepast.

Un membre fait remarquer qu'il est difficile de procéder à une publication lorsqu'aucune amende ou peine n'a été prononcée.

L'amendement de M. Boutmans prévoit que le juge pourra toujours ordonner la publication, alors que le texte initial dispose que la publication ne peut être prononcée que dans les cas déterminés par la loi. Le texte de la proposition emporte sa préférence en raison de la sécurité juridique qu'il offre. Une publication peut porter gravement atteinte à une entreprise, si bien qu'une certaine protection juridique s'impose.

Le ministre explique que l'on part de l'idée que la publication peut être une peine principale, qui revêt un caractère autonome et qui ne peut être prononcée que dans les cas prévus par la loi. La vision qui préside à la proposition lui paraît correcte et correspondre à la réalité sociale. Il s'agit d'une sanction spécifique.

Interrogé par un membre, le ministre confirme que la déclaration de culpabilité n'est pas prévue comme telle. L'article 4, 4^o, revient cependant au même.

Faut-il prévoir la possibilité de publier une déclaration de culpabilité en tant que telle ?

Un membre attire l'attention sur les effets sociaux potentiels de la publication d'une déclaration de culpabilité.

Le ministre répète que l'exécution de la déclaration de culpabilité en tant que peine pose problème; elle n'est pas prévue non plus pour les personnes physiques.

Un membre fait référence à l'adage «nulla poena sine lege». Si le juge décide de prononcer la culpabilité d'une personne sans l'assortir d'une peine en raison de l'expiration du délai raisonnable, un problème se pose par rapport au principe de légalité.

Dès lors que la «déclaration de culpabilité» n'est pas considérée comme une peine dans le cadre de la loi, elle ne peut pas servir de sanction. La jurisprudence n'aurait donc pas le pouvoir de nuancer la peine en fonction de la notion de délai raisonnable. Ce ne serait possible que si le législateur laissait une ouverture.

Il faut édicter une règle générale pour trancher la question de savoir si la «déclaration de culpabilité» doit être définie comme une peine à part entière. Si on instituait cette peine pour les personnes morales et non pour les personnes physiques, des problèmes surgiraient immédiatement.

Plusieurs membres partagent cet avis.

Een lid wijst erop dat er moeilijk iets gepubliceerd kan worden als er geen boete of straf wordt uitgesproken.

Het amendement van de heer Boutmans stelt dat de rechter steeds de openbaarmaking kan bevelen, terwijl de oorspronkelijke tekst bepaalt dat de bekendmaking alleen kan worden uitgesproken in de gevallen bepaald door de wet. De tekst van het voorstel draagt zijn voorkeur weg, vanwege de rechtszekerheid. Een bekendmaking kan een bedrijf behoorlijk treffen, zodanig dat enige rechtsbescherming nodig is.

De minister legt uit dat het uitgangspunt luidt dat de bekendmaking een hoofdsanctie kan zijn, die op zichzelf staat en dat deze slechts kan worden uitgesproken in de gevallen door de wet bepaald. De visie van het voorstel lijkt hem terecht en tegemoet te komen aan de maatschappelijke realiteit. Het betreft een specifieke sanctie.

Op de vraag van een lid beaamt de minister dat de schuldigverklaring op zich niet wordt bepaald. Artikel 4, 4^o, komt hier wel op neer.

Moet de mogelijkheid van publicatie van schuldigverklaring als dusdanig worden bepaald ?

Een lid wijst op de mogelijke sociale effecten van de publicatie van de schuldigverklaring.

De minister herhaalt dat er een probleem rijst met betrekking tot de uitvoering van de schuldigverklaring als sanctie; deze is immers ook niet voorzien voor natuurlijke personen.

Een lid verwijst naar het adagium «nulla poena sine lege». Indien de rechter beslist schuldig te verklaren zonder het opleggen van straf wegens het verstrijken van de redelijke termijn, rijst er een probleem in verband met het legaliteitsbeginsel.

Aangezien de wet de schuldigverklaring niet als straf omschrijft, kan deze ook niet worden opgelegd. De rechtspraak zou aldus niet de bevoegdheid hebben de straf te nuanceren op grond van de redelijke termijn. De wetgever moet hiervoor de opening geven.

De vraag of de schuldigverklaring als een afzonderlijke straf moeten worden bepaald heeft een algemene regel. Als men dit hier doet en niet bij de natuurlijke persoon, rijzen er onmiddellijk problemen.

Verscheidene leden sluiten zich hierbij aan.

Amendement visant à insérer un article 37ter (désignation d'un administrateur provisoire)

M. Boutmans dépose les amendements suivants (doc. Sénat, n° 1-1217/2, amendements n°s 6 et 10):

Amendement n° 6

«In fine de la sous-section proposée, ajouter un article 37ter, rédigé comme suit:

«Art. 37ter. — S'il est à craindre que la personne morale condamnée n'exécute pas le jugement ou qu'elle continue à enfreindre les dispositions légales transgressées, le juge peut commettre, aux frais de la personne morale condamnée, un administrateur spécial ayant pour mission de prendre ou de faire prendre, au sein de la personne morale, toutes les mesures voulues en vue de faire respecter la législation transgressée et de faire exécuter les peines infligées. Cette mesure peut être ordonnée dans le jugement de condamnation ou par la suite, à la requête du ministère public ou d'une partie intéressée, s'il apparaît que la personne morale condamnée laisse subsister la situation illégale ou qu'elle n'exécute pas la condamnation.

La commission est donnée pour un terme fixé par le juge, qui ne peut excéder deux ans, ou pour une durée indéterminée. La personne morale condamnée ou l'administrateur peut toutefois demander la levée de la mesure, s'il n'y a plus de raison de la maintenir.

Cette peine ne peut pas être prononcée à l'égard d'une personne morale de droit public.»

Justification

Dans certains cas, il sera nécessaire de forcer l'exécution pratique du jugement au sein de la société; par exemple en fermant un établissement déterminé ou en mettant à l'arrêt une vanne par laquelle s'effectuent des déversements, etc. La mise sous administration est une peine bien connue aux Pays-Bas. Le juge peut lever la mesure, par exemple, si l'entreprise est cédée de bonne foi ou si l'on apporte la preuve que l'on a pris les mesures nécessaires pour éviter une récidive ou pour neutraliser les effets du délit.

Amendement n° 10

«Compléter l'article 36 proposé du Code pénal par un deuxième alinéa, rédigé comme suit:

«Les infractions à cette interdiction seront punies d'un emprisonnement de 3 mois à 2 ans et d'une

Amendement tot invoeging van een artikel 37ter (aanstelling van een bijzondere bewindvoerder)

De heer Boutmans dient de volgende amendementen in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/2, amendementen nrs. 6 en 10):

Amendement nr. 6

«In de voorgestelde onderafdeling een artikel 37ter toevoegen, luidende:

«Art. 37ter. — Indien te vrezen is dat de veroordeelde rechtspersoon het vonnis niet ten uitvoer zal leggen, of de geschonden wetsbepalingen verder zal blijven overtreden, kan de rechter, op kosten van de veroordeelde rechtspersoon, een bijzonder bewindvoerder aanstellen met als opdracht in de rechtspersoon alle nodige maatregelen te nemen of te doen nemen om de geschonden wetgeving te doen naleven en de opgelegde straffen te doen uitvoeren. Deze maatregel kan worden bevolen in het vonnis dat de veroordeling uitspreekt of naderhand, op verzoek van het openbaar ministerie of van een belanghebbende partij, indien gebleken is dat de veroordeelde de onwetstige toestand laat voortbestaan of de veroordeling niet ten uitvoer legt.

De aanstelling geschiedt voor de duur die de rechter bepaalt en die twee jaar niet mag overschrijden, of voor onbepaalde tijd. De veroordeelde rechtspersoon of de bewindvoerder kan evenwel om de opheffing verzoeken, zo er geen redenen meer voorhanden zijn om ze te handhaven.

Deze straf kan niet uitgesproken worden ten aanzien van een publiekrechtelijke rechtspersoon.»

Verantwoording

In bepaalde gevallen zal het noodzakelijk zijn de praktische tenuitvoerlegging van het vonnis in de schoot van de vennootschap af te dwingen. Bijvoorbeeld: het sluiten van een bepaalde inrichting, het afsluiten van een bepaalde kraan waarlangs onwettige lozingen worden gedaan enz. De straf van onderbewindstelling is in Nederland bekend. De maatregel kan door de rechter bijvoorbeeld worden opgeheven, indien de onderneming te goeder trouw wordt overgedragen, of als het bewijs wordt geleverd dat de nodige maatregelen zijn genomen om herhaling te voorkomen of de gevolgen van het misdrijf te niet te doen.

Amendement nr. 10

«Het voorgestelde artikel 36 van het Strafwetboek aanvullen met een tweede lid, luidende:

«Overtreding van dit verbod wordt gestraft met een gevangenisstraf van drie maanden tot twee jaar en

amende de 1 000 à 100 000 francs ou d'une de ces peines seulement. »

Justification

Si l'interdiction d'exercer une activité déterminée n'est assortie d'aucune sanction, elle sera inopérante. Nous proposons dès lors d'insérer un article 37ter (administrateur), mais aussi l'amendement ci-dessus, qui s'inscrit davantage dans la ligne du droit pénal classique. Il va de soi que pour les personnes morales, la peine de prison que nous instituons ici est remplacée par l'amende prévue à l'article 41bis.

L'auteur déclare que l'on se trouve, en l'espèce, devant une forme atténuée du système néerlandais qui est applicable en ce qui concerne les délits économiques, à savoir celui de la mise sous administration. L'intervenant donne l'exemple suivant: un dancing, propriété d'une SA, est condamné pour violation systématique de la loi relative aux nuisances sonores. Ce dancing est conçu de manière telle qu'il est impossible d'y diffuser de la musique sans violer la loi. L'on pourrait dans ce cas identifier un administrateur responsable des travaux d'isolation, etc., dans la mesure où l'on pourrait craindre que la personne morale condamnée ne respecte pas le jugement ou continue à enfreindre la disposition de loi violée.

Un membre estime que, dans l'exemple cité par l'auteur de l'amendement, il est question d'une sanction civile. La victime de nuisances sonores peut se constituer partie civile et demander l'exécution, en guise de réparation, de travaux visant à éliminer la nuisance sonore. La jurisprudence le permet, sans qu'il ne faille poursuivre la fermeture de l'entreprise. En effet, la fermeture ne peut pas être poursuivie devant le juge civil lorsque l'entreprise dispose d'une autorisation et qu'elle exerce son activité dans les limites de celle-ci. Le problème visé dans l'exemple précité pourrait donc être résolu par une action au civil.

Le ministre partage cet avis. De plus, l'éventail des sanctions possibles (voir aussi la possibilité de fermeture temporaire) est suffisamment large pour que l'on puisse trouver une solution aux phénomènes criminels. L'amendement pose également le problème de l'opérationnalité. Le système proposé n'est pas simple. L'on introduit dans le droit pénal un phénomène relevant du droit des sociétés.

Un membre soulève le problème de la responsabilité de cet administrateur. Qui assumera par exemple la responsabilité de l'échec commercial éventuel de la société?

B. Votes

Les amendements n^{os} 3, 4, 5, 6 et 10 de M. Boutmans sont rejetés à l'unanimité des 8 membres présents.

een geldboete van 1 000 tot 100 000 frank of een van deze straffen alleen. »

Verantwoording

Als er geen sanctie staat op het verbod een bepaalde activiteit uit te oefenen, is het krachteloos. Vandaar ons voorstel tot invoering van een artikel 37ter (bewindvoerder) maar ook het bovenstaande amendement dat meer in de lijn van het klassieke strafrecht ligt. De hier ingestelde gevangenisstraf wordt voor rechtspersonen uiteraard vervangen door de boete bedoeld in artikel 41bis.

De indiener verklaart dat het hier gaat om een afgezwakte vorm van het bestaande Nederlandse systeem voor de economische misdrijven, de onderbewindstelling. Spreker geeft het volgende voorbeeld: een dancing, eigendom van een NV, wordt veroordeeld wegens systematische overtreding van de wet op de geluidshinder. De dancing is dusdanig geconcipeerd dat er geen muziek kan worden gespeeld zonder de wet te overtreden. Men zou dan een bewindvoerder kunnen aanwijzen die verantwoordelijk is voor de isolatiewerken, enz., omdat te vrezen valt dat de veroordeelde rechtspersoon het vonnis niet ten uitvoer zal leggen of de geschonden wetsbepaling verder zal overtreden.

Een lid is van oordeel dat het voorbeeld aangehaald door de indiener van het amendement een voorbeeld van burgerlijke sanctie betreft. Degene die last heeft van lawaaioverlast, kan zich burgerlijke partij stellen en als vergoeding vragen dat de werken die de geluidsoverlast teniet doen worden uitgevoerd. De rechtspraak laat dit toe, zonder dat de sluiting van de onderneming wordt gevorderd. De sluiting kan immers niet worden gevorderd voor de burgerlijke rechter indien de onderneming over een vergunning beschikt en zijn activiteit binnen de perken van de vergunning uitoefent. Het voorbeeld kan dus worden opgelost via de burgerlijke vordering.

De minister sluit zich hierbij aan. Bovendien is de waaier van sancties (zie ook mogelijkheid van tijdelijke sluiting) dermate groot om een oplossing te bieden aan de criminele fenomenen. Het amendement doet eveneens een probleem van operationaliteit rijzen. Het voorgestelde systeem is niet eenvoudig. Men voert een vennootschapsrechtelijk fenomeen in de strafwet in.

Een lid brengt het probleem te berde van de verantwoordelijkheid van die bestuurder. Wie is er bijvoorbeeld verantwoordelijk voor een eventueel commercieel fiasco van die vennootschap?

B. Stemmingen

De amendementen nrs. 3, 4, 5, 6 en 10 van de heer Boutmans worden eenparig verworpen door de acht aanwezige leden.

Les amendements n^{os} 14 et 15 de M. Vandenberghe sont adoptés à l'unanimité des 8 membres présents.

L'article ainsi amendé est adopté à l'unanimité des 9 membres présents.

C. Corrections formelles

La commission décide d'apporter les corrections formelles suivantes :

— Rédiger le texte néerlandais de l'intitulé de la sous-section II de la manière suivante : «Straffen aan misdaden en wanbedrijven gemeen, toepasselijk op rechtspersonen.»

— Dans le texte néerlandais des articles 35 et 36, remplacer les mots «activiteit» et «activiteiten» respectivement par les mots «werkzaamheid» et «werkzaamheden» et remplacer le mot «uitoefenen» par le mot «verrichten».

— Pour «activiteit», voir *supra*. «Verrichten» est utilisé dans l'article 1122bis du Code pénal.

— Dans le texte néerlandais des articles 35, 36, 37 et 37bis, supprimer l'article devant les mots «ontbinding», «tijdelijk», «tijdelijke» et «bekendmaking».

Un article défini renvoie à un élément connu ou à un élément qui a déjà été mentionné. Or, il n'a encore été question, ni de dissolution, ni d'interdiction, ni de fermeture, ni de publication, choses auxquelles l'article renvoie apparemment (cette remarque vaut *mutatis mutandis* pour ce qui est des articles 35, 36, 37 et 37bis). Voir loi sur les faillites, *passim*.

Article 7

Cet article est adopté à l'unanimité des 9 membres présents.

Article 8

De l'amende pouvant être infligée aux personnes morales

A. Discussion

Un membre attire l'attention sur la mauvaise formulation du § 2 de l'article 41bis proposé.

La «détermination de la peine en vertu des dispositions du livre I^{er} de ce Code» dépasse très largement en sévérité l'amende prévue à l'article 41bis.

L'intervenant renvoie aux observations du Conseil d'État. Le but poursuivi est de rendre les dispositions

De amendementen nrs. 14 en 15 van de heer Vandenberghe worden eenparig aangenomen door de acht aanwezige leden.

Het aldus geamendeerde artikel wordt eenparig aangenomen door de negen aanwezige leden.

C. Tekstverbeteringen

De commissie beslist de volgende tekstverbeteringen aan te brengen :

— Het opschrift van onderafdeling II stellen als volgt : «Straffen aan misdaden en wanbedrijven gemeen, toepasselijk op rechtspersonen.»

— In de artikelen 35 en 36 de woorden «activiteit» en «activiteiten» vervangen door de woorden «werkzaamheid» en «werkzaamheden», en het woord «uitoefenen» vervangen door het woord «verrichten».

— Wat activiteit betreft, *cf. supra*. Verrichten wordt gebruikt in artikel 122bis van het Strafwetboek.

— In de artikelen 35, 36, 37 en 37bis het lidwoord weglaten voor de woorden «ontbinding», respectievelijk «tijdelijk», «tijdelijke» en «bekendmaking».

Een bepaald lidwoord verwijst naar een bekend (of reeds vermeld) gegeven. Er is echter nog geen sprake geweest van ontbinding, verbod, sluiting of bekendmaking, waarnaar ogenschijnlijk met het lidwoord verwezen wordt (deze opmerking is *mutatis mutandis* van toepassing op de artikelen 35, 36, 37 en 37bis). Vgl. Faillissementswet, *passim*.

Artikel 7

Het artikel wordt eenparig aangenomen door de negen aanwezigen leden.

Artikel 8

De geldboete op rechtspersonen toepasselijk

A. Bespreking

Een lid wijst op de slechte formulering van § 2 van het voorgestelde artikel 41bis.

«Het bepalen van de straf krachtens de bepalingen van boek I van dit Wetboek» gaat veel verder dan de geldboete waarin artikel 41bis voorziet.

Spreeker verwijst naar de opmerking van de Raad van State. Het is de bedoeling de bepalingen van

du livre I^{er} du Code pénal applicables à la personne morale, en particulier pour ce qui est de la tentative d'infraction ou de délit, le concours de délits et les circonstances atténuantes.

Il convient donc de revoir la formulation du § 2.

M. Vandenberghe dépose à cet effet un amendement (doc. Senat, n° 1-1217/3, amendement n° 16) rédigé comme suit :

« Remplacer le § 2 de l'article 41bis proposé par ce qui suit :

« § 2. Pour la détermination de la peine prévue au § 1^{er}, les dispositions du livre I^{er} du présent Code sont applicables. »

Le ministre souscrit à cette formulation.

Un sénateur rappelle l'objectif du texte et estime que l'on devrait préciser quelles sont les dispositions applicables en ce qui concerne les peines visées au § 1^{er} (récidive, en cas de tentative et en cas de circonstances atténuantes). La conversion prévue au § 1^{er} doit être appliquée aux peines visées au livre I^{er}.

M. Boutmans estime qu'il faut formuler le texte plus clairement et dépose à cette fin un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/3, amendement n° 17), rédigé comme suit :

« Remplacer le § 2 de l'article 41bis proposé par le texte suivant :

« § 2. Lorsque la peine prévue par la loi pour le fait est majorée ou réduite en application des règles en matière de tentative, de récidive, de concours, de participation, de causes de justification ou d'excuse ou de circonstances atténuantes, elle est d'abord convertie en amende à l'égard de la personne morale, conformément aux dispositions du § 1^{er}, et la majoration ou la réduction est appliquée à l'amende ainsi obtenue. Toutefois, l'amende prononcée en remplacement d'une peine privative de liberté ne peut jamais être inférieure à 500 francs en matière correctionnelle et criminelle et à 50 francs en matière de police. »

Justification

Le Conseil d'État a objecté, à juste titre, que la formulation du § 2 était insuffisamment précise. La disposition que nous proposons apporte la précision requise.

Il s'agit de majorer ou de réduire des peines d'emprisonnement qui n'existent pas pour les personnes morales et sont donc converties en amende. L'amende « de base » doit dès lors être calculée avant que la majoration ou la réduction puisse intervenir.

boek I van het Strafwetboek op de rechtspersoon toepasselijk te verklaren, inzonderheid de poging tot misdrijf of wanbedrijf, de samenloop van de verschillende misdrijven en de verzachtende omstandigheden.

De formulering van § 2 dient aldus te worden herzien.

De heer Vandenberghe dient daartoe een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/3, amendement nr. 16), luidende :

« Het voorgestelde artikel 41bis, § 2, vervangen als volgt :

« § 2. Voor het bepalen van de straf bedoeld in § 1 zijn de bepalingen van boek I van dit Wetboek van toepassing. »

De minister gaat akkoord met deze formulering.

Een senator wijst op de bedoeling van de tekst en is van oordeel dat men zou moeten bepalen welke bepalingen toepasselijk zijn op de straffen in § 1 (herhaling, bij poging en bij verzachtende omstandigheden). De omzetting van § 1 moet worden gebruikt voor de straffen bedoeld in boek I.

De heer Boutmans meent dat de tekst duidelijker moet worden gesteld en dient daartoe een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/3, amendement nr. 17), luidende :

« Het voorgestelde artikel 41bis, § 2, vervangen als volgt :

« § 2. Indien de straf die de wet op het feit stelt verhoogd of verlaagd wordt door toepassing van de regels inzake poging, herhaling, samenloop, deelneming, rechtvaardigings- of verschoningsgronden of verzachtende omstandigheden, wordt ten aanzien van de rechtspersoon de straf eerst omgezet, zoals bepaald in § 1, en wordt de verhoging of verlaging op de aldus verkregen geldboete toegepast. Nochtans mag de boete, die ter vervanging van een vrijheidsberovende straf wordt uitgesproken, nooit lager zijn dan 500 frank in correctionele en criminele zaken en niet lager dan 50 frank in politiezaken. »

Verantwoording

De Raad van State heeft terecht opgeworpen dat de formulering van § 2 onvoldoende precies is. De door ons voorgestelde regel schept die duidelijkheid.

Het gaat om de verhoging of verlaging van gevangenisstraffen, die ten aanzien van rechtspersonen niet bestaan en dus omgezet worden in een boete. De « basisboete » moet dan berekend worden vooraleer de verhoging of verlaging kan worden toegepast.

Si la peine de base est elle-même une amende, il va de soi que la règle de la majoration ou de la réduction s'applique directement, comme prévu aux articles 52, 54, 60, 62, etc.

Un membre renvoie une nouvelle fois aux observations du Conseil d'État (p. 37). Les dispositions du livre I^{er} qui sont applicables en ce qui concerne les peines visées au § 1^{er} sont celles relatives à la tentative (article 51 et suivants), à la récidive (article 54 et suivants) ou encore aux circonstances atténuantes (article 79 et suivants). L'amendement n° 16 paraît suffisamment clair.

Un membre demande si les amendes définies au § 1^{er} font l'objet de décimes additionnels.

Le ministre répond par l'affirmative.

Ensuite, un membre attire l'attention sur le fait que l'article 85 (circonstances atténuantes) fait également partie des dispositions du livre I^{er}. Peut-on prendre compte ces circonstances atténuantes, malgré le fait que les peines aient déjà été converties en application du § 1^{er}, car, dans l'affirmative, l'on procèderait à une double atténuation ?

Un membre attire l'attention sur l'article 100. Cet article n'est pas applicable en l'espèce. La loi en question n'est pas une loi spéciale. Par contre, les articles 79 et suivants sont bel et bien applicables quant à eux.

L'amende peut être ramené jusqu'à un minimum de 26 francs dans les affaires criminelles et de 1 franc dans les affaires correctionnelles.

Un membre souligne que l'article 41bis fait partie du livre I^{er}. Il lui semble dès lors peu logique d'affirmer que les dispositions du livre I^{er} sont d'application.

Un membre souligne que le Conseil d'État a jugé cette disposition nécessaire.

Plusieurs membres disent donner la préférence à l'amendement n° 16. Comme l'amendement de M. Boutmans contient une énumération, l'on risque toujours d'oublier certains points.

Un sénateur précise que l'objectif de l'amendement n° 17 est double. Il vise tout d'abord à faire la clarté en ce qui concerne le moment où la conversion doit avoir lieu en cas de tentative, de récidive, de concours, de participation et de causes de justification ou d'excuse. L'amendement précise que la conversion doit avoir lieu et que l'amende de base doit être calculée avant que l'on puisse y appliquer la majoration ou la réduction.

En cas d'application des règles concernant les circonstances atténuantes, par exemple, la peine minimum pourrait être ridiculement légère. L'amendement prévoit dès lors une peine minimum. Un choix s'impose.

Is de basisstraf zelf een boete, dan is uiteraard de regel van de verhoging of verlaging rechtstreeks toe te passen, zoals hij in de artikelen 52, 54, 60, 62 enz. wordt vastgelegd.

Een lid verwijst nogmaals naar de opmerkingen van de Raad van State (blz. 80). De bepalingen van boek I die toepasselijk zijn op de straffen in § 1, zijn bepalingen inzake de poging (artikelen 51 en volgende), de herhaling (artikelen 54 en volgende) en de verzachtende omstandigheden (artikelen 79 en volgende). Het amendement nr. 16 lijkt voldoende duidelijk.

Een lid vraagt of de boetes bepaald in § 1 onderhevig zijn aan opdecimen.

De minister antwoordt bevestigend.

Vervolgens wijst een lid op het feit dat ook artikel 85 (verzachtende omstandigheden) behoort tot de bepalingen van boek I. Zijn deze verzachtende omstandigheden van toepassing, hoewel de straffen reeds worden omgezet in § 1, hetgeen in wezen neerkomt op een dubbele verzachting ?

Een lid vestigt de aandacht op artikel 100. Dit is hier niet toepasselijk. Het gaat niet om een bijzondere wet. De artikelen 79 en volgende zijn wel toepasselijk.

De boete kan in criminele zaken worden vermindert tot maximum 26 frank en tot 1 frank in correctionele zaken.

Een lid wijst erop dat artikel 41bis zich in boek I bevindt. Het lijkt hem dus weinig zinvol te stellen dat de bepalingen van boek I van toepassing zijn.

Een lid wijst erop dat de Raad van State deze bepaling noodzakelijk achtte.

Verscheidene leden verkiezen amendement nr. 16. Het amendement van de heer Boutmans houdt een opsomming in, hetgeen steeds het risico inhoudt dat bepaalde zaken worden vergeten.

Een senator preciseert dat de bedoeling van het amendement nr. 17 tweeledig is. Ten eerste poogt het duidelijkheid te scheppen bij de vraag wanneer de omzetting moet gebeuren bij poging, herhaling, samenloop, deelneming, rechtvaardigings- of verschoningsgronden. Het amendement bepaalt dat de omzetting moet gebeuren en de basisboete berekend moet worden vooraleer de verhoging of verlaging kan worden toegepast.

Bij toepassing van de regels met betrekking tot de verzachtende omstandigheden bijvoorbeeld kan de minimumstraf belachelijk laag worden. Het amendement stelt dan ook een minimumstraf voor. Dit is een keuze die gemaakt moet worden.

En ce qui concerne le premier argument avancé par l'intervenant précédent, un membre propose de placer le texte du § 2 plus avant, de manière que la règle concernant la récidive précède la disposition relative à la peine.

Un membre souscrit à cette proposition; la récidive est antérieure à la répression.

Un membre soulève la question de l'instauration d'un régime dans lequel la déclaration de culpabilité serait la peine unique (voir aussi article 6, *cf. ci-avant*).

Le ministre n'est pas favorable à l'instauration de cette peine sans qu'il y ait eu au préalable une discussion générale.

Un membre estime qu'il faudra clairement préciser en l'espèce que la loi relative à la suspension des personnes physiques ne vaut pas pour les personnes morales.

Un autre membre renvoie à la discussion précédente. Il croyait, quant à lui, pouvoir en déduire au contraire que le droit pénal commun est applicable à moins que la nature des choses s'y oppose. Il renvoie à la discussion relative aux conditions de probation.

Un membre rappelle qu'une mesure probatoire pourrait consister à charger un expert de contrôler la comptabilité de la société.

Le ministre répète qu'il ne tient pas à ce que l'application des règles du droit pénal commun soit exclue. Le juge doit pouvoir décider en l'espèce. Le droit commun doit être pleinement applicable, à moins qu'il soit vraiment incompatible avec la situation spécifique de la personne morale.

Un membre trouve logique que le droit pénal puisse être appliqué *mutatis mutandis* à la personne morale. Le juge doit conserver sa liberté en l'espèce.

B. Votes

Amendement n° 16 de M. Vandenberghe est adopté à l'unanimité des 8 membres présents.

Amendement n° 17 de M. Boutmans devient sans objet à la suite de l'adoption de l'amendement n° 16.

L'article amendé est adopté à l'unanimité des 9 membres présents.

Betreffende het eerste argument dat door de voorgaande spreker werd opgeworpen, stelt een lid voor § 2 naar voor te schuiven, zodanig dat eerst de regel van de herhaling wordt gesteld, gevolgd door de straf.

Een lid sluit zich hierbij aan; de herhaling gaat de bestraffing vooraf.

Een lid werpt de vraag op van het invoeren van de enkele schuldverklaring als straf (zie ook artikel 6, *cf. supra*).

De minister is geen voorstander van het invoeren van deze straf zonder voorafgaande algemene bespreking.

Een lid is van oordeel dat dan duidelijk dient te worden gesteld dat de wet betreffende de opschorting voor natuurlijke personen niet van toepassing is op rechtspersonen.

Een ander lid verwijst naar de voorafgaande discussie. Daaruit meende hij te kunnen afleiden dat het gemeenrechtelijk strafrecht wel toepasselijk is tenzij het niet kan worden toegepast uit de aard der dingen. Hij verwijst naar de discussie betreffende de probatievoorwaarden.

Een lid herinnert eraan dat een probatiemaatregel er zou kunnen in bestaan dat een deskundige wordt aangewezen om de boekhouding van de vennootschap te controleren.

De minister herhaalt dat hij de toepassing van de regels van het gemeenrechtelijk strafrecht niet wenst uit te sluiten. De rechter moet hier kunnen beslissen. Het gemeenrecht moet maximaal worden toegepast, tenzij het werkelijk onverenigbaar is met de specifieke situatie van de rechtspersoon.

Het lijkt een lid logisch dat het strafrecht *mutatis mutandis* kan worden toegepast op de rechtspersoon. De rechter moet hier zijn vrijheid behouden.

B. Stemmingen

Amendement nr. 16 van de heer Vandenberghe wordt eenparig aangenomen door de 8 aanwezige leden.

Amendement nr. 17 van de heer Boutmans vervalt ten gevolge van de aanneming van amendement nr. 16.

Het geamendeerde artikel wordt eenparig aangenomen door de 9 aanwezige leden.

C. Corrections formelles

Un membre est d'avis que la construction des phrases du texte de l'article 41bis, § 1^{er}, est plutôt complexe. Il serait préférable de rédiger ce texte comme suit :

«— Lorsque la loi prévoit pour le fait une peine privative de liberté et une amende, ou l'une de ces peines seulement, une amende dont le minimum s'élève à autant de fois cinq cents francs que le nombre de mois du minimum de la peine privative de liberté, sans pouvoir être inférieure au minimum de l'amende prévue pour le fait, et dont le maximum s'élève à autant de fois deux mille francs que le nombre de mois du maximum de la peine privative de liberté, sans pouvoir être inférieure au double du maximum de l'amende prévue pour le fait;

— Lorsque la loi prévoit pour le fait une peine privative de liberté à perpétuité, une amende de deux cent quarante mille francs à sept cent vingt mille francs;

— Lorsque la loi ne prévoit pour le fait qu'une amende, le minimum et le maximum sont ceux prévus par la loi pour le fait.

En matière de police: une amende de vingt-cinq francs à deux cent cinquante francs.

— L'on espère améliorer ainsi la lisibilité du texte. Après les subdivisions des premier et deuxième tirets, on met également les deux points, comme c'est déjà le cas au dernier tiret; l'on supprime également les articles comme c'est le cas pour l'amende et l'emprisonnement dans le Code pénal; il s'agit en quelque sorte de noms de matière, pour lesquels on n'utilise un article que dans certains cas; voir également l'énumération des peines à l'article 7 du code précité, sans article; pour le reste, voir ci-dessus.

— Répétition de «franc» dans le montant de l'amende, comme il est d'usage dans la législation.

— Le terme «getal» au lieu de «aantal»: «nombre» est souvent traduit mécaniquement par «aantal»; en l'occurrence, on veut dire «getal», car il s'agit d'un calcul, qui se fait avec des chiffres et, en néerlandais, des «getallen» et non des «aantallen».

La peine est «gesteld» (prévue) par la loi. La formulation complexe, due à la difficulté de traduire le terme, «prévoir», devient inutile si on utilise le mot juste.

La commission juge que le texte proposé est encore trop lourd, et elle opte à l'unanimité pour la formulation suivante :

«En matière criminelle et correctionnelle :

— lorsque la loi prévoit pour le fait une peine privative de liberté et une amende, ou d'une de ces

C. Tekstverbeteringen

Een lid is van oordeel dat de tekst van artikel 41bis, § 1, een nogal moeilijke zinsconstructie heeft. Men zou hem beter stellen als volgt :

«— Wanneer de wet op het feit vrijheidsstraf en geldboete stelt, of een van de straffen alleen: geldboete met als minimum zoveel maal 500 frank als het getal van de maanden die het minimum van de vrijheidsstraf omvat, doch niet lager dan de minimumgeldboete op het feit gesteld; en met als maximum zoveel maal 2 000 frank als het getal van de maanden van de maximumvrijheidsstraf, doch niet lager dan het dubbele van de maximumgeldboete op het feit gesteld;

— Wanneer de wet op het feit levenslange vrijheidsstraf stelt: geldboete van tweehonderdveertig duizend frank tot zevenhonderdveertig duizend frank;

— Wanneer de wet op het feit enkel geldboete stelt: geldboete met minimum en maximum als door de wet op het feit gesteld.

In politiezaken: geldboete van vijftientwintig frank tot tweehonderdvijftig frank.»

— Gehoopt wordt dat de tekst hierdoor beter leesbaar is. Na de onderdelen, eerste en tweede streepje, wordt ook een dubbele punt gesteld, zoals er reeds een staat in het laatste streepje; ook de lidwoorden worden weggelaten bij geldboete en bij gevangenisstraf zoals gebruikelijk in het Strafwetboek; het zijn een soort stofnamen, waarmee slechts in bepaalde gevallen een lidwoord wordt verbonden; zie eveneens de opsomming van straffen in artikel 7 van het Strafwetboek, zonder lidwoorden; voor het overige, zie hiervoor.

— Herhaling van «frank» in het bedrag van geldboete, zoals gewoonlijk in de wetgeving.

— Getal in plaats van aantal: «nombre» wordt vaak «mechanisch» vertaald met «aantal»; hier wordt «getal» bedoeld, want er wordt gerekend en dat doet men met cijfers en met getallen en geen aantallen.

De straf door de wet «gesteld». De omslachtige formulering, hier veroorzaakt door de moeilijkheid van het weergeven van «prévoir», wordt onnodig door gebruik van het juiste woord.

De commissie is van oordeel dat de voorgestelde tekst nog te zwaar is, en kiest eenparig voor de volgende formulering :

«In criminele en correctionele zaken :

— wanneer de wet op het feit vrijheidsstraf en geldboete stelt, of één van de straffen alleen: geld-

peines seulement : une amende minimale de cinq cent francs multipliés par le nombre de mois correspondant au minimum de la peine privative de liberté, et sans pouvoir être inférieure au minimum de l'amende prévue pour le fait; le maximum s'élève à deux mille francs multipliés par le nombre de mois correspondant au maximum de la peine privative de liberté, et sans pouvoir être inférieure au double du maximum de l'amende prévue pour le fait;»

Article 9

De la confiscation spéciale

L'article est adopté à l'unanimité des 9 membres présents.

Correction formelle

La commission décide d'apporter les corrections formelles suivantes :

Dans l'intitulé de la sous-section III, il convient, comme de coutume, de supprimer l'article (français) comme suit : « Bijzondere verbeurdverklaring ».

On obtient ainsi l'uniformité.

En effet, le Code modifié ne comporte pas d'articles dans les intitulés néerlandais, alors qu'en français on écrit « de la... » ou « du », comme ici.

Article 9bis (article 10 du texte adopté)

Du cumul de la responsabilité civile et de la responsabilité pénale

A. Discussion

Pour répondre aux observations du Conseil d'État, le gouvernement dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendement n° 22), qui est rédigé comme suit :

« Insérer un article 9bis (nouveau), libellé comme suit :

« Art. 9 bis. — Il est inséré dans le même Code un article 50bis rédigé comme suit :

« Art. 50bis. — Lorsqu'une personne peut être tenue civilement responsable du paiement d'une amende pénale à laquelle une autre personne est condamnée, elle ne sera pas civilement responsable si elle est condamnée pénalement pour les mêmes faits. Dans ce cas, le minimum de l'amende prévue par la loi pour l'infraction est supprimé. »

Le ministre précise que l'amendement part du principe que l'amende minimum que prévoient les lois

boete van minimum vijfhonderd frank vermenigvuldigd met het getal van de maanden van de minimumvrijheidsstraf, doch niet lager dan de minimumgeldboete op het feit gesteld; met als maximum tweeduizend frank vermenigvuldigd met het getal van de maanden van de maximumvrijheidsstraf, doch niet lager dan het dubbele van de maximumgeldboete op het feit gesteld; »

Artikel 9

De bijzondere verbeurdverklaring

Het artikel wordt eenparig aangenomen door de 9 aanwezige leden.

Tekstverbetering

De commissie beslist de volgende tekstverbetering aan te brengen :

In het opschrift van onderafdeling III zoals gebruikelijk het (Franse) lidwoord weglaten, als volgt : « Bijzondere verbeurdverklaring ».

Hierdoor verkrijgt men eenvormigheid.

In het gewijzigde wetboek staan immers geen lidwoorden in opschriften, hoewel er in het Frans wel staat : « de la ... » of « du », zoals in onderhavig geval.

Artikel 9bis (artikel 10 van de aangenomen tekst)

Cumulatie van burgerlijke aansprakelijkheid en strafrechtelijke verantwoordelijkheid

A. Bespreking

Teneinde een antwoord te bieden op de opmerkingen van de Raad van State, dient de regering een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 22), luidende :

« Een artikel 9bis (nieuw) invoegen, luidende :

« Art. 9bis. — In hetzelfde Wetboek wordt een artikel 50bis ingevoegd, luidend als volgt :

« Art. 50bis. — Wanneer een persoon burgerlijk aansprakelijk kan worden gesteld voor de betaling van een strafrechtelijke geldboete waartoe een andere persoon is veroordeeld, zal hij niet burgerlijk aansprakelijk zijn, indien hij strafrechtelijk veroordeeld wordt voor dezelfde feiten. In dit geval wordt het minimum van de door de wet voor het misdrijf voorziene geldboete opgeheven. »

De minister verduidelijkt dat het amendement uitgaat van het feit dat de minimum geldboete vrij hoog

particulières qui définissent la responsabilité civile des personnes morales est assez élevée. L'on sait en effet que la personne morale paiera quoi qu'il en soit. Il faut prévoir une suppression du minimum pour éviter que l'on inflige, à un individu de très lourdes amendes qu'il devrait payer lui-même. Le juge peut alors tenir compte du fait que ce n'est pas la personne morale mais la personne physique qui paiera.

Un sénateur estime que ce problème peut être résolu grâce à l'application de circonstances atténuantes.

Le gouvernement concède que le texte de cet amendement est fort strict. Voilà pourquoi il dépose le sous-amendement suivant (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendement n° 32):

«Remplacer l'article 50bis proposé par ce qui suit :

«Art. 50bis. — Lorsqu'une personne peut être tenue civilement responsable du paiement d'une amende pénale à laquelle une autre personne est condamnée, elle ne sera pas civilement responsable si elle est condamnée pénalement pour les mêmes faits. Dans ce cas, le minimum de l'amende prévue par la loi pour l'infraction est supprimé à l'égard de la personne qui a été condamnée au paiement de l'amende dont l'autre personne peut être tenue civilement responsable.»

Un membre estime que le libellé de la dernière phrase et, en particulier, expression «dans ce cas» manquent de clarté. Les mots «dans ce cas» visent l'hypothèse dans laquelle une personne peut être tenue civilement responsable du paiement de l'amende pénale infligée à une tierce personne. L'intervenant cite l'exemple de la législation en matière de douanes qui impute à la société les infractions commises par le chauffeur. Dans ce cas, l'entreprise n'est pas civilement responsable, lorsque l'employeur, l'entreprise ou la personne physique sont condamnés pénalement pour les mêmes faits, et étant donné l'imputation de l'amende administrative (*non bis in idem*) il n'y a pas non plus de doublement de la peine infligée à l'entreprise. L'intervenant ne comprend pas pourquoi l'on supprime, en ce qui concerne ce cas, l'amende minimum prévue par la loi. Les amendes administratives ne sont en effet plus imputées lorsque l'entreprise est condamnée pénalement. Quelle est alors la véritable intention?

Un membre souligne que la personne morale obtient ainsi une mesure de faveur.

Le ministre souligne qu'il s'agit en l'occurrence d'une amende pénale et non pas d'une amende administrative.

is, in het geval van bijzondere wetten die de burgerlijke aansprakelijkheid voor de rechtspersoon bepalen. Men weet immers dat de rechtspersoon toch zal betalen. Om te vermijden dat er zeer hoge boetes aan het individu worden opgelegd, die hij dan echter zelf moet betalen, moet worden voorzien in een opheffing van het minimum. De rechter kan dan rekening houden met het feit dat niet de rechtspersoon maar wel de natuurlijke persoon zal betalen.

Een senator is van oordeel dat dit probleem kan worden verholpen door de toepassing van de verzachtende omstandigheden.

De regering beaamt dat de tekst van dit amendement nogal stroef is geformuleerd. Daarom wordt het volgend subamendement ingediend (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 32):

«Het voorgestelde artikel 50bis vervangen als volgt:

«Art. 50bis. — Wanneer een persoon burgerlijk aansprakelijk kan worden gesteld voor de betaling van een strafrechtelijke geldboete waartoe een andere persoon is veroordeeld, zal hij niet burgerlijk aansprakelijk zijn, indien hij strafrechtelijk veroordeeld wordt voor dezelfde feiten. In dit geval wordt het minimum van de door de wet voor het misdrijf voorziene geldboete opgeheven ten aanzien van de persoon die tot de geldboete werd veroordeeld waarvoor de andere persoon burgerlijk aansprakelijk kan worden gesteld.»

Een lid is van oordeel dat de formulering van de laatste zin niet duidelijk is «In dit geval» is niet voldoende duidelijk. De woorden «in dit geval» slaan op de hypothese wanneer een persoon burgerlijk aansprakelijk kan worden gesteld voor de betaling van de strafrechtelijke geldboete waartoe een andere persoon is veroordeeld. Spreker haalt het voorbeeld aan van de douanewetgeving die de inbreuken van de chauffeur toerekenbaar maakt aan de onderneming. Dan wordt de onderneming niet burgerlijk aansprakelijk indien de werkgever, onderneming of natuurlijke persoon, strafrechtelijk veroordeeld wordt voor dezelfde feiten. Dan is er geen verdubbeling van de straf voor de onderneming wegens de toerekening van de administratieve boete (*non bis in idem*). Spreker begrijpt niet dat in dit geval het minimum van de door de wet bepaalde geldboete wordt opgeheven. De administratieve boeten worden immers niet meer toegerekend in de hypothese dat de onderneming strafrechtelijk wordt veroordeeld. Wat is dan juist de bedoeling?

Een lid wijst erop dat de rechtspersoon aldus een gunstmaatregel krijgt.

De minister wijst erop dat het hier om een strafrechtelijke geldboete gaat, geen administratieve geldboete.

Un membre répond que la distinction n'est pas évidente (voir les avis du Conseil d'État). Par ailleurs, nombres de loi prévoient une condamnation solidaire. De plus, il faut savoir qu'il y a discrimination. Le juge pénal pourrait en effet infliger à la personne morale qui est poursuivie au pénal une peine moins lourde que celle qu'il infligerait à la personne morale qui n'est que civilement responsable et qui n'est pas poursuivie au pénal. La personne morale qui a commis une infraction se verrait donc infliger une peine moins lourde que celle qui est infligée à la personne qui n'est que civilement responsable du paiement des amendes.

Le législateur doit prendre ses responsabilités pour ce qui est de la fixation des amendes. Si l'on estime que les amendes en question sont trop lourdes, il faut prévoir des amendes moins lourdes dans les lois en question. Pareil régime crée cependant une discrimination. L'amende infligée à une personne physique peut être ramenée à un niveau inférieur à l'amende minimum, lorsque la personne morale a commis un délit. Lorsque la personne physique a commis une infraction et que la personne morale est tenue de payer entièrement les amendes, l'on ne pourra pas diminuer le montant de l'amende en cas de condamnation solidaire.

Le principe de la proportionnalité n'est plus respecté.

Le champ d'application est en outre large.

Le ministre dit être conscient que la deuxième phrase sème la confusion et cherche dès lors une autre formulation.

Un sénateur trouve que cette phrase peut être supprimée. La prise en compte de circonstances atténuantes pourrait en effet offrir une solution.

Le gouvernement dépose un amendement qui vise à supprimer cette phrase (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendement n° 33 et qui est rédigé comme suit :

«À l'article 50bis proposé, supprimer la dernière phrase.»

Justification

L'article 50bis proposé vise à empêcher que la personne qui, en vertu de la loi, du décret ou de l'ordonnance, peut être tenue civilement responsable du paiement de l'amende infligée à une autre personne, ne soit sanctionnée deux fois pour les mêmes faits au cas où elle aurait également été condamnée pénalement pour ces mêmes faits. Dans ce cas, sa responsabilité pénale l'emporte.

Een lid antwoordt dat het onderscheid niet evident is (cf. adviezen van de Raad van State). Bovendien bepalen vele wetten een solidaire veroordeling. Tevens moet men voor ogen houden dat er een discriminatie is. De strafrechter zou immers een mindere straf kunnen bepalen tegen de rechtspersoon die strafrechtelijk wordt vervolgd, dan tegen een rechtspersoon die niet strafrechtelijk wordt vervolgd maar enkel burgerlijk aansprakelijk is. De rechtspersoon die een misdrijf heeft gepleegd, wordt minder streng gestraft dan degene die louter burgerrechtelijk aansprakelijk is voor de betaling van de boetes.

De wetgever moet zijn verantwoordelijkheid nemen bij het bepalen van de boetes. Indien men de betreffende boetes te hoog vindt, moet men deze gaan verminderen in de betrokken wetten. Een regeling in dit kader schept echter een discriminatie. De boete van de natuurlijke persoon kan worden verminderd tot beneden het minimum omdat de rechtspersoon een strafbaar feit heeft gepleegd. Indien de natuurlijke persoon een misdrijf heeft gepleegd en de rechtspersoon volledig gehouden is tot de betaling van de boetes, dan kan men bij solidaire veroordeling de boete nooit verminderen.

Het evenredigheidsbeginsel wordt niet meer nagekomen.

Het toepassingsgebied is bovendien ruim.

De minister is er zich van bewust dat de tweede zin verwarring zaait, en zoekt een andere formulering.

Een senator is van oordeel dat deze zin kan worden geschrapt. Een oplossing kan immers worden geboden door toepassing van de regel der verzachtende omstandigheden.

De regering dient een amendement in ter schrapping van deze zin (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 33), luidende :

«In het voorgestelde artikel 50bis, de laatste zin schrappen.»

Verantwoording

Het voorgestelde artikel 50bis beoogt te vermijden dat een persoon die, overeenkomstig de wet, het decreet of de ordonnantie, burgerrechtelijk aansprakelijk kan worden gesteld voor de betaling van de strafrechtelijke geldboete waartoe een andere persoon is veroordeeld, hierdoor tweemaal zou worden gesanctioneerd voor dezelfde feiten indien hij voor deze zelfde feiten ook strafrechtelijk wordt veroordeeld. In dat laatste geval primeert zijn strafrechtelijke verantwoordelijkheid.

Les lois particulières qui prévoient un système de responsabilité civile pour le paiement des amendes pénales se caractérisent souvent par la hauteur des amendes prévues. Dans certains cas, le juge pourra condamner à une amende inférieure au minimum en se basant sur les circonstances atténuantes. En outre, le juge peut tenir compte, pour la détermination du montant de l'amende, des éléments invoqués par le prévenu eu égard à sa situation sociale.

Un membre fait observer que l'amendement est libellé de façon générale, et ne vise pas spécifiquement la personne morale. Le texte proposé n'est pas dépourvu d'ambiguïté à cet égard.

Le ministre rappelle qu'il s'agit d'éviter le cumul de la responsabilité civile pour une peine, avec la peine elle-même.

Cette responsabilité civile peut exister dans le chef de la personne morale mais aussi, parfois, dans celui d'une personne physique. L'on avait songé à limiter le champ d'application de l'amendement aux employeurs personnes morales, mais on aurait créé ainsi une discrimination.

Par contre, lorsque deux peines sont appliquées à des personnes pour les mêmes faits, cet article ne s'appliquerait pas. Les coauteurs et complices ne sont pas visés par cette disposition.

B. Votes

L'amendement n° 9 est retiré.

L'amendement n° 32, sous-amendé par l'amendement n° 33, est adopté à l'unanimité des 8 membres présents.

C. Corrections formelles

Un membre propose d'apporter les corrections formelles suivantes :

— À l'article 50bis proposé, remplacer, dans le texte néerlandais, le mot «burgerlijk» par le mot «burgerrechtelijk».

Le terme qui correspond dans notre législation au français «civil» et «civilement» employés en combinaison avec «responsabilité» ou «responsable» est le mot «burgerrechtelijk». Voir la Constitution, article 74, le Code civil, les articles 19 ancien, 51 et 145 ancien, le Code pénal lui-même, article 123decies, ainsi que le Code judiciaire, article 672.

En ce qui concerne la traduction des mots «est condamné».

Il y a une certaine inconséquence dans le texte : l'on traduit d'abord «est condamné» par «is veroor-

De bijzondere wetgevingen die voorzien in dergelijk stelsel van burgerlijke aansprakelijkheid voor de betaling van de geldboeten, kenmerken zich vaak door de hoogte van de voorziene geldboeten. In bepaalde gevallen zal de rechter onder dit minimum kunnen gaan door zich te baseren op de verzachtende omstandigheden. Daarenboven kan de rechter bij de vaststelling van het bedrag rekening houden met de door de beklaagde aangevoerde elementen over zijn sociale toestand.

Een lid merkt op dat het amendement in algemene bewoordingen is opgesteld en niet specifiek op rechtspersonen doelt. Op dat punt geeft de voorgestelde tekst zelfs blijk van enige dubbelzinnigheid.

De minister herinnert eraan dat men dient te voorkomen de burgerlijke aansprakelijkheid bij een straf te cumuleren met de straf zelf.

De burgerlijke aansprakelijkheid kan bestaan ten aanzien van een rechtspersoon maar soms ook ten aanzien van een natuurlijke persoon. Het lag in de bedoeling het toepassingsgebied van het amendement te beperken tot werkgevers-rechtspersonen maar dat zou tot discriminatie leiden.

Daar staat dan weer tegenover dat dit artikel geen toepassing krijgt wanneer voor dezelfde feiten twee straffen opgelegd worden. Mededaders en medeplichtigen vallen niet onder die bepaling.

B. Stemmingen

Amendement nr. 9 wordt teruggenomen.

Amendement nr. 32, gesubamendeerd door amendement nr. 33, wordt eenparig aangenomen door de acht aanwezige leden.

C. Tekstverbeteringen

Een lid stelt de volgende tekstverbeteringen voor :

— In het voorgestelde artikel 50bis, het woord «burgerlijk» vervangen door het woord «burgerrechtelijk».

De term die in onze wetgeving overeenstemt met het Franse «civil» en «civilement», in combinatie met «responsabilité» respectievelijk «responsable», is burgerrechtelijk; zie daarvoor de Grondwet, artikel 74, het Burgerlijk Wetboek, de artikelen 19 oud, 51 en 145 oud, het Strafwetboek zelf, artikel 123decies, alsook het Gerechtelijk Wetboek, artikel 672.

— Wat betreft de woorden «is veroordeeld».

Zit er in de tekst een zekere inconsequentie : eerst wordt «est condamnée» weergegeven met «is veroor-

deeld» et ensuite par «wordt veroordeeld». Si l'on part du principe que les deux personnes sont condamnées simultanément pour les mêmes faits, c'est la construction avec «wordt» qui doit être utilisée dans les deux cas. Il faut en tout cas, une correspondance grammaticale correcte entre les deux textes. Le contenu et la forme sont étroitement liés en l'occurrence.

Le membre propose de réécrire le texte de la manière suivante :

«Quand une personne peut être tenue civilement responsable du paiement d'une amende à laquelle une autre personne est condamnée, elle ne sera pas civilement responsable, si elle est condamnée pénalement pour les mêmes faits.»

«Geldboete» est le terme utilisé pour désigner la sanction financière en matière pénale. L'adjectif «pénal» («strafrechtelijk») est superflu dès lors que cette idée est déjà présente.

«Boete», par contre, désigne la sanction financière imposée autrement qu'au pénal; on parle ainsi par exemple de «fiscale boete» (amende fiscale).

Cette distinction est confirmée par l'emploi de ces termes dans le Code pénal, notamment aux articles 7 et 38, ainsi que dans le Code civil, aux articles 53, 57bis, 68, 79, 12, 253 et 413. La logique de la langue française se flatte de pouvoir faire la distinction entre «l'amende pénale» et «l'amende administrative», comme entre la «responsabilité pénale» et la «responsabilité civile». Ces distinctions n'ont aucune raison d'être en néerlandais, qui dispose de termes appropriés sans qu'il soit nécessaire d'imiter la logique propre au français.

Un membre propose un autre texte :

«Nul ne peut être tenu civilement responsable du paiement d'une amende à laquelle une autre personne est condamnée, s'il est condamné pour les mêmes faits.»

La commission approuve cette proposition à l'unanimité.

Article 10 (article 11 du texte adopté)

De la perte de la personnalité juridique

A. Discussion

Un commissaire demande quelles sont les conséquences de la dissolution de la personne morale. Par qui la peine prévue par l'article 10 pourra-t-elle alors être exécutée?

Le ministre répond que dans ce cas, la personne morale continuera d'exister en tant qu'entité juridi-

deeld», nadien met «wordt veroordeeld». Indien men uitgaat van de hypothese dat beiden gelijktijdig wegens dezelfde feiten veroordeeld worden, dan geldt de constructie met «wordt» in beide gevallen. De overeenstemming van de twee teksten moet in ieder geval grammaticaal correct zijn. Inhoud en vorm zijn hier nauw verweven.

Het lid stelt voor de tekst te herschrijven als volgt :

«Wanneer iemand burgerrechtelijk aansprakelijk kan worden gesteld voor betaling van geldboete waartoe een ander wordt veroordeeld, is hij niet burgerrechtelijk aansprakelijk indien hij wegens dezelfde feiten wordt veroordeeld.»

«Geldboete» is de benaming voor de geldstraf uitgesproken in strafzaken. Het adjectief strafrechtelijk is daarbij overbodig, die idee zit er al in.

«Boete» daarentegen is de naam van de niet-strafrechtelijk opgelegde straf, bij voorbeeld fiscale boete.

Dat kan blijken uit het gebruik in het Strafwetboek, onder meer de artikelen 7 en 38, in het Burgerlijk Wetboek, de artikelen 53, 57bis, 68, 79, 12, 253 en 413. Het Franse denken wordt gestreeld door de mogelijkheid om een onderscheid te maken tussen «amende pénale» en «amende administrative», net zoals tussen «responsabilité pénale» en «responsabilité civile». In het Nederlands heeft men aan die onderscheidingen geen boodschap, daar passende termen voorhanden zijn zonder dat het Franse denkpatroon behoeft te worden nagebootst.

Een lid stelt een andere tekst voor :

«Niemand kan burgerrechtelijk aansprakelijk worden gesteld voor betaling van geldboete waartoe een ander wordt veroordeeld, indien hij wegens dezelfde feiten wordt veroordeeld.»

De commissie gaat eenparig akkoord met dit voorstel.

Artikel 10 (artikel 11 van de aangenomen tekst)

Verlies van de rechtspersoonlijkheid

A. Bespreking

Een lid vraagt wat de gevolgen zijn bij ontbinding van de rechtspersoon. Ten aanzien van wie zal de straf bepaald in artikel 10 dan kunnen worden uitgevoerd?

De minister antwoordt dat de rechtspersoon in dat geval als juridische entiteit verder zal blijven bestaan.

que. La sanction subsiste à l'égard de la personne morale. Il en va de même en droit des sociétés. On empêchera la dissolution de la personne morale si elle a pour but de contourner l'exécution de la peine.

La perte de la personnalité juridique n'éteint pas la peine, ni les conséquences de celle-ci.

Le préopinant fait observer que dans la pratique, l'entreprise fera généralement faillite, en présentant un actif nettement déficitaire. Qui paiera alors l'amende infligée ?

Le ministre répond qu'en cas de faillite, l'amende sera incorporée dans le passif de la faillite. Il n'existe aucune autre possibilité.

Le membre suggère qu'une société pourrait être fondée dans le but de frauder. Il n'y a alors, le plus souvent, pas d'actif. Les administrateurs mettront tout en œuvre pour ne pas être rendus responsables personnellement. Le texte ouvre des possibilités pour les administrateurs véreux, qui se déroberont.

Le ministre souligne que l'on peut choisir de condamner soit les administrateurs, soit la société, sauf en cas de dol. S'il d'agit de manœuvres, on peut parfaitement les poursuivre conjointement et le juge peut décider de sanctionner la personne physique. En outre, dans un tel cas, il y aura le plus souvent dol, si bien qu'il pourront tous deux être condamnés. Le fait de ne pas cumuler est un choix explicite.

L'article 10 doit être lu avec l'article 12, qui dispose que l'action publique ne s'éteint pas par la simple dissolution de la société.

Imaginons qu'une personne morale soit condamnée. Il ne suffit pas que l'on décide la dissolution de la société, suivie éventuellement de sa liquidation, pour qu'elle échappe à la peine.

Si l'on ne précisait rien, on pourrait raisonner par analogie avec les personnes physiques, dont le décès entraîne l'extinction de la peine.

B. Votes

L'article est adopté à l'unanimité des 9 membres présents.

C. Corrections formelles

Un membre propose d'apporter les corrections suivantes :

De sanctie blijft dan bestaan ten aanzien van de rechtspersoon. Dit is ook het geval in het vennootschapsrecht. De ontbinding van de rechtspersoon zal worden verhinderd als dit gebeurt om de uitvoering van de straf te omzeilen.

Het verlies van de rechtspersoonlijkheid doet de staf niet te niet en de gevolgen ervan al evenmin.

De vorige spreker merkt op dat in de praktijk het bedrijf meestal failliet zal gaan, met een duidelijk tekort aan activa. Wie zal dan de opgelegde boete betalen ?

De minister antwoordt dat de boete, bij faillissement, in het passief van het faillissement zal worden opgenomen. Er bestaat geen andere mogelijkheid.

Het lid oppert dat een vennootschap zou kunnen worden opgericht met de bedoeling om te frauderen. Meestal zijn dan geen activa voorhanden. De bestuurders zullen alles in het werk stellen om niet persoonlijk aansprakelijk gesteld te worden. De tekst leidt tot mogelijkheden voor malafide bestuurders, die de dans zullen ontspringen.

De minister onderstreept dat men de keuzemogelijkheid heeft om hetzij de bestuurders, hetzij de vennootschap te veroordelen, behoudens in het geval van opzet. Indien het gaat om een constructie, kan men perfect beiden vervolgen en kan de rechter beslissen de natuurlijke persoon te straffen. Bovendien zal in dat geval meestal opzet aanwezig zijn, zodat beiden kunnen worden veroordeeld. De niet-cumulatie is een expliciete keuze.

Artikel 10 moet worden gelezen in samenhang met artikel 12, volgens hetwelk de strafvordering niet vervalt door de gewone ontbinding van de vennootschap.

We nemen het geval waarin een rechtspersoon een veroordeling oploopt. Het is niet voldoende te beslissen tot de ontbinding van de vennootschap eventueel gevolgd door haar vereffening, om haar te laten ontsnappen aan de straf.

Voert men geen bepaling in, dan zou men een redering kunnen hanteren naar analogie van wat er met de natuurlijke personen gebeurt wier overlijden de straf doet teniet gaan.

B. Stemmingen

Het artikel wordt eenparig aangenomen door de negen aanwezige leden.

C. Tekstverbeteringen

Een lid stelt de volgende tekstverbeteringen voor :

— Dans le texte néerlandais, remplacer le mot «van» par le mot «door».

C'est bien la personne morale qui perd la personnalité juridique et personne d'autre. Tel qu'il est rédigé actuellement, le texte suppose implicitement qu'un tiers pourrait perdre la personnalité juridique de la personne morale. La préposition «door» lève cette ambiguïté.

— Dans le texte néerlandais, remplacer le mot «tenietgaan» par le mot «vervallen».

L'expression «doen vervallen» est une variante de l'expression «doen tenietgaan». Elle offre l'avantage stylistique d'éviter la répétition d'un même son — «niet tenietgaan». Le législateur utilise ces deux termes comme pendant néerlandais du verbe français «éteindre», au lieu du verbe «uitdoven» qui s'employait précédemment. Pour «tenietgaan», voir l'article 86 du Code pénal, et pour «vervallen», voir le Code de procédure judiciaire, articles 20 et 166, ou le Code judiciaire, article 730, § 3.

La commission approuve cette dernière modification. Pour ce qui est du remplacement du mot «van», elle estime, par contre, qu'il n'y a pas de confusion possible.

Article 11 (article 12 du texte adopté)

De la représentation de la personne morale/désignation d'un mandataire

A. Discussion

Pour la discussion de cet article, on peut également renvoyer aux articles 15bis et 15ter (cf. *infra* — articles 17 et 18 du texte adopté).

L'article 2bis proposé du titre préliminaire du Code d'instruction criminelle propose une réglementation en cas de conflit d'intérêts entre la personne morale et l'organe.

Ce conflit surgit lorsque l'organe, l'administrateur délégué, est lui-même poursuivi.

Il y a donc bel et bien une différence entre l'article 11 et l'article 15ter proposé. L'article 11 porte sur la représentation en cas de conflit d'intérêts, l'article 15ter concerne la comparution.

Un sénateur considère qu'en fait, la proposition ne règle pas intégralement la procédure. Il lui semble donc nécessaire de régler également le mode de citation et le mode de comparution (voir *infra*).

Un commissaire souligne que le Conseil d'État n'a émis aucune critique concernant le texte de l'article 11.

— Het woord «van» vervangen door het woord «door».

Het is wel de rechtspersoon die zijn rechtspersoonlijkheid verliest, niet iemand anders. Zoals de tekst nu is, wordt impliciet aangenomen dat een ander de rechtspersoonlijkheid van de rechtspersoon zou kunnen verliezen. Het voorzetsel door heft de onduidelijkheid op.

— Het woord «tenietgaan» vervangen door het woord «vervallen».

Doen vervallen is een alternatief voor doen tenietgaan. Het biedt het stilistisch voordeel dat de herhaling van dezelfde klank — niet tenietgaan — erdoor wordt vermeden. Beide worden door de wetgever gebruikt om naast «éteindre» te staan, waar men vroeger werkte met «uitdoven». Tenietgaan, zie artikel 86 Strafwetboek; vervallen, zie Wetboek van Strafvordering, v.t. artikel 20 alsook artikel 166, of Gerechtelijk Wetboek, artikel 730, § 3.

De commissie gaat akkoord met de laatste verbetering wat betreft het vervangen van het woord «van», is zij daarentegen van oordeel dat er geen verwarring mogelijk is.

Artikel 11 (artikel 12 van de aangenomen tekst)

Vertegenwoordiging van de rechtspersoon/aanwijzing van een lasthebber

A. Bespreking

Voor de bespreking van dit artikel kan ook worden verwezen naar de artikelen 15bis en 15ter (cf. *infra* — artikelen 17 en 18 van de aangenomen tekst).

Het voorgestelde artikel 2bis van de voorafgaande titel van het Wetboek van strafvordering stelt een regeling voorop bij een belangenconflict tussen de rechtspersoon en het orgaan.

Dit conflict treedt op wanneer het orgaan, de gedelegeerd bestuurder, zelf wordt vervolgd.

Er is dus wel degelijk een verschil tussen artikel 11 en het voorgestelde artikel 15ter. Artikel 11 betreft de vertegenwoordiging bij belangenconflict, artikel 15ter betreft de verschijning.

Een senator is van oordeel dat de procedure eigenlijk niet volledig is geregeld in het voorstel. Het lijkt hem bijgevolg noodzakelijk ook de wijze van dagvaarding en de wijze van verschijning te regelen (zie *infra*).

Een lid vestigt de aandacht erop dat de Raad van State geen kritiek heeft geuit op de tekst van artikel 11.

Il conviendrait pourtant de préciser quel tribunal est compétent pour la désignation du mandataire et quelle procédure doit être suivie. La désignation se fait-elle toujours d'office? N'est-il pas préférable d'arrêter une procédure selon laquelle la société peut toujours demander au préalable par voie de requête la désignation d'un mandataire, de sorte que l'on puisse préparer le procès et que l'affaire ait été mise en état pour le début de celui-ci?

M. Vandenberghe dépose à cet effet un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendement n° 28), libellé comme suit:

«À l'article 2bis proposé, remplacer les mots «le tribunal désigne» par les mots «le tribunal compétent désigne, d'office ou sur requête»,».

La requête ne peut être introduite que par la personne morale, car il faut justifier d'un intérêt.

Un membre considère que les mots «mandataire de justice» devraient être remplacés par les mots «mandataire *ad hoc*». Sinon, une confusion est possible du fait que l'avocat pourrait, lui aussi, être considéré comme un mandataire de justice.

Un autre membre souligne qu'un mandataire de justice est désigné dans le cadre d'un acte judiciaire. Cela ne relève pas de la compétence d'un avocat.

Mmes Jeanmoye et Delcourt-Pêtre déposent un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendement n° 27), libellé comme suit:

*«À l'article 2bis proposé, remplacer les mots «un mandataire de justice» par les mots «un mandataire *ad hoc*»,».*

Un commissaire demande si la disposition relative à la situation que règle l'article 11 de la proposition, ne peut pas être insérée à l'article 185 du Code d'instruction criminelle.

Le ministre répond par la négative. Si l'on introduisait cette hypothèse à l'article 185, cela ne vaudrait que pour le tribunal correctionnel.

Le ministre signale que l'article 11, c'est-à-dire le règlement du conflit d'intérêts, s'applique à toutes les procédures.

B. Votes

Les amendements n°s 27 de Mmes Jeanmoye et Delcourt-Pêtre, et 28 de M. Vandenberghe sont adoptés à l'unanimité des 8 membres présents.

Nochtans zou moeten worden gepreciseerd welke rechtbank bevoegd is voor de aanwijzing van de lasthebber en welke procedure moet worden gevolgd. Gebeurt de aanwijzing steeds ambtshalve? Is het niet beter een procedure te bepalen dat de vennootschap altijd vooraf bij verzoekschrift de aanwijzing van een lasthebber kan vragen, zodat men het proces kan voorbereiden en bij het begin van het proces de zaak in staat van wijzen is gesteld?

De heer Vandenberghe dient daartoe een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 28), luidende:

«In het voorgestelde artikel 2bis, de woorden «wijst de rechtbank» vervangen door de woorden «wijst de bevoegde rechtbank, ambtshalve of op verzoekschrift»,».

Het verzoekschrift kan enkel door de rechtspersonen worden ingediend. Men moet immers een belang vertonen.

Een lid is van oordeel dat de woorden «gerechtelijk lasthebber» best worden vervangen door de woorden «lasthebber *ad hoc*». Zo niet kan er verwarring bestaan, aangezien de advocaat ook als een gerechtelijk lasthebber zou kunnen worden beschouwd.

Een ander lid vestigt de aandacht op het feit dat een gerechtelijk lasthebber wordt aangewezen in het kader van een gerechtelijke handeling. Dit valt niet onder de bevoegdheid van de advocaat.

De dames Jeanmoye en Delcourt-Pêtre dienen een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 27), luidende:

*«In het voorgestelde artikel 2bis de woorden «een gerechtelijk lasthebber» vervangen door de woorden «een lasthebber-*ad hoc*»,».*

Een lid vraagt of de situatie bedoeld in artikel 11 van het voorstel niet kan worden ingevoegd in artikel 185 van het Wetboek van strafvordering.

De minister antwoordt ontkennend. Indien men deze hypothese invoegt in artikel 185, geldt dit enkel voor de correctionele rechtbank.

De minister wijst erop dat artikel 11, dus de regeling van het belangenconflict, geldt voor alle procedures.

B. Stemmingen

De amendementen nr. 27 van de dames Jeanmoye en Delcourt-Pêtre en nr. 28 van de heer Vandenberghe worden eenparig aangenomen door de 8 aanwezige leden.

L'article 11 ainsi amendé est adopté suivant le même vote.

C. Corrections formelles

Un membre propose d'apporter les corrections formelles:

«Rédiger le texte de l'article 2bis comme suit:

«Lorsque l'action publique est exercée pour les mêmes faits ou pour des faits connexes à l'encontre d'une personne morale et de la personne appelée à représenter la personne morale, le tribunal compétent désigne, d'office ou sur requête, un mandataire ad hoc pour représenter la personne morale.»

On espère que cette nouvelle construction de phrase sera plus claire que celle du texte adopté, qui risque de manquer de clarté pour le lecteur non averti par suite de l'insertion de la surbordonnée commençant par «lorsque ...».

— Dans le texte néerlandais, remplacer le mot «moet» par «dient te», qui est moins catégorique.

La commission juge préférable de remplacer le mot «moet» par les mots «bevoegd om ... te», qui correspondent mieux au texte français.

Article 12 (article 13 du texte adopté)

Extinction de l'action publique

A. Discussion

Un membre demande quel rapport il y a entre cet article et l'article 10 de la proposition.

Le ministre répond que les deux articles concernent des hypothèses différentes.

Un membre objecte que l'article 12 n'est pas tout à fait au point sur le plan légistique.

Le gouvernement propose de récrire intégralement l'article 20 proposé et il dépose à cet effet un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendement n° 23) qui est rédigé comme suit:

«Remplacer l'article 12 de la proposition par ce qui suit:

«Art. 12. — L'article 20 du titre préliminaire du même Code est remplacé par la disposition suivante:

«Art. 20. — L'action publique s'éteint par la mort de l'inculpé ou par la clôture de la liquidation, la

Het aldus geamendeerde artikel 11 wordt eveneens eenparig aangenomen.

C. Tekstverbeteringen

Een lid stelt de volgende tekstverbeteringen voor:

«De tekst van artikel 2bis stellen als volgt:

«Ingeval de strafvordering tegen een rechtspersoon en tegen degene die de rechtspersoon dient te vertegenwoordigen, wordt ingesteld wegens dezelfde of samenhangende feiten, wijst de bevoegde rechtbank voor de uitoefening van de strafvordering tegen de rechtspersoon, ambtshalve of op verzoekschrift een lasthebber *ad hoc* aan om deze te vertegenwoordigen.»

Gehoopt wordt dat de nieuwe zinsbouw meer duidelijkheid brengt, waar voor de gewone lezer onduidelijkheid heerste wegens de ingebouwde bepaling «ingeval...».

— Het woord «moet» vervangen door de woorden «dient te», dat niet zo categoriek is als «moet».

De commissie is van oordeel dat het woord «moet» beter wordt vervangen door «bevoegd om ... te». Dit sluit nauwer aan bij de Franse tekst.

Artikel 12 (artikel 13 van de aangenomen tekst)

Verval van de strafvordering

A. Bespreking

Een lid vraagt naar het verband van dit artikel met artikel 10 van het voorstel.

De minister legt uit dat beide artikelen verschillende hypothesen betreffen.

Een lid werpt op dat artikel 12 legistiek niet helemaal in orde is.

De regering stelt voor het voorgestelde artikel 20 geheel te herschrijven en dient daartoe een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 23), luidende:

«Artikel 12 van het voorstel vervangen als volgt:

«Art. 12. — Artikel 20 van de voorafgaande titel van hetzelfde Wetboek wordt vervangen door de volgende bepaling:

«Art. 20. — De strafvordering vervalt door de dood van de verdachte of door de afsluiting van de

dissolution judiciaire ou la dissolution sans liquidation lorsqu'il s'agit d'une personne morale.

L'action publique pourra encore être exercée ultérieurement, si la mise en liquidation, la dissolution judiciaire ou la dissolution sans liquidation a eu pour but d'échapper aux poursuites ou si la personne morale a été inculpée par le juge d'instruction conformément à l'article 61bis avant la perte de la personnalité juridique.

L'action civile peut être exercée contre l'inculpé et contre ses représentants.»

Justification

Amélioration d'ordre légistique.

Un membre souligne qu'il serait préférable de traduire «rechtsopvolgers» par «ayants droit».

B. Votes

L'amendement et l'article ainsi amendé sont adoptés à l'unanimité des neuf membres présents.

C. Corrections formelles

La commission décide d'apporter les corrections formelles suivantes:

— Dans le texte néerlandais du premier alinéa de l'article 20, omettre les articles définis superflus devant les mots «afsluiting», «gerechtelijke» et «ontbinding».

Au deuxième alinéa, les articles se justifient par contre, parce qu'ils font référence à l'alinéa premier.

Articles 13 et 14 (articles 14 et 15 du texte adopté)

Ces articles sont adoptés à l'unanimité des neuf membres présents.

Corrections formelles

Un membre propose d'apporter les corrections formelles suivantes:

«Dans le texte néerlandais des articles 23, 24, 62bis et 139, remplacer les mots «maatschappelijke zetel» par le mot «vennootschapszetel» et le mot «exploitatiezetel» par le mot «bedrijfszetel». Le mot composé néerlandais «vennootschapszetel» est un néologisme, mais sa signification coule de source; le sens est évident.

vereffening, door de gerechtelijke ontbinding of door de ontbinding zonder vereffening wanneer het om een rechtspersoon gaat.

De strafvordering kan daarna nog worden ingesteld, indien de invereffeningstelling, de gerechtelijke ontbinding of de ontbinding zonder vereffening tot doel hebben te ontsnappen aan de vervolging, of indien de rechtspersoon door de onderzoeksrechter in verdenkinggesteld is overeenkomstig artikel 61bis voor het verlies van de rechtspersoonlijkheid.

De burgerlijke rechtsvordering kan uitgeoefend worden tegen de verdachte en tegen zijn rechtsopvolgers.»

Verantwoording

Verbetering van wetgevingstechnische aard.

Een lid merkt op dat het woord «rechtsopvolgers» beter wordt vertaald door het woord «ayants droit».

B. Stemmingen

Het amendement en het aldus geamendeerde artikel worden eenparig aangenomen door de negen aanwezige leden.

C. Tekstverbeteringen

De commissie beslist de volgende tekstverbeteringen aan te brengen:

— In artikel 20, in het eerste lid, de overbodige bepaalde lidwoorden weglaten voor de woorden «afsluiting», «gerechtelijke» en «ontbinding».

In het tweede lid hebben de lidwoorden wel een functie doordat ze verwijzen naar het eerste lid.

Artikelen 13 en 14 (artikelen 14 en 15 van de aangenomen tekst)

Deze artikelen worden eenparig aangenomen door de negen aanwezige leden.

Tekstverbeteringen

Een lid stelt de volgende verbeteringen voor:

«In de artikelen 23, 24, 62bis en 139 de woorden «maatschappelijke zetel» vervangen door «vennootschapszetel» en het woord «exploitatiezetel» vervangen door «bedrijfszetel». De Nederlandse samenstelling «vennootschapszetel» is nieuw, maar wel doorzichtig; de betekenis is duidelijk.

Le législateur évite manifestement de traduire partout littéralement le mot «social» par «maatschappelijk». Il préfère utiliser les mots «van de vennootschap»; il en est ainsi dans la source naturelle dont s'inspire cette catégorie de termes, le Code de commerce, voir le livre 1^{er}, IX, articles 9, 3^o, 81, 3^o, 101^{quater} et 190, ainsi que le livre 1^{er}, V, art. 107 et livre 3, I, article 530.

Le législateur a également choisi à juste titre le mot «bedrijf» comme équivalent néerlandais du mot «exploitation». Voir l'article 314 du Code pénal ainsi que le Code civil, articles 823, 171^{bis}, 1766, 1774 et le Code judiciaire, article 637.

Le mot «exploitation» véhicule une nuance différente, comme le montre une comparaison en divers points du Code civil (entre autres les articles 524, 1824), du Code pénal (*cf.* article 123^{sexies}) et du Code judiciaire (*cf.* article 627).

La commission approuve le choix du mot «bedrijfszetel», mais elle préfère les mots «maatschappelijke zetel» au mot «vennootschapszetel», qui pourrait créer la confusion; en effet, la responsabilité pénale ne vise pas uniquement les sociétés «vennootschappen», mais toutes les personnes morales.

Article 15 (article 16 du texte adopté)

Des mesures provisoires à l'égard des personnes morales

A. Discussion

Un membre demande ce que l'on entend exactement par «l'interdiction de transactions patrimoniales spécifiques».

Un membre estime que cette mesure convient en ce qui concerne les personnes morales. L'on peut, en effet, arrêter une personne physique et la mettre en détention provisoire.

En outre, il y a au niveau de la doctrine, des divergences de vues à propos de la question de savoir quelles mesures un juge d'instruction peut prendre, notamment en ce qui concerne la saisie immobilière, lorsque certains faits criminels ont été commis à l'aide de biens immobiliers.

Faut-il, lorsque le juge d'instruction pose que la personne morale ne peut pas aliéner ou hypothéquer des biens immobiliers, prévoir la publicité en marge de la transcription pour que les mesures soient opposables aux tiers? La transaction opérée par la personne morale condamnée est, certes, frauduleuse, mais qu'en est-il en ce qui concerne la personne morale qui a acquis de bonne foi les biens en ques-

De wetgever blijkt te vermijden «social» overal letterlijk te vertalen met «maatschappelijk». Hij verkiest «van de vennootschap»; aldus in de natuurlijke bron voor die categorie van termen, het Wetboek van Koophandel, zie Boek 1, IX, de artikelen 9, 3^o, 81, 3^o, 101^{quater} en 190, alsook Boek 1, V, artikel 107 en Boek 3, I, artikel 530.

Ook blijkt de wetgever terecht het woord «bedrijf» te hebben verkozen als Nederlands equivalent van «exploitation». Zie artikel 314 van het Strafwetboek en ook het Burgerlijk Wetboek, de artikelen 823, 1716^{bis}, 1766, 1774 en het Gerechtelijk Wetboek, artikel 637.

Het woord «exploitation» heeft een verschillende nuance, zoals blijkt bij vergelijking op talrijke plaatsen in het Burgerlijk Wetboek (onder meer de artikelen 524, 1824), het Strafwetboek (*cf.* artikel 123^{sexies}) en het Gerechtelijk Wetboek (*cf.* artikel 627).

De commissie gaat akkoord met «bedrijfszetel» maar verkiest «maatschappelijke zetel» boven «vennootschapszetel». Dit woord zou immers verwarring kunnen scheppen aangezien de strafrechtelijke verantwoordelijkheid niet enkel vennootschappen beoogt, maar alle rechtspersonen.

Artikel 15 (artikel 16 van de aangenomen tekst)

Voorlopige maatregelen ten aanzien van rechtspersonen

A. Bespreking

Een lid vraagt wat men juist bedoelt met «het verbod van specifieke vermogensrechtelijke transacties».

Een lid is van oordeel dat deze maatregel gepast is voor de rechtspersonen. De natuurlijke persoon kan men immers aanhouden en in voorlopige hechtenis plaatsen.

Tevens is er in de rechtsleer een betwisting over de maatregelen die een onderzoeksrechter kan nemen, met name, in verband met het onroerend beslag, wanneer bepaalde criminele feiten met onroerende goederen worden gepleegd.

Indien de onderzoeksrechter stelt dat de rechtspersoon geen onroerende goederen mag vervreemden of hypothekeken, moet dan worden voorzien in de publiciteit van de kantmelding om de maatregelen te kunnen tegenwerpen aan derden? De transactie is uiteraard frauduleus voor de veroordeelde rechtspersoon, maar *quid* voor de rechtspersoon die te goeder trouw de goederen koopt? De goederen zijn uit het

tion? Comme il ne peut pas y avoir d'action paulienne, à moins que l'on établisse la mauvaise foi du cocontractant, les biens ne font plus partie du patrimoine. L'intervenant renvoie à l'article 3 de la loi hypothécaire. Il faudrait l'appliquer pour ce qui est des biens immobiliers.

Un membre estime que l'on pourrait aussi imposer une inscription au registre de commerce, auquel cas la publication conformément à la loi hypothécaire serait nécessaire en ce qui concerne les biens immobiliers, et l'on pourrait imposer une inscription au registre de commerce en ce qui concerne les biens mobiliers.

Le ministre dit pouvoir admettre une forme de publicité, mais il souligne qu'il faut pouvoir prendre les mesures très rapidement.

Un membre déclare que le juge d'instruction doit signifier sa décision par envoi recommandé au conservateur des hypothèques et que celui-ci doit immédiatement porter une inscription en marge.

Un autre membre est d'avis qu'il n'y a pas lieu, vu la matière, de faire de distinction entre les personnes morales et les personnes physiques. Il demande si le mot « spécifique » n'est pas superflu.

Le ministre souligne que l'on ne peut pas bloquer l'activité globale de la société. Le faire équivaldrait à infliger anticipativement une sanction.

Un membre suggère les termes « l'interdiction motivée ».

Un autre membre pose la question de savoir si les recours contre les mesures du juge d'instruction prévus par la loi Franchimont sont applicables.

Le ministre répond par l'affirmative.

Un membre estime qu'il faut prévoir une possibilité de recours, étant donné que lesdites mesures peuvent être des mesures de longue durée.

Un membre évoque un autre problème et demande s'il n'y a pas aussi des mesures publicitaires en ce qui concerne la suspension de toute procédure de dissolution ou de liquidation de la personne morale (article 91, 1^o). En ce qui concerne les acquis en copropriété, ce type de procédure doit être mentionné en marge. L'exigence de la dissolution de la société doit-elle être rendue publique?

Le gouvernement dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1217/4, amendement n° 24), qui est rédigé comme suit:

« Compléter l'article 91 proposé par un deuxième alinéa, rédigé comme suit :

vermogen, aangezien de pauliaanse vordering niet toepasselijk is, tenzij men de kwade trouw bewijst van de medecontractant. Spreker verwijst naar artikel 3 van de hypotheekwet. Dit artikel zou moeten worden nageleefd bij onroerende goederen.

Een lid is van oordeel dat men ook een inschrijving in het handelsregister zou kunnen voorschrijven. Een publicatie volgens de hypotheekwet zou dan nodig zijn bij onroerende goederen, terwijl voor roerende goederen een inschrijving in het handelsregister zou kunnen worden opgelegd.

De minister kan akkoord gaan met een vorm van publiciteit, maar vestigt de aandacht op het feit dat de maatregelen dringend moeten kunnen worden genomen.

Een lid antwoordt dat de onderzoeksrechter zijn beslissing aangetekend moet verzenden aan de hypotheekbewaarder, die onmiddellijk een kantmelding aanbrengt.

Een ander lid is van oordeel dat op dit vlak geen onderscheid moet worden gemaakt tussen rechtspersonen en natuurlijke personen. Hij vraagt of het woord « specifieke » niet overbodig is.

De minister wijst erop dat de totale activiteit van de vennootschap niet geblokkeerd mag worden. Anders gaat het om het vervroegd opleggen van een straf.

Een lid stelt de volgende termen voor: « het met redenen omkleed verbod ».

Een ander lid vraagt of er beroep openstaat tegen de maatregelen van de onderzoeksrechter, waarin de wet-Franchimont voorziet.

De minister antwoordt bevestigend.

Een lid is van oordeel dat een mogelijkheid van beroep moet bestaan, aangezien deze maatregelen van lange duur kunnen zijn.

Een lid wijst op een ander probleem. Zijn er ook geen publicitaire maatregelen voor de opschorting van iedere procedure van ontbinding of vereffening van de rechtspersoon (artikel 91, 1^o)? Bij de appartementsmede-eigendom moet men een dergelijke procedure op de kant melden. Moet een eis tot ontbinding van de vennootschap openbaar gemaakt worden?

De regering dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 24), luidende :

« Het voorgestelde artikel 91 aanvullen met een tweede lid, luidend :

«Si les mesures visées à l'alinéa précédent concernent des biens immeubles, il est procédé conformément à l'article 35bis du présent Code.»

B. Votes

L'amendement n° 24 du gouvernement et l'article ainsi amendé sont adoptés à l'unanimité des neuf membres présents.

C. Corrections formelles

Un membre propose les corrections suivantes :

— Remplacer la phrase introductive par ce qui suit :

«Dans le livre premier du même Code, le chapitre VII contenant l'article 91, est renuméroté en VIIbis contenant les articles 91 et 91bis, et il est inséré un nouveau chapitre VII contenant un article 91, libellé comme suit:»

— Remplacer l'article 91, alinéa premier, du texte néerlandais par ce qui suit :

«Wanneer gedurende een gerechtelijk onderzoek de onderzoeksrechter ernstige aanwijzingen van schuld bij een rechtspersoon vaststelt, kan hij de volgende maatregelen gelasten, indien bijzondere omstandigheden dat vergen:

1° schorsing van de procedure van ontbinding of vereffening van de rechtspersoon;

2° verbod van specifieke vermogensrechtelijke transacties die tot het onvermogen van de rechtspersoon kunnen leiden;

3° neerlegging van een borgsom tot een door hem bepaald bedrag, als waarborg voor de inachtneming van de maatregelen die hij gelast.

(...)»

Justification

La structure proposée apporte plus de clarté.

Selon l'article dans la première phrase ce juge d'instruction est connu, soit sur la base d'articles antérieurs, soit autrement ce qui n'est pas le cas. Si nous faisons commencer la disposition «bij een gerechtelijk onderzoek» par un article indéfini, nous pouvons poursuivre par «de onderzoeksrechter», parce que nous savons qu'une instruction (gerechtelijk onderzoek) implique toujours un juge d'instruction.

L'on propose d'utiliser les mots «bij een gerechtelijk onderzoek» d'abord que la dénomination

«Indien de in het vorige lid bedoelde maatregelen betrekking hebben op onroerende goederen, wordt terzake gehandeld, overeenkomstig artikel 35bis van dit Wetboek.»

B. Stemmingen

Amendement nr. 24 van de regering en het aldus geamendeerde artikel worden eenparig aangenomen door de negen aanwezige leden.

C. Tekstverbeteringen

Een lid stelt de volgende tekstverbeteringen voor :

— De inleidende zin als volgt wijzigen :

«In boek 1 van hetzelfde Wetboek wordt hoofdstuk VII houdende artikel 91, vernummerd tot VIIbis en artikel 91 tot 91bis, en wordt een nieuw hoofdstuk VII ingevoegd houdende een artikel 91, luidende als volgt:»

— Artikel 91, eerste lid, als volgt stellen :

«Wanneer gedurende een gerechtelijk onderzoek de onderzoeksrechter ernstige aanwijzingen van schuld bij een rechtspersoon vaststelt, kan hij de volgende maatregelen gelasten, indien bijzondere omstandigheden dat vergen:

1° schorsing van de procedure van ontbinding of vereffening van de rechtspersoon;

2° verbod van specifieke vermogensrechtelijke transacties die tot het onvermogen van de rechtspersoon kunnen leiden;

3° neerlegging van een borgsom tot een door hem bepaald bedrag, als waarborg voor de inachtneming van de maatregelen die hij gelast.

(...)»

Verantwoording

De voorgestelde constructie brengt meer duidelijkheid.

Het lidwoord bij de aanhef wijst erop dat die onderzoeksrechter bekend is, hetzij uit vorige artikelen of anderszins, *quod non*. Als we beginnen met de bepaling «bij een gerechtelijk onderzoek», met een onbepaald lidwoord, kunnen we vervolgen met de onderzoeksrechter, omdat wij weten dat bij een gerechtelijk onderzoek («instruction») altijd een onderzoeksrechter betrokken is.

Voorgesteld wordt «bij een gerechtelijk onderzoek», eerst omdat de benaming van het onderzoek

néerlandais de l'instruction que réalise le juge d'instruction est «gerechtelijk onderzoek». Le législateur est formel à ce sujet voir le Code d'instruction criminelle, passim.

La préposition «bij» paraît être le terme introductif adéquat. Le mot français «cours» ne doit pas toujours être traduit par «loop», «au cours de» peut se traduire par «bij», «in de loop van».

Un article indéfini remplace également l'article défini «het» qui précède le mot «onderzoek». C'est l'instruction du juge d'instruction (pourquoi n'a-t-on pas écrit «zijn onderzoek»?).

«Schorsing» au lieu de «opschorsing». On utilisera l'un ou l'autre suivant que la procédure est en cours (schorsing) ou qu'elle n'a pas encore été interrogée (opschorsing).

«Inachtneming» au lieu de «respecteren» parce que la signification du verbe «respecteren» est tout à fait différente de celle que l'on vise en l'espèce. C'est ainsi que l'on peut «respecteren» certaines prescriptions (c'est-à-dire les respecter sans en tenir compte; elles s'appliquent en effet à d'autres).

Le mot français «respect» a le sens du mot néerlandais «naleving» il s'agit du fait de tenir compte de la prescription dans son action. C'est pourquoi il serait erroné de traduire dans le texte en question littéralement le dit mot par le verbe «eerbiedigen».

La commission décide d'apporter ces corrections formelles.

Un membre fait remarquer que les articles 91 à 112 ont été abrogés par l'article 48 de la loi du 20 juillet 1990.

Le ministre répond que l'article 91 a été rétabli par la loi du 13 avril 1995.

Articles 15bis (nouveau) et 15ter (nouveau) (articles 17 et 18 du texte adopté)

Comparution de la personne morale

A. Discussion

M. Boutmans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/2, amendement n° 7), qui est rédigé comme suit :

«Insérer un article 15bis (nouveau), rédigé comme suit :

«Art. 15bis. — L'article 180bis du même Code est rétabli dans la version suivante :

«Art. 180bis. — La citation et les notifications à une personne morale sont faites dans le respect des articles 34 et 35 du Code judiciaire.»

van de onderzoeksrechter «gerechtelijk onderzoek» is. Daarento is de wetgever formeel, zie het Wetboek van strafvordering, passim.

Het voorzetsel «bij» lijkt als bepalinginleidend woord gepast. Het Franse «cours» hoeft niet altijd met «loop» vertaald te worden; «au cours de» kan worden weergegeven door «bij», «in de loop van».

Ook is een onbepaald lidwoord in de plaats gesteld van het bepaald lidwoord «het onderzoek». Het is het onderzoek van de onderzoeksrechter, dus daarmee zijn wij vertrouwd (waarom schreef men niet «zijn onderzoek»?).

Schorsing i.p.v. opschorting. De keuze van de term hangt af of die procedure al bezig is (dan schorsing) of nog niet is aangevangen (dan opschorting).

Inachtneming i.p.v. respecteren omdat respecteren iets heel anders betekent dan de betekenis van respect die hier bedoeld wordt. Men kan bijvoorbeeld bepaalde voorschriften wel respecteren (= er respect, d.i. ontzag, voor hebben) en ze toch aan zijn laars lappen; ze gelden immers voor de anderen.

Met het Franse respect is bedoeld «naleving», inachtneming bij het handelen. Daarom is de slaafse vertaling met eerbiedigen in onze teksten fout.

De commissie beslist deze tekstverbeteringen aan te brengen.

Een lid merkt op dat de artikelen 91 tot 112 zijn opgeheven bij artikel 48 van de wet van 20 juli 1990.

De minister antwoordt dat artikel 91 terug is ingevoegd door de wet van 13 april 1995.

Artikelen 15bis (nieuw) en 15ter (nieuw) (artikelen 17 en 18 van de aangenomen tekst)

Verschijsing van de rechtspersoon

A. Bespreking

De heer Boutmans dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/2, amendement nr. 7), luidende :

«Een artikel 15bis (nieuw) invoegen, luidende :

«Art. 15bis. — Artikel 180bis van hetzelfde Wetboek wordt opnieuw opgenomen in de volgende lezing :

«Art. 180bis. — De dagvaarding en de betekeningen aan een rechtspersoon worden gedaan met inachtneming van de artikelen 34 en 35 van het Gerechtelijk Wetboek.»

Justification

Notre Code d'instruction criminelle ne connaît pas de mode de signification à des personnes morales qui sont des prévenus. Un renvoi au droit ordinaire est souhaitable pour exclure toute contestation.

Le ministre estime que l'amendement n° 7 se borne à reprendre les règles du droit commun. Par conséquent, un renvoi ne s'impose pas et cette disposition est superflue.

En ce qui concerne la comparution personnelle, M. Boutmans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/2, amendement n° 8), qui est rédigé comme suit :

«Insérer un article 15ter, rédigé comme suit :

«Art. 15ter. — À l'article 185, § 2, du même code sont apportées les modifications suivantes :

1° Les mots «S'il est une personne physique,» sont insérés devant les mots «le prévenu comparaitra en personne».

2° Il est inséré un troisième alinéa, rédigé comme suit :

«Lorsque le prévenu est une personne morale, il comparait par le ministère d'un avocat. Le juge peut toutefois ordonner la comparution personnelle et il désigne, dans ce cas, la personne ou l'organe qui doit représenter la personne morale.»

L'auteur déclare que l'article 11 de la proposition ne prévoit nullement comment la personne morale comparait au pénal. L'ensemble du conseil d'administration doit-il être présent ? Il semble en tout cas opportun de préciser ce qu'il en est.

La loi prévoit qu'en cas d'infraction, on doit comparaître en personne.

Un membre est d'avis que la personne morale comparait par l'intermédiaire de la personne habilitée par la loi ou les statuts à ester en justice. La loi ou les statuts déterminent qui a le droit de représenter l'entreprise en justice.

Quant à savoir si les personnes désignées par la loi ou les statuts sont tenues de comparaître en personne, c'est une autre question, qui nécessite une solution.

Le ministre renvoie aux règles applicables aux personnes physiques. En principe, on comparait en personne, à moins que le juge n'autorise que l'on se fasse représenter par son avocat.

L'article 11 dispose que le tribunal peut désigner un mandataire de justice qui représentera éventuellement

Verantwoording

Ons Wetboek van strafvordering kent geen wijze van betekening aan rechtspersonen die beklaagde zijn. Verwijzing naar het gewone recht is wenselijk om alle betwisting uit te sluiten.

De minister is van oordeel dat amendement nr. 7 gewoon de regels van het gemeen recht overneemt. Derhalve is een verwijzing niet noodzakelijk en is deze bepaling overbodig.

Betreffende de persoonlijke verschijning dient de heer Boutmans een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/2, amendement nr. 8), luidende :

«Een artikel 15ter invoegen, luidende :

«Art. 15ter. — Aan artikel 185, § 2, van hetzelfde Wetboek worden volgende wijzigingen aangebracht :

1° Na de woorden «De beklaagde verschijnt persoonlijk» worden de woorden «indien hij een natuurlijk persoon is» ingevoegd.

2° Een derde lid wordt ingevoegd, luidende :

«Is de beklaagde een rechtspersoon, dan verschijnt hij door een advocaat. De rechter kan evenwel de persoonlijke verschijning bevelen en wijst in dat geval de persoon aan die of het orgaan dat de rechtspersoon moet vertegenwoordigen.»

De indiener verklaart dat artikel 11 van het voorstel geenszins bepaalt hoe een rechtspersoon in een strafzaak zal verschijnen. Moet de hele raad van bestuur aanwezig zijn ? Het lijkt in ieder geval raadzaam duidelijkheid te scheppen.

De wet stelt dat men bij een misdrijf in persoon dient te verschijnen.

Een lid is van oordeel dat de rechtspersoon verschijnt via degene die door de wet of de statuten is aangewezen om in rechte te verschijnen. De wet of de statuten bepalen wie in rechte de vertegenwoordigingsbevoegdheid bezit.

Het feit of de personen die door de wet of de statuten zijn aangewezen in persoon dienen te verschijnen, is een andere vraag, die een oplossing vergt.

De minister verwijst naar de regels bij natuurlijke personen. In principe verschijnt men in persoon, tenzij de rechter toestaat dat men vertegenwoordigd wordt door zijn advocaat.

In artikel 11 wordt bepaald dat de rechtbank een gerechtelijk lasthebber kan aanwijzen om de rechts-

la personne morale lorsque la personne physique comme la personne morale doivent comparaître.

Un sénateur réitère sa question de savoir si l'ensemble du conseil d'administration doit comparaître.

Le ministre précise que l'amendement n° 8 de M. Boutmans vise à organiser une représentation d'office par avocat de la personne morale, tandis que le système de la proposition est de ne prévoir aucune disposition particulière, et de laisser jouer les règles générales de la représentation des sociétés.

Généralement, dans les SA, cette représentation se fait par deux administrateurs si les statuts le prévoient, et éventuellement par le conseil d'administration dans son ensemble, si les statuts ne prévoient rien.

La commission appréciera s'il y a lieu d'imposer la représentation par avocat, compte tenu des formes particulières des statuts que l'on peut rencontrer.

Un sénateur objecte que le système consistant à faire exercer les droits de la défense par plusieurs administrateurs risque d'aboutir, d'une part, à des manœuvres dilatoires et, d'autre part, à une certaine confusion, si ces différents administrateurs se contredisent.

Un membre ajoute que les administrateurs peuvent, en outre, être mis personnellement en cause.

Le ministre déclare que, dans ce cas, la représentation s'adresse conformément à l'article 11.

Un membre souligne qu'il convient de faire une distinction entre le pouvoir d'intenter une procédure judiciaire et celui de représenter une personne morale en justice (en général, l'administrateur délégué ou deux administrateurs).

L'intervenant renvoie à un arrêt de la Cour européenne des droits de l'homme, qui prévoit que le prévenu ne doit plus comparaître personnellement pour que l'affaire puisse être instruite.

La règle selon laquelle, en cas d'opposition, après avoir fait défaut, le prévenu doit comparaître personnellement pour que cette opposition soit recevable, est contraire à l'article 6 de la CEDH. En principe, l'article 6 exige que l'avocat soit autorisé à représenter le prévenu.

Un membre estime qu'il faut en tout cas accepter qu'une personne morale puisse se faire représenter en justice par un avocat.

Un membre convient qu'il y a lieu de régler ici la comparution de la personne morale. Pourquoi ne pas

persoon eventueel te vertegenwoordigen, als zowel de natuurlijke persoon als de rechtspersoon dienen te verschijnen.

Een senator blijft bij de vraag of de voltallige raad van bestuur dient te verschijnen.

De minister wijst erop dat amendement nr. 8 van de heer Boutmans de rechtspersoon ambtshalve door een advocaat wil laten vertegenwoordigen terwijl de voorgestelde regeling in geen bijzondere bepaling voorziet en de algemene regels inzake de vertegenwoordiging van vennootschappen wil laten gelden.

In de regel worden NV's vertegenwoordigd door twee bestuurders wanneer de statuten dat zo regelen, en eventueel door de hele raad van bestuur wanneer de statuten daarover geen bepaling bevatten.

De commissie zal zich uitspreken over de vraag of de vertegenwoordiging door een advocaat verplicht is, rekening houdend met de bijzondere vormen van statuten die er bestaan.

Een senator brengt hiertegen in dat een regeling waarbij verscheidene bestuurders de rechten van de verdediging kunnen uitoefenen, enerzijds aanleiding kan geven tot vertragingsmanoeuvres en anderzijds tot verwarring kan leiden wanneer die verschillende bestuurders elkaar tegenspreken.

Een lid voegt eraan toe dat de bestuurders bovendien ook zelf in het geding betrokken kunnen zijn.

De minister antwoordt dat de vertegenwoordiging in dat geval geschiedt overeenkomstig artikel 11.

Een lid onderstreept dat er een onderscheid is tussen de bevoegdheid een gerechtelijke procedure in te spannen, en de bevoegdheid een rechtspersoon in rechte te vertegenwoordigen (meestal de gedelegeerd bestuurder of twee bestuurders).

Spreker verwijst naar een arrest van het Europees Hof van de rechten van de mens, dat stelt dat de betichte niet meer persoonlijk dient te verschijnen om de strafzaak te laten afhandelen.

De regel dat na verstek, bij verzet, de betichte persoonlijk dient te verschijnen om het verzet ontvankelijk te verklaren, is strijdig met artikel 6 van het EVRM. In beginsel vergt artikel 6 dat de advocaat gerechtigd is de betichte te vertegenwoordigen.

Een lid is van oordeel dat de vertegenwoordiging in rechte door een advocaat in ieder geval moet worden aanvaard voor een rechtspersoon.

Een lid gaat akkoord met het feit dat de verschijning van de rechtspersoon hier geregeld dient te wor-

faire référence aux règles prévues à l'article 728 du Code judiciaire.

Un membre estime que c'est plutôt difficile.

En matière civile, l'usage consiste en la représentation par un avocat. Au contraire, la représentation ne constitue pas l'usage en matière pénale. L'idée reste que le président doit avoir la possibilité d'interroger les personnes en matière pénale.

Un intervenant précédent estime que les règles proposées par lui n'empêchent pas le président d'exiger la comparution personnelle.

Un membre est d'avis qu'en droit, l'hypothèse envisagée dans l'amendement n'est pas tout à fait correcte. On ne peut en effet exiger que la comparution personnelle du prévenu. Or, la personne physique dont il est question ici n'est pas, par hypothèse, prévenue, sans quoi elle devrait comparaître en personne.

En quelle qualité le représentant de la personne morale doit-il donc comparaître personnellement en l'occurrence? En tant que témoin?

Un membre est d'avis que l'organe ne comparaît pas comme témoin. Il comparaît comme organe de la société.

Un membre souligne que la personne physique doit en tout cas savoir en quelle qualité elle est appelée à comparaître (article 6 CEDH). Cette qualité ne peut être que celle de témoin ou de prévenu; une troisième voie est exclue.

La personne doit-elle prêter serment? Peut-elle refuser de le faire dans la mesure où elle pourrait tout aussi bien être poursuivie?

Si l'on veut entendre les organes comme prévenus potentiels, il faudrait qu'ils soient inculpés. Il y a lieu de délimiter la portée exacte des mots «ordonner la comparution personnelle».

Un membre explique l'idée de cette disposition. Lorsqu'on ordonne la comparution personnelle d'une personne morale selon le droit commun, l'organe qui a cette compétence doit comparaître.

Ceci peut être le conseil d'administration dans son ensemble. Ces personnes ne sont pas entendues comme témoins ni comme inculpées. Il pourrait être effectivement plus sage d'imposer la comparution par avocat pour éviter cette ambiguïté.

Le ministre plaide en faveur de l'amendement n° 8. En le combinant avec le contenu de l'article 11, on couvrirait tous les cas.

L'amendement n° 8 concerne la comparution et l'article 11 traite de la représentation.

den. Waarom niet verwijzen naar de regels van artikel 728 van het Gerechtelijk Wetboek?

Een ander lid vindt dat dit nogal moeilijk ligt.

In burgerlijke zaken is de vertegenwoordiging door een advocaat gebruikelijk. In strafzaken is dat daarentegen niet zo. Daar is het de bedoeling dat de voorzitter de personen moet kunnen ondervragen.

Een vorige spreker is van oordeel dat de door hem voorgestelde regels niets afdoen aan de mogelijkheid van de voorzitter om de persoonlijke verschijning te eisen.

Een lid is van oordeel dat de door het amendement gestelde hypothese niet helemaal klopt in rechte. Men kan immers enkel de persoonlijke verschijning vorderen van de betichte. De natuurlijke persoon waarvan hier sprake is, is per hypothese geen betichte, zo niet moet in persoon verschijnen.

In welke hoedanigheid dient de vertegenwoordiger van de rechtspersoon hier dan in persoon te verschijnen? Als getuige?

Volgens een lid verschijnt het orgaan niet als getuige. Het verschijnt als orgaan van een vennootschap.

Een lid onderstreept dat de natuurlijke persoon in ieder geval moet weten in welke hoedanigheid hij moet verschijnen (artikel 6 EVRM). Deze hoedanigheid kan alleen zijn als getuige of als betichte; een derde weg is niet mogelijk.

Moet de persoon de eed afleggen, mag hij de eedaflegging weigeren omdat hij evenzeer vervolgd kan worden, enz.?

Indien men de organen wil horen als potentieel betichten zouden zij in verdenking gesteld moeten worden. Het juiste toepassingsgebied van de woorden «de persoonlijke verschijning bevelen» moet worden afgelijnd.

Een lid licht de bedoeling van die bepaling toe. Wanneer men op basis van het gemeen recht beveelt dat een rechtspersoon in persoon verschijnt, moet het daartoe bevoegde orgaan verschijnen.

Dat kan de hele raad van bestuur zijn. Deze personen worden niet gehoord als getuigen noch als verdachten. Het is wellicht raadzamer de verschijning door een advocaat op te leggen om dergelijke dubbelzinnige toestanden te voorkomen.

De minister pleit voor amendement nr. 8. Indien dit gecombineerd wordt met de inhoud van artikel 11, worden alle gevallen gedekt.

Amendement nr. 8 gaat over de verschijning. Artikel 11 gaat over de vertegenwoordiging.

Il y a lieu cependant de régler la comparution devant le tribunal de police. L'article 185 du Code d'instruction criminelle s'applique au tribunal correctionnel.

Le gouvernement dépose à cet effet un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendement n° 31), qui est libellé comme suit :

«Après l'article 15 de la proposition, ajouter un article nouveau, rédigé comme suit :

«À l'article 152 du même Code sont apportées les modifications suivantes :

1° Au deuxième paragraphe, les mots «s'il est une personne physique et» sont insérés après les mots «en personne».

2° Au deuxième paragraphe, il est ajouté un troisième alinéa, rédigé comme suit :

«Lorsque, dans les cas visés au premier alinéa, le juge ordonne la comparution personnelle de la personne morale, il désigne à cet effet l'organe ou une personne de la personne morale.»

On aborde ensuite la question de savoir s'il y a lieu de prendre des dispositions pour la cour d'assises.

Le ministre ne le pense pas. S'agissant de la cour d'assises, la comparution personnelle est indiquée et la règle actuelle peut donc continuer à s'appliquer. La comparution personnelle est inhérente à la procédure de la cour d'assises.

Un membre est d'avis que les difficultés rencontrées déroulent surtout du fait qu'on ne tranche pas clairement le problème de savoir si la personne morale n'est qu'une fiction ou si elle a une autonomie totale par rapport à ses composants ?

Les problèmes ne se posent pas en cas d'assignation d'une personne morale devant le tribunal de commerce ou le tribunal civil. Dans ce cas, la personne morale se fait, à son choix, représenter soit par un avocat, soit par ses organes habilités légalement ou par les statuts.

L'amendement de M. Boutmans, qui oblige la représentation par avocat, va plus loin.

Si la personne morale a son existence propre, il ne lui semble pas nécessaire qu'elle se fasse représenter par une personne physique.

Le ministre est d'accord pour que l'obligation pour la société de se faire représenter par un avocat, telle

Wel dient de verschijning te worden geregeld voor de politierechtbank. Artikel 185 van het Wetboek van strafvordering geldt immers voor de correctionele rechtbank.

De regering dient daartoe een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 31), luidende :

«Een artikel 15bis (nieuw) invoegen, luidende :

«Aan artikel 152 van hetzelfde Wetboek worden de volgende wijzigingen aangebracht :

1° In de tweede paragraaf worden na het woord «indien» de woorden «hij een natuurlijke persoon is en» ingevoegd.

2° Aan de tweede paragraaf wordt een derde lid toegevoegd, luidend als volgt :

«Indien de rechter in de gevallen bedoeld in het eerste lid de persoonlijke verschijning van de rechtspersoon beveelt, duidt hij daartoe het orgaan of een persoon van de rechtspersoon aan.»

Vervolgens rijst de vraag of nog een regeling moet worden bepaald voor het hof van assisen.

De minister meent van niet. Voor het hof van assisen is de persoonlijke verschijning immers aangewezen en kan de huidige regeling blijven gelden. De persoonlijke verschijning is inherent aan de procedure van het hof van assisen.

Volgens een lid zijn de bestaande moeilijkheden in hoofdzaak te wijten aan het feit dat er geen duidelijke oplossing is voor het probleem of de rechtspersoon niet meer dan een fictief bestaan leidt dan wel of hij volstrekt autonoom staat tegenover zijn samenstellende onderdelen.

Bij een dagvaarding van een rechtspersoon voor de rechtbank van koophandel of de burgerlijke rechtbank zijn er geen problemen. In dat geval kan die rechtspersoon kiezen zich te laten vertegenwoordigen door ofwel een advocaat ofwel zijn organen daartoe gemachtigd door de wet of door de statuten.

Het amendement van de heer Boutmans, dat een vertegenwoordiging door een advocaat oplegt, reikt evenwel verder.

Gesteld dat een rechtspersoon een eigen bestaan leidt, dan lijkt het de spreker niet nodig dat die zich moet laten vertegenwoordigen door een natuurlijk persoon.

De minister kan akkoord gaan met het feit dat de verplichting van de vennootschap zich te laten verte-

qu'elle est prévue par l'amendement de M. Boutmans soit atténuée en une possibilité de se faire représenter.

Il faut cependant encore résoudre le problème de la procédure d'assises. La comparution personnelle est-elle encore nécessaire en l'occurrence ou peut-on appliquer la même règle que pour le tribunal correctionnel ou le tribunal de police?

M. Vandenberghe pense que l'amendement n° 8 de M. Boutmans n'est pas tout à fait correct sur le plan juridique. Il faut savoir exactement qui devra comparaître lorsque la personne morale est assignée personnellement. C'est pourquoi il dépose les sous-amendements suivants à l'amendement n° 8 (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendements n°s 29 et 30):

«Remplacer le 2° proposé par ce qui suit:

«Il est inséré un troisième alinéa, rédigé comme suit:

«Lorsque le prévenu est une personne morale, il peut comparaître par le ministère d'un avocat.»

Remplacer la dernière phrase du deuxième alinéa proposé par ce qui suit:

«Le juge peut toutefois ordonner la comparution personnelle de la personne morale et désigne à cet effet l'organe ou une personne de la société.»

L'auteur souligne que la même règle s'applique à l'article 152, c'est-à-dire pour le tribunal de police.

À propos de l'amendement n° 31 du gouvernement (doc. Sénat, n° 1-1217/4), un membre demande s'il faut désigner un organe ou une personne appartenant à un organe de la société, ou si le juge peut désigner quelqu'un d'autre.

Le ministre répond que l'on pourrait limiter la possibilité de choix, en libellant le texte comme suit: «Il désigne à cet effet un organe, ou un membre d'un organe.»

Un membre observe que l'on peut se demander quel est l'intérêt de la disposition proposée puisque, par hypothèse, la personne qui comparaît n'est pas pénalement impliquée dans les faits.

Le ministre confirme que l'on se situe bien ici dans l'hypothèse d'une comparution personnelle de la personne morale. Comme on ne peut la faire comparaître physiquement, il faut bien qu'une personne physique assume cette responsabilité, mais elle n'est que le canal de représentation de la personne morale. Il n'est pas du tout nécessaire qu'elle ait été impliquée

genwoordigen door een advocaat, zoals bepaald in het amendement van de heer Boutmans, wordt afgezwakt tot de mogelijkheid zich te laten vertegenwoordigen.

Het probleem van de assisenprocedure moet wel nog worden opgelost. Blijft de persoonlijke verschijning hier noodzakelijk of past men dezelfde regel toe als bij de correctionele en de politierechtbank?

Een lid is van oordeel dat amendement nr. 8 van de heer Boutmans juridisch niet helemaal correct is. Het moet duidelijk zijn wie dient te verschijnen als de rechtspersoon persoonlijk moet verschijnen. Bijgevolg dient hij de volgende subamendement in op amendement nr. 8 (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendementen nrs. 29 en 30):

«Het voorgestelde 2° vervangen als volgt:

«Een derde lid wordt ingevoegd, luidende:

«Is de beklaagde een rechtspersoon dan kan hij verschijnen door een advocaat.»

De laatste zin van het voorgestelde 2° vervangen als volgt:

«De rechter kan evenwel de persoonlijke verschijning van de rechtspersoon bevelen en duidt in dit geval daartoe het orgaan of een persoon van de vennootschap aan.»

De indiener onderstreept dat dezelfde regeling geldt voor artikel 152, met name voor de politierechtbank.

Over amendement nr. 31 van de regering (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4) vraagt een lid of men een orgaan of een persoon moet aanwijzen die deel uitmaakt van een orgaan van de vennootschap, dan wel of de rechter iemand anders kan aanwijzen.

De minister antwoordt dat men de keuzemogelijkheid zou kunnen beperken door de tekst als volgt te doen luiden: «Hij wijst daartoe een orgaan of een lid van een orgaan aan.»

Volgens een lid is het zeer de vraag hoe belangrijk de voorgestelde bepaling is omdat de persoon die verschijnt, naar wordt verondersteld strafrechtelijk gesproken niet betrokken is bij de feiten.

De minister bevestigt dat men hier wel degelijk te maken heeft met het geval waarin de rechtspersoon persoonlijk verschijnt. Aangezien men die niet lichamelijk kan doen verschijnen, moet een natuurlijk persoon die verantwoordelijkheid opnemen, doch die persoon is alleen maar de fysieke vertegenwoordiger van de rechtspersoon. Het is helemaal niet nodig dat

dans les faits pour représenter la personne morale qui, elle, l'a été.

La personne physique en question devra bien entendu s'informer quant à la position de la personne morale par rapport aux poursuites dont elle fait l'objet. Cela relèvera de sa responsabilité interne au sein de l'organisation.

A priori, un organe ou un membre d'un organe est sans doute la personne la mieux placée pour assurer la responsabilité. La question est de savoir s'il faut laisser au juge la faculté de demander, le cas échéant, à un employée qui assume une fonction importante (directeur financier ou administratif par ex.) de représenter la société pour les besoins de la procédure.

Sous peine d'engager sa responsabilité personnelle, cette personne ne pourra néanmoins pas faire l'économie d'une concertation au sein de la société.

Un membre souligne que cette personne pourra aussi être entendue comme témoin. Mais elle ne peut comparaître à ces deux titres en même temps.

Un membre rappelle qu'il a été admis que la personne morale pouvait être représentée de deux façons, à savoir par avocat ou par ses organes statutaires. Mais, dans ce cas, quel est l'intérêt d'ordonner une comparution personnelle de la personne morale ?

Un autre commissaire observe que si l'organe est cité à comparaître, la personne qui se présentera comparaitra en cette qualité. La légitimité de sa représentation est liée au fait qu'elle a été désignée pour ce faire par les instances de la personne morale.

Quelle serait, par rapport à la personne morale, la légitimité d'une personne qui serait désignée directement par le juge pour la représenter ?

Un membre fait remarquer que la désignation d'une personne par le juge suppose que celui-ci préjuge en quelque sorte de la (non)-implication pénale de cette personne dans l'affaire.

Le ministre déclare que, pour voir ce qu'est la comparution personnelle d'une personne morale, il faut examiner ce qui est son contraire, c'est-à-dire la comparution par avocat, ou par un mandataire de justice.

Il se peut comme pour une personne physique, que le juge estime utile de faire comparaître la personne morale elle-même. Dans ce cas se pose la question de sa représentation.

Initialement, on avait opté pour l'application du droit commun des sociétés. Des observations ont

deze bij de feiten betrokken is om de rechtspersoon te vertegenwoordigen die daar zelf wel bij betrokken is.

De betrokken natuurlijke persoon zal uiteraard informatie moeten inwinnen over de positie van de rechtspersoon tegenover de tegen haar ingestelde vervolging. Dat maakt deel uit van zijn interne verantwoordelijkheid binnen de organisatie.

A priori is een orgaan of een lid van een orgaan wel het meest aangewezen om de verantwoordelijkheid op zich te nemen. Het is de vraag of men de rechter de kans moet bieden in voorkomend geval een werknemer met een belangrijke functie (financieel directeur of administratief directeur bijvoorbeeld) te verzoeken de vennootschap te vertegenwoordigen in het kader van de procedure.

Dat neemt niet weg dat die persoon overleg moet plegen met de vennootschap, anders komt zijn persoonlijke verantwoordelijkheid in het geding.

Een lid wijst erop dat die persoon ook als getuige kan worden gehoord, doch dat hij niet terzelfder tijd in die twee hoedanigheden kan optreden.

Een lid herinnert eraan dat men heeft toegestaan dat de rechtspersoon op een tweevoudige manier kan worden vertegenwoordigd, te weten door een advocaat of door zijn statutaire organen. Heeft het in dat geval nog zin te bevelen dat de rechtspersoon persoonlijk verschijnt ?

Een ander lid merkt op dat wanneer het orgaan opgeroepen wordt om te verschijnen, de verschijnende persoon in die hoedanigheid zal optreden. De vertegenwoordiging haalt haar legitimiteit uit het feit dat de organen van de rechtspersoon die persoon hebben aangewezen om zo op te treden.

Welke legitimiteit tegenover de rechtspersoon bezit iemand die de rechter rechtstreeks heeft aangewezen als vertegenwoordiger ?

Een lid merkt op dat wanneer de rechter een persoon aanwijst, hij zich in feite vooraf moet uitspreken over de vraag of die persoon al dan niet strafrechtelijk bij de zaak betrokken is.

Om te weten wat de persoonlijke verschijning van een rechtspersoon inhoudt, dient men volgens een lid het tegengestelde ervan te onderzoeken, dit is het verschijnen door een advocaat of door een gerechtelijke lasthebber.

Zoals bij een natuurlijk persoon kan de rechter het nuttig oordelen de rechtspersoon zelf te doen verschijnen. In dat geval rijst de vraag naar de vertegenwoordiging.

Aanvankelijk viel de keuze op de toepassing van de gewone rechtsregels van het vennootschapsrecht. Er

cependant été formulées sur la difficulté, dans certains cas, de désigner des organes pléthoriques, lorsqu'on dépasse le cadre de la gestion journalistique. D'où l'idée de laisser au juge le soin de désigner, parmi un groupe de personnes, lesquelles pourraient assumer cette fonction de représentation. Peut-être la responsabilité de ce choix peut-elle finalement revenir à la personne morale, qui pourrait désigner elle-même, parmi les administrateurs, celui ou ceux qui la représenteront.

Un membre observe qu'en matière pénale, lorsque le juge ordonne la comparution personnelle d'un prévenu, c'est pour pouvoir l'interroger, précisément par ce qu'il est impliqué dans l'affaire.

Un autre commissaire ajoute que le juge pénal peut toujours ordonner la comparution personnelle de telle personne. En quoi un système spécifique est-il nécessaire en l'occurrence ?

Un membre réplique que la comparution personnelle ne peut être ordonnée qu'à l'égard du prévenu, c'est-à-dire, en l'occurrence, de la personne morale. Par conséquent, seule la comparution personnelle de l'organe légalement ou statutairement habilité à représenter la société en droit peut être ordonnée. Si le juge veut entendre d'autres personnes, il devra les citer comme témoins.

Un membre souligne que le système envisagé risque de susciter des difficultés, en ce qui concerne la prestation de serment. Quid, par exemple, si la personne désignée par la société pour la représenter, et qui a prêté serment en tant que telle, s'avère, au cours du procès, être personnellement impliquée dans les faits ?

Un commissaire répond que l'on ne prête pas serment lorsqu'on est cité à comparaître personnellement. Si l'on est cité comme témoin, et que l'on est potentiellement inculqué, on n'est pas obligé de répondre. Le droit commun s'applique.

Un membre déclare que, s'il s'avère que l'administrateur délégué, habilité à représenter la société en droit, est impliqué dans les faits, sa déclaration sera actée. On se situera dans l'hypothèse de l'article 5, al. 2 (art. 2 du projet).

S'il est poursuivi ou cité, il y a conflit d'intérêts dans son chef et conformément à l'article 11, un représentant ad hoc devra être désigné.

Le ministre conclut que le 2^o de l'amendement n^o 31 doit être supprimé. Il dépose un sous-amendement en ce sens (doc. Sénat, n^o 1-1217/4, amendement n^o 34), libellé comme suit :

Supprimer le 2^o.

zijn evenwel opmerkingen geweest over de moeilijkheid om in bepaalde gevallen overtallige organen aan te wijzen wanneer men buiten het kader van het dagelijks beheer valt. Vandaar het voorstel om de rechter uit een groep personen die te laten aanwijzen welke als vertegenwoordiger kunnen optreden. Wellicht zou men de verantwoordelijkheid voor die keuze uiteindelijk bij de rechtspersoon kunnen leggen, die dan zelf onder zijn bestuurders de persoon of personen aanwijst om haar te vertegenwoordigen.

Een lid merkt op dat wanneer de rechter in strafzaken de beklaagde beveelt persoonlijk te verschijnen hij dat doet om hem te kunnen ondervragen omdat hij bij de zaak betrokken is.

Een ander lid voegt eraan toe dat de strafrechter in alle gevallen een dergelijk persoon kan bevelen persoonlijk te verschijnen. Waarom moet er dan hier een bijzondere regeling komen ?

Een lid antwoordt dat men alleen de beklaagde, dat wil hier zeggen de rechtspersoon, kan bevelen persoonlijk te verschijnen. Bijgevolg kan men alleen het orgaan bevelen persoonlijk te verschijnen dat volgens de wet of de statuten gemachtigd is de vennootschap in rechte te vertegenwoordigen. Zo de rechter andere personen wil horen, dan moet hij die als getuige oproepen.

Een lid wijst erop dat de voorgestelde regeling moeilijkheden dreigt op te roepen inzake de eedaflegging. Wat staat er bijvoorbeeld te gebeuren wanneer tijdens het proces blijkt dat de persoon die de vennootschap heeft aangewezen om haar te vertegenwoordigen en die als dusdanig de eed heeft afgelegd, persoonlijk bij de feiten betrokken is ?

Een lid antwoordt dat men de eed niet aflegt wanneer men opgeroepen wordt persoonlijk te verschijnen. Wordt men opgeroepen als getuige en bestaat de mogelijkheid dat men als beklaagde wordt beschouwd, dan hoeft men niet te antwoorden. Het gemeen recht vindt hier toepassing.

Een lid zegt dat wanneer een gedelegeerd bestuurder die gemachtigd is om de vennootschap in rechte te vertegenwoordigen, bij de feiten betrokken blijkt te zijn, diens verklaring wordt genoteerd. Dat is het geval waarover artikel 5, tweede lid, (art. 2 van het ontwerp) handelt.

Wordt hij vervolgd of opgeroepen, dan bestaan er strijdige belangen in zijn hoofd en moet er een vertegenwoordiger ad hoc worden aangewezen overeenkomstig artikel 11.

De minister besluit dat het 2^o van amendement nr. 31 geschrapt dient te worden. Hij dient daartoe een subamendement in (stuk Senaat, 1-1217/4, amendement nr. 34) luidende :

Het 2^o schrappen.

Une correction similaire doit être apportée à l'amendement n° 8 de M. Boutmans, qui concerne la procédure devant le tribunal correctionnel.

Ici, la présentation des textes est différente de celle des textes relatifs aux tribunaux de police. Un alinéa est exclusivement consacré aux personnes physiques (comparution personnelle, sauf dans les cas prévus).

Un autre alinéa est consacré spécifiquement aux personnes morales, pour lesquelles il s'agit toujours d'une alternative.

M. Erdman dépose un amendement tendant à améliorer la formulation de l'amendement n° 8 de M. Boutmans, tel que sous-amendé par l'amendement n° 29 de M. Vandenberghe (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendement n° 35).

Cet amendement est libellé comme suit :

Remplacer cet article par ce qui suit :

« Les §§ 1^{er} et 2 de l'article 185 sont remplacés par ce qui suit :

« § 1^{er}. Le prévenu, personne morale, la partie civile et la partie civilement responsable comparaîtront en personne ou par un avocat.

§ 2. Le prévenu, personne physique, comparaitra en personne. Il pourra cependant se faire représenter par un avocat dans les affaires relatives à des délits qui n'entraînent pas la peine d'emprisonnement à titre principal ou dans les débats qui ne portent que sur une exception, sur un incident étranger au fond ou sur les intérêts civils.

Le tribunal pourra toujours autoriser la représentation du prévenu qui justifie de l'impossibilité de comparaître en personne. »

B. Votes

L'amendement n° 7 de M. Boutmans est rejeté par 8 voix et 2 abstentions.

L'amendement n° 31 du gouvernement, sous-amendé par l'amendement n° 34, est adopté par les huit membres présents.

L'amendement n° 8 de M. Boutmans, sous-amendé par l'amendement n° 35 de M. Erdman, est adopté à l'unanimité des huit membres présents.

Les sous-amendements nos 29 et 30 de M. Vandenberghe sont retirés.

Een soortgelijke correctie dient aangebracht te worden in amendement nr. 8 van de h. Boutmans, dat handelt over de procedure in de correctionele rechtbank.

Op dat punt wijkt de opmaak van de teksten af van die over de politierechtbanken. Eén lid is uitsluitend aan de natuurlijke personen gewijd (persoonlijke verschijning behalve in de voorziene gevallen).

Een ander lid heeft het uitsluitend over de rechtspersonen waarvoor het altijd om een wisseloplossing gaat.

De h. Erdman stelt bij amendement voor de formulering van amendement nr. 8 van de h. Boutmans te verbeteren, zoals gesubamendeerd bij amendement nr. 29 van de h. Vandenberghe (stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 35).

Dit amendement luidt als volgt :

Dit artikel vervangen als volgt :

« Artikel 185, §§ 1 en 2, wordt vervangen als volgt :

« § 1. De beklaagde, rechtspersoon, de burgerlijke en de burgerrechtelijk aansprakelijke partij verschijnen persoonlijk of in de persoon van een advocaat.

§ 2. De beklaagde, natuurlijke persoon, verschijnt persoonlijk. Hij kan zich echter door een advocaat laten vertegenwoordigen in zaken betreffende misdrijven waarop geen hoofdgevangenisstraf is gesteld, of in debatten die slechts betrekking hebben op een exceptie, op een tussengeschied dat de zaak zelf niet raakt, of op de burgerlijke belangen.

De rechtbank kan altijd toestaan dat de beklaagde zich laat vertegenwoordigen wanneer hij aantoonst dat het hem onmogelijk is persoonlijk te verschijnen. »

B. Stemmingen

Amendement nr. 7 van de heer Boutmans wordt verworpen met 8 stemmen bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 31 van de regering, als gesubamendeerd door amendement nr. 34, wordt aangenomen door de acht aanwezige leden.

Amendement nr. 8 van de heer Boutmans, als gesubamendeerd door amendement nr. 35 van de heer Erdman, wordt eenparig aangenomen door de acht aanwezige leden.

De subamendementen nrs. 29 en 30 van de heer Vandenberghe worden ingetrokken.

C. Corrections formelles

La commission décide d'adopter la correction formelle suivante et rédiger le texte néerlandais de l'article 185 de la manière suivante :

«§ 1^{er}. Een beklagde die rechtspersoon is, de burgerlijke partij en de burgerrechtelijk aansprakelijke partij verschijnen in persoon of bij advocaat.

§ 2. Een beklagde die natuurlijk persoon is, verschijnt in persoon.»

En effet, l'adaptation qui est faite au § 1^{er} pourrait induire en erreur; c'est pourquoi il est préférable d'utiliser une construction subordonnée. Il en va de même pour le § 2, premier alinéa.

«In persoon of bij advocaat» est une locution utilisée dans le Code judiciaire [par exemple à l'article 728 (in persoon of bij advocaat) et aux articles 992, 1001, 1006 et 1694].

Au § 1^{er}, on évite de confondre la partie civile avec la partie civilement responsable; elles sont mentionnées séparément dans l'énumération. En effet, ces deux parties occupent une position différente.

Article 16 (article 19 du texte adopté)

Registre notice des jugements

A. Discussion

Un membre propose d'insérer les mots «et ses sièges d'exploitation» après le mot «siège».

Le ministre attire l'attention sur le fait que ces mots ne figurent pas dans le texte actuel. Le siège d'exploitation est un élément factuel.

Un membre souligne qu'il se peut qu'un siège d'exploitation situé en Belgique fasse l'objet d'une condamnation, alors que le siège est à l'étranger.

Le gouvernement dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendement n° 25), qui est rédigé comme suit :

«Au dernier alinéa de l'article 600 proposé, insérer les mots «ses sièges d'exploitation» entre les mots «siège» et «et.»

B. Votes

L'amendement et l'article ainsi amendé sont adoptés à l'unanimité des 9 membres présents.

C. Tekstverbeteringen

De commissie beslist de volgende tekstverbetering aan te nemen en artikel 185 als volgt te stellen :

«§ 1. Een beklagde die rechtspersoon is, de burgerlijke partij en de burgerrechtelijk aansprakelijke partij verschijnen in persoon of bij advocaat.

§ 2. Een beklagde die natuurlijk persoon is, verschijnt in persoon.»

De bijstelling in § 1 kan immers tot verwarring leiden, als de komma «zoekraakt»; daarom verdient een bijzinsconstructie de voorkeur. Hetzelfde geldt voor § 2, eerste lid.

«In persoon of bij advocaat» wordt ook gebruikt in het Gerechtelijk Wetboek, [bijvoorbeeld artikel 728 (in persoon of bij advocaat) en in de artikelen 992, 1001, 1006 en 1694].

In § 1 is vermeden de burgerlijke partij en de burgerrechtelijk aansprakelijke partij, als het ware «op een hoop te gooien»; ze worden in de opsomming afzonderlijk genoemd. Ze hebben immers een verschillende positie.

Artikel 16 (artikel 19 van de aangenomen tekst)

Register van vonnissen

A. Bespreking

Een lid stelt voor de woorden «en exploitatiezetels» in te voegen na het woord «zetel».

De minister vestigt de aandacht op het feit dat deze woorden in de huidige tekst niet voorkomen. De exploitatiezetel is een feitelijk gegeven.

Een lid wijst op de mogelijkheid dat een veroordeling wordt uitgesproken voor een exploitatiezetel in België, terwijl de zetel zich in het buitenland bevindt.

De regering dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 25), luidende :

«In het laatste lid van het voorgestelde artikel 600, tussen de woorden «zetel» en «en» de woorden «haar exploitatiezetels» invoegen.»

B. Stemmingen

Het amendement en het aldus geamendeerde artikel worden eenparig aangenomen door de 9 aanwezige leden.

C. Correction formelle «bedrijfszetel» (*cf. supra*) au lieu de «exploitatiezetel»

Article 17 (article 20 du texte adopté)

A. Discussion

Un membre attire l'attention sur l'actuel article 601, qui prévoit qu'une copie du registre est envoyée au ministre de la Justice.

L'intervenant déclare qu'il y a lieu de préciser en l'occurrence qu'il s'agit d'un extrait.

Le gouvernement dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendement n° 26), qui est rédigé comme suit :

«Au deuxième alinéa de l'article 601 proposé, remplacer le mot «copie» par les mots «un extrait.»

B. Votes

L'amendement et l'article ainsi amendé sont adoptés à l'unanimité des 9 membres présents.

C. Corrections formelles

Dans le texte néerlandais, remplacer le mot «sturen» par le mot «zenden». Le législateur accorde la préférence à «zenden», qui est peut-être considéré comme moins académique; voir les articles 60, 82, 97, 98 et 118 du Code civil.

À ce sujet, la préposition qui doit introduire le complément de destination est «aan» et non pas «naar». La préposition «naar» fait référence à une direction («naar huis», «naar de moon», etc.).

La préposition «aan» fait référence à une destination (au Roi, au bourgmestre, à un ami).

Article 18 (nouveau)

Loi concernant la suspension, le sursis et la probation

M. Boutmans dépose un amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/2, amendement n° 9), qui est libellé comme suit :

«Insérer un article 18 (nouveau), rédigé comme suit :

«Art. 18. — La loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le sursis et la probation n'est pas applica-

C. Tekstverbetering «bedrijfszetel» in plaats van «exploitatiezetel» (*cf. supra*)

Artikel 17 (artikel 20 van de aangenomen tekst)

A. Bespreking

Een lid wijst op het huidige artikel 601, waarbij een afschrift van het register wordt overgezonden aan de minister van Justitie.

Spreker werpt op dat hier moet worden bepaald dat het gaat om een uittreksel.

De regering dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 26), luidende :

«In het tweede lid van het voorgestelde artikel 601, het woord «afschrift» vervangen door het woord «uittreksel.»

B. Stemmingen

Het amendement en het aldus geamendeerde artikel worden eenparig aangenomen door de 9 aanwezige leden.

C. Tekstverbeteringen

Het woord «sturen» vervangen door het woord «zenden». De wetgever geeft de voorkeur aan zenden, dat misschien als minder academisch wordt aangemerkt; zie artikelen 60, 82, 97, 98 en 118 van het Burgerlijk Wetboek.

Het voorzetsel dat daarbij de bepaling van bestemming inleidt, is «aan», niet «naar». Het voorzetsel «naar» betreft richting (naar huis, naar de maan, en dergelijke).

Het voorzetsel «aan» wijst op bestemming (aan de Koning, aan de burgemeester, aan een vriend, en dergelijke).

Artikel 18 (nieuw)

Wet betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie

De heer Boutmans dient een amendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/2, amendement nr. 9), luidende :

«Een artikel 18 (nieuw) invoegen, luidende :

«Art. 18. — De wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie is niet van toe-

ble aux peines prononcées contre des personnes morales.»

Justification

Si rien n'est prévu, on pourrait, en principe, appliquer la loi en question. Cela signifie qu'une peine peut être prononcée avec sursis ou qu'une suspension peut être accordée — assortie ou non de mesures spéciales de probation. En effet, la loi de 1964 n'exclut pas l'application à des personnes morales.

Cette option ne serait pas indéfendable, mais le texte actuel de la loi sur la probation est impropre à une série d'égards, à l'application à des personnes morales (par exemple référence à une peine de prison dans les conditions d'application ou pour ce qui est de la révocation du sursis ou de la suspension; la réglementation en matière de probation et de prestations de services ...).

Il y a donc deux possibilités: ou bien l'on met en place un système propre, ou bien l'on renonce à l'applicabilité. Mais il y a lieu de préciser explicitement le choix opéré. Tel est l'objet de notre proposition.

A. Discussion

L'auteur de l'amendement déclare qu'il s'agit de la question de l'applicabilité ou de la non-applicabilité de la suspension, du sursis et de la probation. Si on ne prévoit rien, on pourrait soutenir que la loi de 1964 est applicable. Or, cette loi n'est pas adaptée aux personnes morales.

Si la suspension poserait peu de problèmes, dans le cas du sursis, il faudrait convertir un emprisonnement d'au moins deux mois, par exemple, entraînant la déchéance du sursis.

En ce qui concerne la probation, l'assistant de probation paraît peu indiqué pour s'occuper de personnes morales.

Le ministre souligne que la probation est une option dont le juge dispose. Dans le cas de personnes morales, il est peu vraisemblable qu'un assistant de probation, sous sa forme actuelle, soit désigné pour prendre des mesures d'accompagnement. Le juge est maître de l'affaire. Il n'imposera pas la mesure s'il n'estime pas opportun de le faire. Mais ce n'est pas une raison pour exclure *a priori* des mesures alternatives. En cas de délits touchant à l'environnement, les services à la communauté pourraient fort bien s'avérer utile comme peine alternative.

Par ailleurs, il convient d'insister sur le fait que les mesures de 1964 sont facultatives. C'est peut-être

passing op straffen die ten aanzien van rechtspersonen worden uitgesproken.»

Verantwoording

Indien niets wordt bepaald, zou in principe toepassing kunnen worden gemaakt van de bedoelde wet. Dat wil zeggen dat een straf met uitstel kan worden uitgesproken, of een opschorting verleend — al of niet met bijzondere probatiemaatregelen. De wet van 1964 sluit de toepassing op rechtspersonen immers niet uit.

Dat zou niet onverdedigbaar zijn, maar de huidige tekst van de probatiewet is in een aantal opzichten ongeschikt om op rechtspersonen te worden toegepast (bijvoorbeeld de verwijzing naar gevangenisstraf in de toepassingsvoorwaarden, of voor de herroeping van het uitstel of de opschorting; de regeling inzake probatie en dienstverlening...).

Er zijn dus twee mogelijkheden: ofwel een eigen stelsel uitwerken, ofwel afzien van de toepasselijkheid. Maar dit moet dan uitdrukkelijk worden bepaald. Daar strekt het voorstel dan ook toe.

A. Bespreking

De indiener verklaart dat het hier de al dan niet toepasselijkheid betreft van uitstel, opschorting en probatie. Men zou kunnen stellen dat, bij stilzwijgendheid, de wet van 1964 van toepassing is. De wet van 1964 is echter niet aangepast aan rechtspersonen.

Bij opschorting rijzen er weinig problemen, maar bij uitstel (verval van uitstel bijvoorbeeld wordt veroorzaakt door een gevangenisstraf van minstens twee maanden) zou de omzetting moeten gebeuren.

Wat de probatie betreft, lijkt de probatie-assistent weinig geschikt om zich met rechtspersonen te bemoeien.

De minister onderstreept dat de probatie een facultatieve mogelijkheid is in handen van de rechter. Bij rechtspersonen is het weinig waarschijnlijk dat een probatie-assistent, in zijn huidige vorm, zal worden aangesteld om begeleidingsmaatregelen te nemen. De rechter is meester over de zaak. Indien de rechter het niet opportuun acht, zal hij de maatregel niet opleggen. Alternatieve maatregelen moeten daarom nog niet *a priori* worden uitgesloten. Bij milieudelicten kan de alternatieve maatregel van diensten aan de gemeenschap misschien wel nuttig blijken.

Bovendien moet worden benadrukt dat de maatregelen van 1964 facultatief zijn. Probatie is minder evi-

moins évident pour la probation, mais le sursis et la suspension peuvent tout aussi bien s'appliquer aux personnes morales.

Un membre attire l'attention sur le fait que la suspension ne serait plus nécessaire si l'on admettait le principe de la simple déclaration de culpabilité (avec ou sans la publication).

La simple déclaration de culpabilité sans publicité équivaut à la suspension.

Le ministre souligne que la suspension ne doit pas nécessairement être liée à la déclaration de culpabilité. On peut ordonner une fermeture temporaire de la division avec une suspension de cinq ans.

Un membre estime que la proposition est claire. Toute confusion paraît exclue et il n'y a donc pas lieu de préciser davantage.

L'auteur de l'amendement reste d'avis que le texte proposé ne règle pas la question de la révocation. La loi prévoit que la suspension peut être révoquée si une peine de prison de plus d'un mois est prononcée et le sursis révoqué lorsqu'une peine de prison de plus de deux mois suit. Il y a lieu ici également de prévoir une conversion. L'article qui règle la conversion dans le texte proposé renvoie seul au livre I^{er} et ne règle donc pas cette question.

M. Boutmans dépose un sous-amendement (doc. Sénat, n° 1-1217/4, amendement n° 21), qui est libellé comme suit :

«Formuler l'article 18 proposé comme suit :

«Art. 18. — § 1^{er}. À l'article 13, § 1^{er}, de la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le sursis et la probation, il est inséré un deuxième alinéa, libellé comme suit :

«La suspension peut être révoquée à l'égard d'une personne morale si l'amende infligée pour l'infraction nouvelle est d'au moins cinq cents francs.»

§ 2. Le sursis est révoqué à l'égard d'une personne morale si l'amende infligée pour l'infraction nouvelle dépasse 1 000 francs sans sursis.»

B. Votes

L'amendement n° 9 de M. Boutmans est rejeté par 9 voix contre 1.

Le sous-amendement n° 21 de M. Boutmans est rejeté par 8 voix et 1 abstention.

dent, maar uitstel en opschorting kunnen evenzeer op rechtspersonen worden toegepast.

Een lid vestigt de aandacht op het feit dat opschorting niet meer nodig zou zijn bij aanvaarding van het principe van de eenvoudige schuldigverklaring (met al dan niet publicatie).

De eenvoudige schuldigverklaring zonder publiciteit komt overeen met opschorting.

De minister wijst erop dat de opschorting niet noodzakelijk moet te maken hebben met de schuldigverklaring. Men kan een tijdelijke sluiting van de afdeling bevelen met opschorting van vijf jaar.

Een lid is van oordeel dat het voorstel duidelijk is. Verwarring lijkt niet mogelijk en dan is het ook niet noodzakelijk verder te preciseren.

De indiener van het amendement blijft van oordeel dat de herroeping niet wordt geregeld door de voorgestelde tekst. In de wet staat dat opschorting kan worden herroepen indien er een gevangenisstraf wordt uitgesproken van meer dan een maand en uitstel wordt herroepen als er een gevangenisstraf volgt van meer dan twee maanden. Ook hier moet een omzetting worden ingevoerd. Het artikel in de voorgestelde tekst dat de omzetting regelt, verwijst enkel naar boek I en regelt dit dus niet.

De heer Boutmans dient een subamendement in (Stuk Senaat, nr. 1-1217/4, amendement nr. 21), luidende :

«Het voorgestelde artikel 18 als volgt formuleren :

«Art. 18. — § 1. In artikel 13, § 1 van de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie wordt een tweede lid ingevoegd, luidende :

«Ten aanzien van een rechtspersoon kan de opschorting worden herroepen indien de geldboete, die voor het nieuwe misdrijf is opgelegd, ten minste 500 frank belooft.»

§ 2. Ten aanzien van een rechtspersoon wordt het uitstel herroepen indien de geldboete, die voor het nieuwe misdrijf is opgelegd, meer dan 1 000 frank zonder uitstel belooft.»

B. Stemmingen

Amendement nr. 9 van de heer Boutmans wordt verworpen met 9 stemmen tegen 1 stem.

Subamendement nr. 21 van de heer Boutmans wordt verworpen met 8 stemmen bij 1 onthouding.

IV. VOTE FINAL

L'ensemble de la proposition de la loi amendée a été adopté à l'unanimité des 8 membres présents.

Le présent rapport a été approuvé à l'unanimité des 8 membres présents.

La rapporteuse,

Le président,

Dominique JEANMOYE.

Roger LALLEMAND.

IV. EINDSTEMMING

Het geamendeerde wetsvoorstel in zijn geheel wordt eenparig aangenomen door de 8 aanwezige leden.

Het verslag is eenparig goedgekeurd door de 9 aanwezige leden.

De rapporteur,

De voorzitter,

Dominique JEANMOYE.

Roger LALLEMAND.

COMPARAISON DES TEXTES



VERGELIJKING VAN DE TEKSTEN

Texte de la proposition**Texte adopté par la Commission
de la Justice****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales****CHAPITRE I^{er}****CHAPITRE I^{er}****Disposition générale****Disposition générale****Article 1^{er}****Article 1^{er}**

La présente loi règle une matière visée à l'article 78 de la Constitution.

La présente loi règle une matière visée à l'article 78 de la Constitution.

CHAPITRE II**CHAPITRE II****Dispositions modifiant le Code pénal****Dispositions modifiant le Code pénal****Art. 2****Art. 2**

L'article 5 du Code pénal, abrogé par l'article 2 de la loi du 28 juillet 1934, est rétabli dans la rédaction suivante :

L'article 5 du Code pénal, abrogé par l'article 2 de la loi du 28 juillet 1934, est rétabli dans la rédaction suivante :

« Art. 5. — Toute personne morale est pénalement responsable des infractions commises en vue de réaliser de son objet, de promouvoir son intérêt ou pour son compte.

« Art. 5. — Toute personne morale est pénalement responsable des infractions qui sont intrinsèquement liées à la réalisation de son objet ou à la défense de ses intérêts, ou de celles dont les faits concrets démontrent qu'elles ont été commises pour son compte.

Lorsque la responsabilité de la personne morale est engagée en raison de l'intervention d'une personne physique identifiée, la personne physique et la personne morale ne pourront être condamnées pour les mêmes faits, sauf en cas de faute personnelle commise sciemment et volontairement par la personne physique.

Lorsque la responsabilité de la personne morale est engagée exclusivement en raison de l'intervention d'une personne physique identifiée, seule la personne qui a commis la faute la plus grave peut être condamnée. Si la personne physique identifiée a commis la faute sciemment et volontairement, elle peut être condamnée en même temps que la personne morale responsable.

Sont assimilées à des personnes morales :

Sont assimilées à des personnes morales :

1^o les associations momentanées et les associations en participation;

1^o les associations momentanées et les associations en participation;

2^o les sociétés visées à l'article 2, alinéa 3, des lois coordonnées sur les sociétés commerciales, ainsi que les sociétés commerciales en formation;

2^o les sociétés visées à l'article 2, alinéa 3, des lois coordonnées sur les sociétés commerciales, ainsi que les sociétés commerciales en formation;

Tekst van het wetsvoorstel**Tekst aangenomen door de Commissie
voor de Justitie****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
aansprakelijkheid van rechtspersonen****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
verantwoordelijkheid van rechtspersonen**

HOOFDSTUK I

HOOFDSTUK I

Algemene bepaling**Algemene bepaling**

Artikel 1

Artikel 1

Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 78 van de Grondwet.

Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 78 van de Grondwet.

HOOFDSTUK II

HOOFDSTUK II

Bepalingen tot wijziging van het Strafwetboek**Bepalingen tot wijziging van het Strafwetboek**

Art. 2

Art. 2

Artikel 5 van het Strafwetboek, opgeheven door artikel 2 van de wet van 28 juli 1934, wordt opnieuw opgenomen in de volgende lezing:

Artikel 5 van het Strafwetboek, opgeheven door artikel 2 van de wet van 28 juli 1934, wordt opnieuw opgenomen in de volgende lezing:

«Art. 5. — Iedere rechtspersoon is strafrechtelijk aansprakelijk voor alle misdrijven die ter verwezenlijking van zijn doel, ter waarneming van zijn belang of voor zijn rekening werden gepleegd.

«Art. 5. — Een rechtspersoon is strafrechtelijk verantwoordelijk voor [...] misdrijven die hetzij een intrinsiek verband hebben met de verwezenlijking van zijn doel of de waarneming van zijn belangen, of die, naar blijkt uit de concrete omstandigheden, voor zijn rekening zijn gepleegd.

Wanneer de rechtspersoon aansprakelijk gesteld wordt omwille van de tussenkomst van een geïdentificeerde natuurlijke persoon, kunnen de rechtspersoon en de natuurlijke persoon niet voor dezelfde feiten worden veroordeeld, behalve in geval van een persoonlijke fout die wetens en willens door deze natuurlijke persoon wordt gepleegd.

Wanneer de rechtspersoon verantwoordelijk gesteld wordt uitsluitend wegens het optreden van een geïdentificeerde natuurlijke persoon, kan enkel degene die de zwaarste fout heeft begaan worden veroordeeld. Indien de geïdentificeerde natuurlijke persoon de fout wetens en willens heeft gepleegd kan hij samen met de verantwoordelijke rechtspersoon worden veroordeeld.

Met de rechtspersonen dienen te worden gelijkgesteld:

Met [...] rechtspersonen [...] worden gelijkgesteld:

1^o de tijdelijke verenigingen en de verenigingen bij wijze van deelneming;

1^o [...] tijdelijke verenigingen en [...] verenigingen bij wijze van deelneming;

2^o de vennootschappen bedoeld in artikel 2, lid 3, van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, evenals de handelsvennootschappen in oprichting;

2^o [...] vennootschappen bedoeld in artikel 2, derde lid, van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, alsook [...] handelsvennootschappen in oprichting;

Texte de la proposition**Texte adopté par la Commission
de la Justice****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales**

3^o les sociétés civiles qui n'ont pas pris la forme d'une société commerciale.

3^o les sociétés civiles qui n'ont pas pris la forme d'une société commerciale.

Ne sont pas considérées comme personnes morales pour l'application du présent article: l'État fédéral, les régions, les communautés, les provinces, l'Agglomération bruxelloise, les communes, la Commission communautaire française, la Commission communautaire flamande, la commission communautaire commune et les centres public d'aide sociale.»

Ne peuvent pas être considérées comme des personnes morales responsables pénalement pour l'application du présent article: l'État fédéral, les régions, les communautés, les provinces, l'Agglomération bruxelloise, les communes, les organes territoriaux intra-communaux, la Commission communautaire française, la Commission communautaire flamande, la commission communautaire commune et les centres publics d'aide sociale.»

Art. 3**Art. 3**

À l'article 7 du même code, les mots «commises par des personnes physiques» sont insérés entre les mots «infractions» et «sont».

À l'article 7 du même Code, les mots «commises par des personnes physiques» sont insérés entre les mots «infractions» et «sont».

Art. 4**Art. 4**

Il est inséré dans le même code un article 7bis, rédigé comme suit:

Il est inséré dans le même Code un article 7bis, rédigé comme suit:

«Art. 7bis. — Les peines applicables aux infractions commises par les personnes morales sont:

«Art. 7bis. — Les peines applicables aux infractions commises par les personnes morales sont:

En matière criminelle, correctionnelle et de police:

En matière criminelle, correctionnelle et de police:

1^o l'amende;

1^o l'amende;

2^o la confiscation spéciale; la confiscation spéciale prévue à l'article 42, 1^o, du présent Code, prononcée à l'égard des personnes morales de droit public, ne peut porter que sur des biens civilement saisissables;

2^o la confiscation spéciale; la confiscation spéciale prévue à l'article 42, 1^o, du présent Code, prononcée à l'égard des personnes morales de droit public, ne peut porter que sur des biens civilement saisissables;

en matière criminelle et correctionnelle:

En matière criminelle et correctionnelle:

1^o la dissolution;

1^o la dissolution; celle-ci ne peut être prononcée à l'égard des personnes morales de droit public;

2^o l'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social, à l'exception des activités qui relèvent d'une mission de service public;

2^o l'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social, à l'exception des activités qui relèvent d'une mission de service public;

Tekst van het wetsvoorstel**Tekst aangenomen door de Commissie
voor de Justitie****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
aansprakelijkheid van rechtspersonen****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
verantwoordelijkheid van rechtspersonen**

3° de burgerlijke vennootschappen die niet de vorm van een handelsvennootschap hebben aangenomen.

3° [...] burgerlijke vennootschappen die niet de vorm van een handelsvennootschap hebben aangenomen.

Worden voor de toepassing van dit artikel niet als rechtspersonen beschouwd: de federale staat, de gewesten, de gemeenschappen, de provincies, de Brusselse agglomeratie, de gemeenten, de Franse gemeenschapscommissie, de Vlaamse gemeenschapscommissie, de gemeenschappelijke gemeenschapscommissie en de openbare centra voor maatschappelijk welzijn.»

Voor de toepassing van dit artikel kunnen niet als strafrechtelijk verantwoordelijke rechtspersoon worden beschouwd: de federale staat, de gewesten, de gemeenschappen, de provincies, de Brusselse agglomeratie, de gemeenten, de binnengemeentelijke territoriale organen, de Franse gemeenschapscommissie, de Vlaamse gemeenschapscommissie, de gemeenschappelijke gemeenschapscommissie en de openbare centra voor maatschappelijk welzijn.»

Art. 3**Art. 3**

In artikel 7 van hetzelfde Wetboek worden tussen de woorden «misdrijven» en «toepasselijk» de woorden «gepleegd door natuurlijke personen» ingevoegd.

In artikel 7 van hetzelfde Wetboek worden tussen het woord «misdrijven» en het woord «toepasselijk» de woorden «gepleegd door natuurlijke personen» ingevoegd.

Art. 4**Art. 4**

In hetzelfde Wetboek wordt een artikel 7bis ingevoegd, luidend als volgt:

In hetzelfde Wetboek wordt een artikel 7bis ingevoegd, luidende:

«Art. 7bis. — De straffen toepasselijk op de misdrijven gepleegd door rechtspersonen zijn:

«Art. 7bis. — De straffen toepasselijk op misdrijven gepleegd door rechtspersonen zijn:

in criminele zaken, in correctionele zaken en in politiezaken:

In criminele zaken, in correctionele zaken en in politiezaken:

1° geldboete;

1° geldboete;

2° bijzondere verbeurdverklaring; de bijzondere verbeurdverklaring, voorzien in artikel 42, 1°, van dit wetboek, uitgesproken ten aanzien van publiekrechtelijke rechtspersonen kan enkel betrekking hebben op goederen die vatbaar zijn voor burgerlijk beslag;

2° bijzondere verbeurdverklaring; de bijzondere verbeurdverklaring, bepaald in artikel 42, 1°, van dit Wetboek, uitgesproken ten aanzien van publiekrechtelijke rechtspersonen kan enkel betrekking hebben op goederen die vatbaar zijn voor burgerlijk beslag;

in criminele en correctionele zaken:

In criminele en correctionele zaken:

1° ontbinding;

1° ontbinding; deze kan niet worden uitgesproken ten aanzien van de publiekrechtelijke rechtspersoon;

2° verbod een activiteit die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel uit te oefenen, met uitzondering van activiteiten die behoren tot een opdracht van openbare dienstverlening;

2° verbod een werkzaamheid die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel te verrichten, met uitzondering van werkzaamheden die behoren tot een opdracht van openbare dienstverlening;

Texte de la proposition**Texte adopté par la Commission
de la Justice****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales**

3° la fermeture d'un ou plusieurs établissements, à l'exception d'établissements où sont exercées des activités qui relèvent d'une mission de service public;

3° la fermeture d'un ou plusieurs établissements, à l'exception d'établissements où sont exercées des activités qui relèvent d'une mission de service public;

4° la publication ou la diffusion de la décision.

4° la publication ou la diffusion de la décision.»

La dissolution ne peut être prononcée à l'égard de personnes morales de droit public.»

[...]

Art. 5**Art. 5**

Il est inséré dans la section V, livre 1^{er}, chapitre II, du même code une sous-section I, comprenant les articles 31 à 34, intitulée comme suit:

Il est inséré dans la section V, livre I^{er}, chapitre II, du même Code une sous-section I^{er}, comprenant les articles 31 à 34, intitulée comme suit:

«Sous-section I — Des peines communes aux crimes et aux délits applicables aux personnes physiques»

«Sous-section I^{er} — Des peines communes aux crimes et aux délits applicables aux personnes physiques»

Art. 6**Art. 6**

Il est inséré dans la section V, livre 1^{er}, chapitre II, du même Code une sous-section II, comprenant les articles 35 à 37bis, rédigée comme suit:

Il est inséré dans la section V, livre I^{er}, chapitre II, du même Code une sous-section II, comprenant les articles 35 à 37bis, rédigée comme suit:

«Sous-section II — Des peines communes aux crimes et aux délits applicables aux personnes morales

«Sous-section II — Des peines communes aux crimes et aux délits applicables aux personnes morales

Art. 35. — La dissolution peut être décidée par le juge lorsque la personne morale a été intentionnellement créée afin d'exercer les activités punissables pour lesquelles elle est condamnée ou lorsque son objet a été intentionnellement détourné afin d'exercer de telles activités.

Art. 35. — La dissolution peut être décidée par le juge lorsque la personne morale a été intentionnellement créée afin d'exercer les activités punissables pour lesquelles elle est condamnée ou lorsque son objet a été intentionnellement détourné afin d'exercer de telles activités.

Lorsqu'il décide la dissolution, le juge renvoie la cause devant la juridiction compétente pour connaître de la liquidation de la personne morale.

Lorsqu'il décide la dissolution, le juge renvoie la cause devant la juridiction compétente pour connaître de la liquidation de la personne morale.

Art. 36. — L'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social de la personne morale pourra être prononcée par le juge dans les cas prévus par la loi.

Art. 36. — L'interdiction temporaire ou définitive d'exercer une activité relevant de l'objet social de la personne morale pourra être prononcée par le juge dans les cas prévus par la loi.

Tekst van het wetsvoorstel**Tekst aangenomen door de Commissie
voor de Justitie****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
aansprakelijkheid van rechtspersonen****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
verantwoordelijkheid van rechtspersonen**

3^o sluiting van één of meer inrichtingen, met uitzondering van de inrichtingen waar activiteiten worden uitgeoefend die behoren tot een opdracht van openbare dienstverlening;

4^o bekendmaking of de verspreiding van de beslissing.

De ontbinding kan niet worden uitgesproken ten aanzien van de publiekrechtelijke rechtspersonen.»

Art. 5

In afdeling V van Boek I, Hoofdstuk II van hetzelfde Wetboek, wordt een onderafdeling I ingevoegd die de artikelen 31 tot 34 bevat, met als opschrift:

«Onderafdeling I — Straffen aan misdaden en wanbedrijven gemeen die toepasselijk zijn op natuurlijke personen»

Art. 6

In afdeling V van Boek I, Hoofdstuk II, van hetzelfde Wetboek wordt een onderafdeling II ingevoegd, die de artikelen 35 tot 37bis bevat, luidend als volgt:

«Onderafdeling II — Straffen aan misdaden en wanbedrijven gemeen die toepasselijk zijn op rechtspersonen.

Art. 35. — De ontbinding kan door de rechter worden uitgesproken, wanneer de rechtspersoon opzettelijk werd opgericht om de strafbare activiteiten uit te oefenen waarvoor hij wordt veroordeeld of wanneer hij opzettelijk van zijn doel werd afgewend om dergelijke activiteiten uit te oefenen.

Wanneer de rechter de ontbinding uitspreekt, verwijst hij de zaak naar het gerecht dat bevoegd is kennis te nemen van de vereffening van de rechtspersoon.

Art. 36. — Het verbod een activiteit uit te oefenen die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel van de rechtspersoon kan door de rechter worden uitgesproken in de gevallen door de wet bepaald.

3^o sluiting van een of meer inrichtingen, met uitzondering van de inrichtingen waar werkzaamheden worden verricht die behoren tot een opdracht van openbare dienstverlening;

4^o bekendmaking of [...] verspreiding van de beslissing.»

[...]

Art. 5

In afdeling V van boek I, hoofdstuk II, van hetzelfde Wetboek, wordt een onderafdeling I ingevoegd die de artikelen 31 tot 34 bevat, met als opschrift:

«Onderafdeling I — Straffen aan misdaden en wanbedrijven gemeen, [...] toepasselijk [...] op natuurlijke personen»

Art. 6

In afdeling V van boek I, hoofdstuk II, van hetzelfde Wetboek wordt een onderafdeling II ingevoegd, die de artikelen 35 tot 37bis bevat, luidende:

«Onderafdeling II — Straffen aan misdaden en wanbedrijven gemeen, [...] toepasselijk [...] op rechtspersonen.

Art. 35. — [...] Ontbinding kan door de rechter worden uitgesproken, wanneer de rechtspersoon opzettelijk is opgericht om de strafbare werkzaamheden te verrichten waarvoor hij wordt veroordeeld of wanneer hij opzettelijk van zijn doel is afgewend om dergelijke werkzaamheden te verrichten.

Wanneer de rechter de ontbinding uitspreekt, verwijst hij de zaak naar het gerecht dat bevoegd is kennis te nemen van de vereffening van de rechtspersoon.

Art. 36. — [...] Tijdelijk of definitief verbod een werkzaamheid te verrichten die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel van de rechtspersoon, kan door de rechter worden uitgesproken in de gevallen door de wet bepaald.

Texte de la proposition**Texte adopté par la Commission
de la Justice****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales**

Art. 37. — La fermeture d'un ou plusieurs établissements de la personne morale pourra être prononcée par le juge dans les cas prévus par la loi.

Art. 37. — La fermeture temporaire ou définitive d'un ou plusieurs établissements de la personne morale pourra être prononcée par le juge dans les cas prévus par la loi.

Art. 37bis. — La publication ou la diffusion de la décision aux frais du condamné pourra être prononcée par le juge dans les cas déterminés par la loi.»

Art. 37bis. — La publication ou la diffusion de la décision aux frais du condamné pourra être prononcée par le juge dans les cas déterminés par la loi.»

Art. 7**Art. 7**

Il est inséré dans la section VI, livre 1^{er}, chapitre II, du même code une sous-section I, comprenant les articles 38 à 41, intitulée comme suit:

Il est inséré dans la section VI, livre I^{er}, chapitre II, du même Code une sous-section I^{er}, comprenant les articles 38 à 41, intitulée comme suit:

«Sous-section I — De l'amende applicable aux personnes physiques»

«Sous-section I^{er} — De l'amende applicable aux personnes physiques»

Art. 8**Art. 8**

Il est inséré dans la section VI, livre 1^{er}, chapitre II, du même Code une sous-section II comprenant un article 41bis, rédigée comme suit:

Il est inséré dans la section VI, livre I^{er}, chapitre II, du même Code une sous-section II comprenant un article 41bis, rédigée comme suit:

«Sous-section II — De l'amende applicable aux personnes morales

«Sous-section II — De l'amende applicable aux personnes morales

Art. 41bis. — § 1. Les amendes applicables aux infractions commises par les personnes morales sont:

Art. 41bis. — § 1^{er}. Les amendes applicables aux infractions commises par les personnes morales sont:

En matière criminelle et correctionnelle:

En matière criminelle et correctionnelle:

— lorsque la peine prévue par la loi pour le fait est une peine privative de liberté et une amende ou l'une de ces peines, une amende dont le minimum sera d'autant de fois 500 francs que le nombre de mois du minimum de la peine privative de liberté, sans pouvoir être inférieur au minimum de l'amende prévu par la loi pour le fait, et dont le maximum sera d'autant de fois 2 000 francs que le nombre de mois du maximum de la peine privative de liberté, celui-ci ne pouvant toutefois être inférieur au double du maximum de l'amende prévu par la loi pour le fait;

— lorsque la loi prévoit pour le fait une peine privative de liberté à perpétuité: une amende de deux cent quarante mille francs à sept cent vingt mille francs;

Tekst van het wetsvoorstel**Tekst aangenomen door de Commissie
voor de Justitie****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
aansprakelijkheid van rechtspersonen****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
verantwoordelijkheid van rechtspersonen**

Art. 37. — De sluiting van één of meer inrichtingen van de rechtspersoon kan door de rechter worden uitgesproken in de gevallen door de wet bepaald.

Art. 37. — [...] Tijdelijke of definitieve sluiting van een of meer inrichtingen van de rechtspersoon kan door de rechter worden uitgesproken in de gevallen door de wet bepaald.

Art. 37bis. — De bekendmaking of de verspreiding van de beslissing op kosten van de veroordeelde kan door de rechter worden uitgesproken in de gevallen bepaald door de wet.»

Art. 37bis. — [...] Bekendmaking of [...] verspreiding van de beslissing op kosten van de veroordeelde kan door de rechter worden uitgesproken in de gevallen bepaald door de wet.»

Art. 7**Art. 7**

In afdeling VI van Boek I, Hoofdstuk II van hetzelfde Wetboek, wordt een onderafdeling I ingevoegd die de artikelen 38 tot 41 bevat, met als opschrift:

«Onderafdeling I — De geldboete op natuurlijke personen toepasselijk»

In afdeling VI, boek I, hoofdstuk II, van hetzelfde Wetboek, wordt een onderafdeling I ingevoegd, die de artikelen 38 tot 41 bevat, met als opschrift:

«Onderafdeling I — De geldboete op natuurlijke personen toepasselijk»

Art. 8**Art. 8**

In Boek I, Hoofdstuk II, afdeling VI van hetzelfde Wetboek wordt een onderafdeling II ingevoegd die een artikel 41bis bevat, luidend als volgt:

«Onderafdeling II — De geldboete op rechtspersonen toepasselijk

In boek I, hoofdstuk II, afdeling VI, van hetzelfde Wetboek wordt een onderafdeling II ingevoegd, die een artikel 41bis bevat, luidende:

«Onderafdeling II — De geldboete op rechtspersonen toepasselijk

Art. 41bis. — § 1. De geldboeten toepasselijk op misdrijven gepleegd door rechtspersonen, zijn:

Art. 41bis. — § 1. De geldboeten toepasselijk op misdrijven gepleegd door rechtspersonen, zijn:

In criminele en correctionele zaken:

In criminele en correctionele zaken:

— wanneer de straf door de wet voor het feit bepaald een vrijheidsberovende straf en een geldboete of een van deze straffen is, een geldboete waarvan het minimum zoveel maal 500 frank is als het aantal maanden van het minimum van de vrijheidsberovende straf, zonder lager te mogen zijn dan het minimum door de wet voor het feit bepaald, en waarvan het maximum zoveel maal 2 000 frank is als het aantal maanden van het maximum van de vrijheidsberovende straf, waarbij dit laatste niettemin niet lager mag zijn dan het dubbel van het maximum van de geldboete door de wet voor het feit bepaald;

— wanneer de wet op het feit levenslange vrijheidsstraf stelt: [...] geldboete van tweehonderdvier-
tig duizend frank tot zeventienhonderdtwintig duizend
frank;

Texte de la proposition**Texte adopté par la Commission
de la Justice****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales**

— lorsque la peine prévue par la loi pour le fait est une peine privative de liberté à perpétuité, une amende de 240 000 à 720 000 francs;

— lorsque la loi prévoit pour le fait une peine privative de liberté et une amende, ou l'une de ces peines seulement : une amende minimale de cinq cents francs multipliés par le nombre de mois correspondant au minimum de la peine privative de liberté, et sans pouvoir être inférieure au minimum de l'amende prévue pour le fait; le maximum s'élève à deux mille francs multipliés par le nombre de mois correspondant au maximum de la peine privative de liberté, et sans pouvoir être inférieure au double du maximum de l'amende prévue [...] pour le fait;

— lorsque la peine prévue par la loi pour le fait est seulement l'amende, une amende dont le minimum et le maximum sont ceux prévus par la loi pour le fait.

— lorsque la loi ne prévoit pour le fait qu'une amende : le minimum et le maximum sont ceux prévus par la loi pour le fait.

En matière de police :

En matière de police :

une amende de 25 à 250 francs.

— une amende de vingt-cinq francs à deux cent cinquante francs.

§ 2. Pour la détermination de la peine en vertu de dispositions du livre I^{er} de ce Code, la disposition du § 1^{er} de cet article est applicable. »

§ 2. Pour la détermination de la peine prévue au § I^{er}, les dispositions du livre 1^{er} du présent Code sont applicables. »

Art. 9**Art. 9**

Il est inséré dans la section VI, livre 1^{er}, chapitre II, du même code, une sous-section III, comprenant les articles 42 à 43^{ter}, intitulée comme suit :

Il est inséré dans la section VI, livre I^{er}, chapitre II, du même Code, une sous-section III, comprenant les articles 42 à 43^{ter}, intitulée comme suit :

« Sous-section III — De la confiscation spéciale »

« Sous-section III — De la confiscation spéciale »

Art. 10 (nouveau)

Au même Code, il est inséré un article 50bis, libellé comme suit :

« Art. 50bis. — Nul ne peut être tenu civilement responsable du paiement d'une amende à laquelle une autre personne est condamnée, s'il est condamné pour les mêmes faits. »

Tekst van het wetsvoorstel**Tekst aangenomen door de Commissie
voor de Justitie****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
aansprakelijkheid van rechtspersonen****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
verantwoordelijkheid van rechtspersonen**

— wanneer de straf door de wet voor het feit bepaald een levenslange vrijheidsberovende straf is, een geldboete van 240 000 tot 720 000 frank;

— wanneer de wet op het feit vrijheidsstraf en geldboete stelt, of een van de straffen alleen: geldboete van minimum vijfhonderd frank vermenigvuldigd met het getal van de maanden van de minimumvrijheidsstraf, doch niet lager dan de minimumgeldboete op het feit gesteld; met als maximum tweeduizend frank vermenigvuldigd met het getal van de maanden van de maximumvrijheidsstraf, doch niet lager dan het dubbele van de maximumgeldboete op het feit gesteld;

— wanneer de straf door de wet voor het feit bepaald enkel een geldboete is, een geldboete waarvan het minimum en het maximum die zijn, die door de wet voor het feit worden bepaald.

— wanneer de wet op het feit enkel geldboete stelt: geldboete met minimum en maximum als door de wet op het feit gesteld.

In politiezaken:

In politiezaken:

een geldboete van 25 tot 250 frank.

— geldboete van vijftientig frank tot tweehonderdvijftig frank.

§ 2. Voor het bepalen van de straf krachtens de bepalingen van Boek I van dit Wetboek, is de bepaling van § 1 van dit artikel van toepassing.»

§ 2. Voor het bepalen van de straf bedoeld in § 1 zijn de bepalingen van boek I van dit Wetboek van toepassing.»

Art. 9**Art. 9**

In afdeling VI van Boek I, Hoofdstuk II van hetzelfde Wetboek, wordt een onderafdeling III ingevoegd die de artikelen 42 tot 43^{ter} bevat, met als opschrift:

In afdeling VI van boek I, hoofdstuk II van hetzelfde Wetboek, wordt een onderafdeling III ingevoegd die de artikelen 42 tot 43^{ter} bevat, met als opschrift:

«Onderafdeling III — De bijzondere verbeurdverklaring»

«Onderafdeling III — [...] Bijzondere verbeurdverklaring»

Art. 10 (nieuw)

In hetzelfde Wetboek wordt een artikel 50bis ingevoegd, luidende:

«Art. 50bis. — Niemand kan burgerrechtelijk aansprakelijk worden gesteld voor betaling van geldboete waartoe een ander wordt veroordeeld, indien hij wegens dezelfde feiten wordt veroordeeld.»

Texte de la proposition**Texte adopté par la Commission
de la Justice****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales****Art. 10****Art. 11**

L'article 86 du même Code est complété comme suit :

«La perte de la personnalité juridique de la personne morale condamnée n'éteint pas la peine.»

L'article 86 du même Code est complété comme suit :

«La perte de la personnalité juridique de la personne morale condamnée n'éteint pas la peine.»

CHAPITRE III**CHAPITRE III****Dispositions modifiant la loi du 17 avril 1878
contenant le titre préliminaire
du Code de procédure pénale****Dispositions modifiant la loi du 17 avril 1878
contenant le titre préliminaire
du Code de procédure pénale****Art. 11****Art. 12**

Il est inséré un article 2bis, rédigé comme suit, dans le titre préliminaire du Code d'instruction criminelle :

Il est inséré un article 2bis, rédigé comme suit, dans le titre préliminaire du Code d'instruction criminelle :

Art. 2bis. — Pour l'exercice de l'action publique à l'encontre d'une personne morale, lorsque des poursuites pour les mêmes faits ou pour des faits connexes sont engagées à l'encontre de la personne appelée à représenter la personne morale, le tribunal désigne un mandataire de justice pour représenter la personne morale.»

Art. 2bis. — Lorsque les poursuites contre une personne morale et contre la personne habilitée à la représenter sont engagées pour des mêmes faits ou des faits connexes, le tribunal compétent pour exercer l'action publique contre la personne morale désigne, d'office ou sur requête, un mandataire *ad hoc* pour la représenter.»

Art. 12**Art. 13**

Dans l'article 20 du titre préliminaire du même Code, la première phrase est remplacée par deux phrases formant un premier alinéa, rédigé comme suit :

[...] L'article 20 du titre préliminaire du même Code [...] est remplacée par la disposition suivante :

«L'action publique s'éteint par la mort de l'inculpé ou par la clôture de la liquidation, la dissolution judiciaire ou la dissolution sans liquidation lorsqu'il s'agit d'une personne morale. L'action publique pourra encore être exercée ultérieurement, si la mise en liquidation, la dissolution judiciaire ou la dissolution sans liquidation a eu pour but d'échapper aux poursuites ou si la personne morale a été inculpée par le juge d'instruction conformément à l'article 61bis avant la perte de la personnalité juridique.»

«L'action publique s'éteint par la mort de l'inculpé ou par la clôture de la liquidation, la dissolution judiciaire ou la dissolution sans liquidation lorsqu'il s'agit d'une personne morale.

Tekst van het wetsvoorstel**Tekst aangenomen door de Commissie
voor de Justitie****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
aansprakelijkheid van rechtspersonen****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
verantwoordelijkheid van rechtspersonen**

Art. 10

Art. 11

Artikel 86 van hetzelfde Wetboek wordt als volgt aangevuld:

«Het verlies van rechtspersoonlijkheid van de veroordeelde rechtspersoon doet de straf niet tenietgaan.»

Art. 86 van hetzelfde Wetboek wordt aangevuld als volgt:

«Het verlies van rechtspersoonlijkheid van de veroordeelde rechtspersoon doet de straf niet vervallen.»

HOOFDSTUK III

HOOFDSTUK III

**Bepalingen tot wijziging van de wet van 17 april 1878
houdende de voorafgaande titel
van het Wetboek van strafvordering****Bepalingen tot wijziging van de wet van 17 april 1878
houdende de voorafgaande titel
van het Wetboek van strafvordering**

Art. 11

Art. 12

Een artikel 2bis, luidend als volgt, wordt in de voorafgaande titel van het Wetboek van strafvordering ingevoegd:

In de voorafgaande titel van het Wetboek van strafvordering wordt een artikel 2bis ingevoegd, luidende:

Art. 2bis. — Voor de uitoefening van de strafvordering tegen een rechtspersoon, ingeval de strafvordering voor dezelfde of samenhangende feiten ingesteld wordt tegen de persoon die geroepen wordt de rechtspersoon te vertegenwoordigen, wijst de rechtbank een gerechtelijke lasthebber aan om de rechtspersoon te vertegenwoordigen.»

Art. 2bis. — Ingeval de strafvordering tegen een rechtspersoon en tegen degene die bevoegd is om de rechtspersoon te vertegenwoordigen, wordt ingesteld wegens dezelfde of samenhangende feiten, wijst de bevoegde rechtbank voor de uitoefening van de strafvordering tegen de rechtspersoon, ambtshalve of op verzoekschrift, een lasthebber ad hoc aan om deze te vertegenwoordigen.»

Art. 12

Art. 13

In artikel 20 van de voorafgaande titel van hetzelfde Wetboek wordt de eerste zin vervangen door twee zinnen die samen een eerste lid vormen, luidend als volgt:

Art. 20 van de voorafgaande titel van hetzelfde Wetboek wordt vervangen door de volgende bepaling:

«De strafvordering vervalt door de dood van de verdachte of door de afsluiting van de vereffening, door de gerechtelijke ontbinding of door de ontbinding zonder vereffening wanneer het om een rechtspersoon gaat. De strafvordering kan daarna nog worden ingesteld, indien de invereffeningstelling, de gerechtelijke ontbinding of de ontbinding zonder vereffening tot doel hebben te ontsnappen aan de vervolging, of indien de rechtspersoon door de onderzoeksrechter in verdenkinggesteld is overeenkomstig artikel 61bis voor het verlies van de rechtspersoonlijkheid.»

«De strafvordering vervalt door de dood van de verdachte of door [...] afsluiting van [...] vereffening, door [...] gerechtelijke ontbinding of door [...] ontbinding zonder vereffening wanneer het om een rechtspersoon gaat.

Texte de la proposition**Texte adopté par la Commission
de la Justice****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales**

CHAPITRE IV

**Dispositions modifiant
le Code d'instruction criminelle**

Art. 13

Aux articles 23, 24, 62*bis* et 139 du Code d'instruction criminelle, les mots «celui du siège social de la personne morale, celui du siège d'exploitation de la personne morale» sont insérés après les mots «celui de la résidence de l'inculpé».

Art. 14

À l'article 69 du même Code, les mots «ni celui du siège social de la personne morale, ni celui du siège d'exploitation de la personne morale» sont insérés après les mots «ni celui du lieu où il pourra être trouvé».

Art. 15

Il est inséré, à la place du chapitre VII, livre premier, du même Code, contenant un article 91, qui devient le chapitre VII*bis*, contenant un article 92, un chapitre VII nouveau, contenant un article 91 nouveau, libellé comme suit :

«Chapitre VII — Des mesures provisoires à l'égard des personnes morales

Article 91

Lorsqu'au cours de l'instruction, le juge d'instruction constate des indices sérieux de culpabilité chez

CHAPITRE IV

**Dispositions modifiant
le Code d'instruction criminelle**

Art. 14

Aux articles 23, 24, 62*bis* et 139 du Code d'instruction criminelle, les mots «celui du siège social de la personne morale, celui du siège d'exploitation de la personne morale» sont insérés après les mots «celui de la résidence de l'inculpé».

Art. 15

À l'article 69 du même Code, les mots «ni celui du siège social de la personne morale, ni celui du siège d'exploitation de la personne morale» sont insérés après les mots «ni celui du lieu où il pourra être trouvé».

Art. 16

Dans le livre premier du même Code, le chapitre VII contenant l'article 91, est renuméroté en VII*bis* contenant les articles 91 et 91*bis*, et il est inséré un nouveau chapitre VII contenant un article 91, libellé comme suit :

«Chapitre VII — Des mesures provisoires à l'égard des personnes morales

Article 91

Lorsqu'au cours d'une instruction, le juge d'instruction constate de sérieux indices de culpabilité

Tekst van het wetsvoorstel**Tekst aangenomen door de Commissie
voor de Justitie****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
aansprakelijkheid van rechtspersonen****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
verantwoordelijkheid van rechtspersonen**

HOOFDSTUK IV

**Bepalingen tot wijziging van
het Wetboek van strafvordering**

Art. 13

In de artikelen 23, 24, 62*bis* en 139 van het Wetboek van strafvordering worden de woorden «die van de maatschappelijke zetel van de rechtspersoon, die van de exploitatiezetel van de rechtspersoon» ingevoegd na de woorden «die van de verblijfplaats van de verdachte».

Art. 14

In artikel 69 van hetzelfde Wetboek worden de woorden «noch die van de maatschappelijke zetel van de rechtspersoon, noch die van de exploitatiezetel van de rechtspersoon» ingevoegd na de woorden «die van de plaats waar hij gevonden kan worden».

Art. 15

In de plaats van hoofdstuk VII van Boek I van hetzelfde Wetboek, dat een artikel 91 bevat, dat hoofdstuk VII*bis* wordt, dat een artikel 92 bevat, wordt een nieuw hoofdstuk VII ingevoegd dat een nieuw artikel 91 bevat, luidend als volgt:

«Hoofdstuk VII — Voorlopige maatregelen ten aanzien van rechtspersonen

Artikel 91

Wanneer de onderzoeksrechter in de loop van het onderzoek ernstige aanwijzingen van schuld vaststelt

HOOFDSTUK IV

**Bepalingen tot wijziging van
het Wetboek van strafvordering**

Art. 14

In de artikelen 23, 24, 62*bis* en 139 van het Wetboek van strafvordering worden de woorden «die van de maatschappelijke zetel van de rechtspersoon, die van de bedrijfszetel van de rechtspersoon» ingevoegd na de woorden «die van de verblijfplaats van de verdachte».

Art. 15

In artikel 69 van hetzelfde Wetboek worden de woorden «noch die van de maatschappelijke zetel van de rechtspersoon, noch die van de bedrijfszetel van de rechtspersoon» ingevoegd na de woorden «die van de plaats waar hij gevonden kan worden».

Art. 16

In boek I van hetzelfde Wetboek wordt hoofdstuk VII houdende artikel 91, vernummerd tot VII*bis* en artikel 91 tot 91*bis*, en wordt een nieuw hoofdstuk VII ingevoegd houdende een artikel 91, luidende als volgt:

«Hoofdstuk VII — Voorlopige maatregelen ten aanzien van rechtspersonen

Artikel 91

Wanneer gedurende een gerechtelijk onderzoek de onderzoeksrechter ernstige aanwijzingen van schuld

Texte de la proposition**Texte adopté par la Commission
de la Justice****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales****Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale
des personnes morales**

une personne morale, il peut, si des circonstances particulières le requièrent, ordonner :

chez une personne morale, il peut, si des circonstances particulières le requièrent, ordonner les mesures suivantes :

1^o la suspension de toute procédure de dissolution ou de liquidation de la personne morale;

1^o la suspension de la procédure de dissolution ou de liquidation de la personne morale;

2^o l'interdiction de transactions patrimoniales spécifiques susceptibles d'entraîner l'insolvabilité de la personne morale;

2^o l'interdiction de transactions patrimoniales spécifiques susceptibles d'entraîner l'insolvabilité de la personne morale;

3^o le dépôt d'un cautionnement, dont il fixe le montant et qui est destiné à garantir le respect des mesures qu'il ordonne.»

3^o le dépôt d'un cautionnement dont il fixe le montant, et en vue de garantir le respect des mesures qu'il ordonne.

Si les mesures visées à l'alinéa précédent concernent des biens immeubles, il est procédé conformément à l'article 35bis du présent Code.»

Art. 17 (nouveau)

Au deuxième paragraphe de l'article 152 du même Code, les mots «s'il est une personne physique et» sont insérés après les mots «en personne».

Art. 18 (nouveau)

L'article 185, §§ 1^{er} et 2, du même Code sont remplacés par ce qui suit :

«§ 1^{er}. Le prévenu, personne morale, la partie civile et la partie civilement responsable comparaîtront en personne ou se feront représenter par un avocat.

§ 2. Le prévenu, personne physique, comparaitra en personne. Il pourra cependant se faire représenter par un avocat dans les affaires relatives à des délits qui n'entraînent pas une peine de prison à titre principal, ou dans les débats qui ne portent que sur une exception, sur un incident étranger au fond ou sur les intérêts civils.

Le tribunal pourra toujours autoriser la représentation du prévenu qui justifie de l'impossibilité de comparaître en personne.»

Tekst van het wetsvoorstel**Tekst aangenomen door de Commissie
voor de Justitie****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
aansprakelijkheid van rechtspersonen****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
verantwoordelijkheid van rechtspersonen**

in hoofde van een rechtspersoon kan hij de volgende maatregelen bevelen, indien bijzondere omstandigheden het vereisen:

1^o de opschorting van iedere procedure van ontbinding of vereffening van de rechtspersoon;

2^o het verbod van specifieke vermogensrechtelijke transacties die het onvermogen van de rechtspersoon met zich mee kunnen brengen;

3^o de neerlegging van een borgsom, waarvan hij het bedrag bepaalt, en die ertoe strekt het respecteren van de maatregelen die hij beveelt, te waarborgen.»

bij een rechtspersoon vaststelt, kan hij de volgende maatregelen gelasten, indien bijzondere omstandigheden dat vergen:

1^o [...] schorsing van de procedure van ontbinding of vereffening van de rechtspersoon;

2^o [...] verbod van specifieke vermogensrechtelijke transacties die tot het onvermogen van de rechtspersoon kunnen leiden;

3^o [...] neerlegging van een borgsom tot een door hem bepaald bedrag, als waarborg voor de inachtneming van de maatregelen die hij gelast.

Indien de in het vorige lid bedoelde maatregelen betrekking hebben op onroerende goederen, wordt gehandeld overeenkomstig artikel 35bis van dit Wetboek.»

Art. 17 (nieuw)

In § 2 van artikel 152 van hetzelfde Wetboek worden na het woord «indien» de woorden «hij een natuurlijk persoon is en» ingevoegd.

Art. 18 (nieuw)

Artikel 185, §§ 1 en 2, van hetzelfde Wetboek worden vervangen als volgt:

«§ 1. Een beklaagde die rechtspersoon is, de burgerlijke en de burgerrechtelijk aansprakelijke partij verschijnen in persoon of bij advocaat.

§ 2. Een beklaagde die natuurlijke persoon is, verschijnt in persoon. Hij kan zich echter door een advocaat laten vertegenwoordigen in zaken betreffende misdrijven waarop geen hoofdgevangenisstraf is gesteld, of in debatten die slechts betrekking hebben op een exceptie, op een tussengeschild dat de zaak zelf niet raakt, of op de burgerlijke belangen.

De rechtbank kan altijd toestaan dat de beklaagde zich laat vertegenwoordigen wanneer hij aantoonst dat het hem onmogelijk is in persoon te verschijnen.»

Texte de la proposition

Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale des personnes morales

Art. 16

L'article 600 du même Code est complété par l'alinéa suivant :

«Le registre contiendra en outre la raison sociale ou la dénomination de la personne morale, son siège et, le cas échéant, le numéro de registre de commerce.»

Art. 17

L'article 601 du même Code est complété par l'alinéa suivant :

«Lorsque la condamnation concerne une personne morale, les greffiers enverront copie de ces registres au greffe de la juridiction où les statuts de celle-ci ont été déposés.

Si la personne morale n'a pas déposé de statuts en Belgique ou s'il s'agit d'une personne morale de droit public, cet envoi se fera au greffe du tribunal de première instance de Bruxelles.»

Texte adopté par la Commission de la Justice

Proposition de loi instaurant la responsabilité pénale des personnes morales

Art. 19

L'article 600 du même Code est complété par l'alinéa suivant :

«Le registre contiendra en outre la raison sociale ou la dénomination de la personne morale, son siège social, ses sièges d'exploitation et, le cas échéant, le numéro de registre de commerce.»

Art. 20

L'article 601 du même Code est complété par les alinéas suivants :

«Lorsque la condamnation concerne une personne morale, les greffiers enverront un extrait de ces registres au greffe de la juridiction où les statuts de celle-ci ont été déposés.

Si la personne morale n'a pas déposé de statuts en Belgique ou s'il s'agit d'une personne morale de droit public, cet envoi se fera au greffe du tribunal de première instance de Bruxelles.»

Tekst van het wetsvoorstel**Tekst aangenomen door de Commissie
voor de Justitie****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
aansprakelijkheid van rechtspersonen****Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke
verantwoordelijkheid van rechtspersonen**

Art. 16

Art. 19

Artikel 600 van hetzelfde Wetboek wordt aangevuld met het volgende lid:

Artikel 600 van hetzelfde Wetboek wordt aangevuld met het volgende lid:

«Het register bevat bovendien de firmanaam of de benaming van de rechtspersoon, haar zetel en, in voorkomend geval, het handelsregisternummer.»

«Het register bevat bovendien de firmanaam of de benaming van de rechtspersoon, haar maatschappelijke zetel, haar bedrijfszetels en, in voorkomend geval, het handelsregisternummer.»

Art. 17

Art. 20

Artikel 601 van hetzelfde Wetboek wordt aangevuld met het volgende lid:

Artikel 601 van hetzelfde Wetboek wordt aangevuld met de volgende leden:

«Wanneer de veroordeling een rechtspersoon betreft, sturen de griffiers een afschrift van die registers naar de griffie van de rechtbank waar de statuten van die rechtspersoon werden neergelegd.

«Wanneer de veroordeling een rechtspersoon betreft, zenden de griffiers een uittreksel van die registers aan de griffie van de rechtbank waar de statuten van die rechtspersoon zijn neergelegd.

Heeft de rechtspersoon geen statuten neergelegd in België of gaat het om een publiekrechtelijke rechtspersoon, dan gebeurt die verzending naar de griffie van de rechtbank van eerste aanleg van Brussel.»

Heeft de rechtspersoon geen statuten neergelegd in België of gaat het om een publiekrechtelijke rechtspersoon, dan geschiedt die verzending aan de griffie van de rechtbank van eerste aanleg van Brussel.»

V. ANNEXE

AVIS DU CONSEIL D'ÉTAT

Le CONSEIL D'ÉTAT, section de législation, deuxième chambre, saisi par le ministre de la Justice, le 31 juillet 1998, d'une demande d'avis sur un projet de loi «instaurant la responsabilité pénale des personnes morales», a donné le 5 octobre 1998 l'avis suivant :

EXAMEN DU PROJET

I. Observations générales

Le projet a été élaboré notamment pour donner suite aux recommandations n^{os} R (81)12 et (88)18 du Comité des ministres aux États membres du Conseil de l'Europe sur la criminalité des affaires et la responsabilité des entreprises personnes morales pour les infractions commises dans l'exercice de leurs activités. Aussi établit-il, d'une part, le principe de la responsabilité pénale des personnes morales et, d'autre part, un système de peines spéciales susceptibles de leur être infligées.

Le défaut d'un tel principe n'a cependant pas empêché certaines lois de frapper, dès aujourd'hui, les personnes morales d'amendes dites administratives; d'autres lois, dans divers cas, contraignent les personnes morales à payer les amendes pénales auxquelles certains de leurs organes, mandataires, représentants ou préposés ont été personnellement condamnés. Les personnes morales sont dans ce dernier cas, indirectement condamnées.

La Cour de cassation a, pour sa part, joué dans l'évolution de la question proprement pénale un rôle important(1).

Après avoir longtemps décidé qu'une personne morale ne pouvait pas commettre d'infraction, elle a abandonné cette position pour en adopter une autre selon laquelle une personne morale peut commettre une infraction mais ne peut cependant pas être punie pour l'avoir fait. Après s'être conformée à l'adage «societas delinquere non potest», la Cour en a donc suivi un autre: «societas delinquere potest sed non puniri». Une société peut commettre une infraction mais c'est la personne physique par le truchement de laquelle elle a agi qui subira la peine que l'infraction commise mérite.

Cette jurisprudence est loin d'être unanimement approuvée. Les critiques ne font pas seulement valoir le fait que sa mise en œuvre est souvent malaisée, ils lui opposent aussi des objections théoriques assez sévères.

En effet, le juge ne peut pas toujours identifier la personne physique qu'il doit punir en raison de la complexité de l'organisation actuelle des entreprises, de la diversification des pouvoirs qui y agissent, des délégations que ces pouvoirs s'accordent les uns aux autres et enfin, en raison du caractère collégial de la décision.

(1) Pour une analyse de la jurisprudence de la Cour de cassation, voir notamment: A. De Nauw, «La délinquance des personnes morales et l'attribution de l'infraction à une personne physique par le juge», note sous l'arrêt de la Cour de cassation du 23 mai 1990, RCJB, 1992, pp. 552 et suiv.; O. Ralet, «Responsabilité des dirigeants de sociétés», éd. Larcier, Bruxelles, 1996, pp. 267 et suiv.; F. Deruyck, «Pour quand la responsabilité des personnes morales en droit pénal belge?», JT, 1997, pp. 697 et suiv.

V. BIJLAGE

ADVIES VAN DE RAAD VAN STATE

De RAAD VAN STATE, afdeling wetgeving, tweede kamer, op 31 juli 1998 door de minister van Justitie verzocht hem van advies te dienen over een ontwerp van wet «tot invoering van de strafrechtelijk aansprakelijkheid van rechtspersonen», heeft op 5 oktober 1998 het volgende advies gegeven :

ONDERZOEK VAN HET ONTWERP

I. Algemene opmerkingen

Het ontwerp is inzonderheid opgesteld om gevolg te geven aan de aanbevelingen nrs. R (81)12 en (88)18 van het Ministercomité aan de lidstaten van de Raad van Europa over de criminaliteit in de zakenwereld en de verantwoordelijkheid van ondernemingen-rechtspersonen voor strafbare feiten die ze in de uitoefening van hun activiteiten plegen. Het stelt dan ook enerzijds het principe in van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, en anderzijds een systeem van specifieke straffen die hun kunnen worden opgelegd.

Het ontbreken van zulk een principe belet evenwel niet dat sommige wetten nu reeds rechtspersonen bestraffen met zogenaamde administratieve geldboeten; andere wetten dwingen in verschillende gevallen rechtspersonen de strafrechtelijke geldboeten te betalen waartoe sommige van hun organen, mandatarissen, vertegenwoordigers of aangestelden persoonlijk veroordeeld zijn. De rechtspersonen worden in dat laatste geval onrechtstreeks veroordeeld.

Het Hof van Cassatie heeft van zijn kant een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van het eigenlijke strafrechtelijke aspect(1).

Na lange tijd te hebben geoordeeld dat een rechtspersoon geen strafbaar feit kan plegen, heeft het Hof dat standpunt opgegeven en er een ander ingenomen, namelijk dat een rechtspersoon een strafbaar feit kan plegen, maar hiervoor evenwel niet gestraft kan worden. Na zich te hebben gericht naar de rechtsspreuk «societas delinquere non potest», heeft het Hof dus een andere rechtsspreuk gevolgd: «societas delinquere potest sed non puniri». Een vennootschap kan een strafbaar feit bedrijven, maar de straf die op het gepleegde strafbare feit staat, wordt ondergaan door de natuurlijke persoon door wie ze gehandeld heeft.

Deze rechtspraak is hoegenaamd niet algemeen aanvaard. De critici brengen niet alleen in het midden dat het dikwijls moeilijk is haar toe te passen, maar voeren er ook vrij strenge theoretische bezwaren tegen aan.

De rechter kan immers niet altijd de natuurlijke persoon aanwijzen die hij moet straffen, doordat de huidige oorganisatie van ondernemingen complex is, de leidinggevende personen binnen die ondernemingen op de meest uiteenlopende niveaus handelen, die leidinggevende personen elkaar bevoegdheden overdragen en ten slotte, doordat aan de besluitvorming collegialiteit ten grondslag ligt.

(1) Voor een analyse van de rechtspraak van het Hof van Cassatie, zie onder meer: A. De Nauw, «La délinquance des personnes morales et l'attribution de l'infraction à une personne physique par le juge», noot onder het arrest van het Hof van Cassatie van 23 mei 1990, RCJB, 1992, blz. 552 en volgende; O. Ralet, «Responsabilité des dirigeants de sociétés», uitg. Larcier, Brussel, 1996, blz. 267 en volgende; F. Deruyck, «Pour quand la responsabilité des personnes morales en droit pénal belge?», JT, 1997, blz. 697 en volgende.

Ainsi par exemple, M. Yvon Hannequart a pu écrire :

« Les faits punissables dérivent souvent d'une politique générale définie par des organes collectifs (conseils d'administration, assemblées générales, conseils de direction) ou d'un manque général de discipline de tout le personnel ou de celui affecté à tel service. C'est au niveau de la collectivité qu'il faut rechercher l'intention, la négligence, la faute puisque l'infraction a puisé à ce niveau son énergie (1). »

À quoi M. de Nauw faisait écho en écrivant à son tour :

« Il devient, dès lors, difficile de déchiffrer une intention, une négligence ou une faute individuelle nettement caractérisée (2). »

D'autre part, certains auteurs ont souligné le caractère paradoxal d'une telle jurisprudence. C'est notamment ce qu'a fait le professeur Lucien François.

« Il paraît malaisé, écrit-il, de concilier l'opinion que la personne morale est elle-même titulaire de l'obligation enfreinte, et l'opinion que ce n'est pas elle que la peine frappe » ;

« ... on nie que ce soit la personne morale que l'on punit, parce qu'on voit sanctionner un intermédiaire, alors que d'autre part on affirme que c'est bien elle qui enfreint la loi, bien qu'il y ait là aussi un intermédiaire, sans le truchement de qui la personne morale n'eût pu « délinquere ». On dit du représentant ou de l'organe de la personne morale qu'il est celui par qui elle a agi, et c'est donc elle alors qui est censée agir; mais on ne dit pas, lorsqu'une peine le frappe, qu'il est celui par qui elle est punie.

Au stade de l'action, il n'était plus lui-même; mais il le redevient au moment de la punition ». (3)

La loi en projet entend surmonter ces difficultés et incohérences en établissant, d'une part, une responsabilité pénale propre de la personne morale et en prévoyant, d'autre part, des peines nouvelles et spécifiques auxquelles la personne morale peut, elle-même, être condamnée lorsqu'elle a commis une infraction. Les auteurs du projet entendent toutefois éviter de consacrer un régime de responsabilité pénale objective qui conduirait à permettre de punir la personne morale pour tout fait quelconque commis en son sein. Ils n'entendent donc pas remettre en cause à propos des personnes morales le principe de notre droit pénal, que l'arrêt du 31 janvier 1989 de la Cour de cassation a encore rappelé, selon lequel :

« La responsabilité pénale au sens strict du terme subordonne l'imputation du fait illicite à l'existence d'une faute subjective, intentionnelle ou non, dans le chef de son auteur (4). »

Or, c'est la présence nécessaire de cet élément moral dans toute infraction qui constitue, pour certains auteurs, l'obstacle insurmontable qui se dresse devant une règle qui consacrerait la responsabilité pénale des personnes juridiques et leur punition. Ces auteurs pensent, en effet, que les êtres collectifs n'ayant ni volonté, ni conscience, aucune infraction ne peut jamais leur être imputée puisque cette imputation suppose de vérifier un élément moral inévitablement introuvable.

Zo bijvoorbeeld heeft Yvon Hannequart geschreven :

« Les faits punissables dérivent souvent d'une politique générale définie par des organes collectifs (conseils d'administration, assemblées générales, conseils de direction) ou d'un manque général de discipline de tout le personnel ou de celui affecté à tel service. C'est au niveau de la collectivité qu'il faut rechercher l'intention, la négligence, la faute puisque l'infraction a puisé à ce niveau son énergie (1). »

Hierbij aansluitend heeft de heer De Nauw geschreven :

« Il devient, dès lors, difficile de déchiffrer une intention, une négligence ou une faute individuelle nettement caractérisée (2). »

Verder hebben bepaalde auteurs het paradoxale van zulk een rechtspraak onderstreept. Dat onder meer heeft professor Lucien François gedaan.

« Il paraît malaisé, écrit-il, de concilier l'opinion que la personne morale est elle-même titulaire de l'obligation enfreinte, et l'opinion que ce n'est pas elle que la peine frappe » ;

« ... on nie que ce soit la personne morale que l'on punit, parce qu'on voit sanctionner un intermédiaire, alors que d'autre part on affirme que c'est bien elle qui enfreint la loi, bien qu'il y ait là aussi un intermédiaire, sans le truchement de qui la personne morale n'eût pu « délinquere ». On dit du représentant ou de l'organe de la personne morale qu'il est celui par qui elle a agi, et c'est donc elle alors qui est censée agir; mais on ne dit pas, lorsqu'une peine le frappe, qu'il est celui par qui elle est punie.

Au stade de l'action, il n'était plus lui-même; mais il le redevient au moment de la punition ». (3)

De ontworpen wet strekt ertoe die problemen en dat gebrek aan samenhang weg te werken door enerzijds de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen in te voeren en anderzijds te voorzien in nieuwe en specifieke straffen waartoe rechtspersonen zelf kunnen worden veroordeeld voor het plegen van een strafbaar feit. Het is evenwel de bedoeling van de stellers van het ontwerp te voorkomen dat een regeling van objectieve strafrechtelijke aansprakelijkheid wordt vastgelegd, waardoor een rechtspersoon zou kunnen worden veroordeeld voor welk feit ook dat binnen die rechtspersoon gepleegd zou zijn. Zij wensen dus voor rechtspersonen niet het beginsel van ons strafrecht op de helling te zetten :

« La responsabilité pénale au sens strict du terme subordonne l'imputation du fait illicite à l'existence d'une faute subjective, intentionnelle ou non, dans le chef de son auteur (4). »

Hetzelfde beginsel is door het Hof van Cassatie gememoreerd in een arrest van 31 januari 1989.

Precies het noodzakelijk voorhanden zijn van dat morele bestanddeel bij elk strafbaar feit vormt voor bepaalde auteurs een niet uit de weg te ruimen beletsel om een regel in te voeren die de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen en hun bestraffing zou vastleggen. Die auteurs zijn immers van oordeel dat, aangezien collectiviteiten noch een wil, noch een bewustzijn hebben, hun nooit een strafbaar feit kan worden toegerekend, omdat die toerekening het onderzoeken van een moreel bestanddeel impliceert, dat noodzakelijkerwijs onvindbaar is.

(1) Y. Hannequart, « Imputabilité pénale et dommages survenus aux personnes et aux biens à l'occasion des activités de l'entreprise », RDP, 1968-1969, p. 487.

(2) A. De Nauw, *op. cit.*, p. 570.

(3) « Implications du délinquere sed non puniri potest », in « Mélanges offerts à Robert Legros », Bruxelles, éd. de l'ULB, 1985, pp. 204-205.

(4) Chr. Hennau, Gen. Schamps et J. Verhaegen, « Indispensable responsabilité de l'entreprise, inacceptable culpabilité collective » — à propos de l'avant-projet de loi belge relative à la responsabilité pénale des personnes morales, JT 1998, pp. 561 à 570.

(1) Y. Hannequart, « Imputabilité pénale et dommages survenus aux personnes et aux biens à l'occasion des activités de l'entreprise », RDP, 1968-1969, blz. 487.

(2) A. De Nauw, *op. cit.*, blz. 570.

(3) « Implications du délinquere sed non puniri potest », in « Mélanges offerts à Robert Legros », Brussel, uitg. van de ULB, blz. 204-205.

(4) Chr. Hennau, Gen. Schamps et J. Verhaegen, « Indispensable responsabilité de l'entreprise, inacceptable culpabilité collective » — à propos de l'avant-projet de loi belge relative à la responsabilité pénale des personnes morales, JT 1998, blz. 561 tot 570.

Ces mêmes auteurs craignent que si la législation s'engageait dans la voie d'une responsabilité objective une responsabilité pénale collective ne finisse par émerger alors qu'une responsabilité pénale stricto sensu ne saurait être que personnelle.

«Elle ne saurait sans une injustice manifeste se communiquer de l'un à l'autre inculpé. De même qu'il n'est ni sensé ni juste de tenter de conclure à l'état d'esprit d'un inculpé à partir de l'intention ou de la répréhensible négligence de son voisin, ainsi n'est-il ni sensé ni juste de prétendre découvrir au sein d'un groupe une quelconque culpabilité subjective permettant d'imputer pénalement les infractions de certains de ses membres à l'ensemble du groupe et aux membres qui n'auraient pris aucune part à l'infraction ou ne pourraient se voir personnellement reprocher à son égard aucune intention coupable, aucune répréhensible négligence... C'est une telle responsabilité pénale «collective» qui se profilera dangereusement derrière toute condamnation pénale stricto sensu d'une entreprise chaque fois que cette condamnation aura pour effet de faire peser sur l'ensemble du groupe le caractère réprobateur de la peine prononcée, chaque fois que sera refusée aux membres innocents la possibilité de s'y soustraire en excipant de leur erreur invincible ou de toute autre cause de non-imputabilité subjective(1)».

Les auteurs du projet ont néanmoins pensé pouvoir surmonter ces difficultés. Ils y ont été encouragés non seulement par les recommandations du Conseil de l'Europe déjà évoquées mais aussi par certaines analyses doctrinales récentes et des exemples significatifs de législation étrangère.

Ainsi Mme Valérie Simonart a écrit dans une thèse soutenue, il y a peu, devant la Faculté de droit de l'Université libre de Bruxelles(2) qu' :

«Une personne morale peut manifester une volonté collective. Cette volonté est certes différente de celle des individus, mais elle ne peut être niée: il suffit de penser aux «monstres» que constituent certaines sociétés anonymes; les résolutions des assemblées générales n'émanent pas de tel ou tel actionnaire, mais de la somme des volontés individuelles et divergentes qui ont subi une alchimie synergétique qui n'a rien de magique(3).

Cette volonté peut se diriger «vers le bien comme vers le mal(4)» et accomplir des actes avec une composante morale.»

Il ne faut d'ailleurs pas, à cet égard, négliger le fait que la plus récente opinion de la Cour de cassation est qu'une personne morale peut commettre une infraction quand bien même elle ne peut pas être punie pour l'avoir commise.

À quoi s'ajoute le fait que certains États proches de la Belgique ont plus ou moins récemment modifié leur législation en ce sens.

Il en est ainsi de la France dont l'article 121-2 du nouveau Code pénal de 1992 dispose que :

«...les personnes morales, à l'exclusion de l'État, sont responsables pénalement, selon les distinctions des articles 121-4 à 121-7 et dans les cas prévus par la loi ou le règlement, des infractions commises, pour leur compte, par leurs organes ou représentants».

(1) Chr. Hennau, Gen. Schamps et J. Verhaegen, *op. cit.*

(2) «La personnalité morale en droit privé comparé», éd. Bruylant, Bruxelles, 1995, p. 249, n° 291.

(3) Voir Delmas-Marty, «Droit pénal des affaires», t. I, p. 109; J. Pradel, *chr. XV*, n° 4, p. 117; G. Levasseur, «La responsabilité pénale des sociétés commerciales en droit positif français actuel, et dans les projets de réformes envisagés», *Rev. int. dr. pén.*, 1987, n° 1, p. 21; D'Haenens, «Sanctions pénales et personnes morales», *RDP*, 1975-1976, p. 5; G. Venandet, «La responsabilité pénale des personnes morales dans l'avant-projet du Code pénal», *Rev. trim. dr. comm.*, 1978, p. 735, n° 9; A. Foerschler, «Corporate Criminal, Intent: Toward a better understanding of corporate misconduct», 78 *Calif. L. Rev.* 1287, 1291 (1990).

(4) Pradel, *op. cit.*; Venandet, *op. cit.*, p. 735, n° 9.

Diezelfde auteurs vrezen dat ontwikkeling van de wetgeving naar objectieve verantwoordelijkheid, uiteindelijk aanleiding zal geven tot strafrechtelijke verantwoordelijkheid van collectiviteiten, terwijl alleen personen stricto sensu strafrechtelijk verantwoordelijk kunnen zijn.

«Elle ne saurait sans une injustice manifeste se communiquer de l'un à l'autre inculpé. De même qu'il n'est ni sensé ni juste de tenter de conclure à l'état d'esprit d'un inculpé à partir de l'intention ou de la répréhensible négligence de son voisin, ainsi n'est-il ni sensé ni juste de prétendre découvrir au sein d'un groupe une quelconque culpabilité subjective permettant d'imputer pénalement les infractions de certains de ses membres à l'ensemble du groupe et aux membres qui n'auraient pris aucune part à l'infraction ou ne pourraient se voir personnellement reprocher à son égard aucune intention coupable, aucune répréhensible négligence... C'est une telle responsabilité pénale «collective» qui se profilera dangereusement derrière toute condamnation pénale stricto sensu d'une entreprise chaque fois que cette condamnation aura pour effet de faire peser sur l'ensemble du groupe le caractère réprobateur de la peine prononcée, chaque fois que sera refusée aux membres innocents la possibilité de s'y soustraire en excipant de leur erreur invincible ou de toute autre cause de non-imputabilité subjective(1)».

De stellers van het ontwerp hebben evenwel gemeend die problemen te kunnen overwinnen. Zij zijn hiertoe aangemoedigd, niet alleen door de reeds vermelde aanbeveling van de Raad van Europa, maar ook door een bepaalde recente rechtsleer en veelzeggende voorbeelden in de buitenlandse wetgeving.

Zo heeft mevrouw Valérie Simonart onlangs in een voor de rechtsfaculteit van de «Université libre de Bruxelles» verdedigd proefschrift(2) geschreven :

«Une personne morale peut manifester une volonté collective. Cette volonté est certes différente de celle des individus, mais elle ne peut être niée: il suffit de penser aux «monstres» que constituent certaines sociétés anonymes; les résolutions des assemblées générales n'émanent pas de tel ou tel actionnaire, mais de la somme des volontés individuelles et divergentes qui ont subi une alchimie synergétique qui n'a rien de magique(3).

Cette volonté peut se diriger «vers le bien comme vers le mal(4)» et accomplir des actes avec une composante morale.»

Er mag in dit verband overigens niet voorbijgegaan worden aan het feit dat volgens de recentste opvatting van het Hof van Cassatie een rechtspersoon een strafbaar feit kan plegen, al kan hij hiervoor niet gestraft worden.

Hierbij komt dat bepaalde buurlanden van België onlangs of iets langer geleden hun wetgeving in die zin aangepast hebben.

Dit is het geval met Frankrijk, waarvan artikel 121-2 van het nieuwe Strafwetboek van 1992 het volgende bepaalt :

«... les personnes morales, à l'exclusion de l'État, sont responsables pénalement, selon les distinctions des articles 121-4 à 121-7 et dans les cas prévus par la loi ou le règlement, des infractions commises, pour leur compte, par leurs organes ou représentants».

(1) Chr. Hennau, Gen. Schamps et J. Verhaegen, *op. cit.*

(2) «La personnalité morale en droit privé comparé», uitg. Bruylant, Brussel, 1995, blz. 249, nr. 291.

(3) Zie Delmas-Marty, «Droit pénal des affaires», deel I, blz. 109; J. Pradel, «L'avant-projet de révision du Code pénal», *D.*, 1977, *Chr. IV*, nr. 4, blz. 117; G. Levasseur, «La responsabilité pénale des sociétés commerciales en droit positif français actuel, et dans les projets de réforme envisagés», *Rev. int. dr. pén.*, 1987, nr. 1, blz. 21; D'Haenens, «Sanctions pénales et personnes morales», *RDP*, 1975-1976, blz. 733, nr. 5; G. Venandet, «La responsabilité pénale des personnes morales dans l'avant-projet de Code pénal», *Rev. trim. dr. comm.*, 1978, blz. 735, nr. 9; A. Foerschler, «Corporate Criminal, Intent: Toward a better understanding of corporate misconduct», 78 *Calif. L. Rev.* 1287, 1291 (1990).

(4) Pradel, *op. cit.*; Venandet, *op. cit.*, blz. 735, nr. 9.

De même, les Pays-Bas ont introduit en 1976 dans leur Code pénal un article 51 qui prévoit que :

«... les faits punissables peuvent être commis par des personnes physiques ou morales»

et,

«... si le fait punissable est commis par une personne morale, la poursuite pénale peut être engagée et les peines ou mesures prononcées, soit à l'encontre de la personne morale, soit à l'encontre des commanditaires de l'infraction et de ceux qui ont conduit en fait à la réalisation de l'infraction, soit contre ces deux catégories de personnes en même temps.»

Le droit pénal du Royaume Uni et des États-Unis d'Amérique connaît, lui aussi, le principe de la responsabilité pénale des personnes morales.

L'idée à laquelle le projet emprunte son inspiration est celle selon laquelle la personne morale étant une collectivité d'individus agissant à travers elle ou pour elle, et qui, au regard de très nombreuses règles juridiques, est le titulaire d'importantes obligations en matière administrative, sociale, fiscale ou économique, doit, comme les autres personnes juridiques, assumer ces obligations sous le contrôle et la contrainte que font peser sur ses comportements les règles du droit pénal.

Toutefois, l'intention des auteurs du projet n'est, à coup sûr, pas de bouleverser les constantes du droit pénal lorsqu'il s'applique aux personnes morales. Les premières lignes du premier point de l'exposé des motifs le précisent soigneusement. On y lit que :

«L'article 2 inscrit en droit belge le principe de la responsabilité pénale des personnes morales. La philosophie qui a été suivie dans ce contexte consiste à assimiler, dans la plus large mesure, les personnes morales aux personnes physiques.»

Cette position implique que le raisonnement pénal qui conduit à l'imputabilité de l'infraction à son auteur ne soit pas fondamentalement transformé. La responsabilité pénale doit, selon les auteurs du projet, rester, pour les personnes morales, ce qu'elle est pour les personnes physiques, une responsabilité subjective. Le raisonnement suivi par un tribunal pour condamner une personne morale devra donc, en principe, partir de l'acte incriminé par la loi pour en identifier l'auteur, et pouvoir, en raison de l'état de la conscience de ce dernier, le déclarer pénalement responsable de son acte et, enfin, lui infliger une peine.

Du point de vue matériel comme du point de vue dit «moral», il est cependant impossible de négliger le fait que la personne morale n'a pas de réalité matérielle et que ses activités, quelles qu'elles soient, supposent nécessairement l'intervention d'un ou plusieurs individus. C'est pourquoi, il est inévitable que le principe établi par le projet soit assorti des précisions rendues nécessaires par cette intervention inévitable d'une personne physique dans un raisonnement qui doit conduire à la condamnation d'une personne qui ne l'est pas.

I.1. L'imputation matérielle ou légale

L'article 2 du projet indique que les infractions qui peuvent entraîner la condamnation d'une personne morale sont celles qui ont été commises «en vue de la réalisation de son objet, de promouvoir son intérêt ou pour son compte»; mais le même texte ne précise rien sur la question de savoir par qui l'acte matériel incriminé doit avoir été accompli pour que la responsabilité

Evenzo is in 1976 in het Nederlandse Wetboek van Strafrecht een artikel 51 ingevoegd, luidende :

«1. Strafbare feiten kunnen worden begaan door natuurlijke personen en rechtspersonen.»

en

«2. Indien een strafbaar feit wordt begaan door een rechtspersoon, kan de strafvervolgning worden ingesteld en kunnen de in de wet voorziene straffen en maatregelen, indien zij daarvoor in aanmerking komen, worden uitgesproken: 1^o tegen die rechtspersoon, dan wel; 2^o tegen hen die tot het feit opdracht hebben gegeven, alsmede tegen hen die feitelijke leiding hebben gegeven aan de verbonden gedraging, dan wel; 3^o tegen de onder 1^o en 2^o genoemden tezamen.»

In het strafrecht van het Verenigd Koninkrijk en van de Verenigde Staten bestaat eveneens het principe van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen.

Het ontwerp is gebaseerd op de idee dat, aanzien een rechtspersoon een groep van individuen is die via die rechtspersoon of voor die rechtspersonen handelen en die, ten aanzien van een zeer groot aantal rechtsregels, belangrijke verplichtingen dient na te komen in administratieve, sociale, fiscale of economische zaken, die rechtspersoon, net als de overige personen naar recht, die verplichtingen moet nakomen onder het toezicht en de dwang die ten aanzien van zijn gedragingen gelden krachtens de strafrechtelijke regels.

De stellers van het ontwerp beogen zeker niet de vaste regels van het strafrecht ingrijpend te veranderen in zoverre het van toepassing is op rechtspersonen. Op de eerste regels van het eerste punt van de memorie van toelichting wordt dit nauwkeurig aangegeven. Er staat te lezen :

«Artikel 2 van het wetsontwerp voert in het Belgisch recht de strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen in. De basisfilosofie hierbij is dat in de mate van het mogelijke rechtspersonen worden geassimileerd met natuurlijke personen.»

Deze zienswijze houdt in dat de strafrechtelijke redenering die tot toerekenbaarheid van het strafbare feit aan de dader ervan leidt, niet grondig gewijzigd wordt. Volgens de stellers van het ontwerp moet de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen dezelfde zijn als die welke voor natuurlijke personen geldt, namelijk een subjectieve verantwoordelijkheid. In de redenering die een rechtbank volgt om een rechtspersoon te veroordelen, zal ze dus in principe moeten uitgaan van de door de wet strafbaar gestelde handeling om de dader ervan te kunnen identificeren, hem op grond van zijn staat van bewustzijn strafrechtelijk verantwoordelijk te kunnen stellen voor zijn daad en hem ten slotte een straf te kunnen opleggen.

Zowel uit materieel oogpunt als uit het zogenaamde «morele» oogpunt kan evenwel niet voorbijgegaan worden aan het feit dat rechtspersonen in stoffelijk opzicht niet bestaan en dat hun activiteiten, welke ook, noodzakelijkerwijs het optreden van een of meer individuen impliceren. Het door het ontwerp vastgelegde beginsel behoort dan ook zo te worden verduidelijkt als nodig is ten gevolge van de onvermijdelijke rol die natuurlijke personen spelen in een redenering die moet leiden tot veroordeling van een persoon die zulks niet is.

I.1. Materiële of wettelijke toerekening

In artikel 2 van het ontwerp wordt aangegeven dat strafbare feiten die aanleiding kunnen geven tot veroordeling van een rechtspersoon, die zijn welke «ter verwezenlijking van zijn doel, ter waarneming van zijn belang of voor zijn rekening werden gepleegd»; in die tekst is echter niet gepreciseerd wie de strafbaar gestelde materiële handeling gepleegd moet hebben wil de rechts-

pénale de la personne morale soit engagée. Cette lacune doit être comblée.

En effet, il convient de garder à l'esprit qu'une infraction pénale est, en principe, imputable à l'auteur du fait matériel créateur de l'état d'infraction. Le fait, comme l'écrit le professeur Legros, désigne l'agent. Il existe toutefois des exceptions à ce principe de l'imputabilité matérielle car la loi pénale peut, dans l'énoncé même de l'incrimination qu'elle porte, imputer le fait, non à celui qui réalise matériellement le fait infractionnel, mais à une autre personne que la loi considère comme étant en faute. Ce n'est alors plus le fait qui désigne l'agent, c'est la loi même qui détache la faute punissable du comportement qui la révèle matériellement.

S'agissant de régler le raisonnement pénal lorsqu'il doit pouvoir aboutir à punir une personne morale, il faut l'envisager distinctement selon qu'il s'agit d'infractions matériellement ou, au contraire, légalement imputables.

Même si ce second cas constitue théoriquement l'exception, il convient de l'examiner car le législateur procède souvent à des imputations légales lorsqu'il organise une répression, craignant qu'une règle soit dépourvue de tout effet s'il n'oblige pas une personne précise à veiller à son application. Cette personne, vu la qualité qui est la sienne (propriétaire, employeur, chef d'entreprise, etc.) et donc le rôle qu'elle joue, est ainsi chargée d'un devoir important puisqu'il est pénalement sanctionné. Cette personne se trouve souvent être aujourd'hui une personne morale, c'est donc elle que la loi rend personnellement et pénalement responsable de l'exécution du devoir dont elle a la charge. Le juge appliquera facilement une telle loi; il constatera directement que l'auteur légal que le texte désigne abstraitement se trouve être, dans le cas d'espèce, une personne morale et il la tiendra pour coupable de l'infraction qui lui est reprochée. Cette personne étant celle que la loi désigne comme l'agent ne pourra échapper aux poursuites que par la justification.

En revanche, lorsqu'il s'agit d'infractions pénales pures, c'est-à-dire celles où, conformément au principe, la responsabilité pénale pèse sur la personne qui a accompli matériellement un acte que la loi incrimine, le tribunal devra nécessairement, après avoir constaté le fait de la commission de l'acte interdit, chercher à identifier l'auteur de l'infraction à partir du fait de l'accomplissement de cet acte. Cette recherche le mènera inévitablement vers une personne physique, car seule une personne physique peut accomplir matériellement un acte, la nature immatérielle de la personne morale l'empêchant fatalement de faire quelque acte matériel que ce soit.

Pour imputer cet acte à une personne morale il faut donc que le juge ajoute un raisonnement de plus à celui qu'il fait ordinairement. Il devra, après avoir constaté que telle personne physique a bien effectivement accompli l'acte matériel incriminé, vérifier que cette personne a accompli son acte alors qu'elle incarnait une personne morale ou, pour être plus précis, que cette personne physique s'était faite, au moment de son action, l'instrument de celle d'une personne morale. À cette condition, l'acte accompli par la personne physique peut être considéré comme n'étant plus — ou n'étant plus seulement — le sien mais celui de la personne morale même.

Les conditions dans lesquelles le juge devra considérer que cette instrumentalisation de la personne physique a eu lieu forment, on le voit, un élément essentiel de l'imputabilité matérielle d'une infraction pénale pure à une personne morale. Elles constituent l'essentiel de ce que l'exposé des motifs (point 1.2, alinéa 2) de la loi en projet appelle «le lien intrinsèque» entre le fait infractionnel et la personne morale.

persoon strafrechtelijk verantwoordelijk kunnen worden gesteld. Deze leemte moet worden aangevuld.

Men dient er immers oog voor te hebben dat een strafbaar feit in principe toerekenbaar is aan de dader van het materiële feit dat aanleiding geeft tot het strafbare feit. Zoals professor Legros schrijft, wijst het feit de dader aan. Er bestaan evenwel uitzonderingen op dat principe van materiële toerekenbaarheid, omdat volgens de bepalingen van het strafrecht inzake strafbaarstelling, het feit toegerekend kan worden aan een andere, door de wet schuldige geachte persoon, buiten degene die materieel het strafbare feit pleegt. In dat geval wijst het feit niet meer de dader aan, maar wordt krachtens de wet zelf de strafbare schuld losgemaakt van het gedrag dat op het materiële bestaan van de schuld wijst.

Om de strafrechtelijke redenering vast te leggen die ertoe moet leiden dat een rechtspersoon gestraft kan worden, moet er een onderscheid gemaakt worden naargelang het gaat om strafbare feiten die materiële, dan wel wettelijk kunnen worden toegerekend.

Al vormt dat tweede geval in theorie de uitzondering, het behoort te worden onderzocht omdat de wetgever dikwijls met wettelijke toerekening werkt wanneer hij regels geeft voor bestrafing, uit vrees dat een regel geen gevolg heeft als hij niet aan een bepaalde persoon de taak opdraagt toe te zien op de toepassing ervan. Gezien zijn hoedanigheid (eigenaar, werkgever, bedrijfsleider, enz.) en dus de rol die hij speelt, wordt die persoon bijgevolg belast met een belangrijke taak, aangezien hij straffen kan opleveren. Die persoon blijkt tegenwoordig dikwijls een rechtspersoon te zijn, zodat die rechtspersoon door de wet persoonlijk en strafrechtelijk verantwoordelijk gesteld wordt naar aanleiding van het uitvoeren van de taak waarmee hij belast is. De rechter zal gemakkelijk zulk een wet toepassen; hij zal onmiddellijk constateren dat de wettelijke dader die in de wet abstract aangegeven wordt, in casu een rechtspersoon blijkt te zijn en zal hem schuldig achten aan het strafbare feit dat hem ten laste gelegd wordt. Aangezien die persoon diegene is die in de wet als dader aangewezen wordt, zal hij alleen door zich te verantwoorden kunnen ontsnappen aan vervolging.

Wanneer het daarentegen om zuiver strafbare feiten gaat, namelijk die waarbij in principe strafrechtelijke verantwoordelijk is, de persoon die materieel een handeling gesteld heeft die door de wet strafbaar wordt gesteld, zal de rechtbank noodzakelijkerwijs, na te hebben vastgesteld dat de verboden handeling gesteld is, moeten pogen de dader van het strafbare feit te vinden uitgaande van het feit dat die handeling gesteld is. De rechtbank zal bij dat zoeken onvermijdelijk terecht komen bij een natuurlijk persoon; alleen een natuurlijk persoon kan immers materieel een handeling stellen, omdat door de immateriële aard van een rechtspersoon die persoon onmogelijk enige materiële handeling kan stellen.

Om die handeling aan een rechtspersoon te kunnen toerekenen, moet de rechter dus de redenering aanvullen die hij gewoonlijk volgt. Na te hebben vastgesteld dat deze of gene natuurlijke persoon de strafbaar gestelde materiële handeling gesteld heeft, zal hij moeten nagaan of die persoon die handeling gesteld heeft toen hij een rechtspersoon belichaamde, dan wel, om meer precies te zijn, of die natuurlijk persoon, op het ogenblik dat hij gehandeld heeft, opgetreden is als een werktuig van die rechtspersoon. Onder die voorwaarde kan de door de natuurlijke persoon gestelde handeling geacht worden niet meer — of niet meer alleen — door hem, maar door de rechtspersoon zelf gesteld te zijn.

De omstandigheden waarin de rechter er van uit zal dienen te gaan dat de natuurlijke persoon tot een werktuig van een rechtspersoon is geworden, vormen dus duidelijk een hoofdbestanddeel van de materiële toerekenbaarheid van een zuiver strafbaar feit aan een rechtspersoon. Die omstandigheden vormen het wezen van wat in de memorie van toelichting (punt 1.2, tweede alinea) op de ontworpen wet «de intrinsieke band» tussen het strafrechtelijk feit en de rechtspersoon wordt genoemd.

Le texte de l'article 5, alinéa 1^{er}, du Code pénal, en projet (article 2 du projet), ne fournit au juge aucune indication sur la façon dont il devra raisonner sur ce lien. Cette épineuse question se trouve ainsi entièrement abandonnée par l'auteur du projet, qui la considère comme une question de fait, à l'appréciation du juge du fond. Il appartient donc au juge d'affirmer ou de nier, cas par cas, le « lien intrinsèque » qui constitue le pivot du système consistant à affirmer la responsabilité pénale des personnes morales pour toutes les infractions sans les distinguer entre elles, notamment, sans avoir égard au type d'imputabilité, matérielle ou légale, que la loi pénale établit.

Le même exposé des motifs laisse penser que l'intention des auteurs du projet est d'étendre aussi loin que possible le cercle des personnes physiques dont l'activité peut être imputée à la personne morale. Il cite non seulement les administrateurs mais aussi les employés. Les délégués du ministre confirment cette intention d'étendre largement la responsabilité pénale des personnes morales; ils ont déclaré à l'auditeur rapporteur qu'il fallait envisager des hypothèses (par exemple des cas de corruption, d'escroquerie ou d'abus de confiance) où pourraient être imputées à une personne morale des actes accomplis par des « tiers », entendant sans doute par là des personnes qui ne sont ni ses organes, ni ses représentants, ni ses mandataires, ni ses préposés. Une personne morale serait ainsi tenue pour l'auteur d'une infraction grave par le seul fait qu'elle a été « commise en vue de promouvoir son intérêt ou pour son compte ». C'est le profit tiré par la personne morale de l'infraction « commise » qui pourrait la désigner comme l'auteur auquel elle peut être matériellement imputée. La personne morale serait ainsi mise hors d'état d'apprécier à tout moment quelles sont exactement les personnes physiques par les actes desquelles elle pourrait se trouver engagée pénalement.

Une telle imprécision de l'article 5, alinéa 1^{er}, ne peut être admise. S'il n'y était pas remédié, la loi en projet contreviendrait aussi bien à la Constitution qu'aux engagements internationaux de la Belgique.

En effet, les articles 23, alinéa 2 et 14 de la Constitution selon lesquels, d'une part,

« nul ne peut être poursuivi que dans les cas prévus par la loi »

et, d'autre part,

« nulle peine ne peut être établie ni appliquée qu'en vertu de la loi »,

donnent pour base au droit pénal belge le principe dit de « la légalité ».

Ce principe est écrit pour le pouvoir qui fait la loi autant que pour celui qui l'applique car il trace les domaines respectifs d'action de l'un et de l'autre en matière pénale. Le pouvoir législatif est tenu de faire des règles que le pouvoir judiciaire doit, pour sa part, appliquer en respectant les termes. Le seul moyen de garantir cette rigoureuse répartition des pouvoirs — et, par suite, de conjurer tout risque d'arbitraire de la part des juges —, est de rédiger les lois pénales de la façon la plus précise. Le pouvoir législatif viderait de sa substance le principe constitutionnel de légalité s'il se bornait à poser des règles pénales ne donnant aux juges que de vagues directives, car il les obligerait ainsi du même coup à compléter les règles applicables pour les rendre susceptibles d'être effectivement appliquées. Une peine décidée par un juge dans ces conditions ne serait plus seulement infligée en vertu de la loi mais

De tekst van het ontworpen artikel 5, eerste lid, van het Strafwetboek (artikel 2 van het ontwerp) biedt de rechter geen enkele aanwijzing omtrent de wijze waarop hij over die band zal moeten redeneren. De steller van het ontwerp gaat volledig aan die netelige kwestie voorbij en beschouwt ze als een feitelijke kwestie, waarover de feitenrechter te oordelen heeft. Het staat dus aan de rechter om geval voor geval te oordelen of er al dan niet sprake is van de « intrinsieke band », die de spil van de regeling vormt die erin bestaat rechtspersonen strafrechtelijk aansprakelijk te stellen voor alle strafbare feiten, zonder tussen die strafbare feiten een onderscheid te maken en inzonderheid zonder rekening te houden met de soort toerekenbaarheid, materiële of wettelijke, die door de strafwet wordt ingesteld.

Dezelfde memorie van toelichting wekt de indruk dat de bedoeling van de stellers van het ontwerp erin bestaat de kring van natuurlijke personen wier daden aan een rechtspersoon toegerekend kunnen worden, zo ruim mogelijk te maken. In de memorie van toelichting is niet alleen sprake van bedienden maar ook van werknemers. De gemachtigden van de minister bevestigen die bedoeling om de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen ruim uit te breiden; aan de auditeur-rapporteur hebben zij verklaard dat acht geslagen behoort te worden op gevallen (bijvoorbeeld gevallen van corruptie, oplichting of misbruik van vertrouwen) waarin handelingen van « derden » aan een rechtspersoon toegerekend kunnen worden, waarbij met « derden » wellicht personen worden bedoeld die noch een orgaan, noch een vertegenwoordiger, noch een mandataris, noch een aangestelde van de rechtspersoon zijn. Een rechtspersoon zou aldus gehouden worden voor de dader van een zwaar strafbaar feit om de enige reden dat dit feit « ter waarneming van zijn belang of voor zijn rekening » is gepleegd. Op basis van het voordeel dat de rechtspersoon uit het « gepleegde » strafbare feit haalt, zou hij kunnen worden aangewezen als de dader aan wie dat feit materieel kan worden toegerekend. Aldus zou het voor de rechtspersoon onmogelijk gemaakt worden om te allen tijde in te schatten voor de daden van precies welke natuurlijke personen hij strafrechtelijk verantwoordelijk kan worden gesteld.

Dat artikel 5, eerste lid, zo onnauwkeurig is gesteld, kan niet worden aanvaard. Zolang die onnauwkeurigheid niet wordt weggevoerd, is de ontworpen wet strijdig met de Grondwet en met de internationale verbintenissen van België.

De artikelen 12, tweede lid, en 14 van de Grondwet, volgens welke

« niemand kan worden vervolgd dan in de gevallen die de wet bepaalt »

en

« geen straf kan worden ingevoerd of toegepast dan krachtens de wet »,

maken van het zogeheten « wettigheidsbeginsel » immers de basis van het Belgische strafrecht.

Dat beginsel is neergeschreven voor zowel de macht die de wet maakt als voor de macht die de wet toepast, aangezien het hun respectieve werkteerrein op strafrechtelijk gebied vastlegt. De wetgevende macht heeft tot taak regels te maken die de rechterlijke macht moet toepassen met naleving van de bewoordingen ervan. De enige manier om deze strikte verdeling van de bevoegdheden te garanderen — en bijgevolg elk risico van willekeur vanwege de rechters af te wenden — bestaat erin de straffen zodoende vast te stellen waarin aan de rechters alleen vage richtlijnen worden gegeven, aangezien zij de rechters zodoende zou nopen de toepasselijke regels aan te vullen om ze daadwerkelijk toepasbaar te maken. Een straf waartoe een rech-

en vertu de la loi et aussi d'une autre règle que le juge aurait dû y ajouter pour arriver à l'appliquer.

Le principe de légalité emporte qu'en matière pénale, c'est, pour le pouvoir législatif, une obligation constitutionnelle, et non une simple obligation générale de prudence, de disposer par des règles précises.

La Cour européenne des droits de l'homme a, pour sa part, jugé que la Convention de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales établit implicitement par son article 7, un principe identique à celui de la Constitution belge, et lui a attribué la même conséquence quant à la nécessaire précision de l'énoncé légal en matière pénale. Il s'agit pour la Cour de protéger l'individu contre les surprises que l'application de la loi pourrait lui réserver. Elle a, en effet, considéré dans son arrêt *Kokkinakis contre Grèce*, du 25 mai 1993 que cet article 7 :

«...consacre aussi, de manière plus générale, le principe de la légalité des délits et des peines et celui qui commande de ne pas appliquer la loi pénale de manière extensive au détriment de l'accusé, notamment par analogie; il en résulte, ajoute le même arrêt, qu'une infraction doit être clairement définie par la loi».

Un arrêt antérieur de la même Cour, l'arrêt *Malone contre Royaume Uni*, du 2 août 1984 avait déjà précisé pour sa part «...qu'on ne peut considérer comme une loi qu'une norme énoncée avec suffisamment de précision pour permettre à un citoyen de régler sa conduite; en s'entourant au besoin de conseils éclairés, il doit être à même de prévoir à un degré raisonnable, dans les circonstances de la cause, les conséquences de nature à dériver d'un acte déterminé».

C'est donc autant pour respecter le principe constitutionnel des articles 12 et 14 que pour satisfaire aux engagements internationaux de la Belgique que le texte de l'article 5, alinéa 1^{er}, du Code pénal, en projet doit être revu et complété.

Le texte en projet ne s'exposerait pas à la même critique, s'il précisait, d'une part, quelles sont les infractions à propos desquelles les personnes morales peuvent être condamnées, et d'autre part, quelles sont les personnes qui, agissant seules ou collectivement, peuvent engager la responsabilité d'une personne morale.

Le législateur pourrait ainsi choisir parmi les lois pénales et les infractions qu'elles créent, celles où il estime que la responsabilité pénale d'une personne morale doit pouvoir être engagée. Il est sans doute particulièrement judicieux de le prévoir pour les infractions où la loi procède elle-même à l'imputation et repousse donc l'imputabilité matérielle. L'un des domaines privilégiés de telles imputations légales est celui de la législation préventive des accidents du travail ou encore celui de la législation anti-pollution. En imposant aux entreprises qui sont souvent des personnes morales, de veiller au respect de prescriptions précises, elles leur imposent un devoir d'organisation. Les rendre pénalement responsables de l'exécution de ce devoir est le moyen le plus adéquat de parvenir à l'organisation espérée. Or, comme il a été dit ci-dessus, c'est dans les cas de telles imputations que le raisonnement du juge est le plus simple parce qu'il peut se passer de l'examen des circonstances concrètes de la commission de l'acte incriminé et des liens existants entre l'auteur de cet acte et l'auteur légal de l'infraction.

Pour les autres cas, ceux où l'imputabilité est matérielle, la loi en projet doit préciser les personnes dont l'action engage la responsabilité pénale de la personne morale. En les désignant, il ne faut pas perdre de vue que des organes, par exemple, peuvent

ter in die omstandigheden zou besluiten, zou niet meer worden opgelegd krachtens de wet, maar krachtens de wet én een andere regel die de rechter aan de wet heeft moeten toevoegen om deze te kunnen toepassen.

Het wettigheidsbeginsel brengt met zich dat het voor de wetgevende macht in strafzaken een grondwettelijke verplichting en niet een loutere algemene verplichting van zorgvuldig beleid is met precieze regels te werken.

Het Europees Hof voor de rechten van de mens heeft zijnerzijds geoordeeld dat artikel 7 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden stilzwijgend een identiek beginsel als dat van de Belgische Grondwet stelt en heeft daaraan dezelfde gevolgtrekking verbonden in verband met de noodzakelijke nauwkeurigheid van de wettelijke bepalingen in strafzaken. Op die wijze wil het Hof het individu beschermen tegen verrassingen die de toepassing van de wet voor hem zou kunnen inhouden. Het Hof heeft in zijn arrest *Kokkinakis tegen Griekenland* van 25 mei 1993 geoordeeld dat dat artikel 7 :

«... ook meer in het algemeen het beginsel huldigt dat strafbare feiten en straffen bij de wet omschreven moeten zijn, alsook het beginsel dat de strafwet niet op uitbreidende wijze ten nadele van de beklagde, inzonderheid bij analogie, mag worden toegepast. Steeds volgens dat arrest moet een strafbaar feit duidelijk in de wet worden bepaald».

In het arrest *Malone tegen het Verenigd Koninkrijk* van 2 augustus 1984, dat dus van oudere datum is, had hetzelfde Hof zijnerzijds reeds gesteld dat alleen een rechtsregel die voldoende duidelijk geformuleerd is opdat de burger zijn gedrag daarop kan afstemmen als een wet kan worden beschouwd. De burger moet, zo nodig op basis van verlichte adviezen, in staat zijn om zich in de gegeven omstandigheden een redelijk beeld te schetsen van de gevolgen die een bepaalde handeling kan hebben».

De tekst van het ontworpen artikel 5, eerste lid, van het Strafwetboek moet bijgevolg worden herzien en aangevuld, zowel ter voldoening aan het grondwettelijk beginsel van de artikelen 12 en 14 als aan de internationale verbintenissen van België.

De ontworpen tekst zou niet blootstaan aan dezelfde kritiek als daarin enerzijds zou worden aangegeven voor welke strafbare feiten rechtspersonen veroordeeld kunnen worden en anderzijds, voor het afzonderlijk of collegiaal handelen van welke personen een rechtspersoon aansprakelijk kan worden gesteld.

Zo zou de wetgever uit de strafwetten en uit de daarbij ingestelde strafbare feiten die kunnen kiezen waarvan hij meent dat een rechtspersoon daarvoor strafrechtelijk verantwoordelijk moet kunnen worden gesteld. Wellicht zou het zeer zinvol zijn zulks te doen voor de strafbare feiten waarvoor de wet zelf de toerekening regelt en dus in de weg staat aan de materiële toerekening. Een van de domeinen waarop zulke wettelijke toerekeningen het meest voor de hand liggen, is dat van de wetgeving ter voorkoming van arbeidsongevallen of dat van de wetgeving ter bestrijding van milieuvervuiling. Door ondernemingen, die vaak rechtspersonen zijn, ertoe te verplichten precieze voorschriften in acht te nemen, wordt door zodanige toerekeningen aan die ondernemingen een organisatieverplichting opgelegd. Die ondernemingen strafrechtelijk aansprakelijk maken voor de naleving van die verplichting is het geschikte middel om tot de verhoopte organisatie te komen. Zoals hiervoren reeds gezegd is, is de redenering van de rechter bij zulke toerekeningen echter het eenvoudigst, omdat hij geen onderzoek behoeft te wijden aan de concrete omstandigheden waarin de strafbaar gestelde handeling is gesteld en aan de banden die bestaan tussen de steller van die handeling en de wettelijke dader van het strafbare feit.

Voor de overige gevallen, waarin de toerekenbaarheid materieel is, behoort de ontworpen wet aan te geven voor de daden van welke personen de rechtspersoon strafrechtelijk verantwoordelijk kan worden gesteld. Bij het aanwijzen van die personen mag niet

être soit des individus, soit des collègues et qu'il est même relativement courant de parler d'organes de fait.

1.2. L'élément intentionnel ou moral

C'est d'ailleurs en considération de personnes occupant dans l'organisation de la personne morale une position précisée a priori que l'exposé des motifs envisage l'imputabilité de l'infraction du point de vue de l'élément intentionnel ou encore moral.

Il ne le fait toutefois pas sans une telle ambiguïté que le sens du texte du projet en devient gravement incertain.

En effet, on lit à l'alinéa 2 du point 1.3. de cet exposé des motifs que :

«Le principe général du droit pénal selon lequel l'élément intentionnel est un élément constitutif de tout crime et de tout délit s'applique également à la personne morale. Il va de soi cependant que cet élément intentionnel devra être apprécié en tenant compte notamment des caractéristiques propres que présente une personne morale. Il devra être établi soit que la réalisation de l'infraction découle d'une décision intentionnelle prise au sein de la personne morale, soit qu'elle résulte, par un lien de causalité déterminé, d'une négligence au sein de la personne morale. On vise par exemple l'hypothèse où une organisation interne déficiente de la personne morale, des mesures de sécurité insuffisantes ou des restrictions budgétaires déraisonnables ont créé les conditions qui ont permis la réalisation de l'infraction.»

Néanmoins, à l'alinéa suivant du même point 1.3., l'exposé des motifs poursuit en affirmant que :

«Pour apprécier l'élément moral dans le chef de la personne morale, le juge doit se baser sur le comportement des personnes ayant une fonction dirigeante au sein de la personne morale. Ces personnes doivent au moins avoir eu connaissance de l'intention de commettre l'infraction et y avoir consenti ou bien avoir incité elles-mêmes à la commission de l'infraction. Dans le cas d'infractions non intentionnelles, elles doivent avoir eu connaissance du risque de la réalisation de l'infraction et avoir négligé de prendre les mesures pour éviter celles-ci. Si la loi requiert un dol spécial comme élément constitutif, il sera nécessaire d'établir que celui-ci est également présent dans le chef des personnes ayant des fonctions dirigeantes.»

Ces deux explications ne sont évidemment pas en harmonie; elles contrastent même dangereusement. Alors que dans le premier passage cité, il est affirmé que l'élément moral doit être envisagé globalement en considérant l'ensemble de la personne morale en tant que représentation unitaire de l'ensemble des volontés individuelles, dans le second passage, au contraire, il est affirmé que l'élément moral doit être vérifié sur une catégorie particulière de personnes physiques, celles occupant une place assez élevée dans l'organigramme de la personne morale.

Une telle antinomie jette sur le sens du texte en projet un trouble d'autant plus profond que la concision en est extrême et que, comme il a déjà été signalé ci-dessus, l'exposé des motifs au point 1.2. laisse penser que l'intention est d'étendre loin le cercle des personnes dont le comportement peut donner lieu à la responsabilité de la personne morale.

L'importance des enjeux de la réforme autant que le respect du principe de la légalité des incriminations et des peines impose au législateur de déterminer clairement dans le texte de la loi les conditions d'imputabilité des infractions aux personnes morales sous tous ses aspects. Il ne peut être question de considérer que ce

uit het oog worden verloren dat het orgaan van een rechtspersoon bijvoorbeeld een individu of een college kan zijn en dat er zelfs vrij courant sprake is van een feitelijk orgaan.

1.2. Intentioneel element of moreel bestanddeel

In de memorie van toelichting wordt de toerekenbaarheid van het strafbare feit vanuit het oogpunt van het intentionele element of nog het morele bestanddeel trouwens benaderd door te verwijzen naar personen die in de organisatie van de rechtspersoon een vooraf gepreciseerde positie bekleden.

De memorie van toelichting is op dat punt echter zo dubbelzinnig dat de strekking van het ontwerp er zeer onduidelijk door wordt.

In de tweede alinea van punt 1.3. van de memorie van toelichting staat immers het volgende te lezen :

«Het algemeen principe van het strafrecht volgens hetwelk een intentioneel element een constructief bestanddeel van iedere misdaad en van ieder wanbedrijf is, is eveneens van toepassing op de rechtspersoon. Het spreekt echter vanzelf dat dit schuld-element beoordeeld zal moeten worden rekening houdend met de kenmerken die eigen zijn aan een rechtspersoon. Aangetoond zal moeten worden hetzij dat het misdrijf voortkomt uit een opzettelijke beslissing genomen binnen de rechtspersoon, hetzij dat er een nalatigheid is op het niveau van de rechtspersoon die in causaal verband staat met het misdrijf. Men beoogt bijvoorbeeld de hypothese waar een gebrekkige interne organisatie van de rechtspersoon, onvoldoende veiligheidsmaatregelen of onredelijke budgettaire beperkingen de voorwaarden gecreëerd hebben die het misdrijf mogelijk hebben gemaakt.»

In de volgende alinea van datzelfde punt 1.3. van de memorie van toelichting staat echter het volgende vermeld :

«Wil men het wilselement in hoofde van de rechtspersoon beoordelen, dan zal de rechter moeten peilen naar de houding van de leidinggevende personen binnen de rechtspersoon. Zij moeten minstens kennis hebben gehad van het voornemen om het misdrijf te plegen en daarmee hebben ingestemd dan wel zelf hebben aangedrongen op het plegen van het misdrijf. In geval van onopzettelijke misdrijven moeten zij kennis hebben gehad van het risico voor het plegen van het misdrijf en nalatig geweest zijn met het nemen van maatregelen om het misdrijf te voorkomen. Indien de wet een bijzondere opzet als constitutief bestanddeel vereist, zal moeten worden bewezen dat dit ook aanwezig was in hoofde van de leidinggevende personen.»

Die beide verklaringen zijn uiteraard niet gelijklopend; ze staan zelfs in schril contrast. In de eerste geciteerde passage wordt gesteld dat het morele bestanddeel in zijn totaliteit moet worden gezien op basis van de rechtspersoon in zijn geheel als eenheid die de som van de individuele wilsuitingen vertegenwoordigt. In de tweede geciteerde passage, daarentegen, wordt gesteld dat het morele bestanddeel moet worden nagegaan bij een specifieke categorie van natuurlijke personen, namelijk bij degenen die in het organigram van de rechtspersoon een vrij hoge plaats bekleden.

Zulk een tegenstrijdigheid maakt de bedoeling van de ontworpen regeling des te moeilijker te achterhalen daar de tekst uiterst beknopt is en, zoals hiervoren reeds is opgemerkt, punt 1.2. van de memorie van toelichting de indruk wekt dat het de bedoeling is de kring van personen wier gedrag tot verantwoordelijkheid van de rechtspersoon leiden kan, ver uit te breiden.

Wegens de grote belangen die bij de hervorming op het spel staan en wegens de noodzakelijke naleving van het beginsel van de wettelijkheid van toerekeningen en straffen, dient de wetgever in de tekst van de wet duidelijk aan te geven wat de onderscheiden aspecten zijn van de voorwaarden waarop strafbare feiten aan

sont là des questions de fait qui peuvent être laissées à l'appréciation des juges du fond. Les axes du raisonnement du juge doivent être tracés par le texte.

Le flou que le texte et l'exposé des motifs laissent planer sur la façon d'imputer une infraction à une personne morale s'étend — comme il est fatal — à la question dite du concours des responsabilités.

I.3. La question dite du concours des responsabilités

Cette question est celle de savoir si la responsabilité pénale de la personne morale exclut ou non celle de la personne physique dont le comportement a causé l'état infractionnel reproché à la personne morale. Elle ne se pose évidemment pas si la personne physique n'est pas indentifiée, hypothèse qui peut se présenter notamment dans les infractions d'omissions, de négligence ou purement matérielles dans lesquelles la loi recourt souvent au système de l'imputation légale. Il faut aussi penser que l'organe qui a agi pour le compte de la personne morale peut être un organe collégial; ce qui ne permet pas non plus d'identifier la personne à cause de laquelle la responsabilité pénale de la personne morale est engagée.

Cette question du cumul engage le fondement même du mécanisme sur lequel la loi en projet a établi le principe de la responsabilité pénale de la personne morale. Exclure toute condamnation de la personne physique pour les mêmes faits que ceux à raison desquels la personne morale est condamnée, c'est considérer que la première n'agit plus elle-même lorsqu'elle agit comme instrument de la personne morale. Au contraire, prévoir que la condamnation de l'une n'exclut pas la condamnation de l'autre, c'est concevoir que la responsabilité pénale de la personne morale est une responsabilité, non pour autrui, mais «par ricochet».

Il appartient évidemment au législateur de prendre parti clairement sur ce point. Il ne le fait actuellement ni dans le texte, ni dans l'exposé des motifs.

En effet, ce dernier affirme que :

«le principe retenu est celui de l'exclusion du cumul des responsabilités»,

tandis que le texte n'exclut pas la condamnation de la personne physique dans l'hypothèse où, étant bien sûr identifiée, elle se trouve avoir commis «sciemment et volontairement» une «faute personnelle». Ici encore, l'exposé des motifs, loin d'éclairer le sens du texte en projet, l'obscurcit.

L'interprète pourra, en effet, s'interroger sur la question de savoir s'il faut avoir égard à l'état d'esprit concret de la personne physique au moment où elle a agi comme instrument ou s'il faut au contraire s'arrêter à la qualification légale de l'infraction commise et reprochée à la personne morale, la personne physique ne pouvant être condamnée que si cette infraction est l'une de celles qui exigent ce que l'on appelle un dol spécial ou tout à fait spécial.

Le principe de la légalité des incriminations et des peines ne permet pas de rédiger, d'une part, le texte de l'article 5, alinéa 2, en projet, et, d'autre part, l'exposé de ses motifs en écrivant que :

«... si l'élément moral dans le chef de la personne physique est la négligence — ce qui sera souvent le cas dans le droit pénal

rechtspersonen toegerekend kunnen worden. Die kwesties mogen geenszins worden beschouwd als feitelijke kwesties die ter beoordeling aan de feitenrechter kunnen worden overgelaten. In de tekst zelf moeten de hoofdlijnen voor de redenering van de rechter worden aangegeven.

De onduidelijkheid die de tekst en de memorie van toelichting laten heersen over de wijze waarop een strafbaar feit aan een rechtspersoon toegerekend wordt, heerst onvermijdelijk ook over de zogenaamde samenloop van verantwoordelijkheid.

I.3. Zogenaamde samenloop van verantwoordelijkheid

Het gaat om de vraag of de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon al dan niet die van de natuurlijke persoon, wiens gedrag aan de rechtspersoon verweten strafbare feit heeft veroorzaakt, uitsluit. Die vraag rijst uiteraard niet wanneer die natuurlijke persoon niet kan worden aangewezen, een geval dat zich inzonderheid kan voordoen bij strafbare feiten van verzuim, nalatigheid of louter materiële strafbare feiten, waarbij de wet vaak gebruik maakt van wettelijke toerekening. Er mag niet uit het oog worden verloren dat het orgaan dat voor rekening van de rechtspersoon heeft gehandeld een collegiaal orgaan kan zijn, waardoor het evenmin mogelijk is de persoon aan te wijzen voor wiens daden de rechtspersoon strafrechtelijk verantwoordelijk wordt gesteld.

Die kwestie van de samenloop van verantwoordelijkheid heeft een weerslag op de basis zelf van het mechanisme volgens hetwelk het beginsel van strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon in de ontworpen wet wordt uitgewerkt. Wie stelt dat een natuurlijk persoon in geen enkel geval mag worden veroordeeld voor dezelfde feiten als die waarvoor de rechtspersoon veroordeeld wordt, gaat er van uit dat de natuurlijke persoon niet meer zelf handelt wanneer hij als instrument van de rechtspersoon handelt. Wie daarentegen bepaalt dat een veroordeling van de ene niet uitsluit dat ook de andere wordt veroordeeld, gaat er van uit dat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon niet een verantwoordelijkheid voor een derde maar een «indirecte» verantwoordelijkheid is.

De wetgever behoort in dezen uiteraard een duidelijk standpunt in te nemen. Vooralsnog doet hij zulks noch in de tekst, noch in de memorie van toelichting.

In de memorie van toelichting staat immers het volgende te lezen :

«het gehanteerde principe houdt in dat cumulatie van aansprakelijkheden... uitgesloten is»,

terwijl de veroordeling van de natuurlijke persoon in de tekst alleen mogelijk wordt gesteld als de — uiteraard — geïdentificeerde natuurlijke persoon «wetens en willens» een «persoonlijke fout» heeft begaan. Ook hier weer verheelt de memorie van toelichting de bedoeling van de ontworpen tekst, veeleer dan dat ze die verduidelijkt.

Degene die de wet moet interpreteren, zal zich immers kunnen afvragen of gelet dient te worden op de concrete geestesgesteldheid van de natuurlijke persoon op het ogenblik waarop hij als instrument van de rechtspersoon heeft gehandeld, dan wel of daarentegen uitgegaan dient te worden van de wettelijke kwalificatie van het strafbare feit dat aan de rechtspersoon ten laste is gelegd, doordat de natuurlijke persoon alleen kan worden veroordeeld als dat strafbare feit een van die is waarbij wat men bijzonder opzet of een heel bijzonder opzet noemt, vereist is.

Op basis van het beginsel van de wettelijkheid der strafbaarstellingen en der straffen kan de tekst van het ontworpen artikel 5, tweede lid, niet samengaan me de tekst van de memorie van toelichting, naar luid waarvan :

«indien in hoofde van de natuurlijke persoon enkel de schuldvorm van nalatigheid aanwezig is — wat vaak het geval zal zijn in

spécial où beaucoup d'incriminations ne requièrent pas le dol — il appartiendra au juge de vérifier au cas par cas laquelle de la responsabilité de la personne morale ou de celle de la personne physique est déterminante. Ainsi, on évite que, soit la personne morale, soit la personne physique, puisse évaluer le risque pénal a priori.»

Cette dernière phrase, en particulier, heurte frontalement le principe de la légalité dont la raison d'être est précisément de permettre à toute personne d'évaluer ce risque.

La précision textuelle est d'autant plus nécessaire que l'article 5, alinéa 2, du Code pénal en projet, doit se concilier avec le chapitre VII du même Code et, notamment, l'article 66 qui prévoit que :

«... seront punis comme auteurs ... ceux qui, par un fait quelconque, auront prêté pour l'exécution une aide telle que, sans leur assistance, le crime ou le délit n'eût pu être commis.»

Si ce que l'exposé des motifs appelle «l'exclusion du cumul» doit être retenue comme principe, il convient de préciser la mesure dans laquelle les règles sur la corréité et la complicité sont atteintes par ce principe.

II. Le Conseil d'État s'interroge sur la manière dont vont pouvoir se concilier la loi en projet et les mécanismes existants de sanctions directes et indirectes que le législateur a instaurés dans le but notamment de combler l'absence d'une responsabilité pénale des personnes morales mais aussi sur une remise en cause des systèmes d'imputabilités légale et conventionnelle(1).

Certaines lois ont explicitement désigné la personne physique responsable pénalement pour les infractions commises par la personne morale. Il en est ainsi des lois coordonnées sur les sociétés commerciales où il s'agit généralement des gérants, des administrateurs, des commissaires et des liquidateurs ou encore des lois pénales sociales où sont fréquemment désignés l'employeur, ses préposés ou mandataires. D'autres lois ont imposé aux personnes morales qu'elles désignent une personne physique responsable pour certaines obligations légales incombant à ces personnes morales.

À partir du moment où la loi en projet instaure une responsabilité pénale propre à la personne morale, les imputabilités légales et conventionnelles(2) risquent d'être à l'origine de contradictions.

Une autre question est de savoir quel sera encore l'avenir des sanctions directes et indirectes touchant actuellement les personnes morales.

Dans un article paru au *Journal des tribunaux*(3), M. F. Deruyck établit un inventaire de ces remèdes.

Ainsi, qu'advient-il de la responsabilité civile de la personne morale du chef de peines pécuniaires infligées à des personnes physiques relevant de la personne morale? Plusieurs lois ont instauré un tel mécanisme comme la loi du 12 juin 1991 relative au crédit à la consommation, la loi du 14 juillet sur les pratiques du commerce et sur l'information et la protection du

het bijzonder strafrecht waar voor veel misdrijven geen opzet vereist is —, zal de rechter geval per geval moeten nagaan of de verantwoordelijkheid van de rechtspersoon, dan wel van de natuurlijke persoon het zwaarst moet doorwegen. Aldus wordt vermeden dat, hetzij de rechtspersoon, hetzij de natuurlijke persoon, a priori een inschatting kan maken van het strafrechtelijke risico.»

Voor al de laatste zin van die passage is volkomen in strijd met het wettelijkheidsbeginsel, dat geen andere reden van bestaan heeft dan iedereen in staat te stellen dat risico in te schatten.

Precieze teksten zijn des te meer noodzakelijk, daar het ontworpen artikel 5, tweede lid, van het Strafwetboek zich moet verdragen met hoofdstuk VII van datzelfde Wetboek, inzonderheid met artikel 66 ervan, dat het volgende bepaalt :

«als daders ... worden gestraft ... zij die door enige daad tot de uitvoering zodanige hulp hebben verleend dat de misdaad of het wanbedrijf zonder hun bijstand niet had kunnen worden gepleegd.»

Als wat in de memorie van toelichting het verbod op «cumulatie van aansprakelijkheden» wordt genoemd als principe behouden moet blijven, dient te worden aangegeven in hoeverre de regels inzake strafbare deelneming en medeplichtigheid door dat principe in het gedrang komen.

II. De Raad van State vraagt zich af hoe de ontworpen wet zal kunnen samengaan met de bestaande mechanismen van directe en indirecte sancties die de wetgever heeft ingesteld, inzonderheid om te verhelpen dat rechtspersonen niet strafrechtelijk verantwoordelijk kunnen worden gesteld. Daarnaast vraagt de Raad zich ook af of de regelingen inzake wettelijke en bedongen toerekenbaarheid op de helling komen te staan(1).

Bij een aantal wetten is uitdrukkelijk een natuurlijk persoon aangewezen als zijnde strafrechtelijk verantwoordelijk voor strafbare feiten van een rechtspersoon. Dat is het geval met de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, waarin het meestal gaat om zaakvoerders, bestuurders, commissarissen of vereffenaars, en met de wetten die strafbepalingen in verband met het sociaal recht inhouden, waarin vaak de werkgever, zijn aangestelden of mandatarissen als zodanig worden aangewezen. Bij andere wetten zijn de rechtspersonen ertoe verplicht een natuurlijk persoon aan te wijzen als verantwoordelijk voor bepaalde wettelijke verplichtingen waaraan die rechtspersonen gehouden zijn.

Zodra bij de ontworpen wet een strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon zelf wordt ingevoerd, dreigen de wettelijke en de bedongen toerekenbaarheid(2) aanleiding te geven tot tegenstellingen.

Bovendien rijst de vraag wat er zal worden van de directe en indirecte sancties die rechtspersonen thans kunnen oplopen.

In een artikel dat in het *Journal des tribunaux*(3), maakt M. F. Deruyck van die remedies een inventaris op.

Wat zal er bijvoorbeeld worden van de wettelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon wegens geldboeten opgelegd aan onder hem ressorterende natuurlijke personen? Bij verscheidene wetten is zulk een mechanisme ingesteld, bijvoorbeeld bij de wet van 12 juni 1991 op het consumentenkrediet, de wet van 14 juli 1991 betreffende de handelspraktijken en de voorlichting en

(1) R. Legros, «La responsabilité pénale des dirigeants des sociétés et le droit pénal général», RDP, 1963-1964, pp. 13 et suivantes; «Imputabilité pénale et entreprise économique», RDP, 1968-1969, pp. 372 et suivantes.

(2) «L'imputabilité est conventionnelle lorsque la personne morale est, de par la loi, tenue de désigner une personne physique responsable pour certaines obligations légales de ladite personne morale», M. F. Deruyck, *op. cit.*, p. 699.

(3) *Op. cit.*, pp. 702-703.

(1) R. Legros, «La responsabilité pénale des dirigeants des sociétés et le droit pénal général», RDP, 1963-1964, blz. 13 en volgende; «Imputabilité pénale et entreprise économique», RDP, 1968-1969, blz. 372 en volgende.

(2) «L'imputabilité est conventionnelle lorsque la personne morale est, de par la loi, tenue de désigner une personne physique responsable pour certaines obligations légales de ladite personne morale», M. F. Deruyck, *op. cit.*, blz. 699.

(3) *Op. cit.*, blz. 702-703.

consommateur ou encore la loi du 17 juillet 1975 relative à la comptabilité et aux comptes annuels des entreprises.

Ces mécanismes ne paraissent guère compatibles avec l'instauration d'une responsabilité pénale de la personne morale elle-même.

La même question se pose pour les sanctions administratives qui, dans bien des cas, ont été consacrées pour combler le vide juridique résultant de l'absence de responsabilité pénale des personnes morales. C'est ce qui a fait dire à la doctrine que :

«...le rejet de la responsabilité pénale des personnes morales est une cause importante des métamorphoses administratives du droit pénal de l'entreprise(1).»

Si les sanctions administratives ne doivent pas disparaître de l'arsenal juridique, il convient cependant de s'interroger sur le maintien de certaines d'entre-elles, compte tenu du fait que la loi en projet assimile la personne morale à la personne physique et considère donc qu'une personne morale peut être rendue coupable de toutes les infractions visées par les lois pénales.

Il pourrait, dès lors, être possible qu'un même comportement puisse faire l'objet d'une amende administrative, prononcée par une autorité administrative et d'une amende pénale, prononcée cette fois par un juge pénal.

Par ailleurs, certaines amendes administratives applicables aux personnes morales revêtent le caractère d'une véritable peine, le but réellement poursuivi étant de punir(2).

On se demande, dès lors, quelles seront les finalités respectives de l'amende administrative et de l'amende pénale ou encore ce qu'il adviendra du principe général «non bis in idem».

*
* *

CONCLUSION

La loi en projet s'expose à trois critiques auxquelles il convient de remédier :

1^o elle omet de préciser les conditions d'imputabilité matérielle des infractions commises par les personnes morales tout autant que les conditions de détermination de l'élément moral de ces infractions. Conformément à la Constitution et aux dispositions de la Convention européenne des droits de l'homme, il appartient au législateur et à lui seul de prendre position sur cette double question.

2^o L'alinéa 2 de l'article 5 en projet est totalement ambigu en ce qu'il ne permet en rien de déterminer les hypothèses dans lesquelles il pourrait y avoir ou non une responsabilité pénale, d'une part, de la personne morale et de la personne physique d'autre part. Le texte doit être fondamentalement revu.

3^o Le projet est lacunaire et doit être complété en vue d'aménager les législations existantes et spécialement celles qui concernent les amendes administratives mises à charge de la personne morale.

Compte tenu de cette conclusion, c'est de matière subsidiaire que le Conseil d'État examine les dispositions du projet.

(1)A. De Nauw, «Les métamorphoses administratives du droit pénal de l'entreprise», éd. Mys & Breesch, Gand, 1994, p. 112.

(2) Voir en ce sens l'analyse des avis de la section de législation du Conseil d'État faite par MM. R. Andersen et P. Nihoul, «Le Conseil d'État — Chronique de jurisprudence 1995, RBDC, 1996-2, pp. 240-241; «Le Conseil d'État — Chronique de jurisprudence 1996», RBDC, 1997-2, pp. 211-212.

bescherming van de consument, alsook bij de wet van 17 juli 1975 op de boekhouding en de jaarrekening van de ondernemingen.

Die mechanismen lijken nauwelijks samen te gaan met de invoering van strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon zelf.

Dezelfde vraag rijst voor administratieve sancties, die in vele gevallen in de wetgeving zijn opgenomen om het juridisch vacuüm op te vullen te wijten aan het feit dat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen niet geregeld was. Daarom heeft de rechtsleer gezegd :

«... le regret de la responsabilité pénale des personnes morales est une cause importante des métamorphoses administratives du droit pénal de l'entreprise.(1)»

Hoewel administratieve sancties niet uit het juridisch arsenaal behoeven te verdwijnen, behoort toch te worden nagegaan of sommige ervan behouden kunnen blijven, aangezien in de ontworpen wet een rechtspersoon met een natuurlijk persoon gelijkgesteld wordt en er daarin dan ook van uit wordt gegaan dat een rechtspersoon schuldig kan worden verklaard aan alle strafbare feiten die de strafwetten bepalen.

Het zou dan ook mogelijk worden dat eenzelfde gedrag aanleiding geeft tot een administratieve geldboete, opgelegd door een administratieve overheid én tot een strafrechtelijke geldboete, opgelegd door een strafrechter.

Overigens dragen sommige administratieve geldboeten die aan rechtspersoon kunnen worden opgelegd het kenmerk van een echte straf, aangezien de onderliggende bedoeling erin bestaat te straffen(2).»

De vraag rijst dan ook wat het uiteindelijk doel van respectievelijk de administratieve geldboete en de strafrechtelijke geldboete zal zijn en wat er van het algemene beginsel «non bis in idem» zal worden.

*
* *

CONCLUSIE

De ontworpen wet vertoont drie gebreken die verholpen moeten worden :

1^o in het wetsontwerp wordt niet aangegeven op welke voorwaarden strafbare feiten begaan door rechtspersonen materieel toerekenbaar zijn, noch op welke voorwaarden het morele bestanddeel van die strafbare feiten kan worden vastgesteld. Overeenkomstig de Grondwet en de bepalingen van Het Europees Verdrag van de rechten van de mens staat het aan de wetgever en uitsluitend aan hem om zijn standpunt over die tweeledige kwestie te bepalen;

2^o het ontworpen artikel 5, tweede lid, is heel dubbelzinnig, doordat dit artikel het niet mogelijk maakt vast te stellen in welke gevallen enerzijds de rechtspersoon en anderzijds de natuurlijke persoon al dan niet strafrechtelijk verantwoordelijk zijn. De tekst behoort grondig te worden herzien;

3^o het ontwerp vertoont leemten en behoort te worden aangevuld met bepalingen die wijzigingen aanbrengen in de bestaande wetgeving en in het bijzonder in die betreffende de administratieve geldboeten die aan rechtspersonen kunnen worden opgelegd.

Gelet op deze conclusie, onderzoekt de Raad van State subsidiair de bepalingen van het ontwerp.

(1)A. De Nauw, «Les métamorphoses administratives du droit pénal de l'entreprise», uitg. Mys & Breesch, Gent, 1994, blz. 112.

(2) Zie in die de analyse van de adviezen van de afdeling wetgeving van de Raad van State van de hand van R. Andersen et P. Nihoul, «Le Conseil d'État — Chronique de jurisprudence 1995, RBDC, 1996-2, blz. 240-241; «Le Conseil d'État — Chronique de jurisprudence 1996», RBDC, 1997-2, blz. 211-212.

DISPOSITIF**Article 2**

1. En ce qui concerne les alinéas 1^{er} et 2 de l'article 5 en projet, il est renvoyé à l'observation générale n° I.1., I.2. et I.3.

2. L'alinéa 3 en projet assimile aux personnes morales des groupements qui sont dépourvus de la personnalité juridique.

Ceci a pour conséquence que :

«... même non impliqués dans l'infraction, les membres de ces groupements risquent a fortiori d'être directement atteints par les effets d'une condamnation pénale prononcée contre le groupe, sans plus pouvoir exercer au civil le moindre recours en indemnisation contre les vrais «coupables» éventuellement identifiés et non bénéficiaires d'une immunité personnelle(1).»

Les délégués du ministre ont expliqué qu'au nom de l'autonomie du droit pénal, il est permis d'accorder une «personnalité juridique pénale» à des personnes morales qui n'en disposent pas au plan civil.

L'assimilation de la personne morale à des groupements est très contestable. Cette assimilation aura pour effet de faire exister pour le droit pénal des entités qui n'ont, par ailleurs, aucune existence dans les autres domaines du droit.

Cette assimilation aura, en outre, pour effet de punir directement les personnes physiques qui composent le groupement alors que dans l'hypothèse d'une personne morale dotée de la personnalité juridique, son patrimoine sera, en principe, directement atteint si sa responsabilité pénale est retenue.

Par ailleurs, au regard des principes constitutionnels de l'égalité et de non-discrimination, il appartient à l'auteur du projet de justifier objectivement cette différence de traitement.

Enfin, le Conseil d'État constate également que ne sont pas concernées par cette assimilation, les associations sans but lucratif en formation et d'autres associations de fait comme les syndicats, les partis politiques...

Ici aussi, il appartient à l'auteur du projet de justifier par rapport aux principes constitutionnels précités, la raison objective pour laquelle l'assimilation vise certaines entités dépourvues de la personnalité juridique plutôt que d'autres.

Article 3

Le commentaire de cette disposition semble indiquer que la modification en projet a notamment pour objet de consacrer en tant que sanction pénale dans le Code pénal, la publication et la diffusion de la décision judiciaire.

Or, le dispositif ne contient pas une telle modification.

Cette contradiction doit être levée.

Article 4

L'article 7bis du Code pénal en projet énumère les peines applicables aux infractions commises par les personnes morales.

1. Interrogés sur le sens de l'alinéa 1^{er}, 2^o, en projet, les délégués du ministre ont expliqué que toutes les hypothèses de la confiscation spéciale consacrée à l'article 42 du Code pénal, sont applicables aux personnes morales.

(1) Chr. Hennau, Gen. Schamps et J. Verhaegen, *op. cit.*

BEPALEND GEDEELTE**Article 2**

1. Wat het eerste en het tweede lid van het ontworpen artikel 5 betreft, wordt verwezen naar de algemene opmerkingen nrs. I.1, en I.3.

2. Het ontworpen derde lid stelt groeperingen zonder rechtspersoonlijkheid gelijk met rechtspersonen.

Dit heeft tot gevolg :

«...même non impliqués dans l'infraction, les membres de ces groupements risquent a fortiori d'être directement atteints par les effets d'une condamnation pénale prononcée contre le groupe, sans plus pouvoir exercer au civil le moindre recours en indemnisation contre les vrais «coupables» éventuellement identifiés et non bénéficiaires d'une immunité personnelle. (1).»

De gemachtigden van de minister hebben verklaard dat in naam van de autonomie van het strafrecht «strafrechtelijke rechtspersoonlijkheid» mag worden verleend aan rechtspersonen die hierover niet beschikken in het burgerlijke vlak.

Gelijkstelling van een rechtspersoon met groeperingen is erg betwistbaar. Door die gelijkstelling zullen er in het strafrecht entiteiten ontstaan die bovendien op de andere gebieden van het recht niet bestaan.

Deze gelijkstelling heeft bovendien tot gevolg dat natuurlijke personen die een groepering vormen rechtstreeks gestraft worden, terwijl voor een rechtspersoon met rechtspersoonlijkheid in principe zijn vermogen rechtsreeks wordt geraakt als zijn strafrechtelijke verantwoordelijkheid in aanmerking wordt genomen.

Gelet op de grondwettelijke beginselen van gelijkheid en niet-discriminatie, dient de steller van het ontwerp deze verschillende behandeling objectief te rechtvaardigen.

De Raad van State stelt tot slot ook vast dat verenigingen zonder winstoogmerk in oprichting en andere feitelijke verenigingen zoals vakverenigingen, politieke partijen,...niet onder die gelijkstelling vallen.

Ook in dit verband dient de steller van het ontwerp in het licht van de voornoemde grondwettelijke beginselen te rechtvaardigen om welke objectieve reden de gelijkstelling eerder gericht is op bepaalde entiteiten zonder rechtspersoonlijkheid, dan op andere.

Artikel 3

De commentaar op deze bepaling lijkt erop te wijzen dat de ontworpen wijziging er inzonderheid toe strekt bekendmaking en verspreiding van de gerechtelijke beslissing als straf op te nemen in het Strafwetboek.

Welnu, in het dispositief wordt niet in zulk een wijziging voorzien.

Die tegenstrijdigheid dient te worden verholpen.

Artikel 4

In het ontworpen artikel 7bis van het Strafwetboek worden de straffen opgesomd die van toepassing zijn op strafbare feiten gepleegd door rechtspersonen.

1. Op de vraag wat het nut is van het ontworpen eerste lid, 2^o, hebben de gemachtigden van de minister verklaard dat alle gevallen van bijzondere verbeurdverklaring ingeschreven in artikel 42 van het Strafwetboek van toepassing zijn op rechtspersonen.

(1) Chr. Hennau, Gen. Schamps et J. Verhaegen, *op. cit.*

Toutefois, une réserve a été faite pour les personnes morales de droit public. Lorsque la confiscation se rapporte :

«aux choses formant l'objet de l'infraction et à celles qui ont servi ou qui ont été destinées à la commettre» (article 42, 1^o, du Code pénal),

il est exigé que ces biens soient civilement saisissables et qu'ils ne servent pas à une activité qui relève d'une mission de service public.

Le Conseil d'État n'aperçoit pas l'utilité des termes «à l'exception des activités qui relèvent d'une mission de service public». En faisant référence aux «biens civilement saisissables», le Conseil d'État suppose, en effet, que l'auteur du projet entend mettre en œuvre les règles consacrées à l'article 1412bis du Code judiciaire.

Si tel ne devait pas être l'intention de l'auteur du projet, il y a lieu de rédiger plus clairement la disposition en projet et de justifier la raison pour laquelle le régime pénal de la confiscation s'écarterait du régime de la saisissabilité consacré à l'article 1412bis précité.

Le Conseil d'État constate également une différence d'approche entre cette disposition et l'alinéa 2, 3^o, en projet qui prévoit qu'en matière criminelle et correctionnelle l'une des peines applicables sera :

«la fermeture d'un ou de plusieurs établissements, à l'exception d'établissements où sont exercées des activités qui relèvent d'une mission de service public».

Le concept de personne morale de droit public n'est pas utilisé dans ce dernier cas.

Doit-on, dès lors, en conclure qu'une confiscation spéciale prévue à l'article 42, 1^o, du Code pénal pourra être infligée sans aucune réserve lorsque la personne morale est une personne morale de droit privé et qu'elle assume une mission de service public, alors que s'agissant de la fermeture d'un établissement, celle-ci ne pourra pas intervenir si la personne morale de droit privé assume une mission de service public ?

Il appartient à l'auteur du projet de clarifier cette différence de conception dans l'application des peines précitées.

Le Conseil d'État attire également l'attention sur la difficulté qu'il y a pour certaines personnes morales de droit public de faire la distinction entre les biens qui sont affectés au service public et les autres...Il en est notamment ainsi pour les entreprises publiques autonomes.

2. À l'article 7bis, alinéa 2, 2^o, en projet le texte est ambigu en ce qu'il donne à penser que serait interdite non pas une activité déterminée mais la poursuite de l'objet social.

Le texte doit être revu pour éliminer cette ambiguïté en s'inspirant de la recommandation n^o R (88) 18 :

«— l'interdiction d'exercer certaines activités, notamment l'exclusion des marchés publics;».

Articles 5 et 9

Sur un plan légistique, les articles 5 et 9 du projet sont incompatibles. En effet, ils insèrent tous deux dans le livre premier, chapitre II, section V, du Code pénal, une nouvelle sous-section I, inti-

Er is evenwel een voorbehoud gemaakt voor publiek-rechtelijke rechtspersonen. Wanneer de verbeurdverklaring betrekking heeft :

«op de zaken die het voorwerp van het misdrijf uitmaken, en op die welke gediend hebben of bestemd waren tot het plegen van het misdrijf» (artikel 42, 1^o, van het Strafwetboek),

wordt vereist dat die goederen volgens het burgerlijk recht vatbaar zijn voor beslag en niet gebruikt worden voor een activiteit die tot een taak van openbare dienstverlening behoort.

De Raad van State ziet niet in wat het nut is van de termen «met uitzondering van activiteiten die behoren tot een opdracht van openbare dienstverlening». De verwijzing naar «goederen die vatbaar zijn voor burgerlijk beslag» doet de Raad van State er immers van uitgaan dat de steller van het ontwerp uitvoering wenst te geven aan de regels die besloten liggen in artikel 1412bis van het Gerechtelijk Wetboek.

Mocht dat niet de bedoeling zijn van de steller van het ontwerp, dan behoort de ontworpen bepaling duidelijker te worden gesteld en dient te worden gewettigd waarom de strafrechtelijke regeling inzake verbeurdverklaring afwijkt van de regeling betreffende de vatbaarheid voor beslag, die verankerd ligt in het voornoemde artikel 1412bis.

De Raad van State stelt tevens een verschil van benadering vast tussen die bepaling en het ontworpen tweede lid, 3^o, waarin wordt gesteld dat in criminele en correctionele zaken een van de mogelijke straffen :

«de sluiting van één of meer inrichtingen (is), met uitzondering van de inrichtingen waar activiteiten worden uitgeoefend die behoren tot een opdracht van openbare dienstverlening».

In dat laatste geval wordt niet gewerkt met het begrip «publiekrechtelijke rechtspersoon».

Dient derhalve daaruit te worden geconcludeerd dat bijzondere verbeurdverklaring als bepaald in artikel 42, 1^o, van het Strafwetboek zonder enig voorbehoud kan worden toegepast wanneer de rechtspersoon een privaatrechtelijke rechtspersoon is en een taak van openbare dienstverlening vervult, terwijl in geval van sluiting van een inrichting, die sluiting niet mogelijk is, als de privaatrechtelijke rechtspersoon een taak van openbare dienstverlening op zich neemt ?

Het staat aan de steller van het ontwerp om dat verschil in opvatting te verduidelijken wat de toepassing van de voornoemde straffen betreft.

De Raad van State vestigt ook de aandacht op de moeilijkheid voor bepaalde publiekrechtelijke rechtspersonen om een onderscheid te maken tussen de goederen die voor openbare dienstverlening gebruikt worden en de overige goederen...Dit geldt onder meer voor de autonome overheidsbrijven.

2. De tekst van het ontworpen artikel 7bis, tweede lid, 2^o, is onduidelijk, in zoverre hij de indruk wekt dat niet een welbepaalde activiteit verboden is, maar wel het nastreven van het doel van een vennootschap.

De tekst behoort te worden herzien teneinde die onduidelijkheid weg te werken, steunende op aanbeveling nr. R(88) 18 :

«— l'interdiction d'exercer certaines activités, notamment l'exclusion des marchés publics;».

Artikelen 5 en 9

Vanuit wetgevingstechnisch oogpunt zijn de artikelen 5 en 9 van het ontwerp onverenigbaar. Beide voegen ze immers in het eerste boek, hoofdstuk II, afdeling V, van het Strafwetboek, een

tulée tantôt «Des peines communes aux crimes et aux délits applicables aux personnes physiques», tantôt «De l'interdiction». L'auteur du projet doit en conséquence revoir la présentation formelle de ces deux dispositions.

Articles 6 et 10

L'observation qui est formulée sous les articles 5 et 9 du projet peut être transposée aux articles 6 et 10 du projet.

En effet, ils insèrent tous deux dans le Livre premier, Chapitre II, section V, du Code pénal, une nouvelle sous-section II, intitulée tantôt «Des peines communes aux crimes et aux délits applicables aux personnes morales», tantôt «De la publication et de la diffusion de la condamnation».

L'auteur du projet doit, en conséquence, revoir également la présentation formelle de ces deux dispositions.

Article 35 (en projet)

L'exposé des motifs indique à propos de l'article 35 du Code pénal en projet que :

«La dissolution — qui constitue «la mort» de la personne morale — ne pourra être prononcée que s'il est établi que la personne morale a été, à titre principal, créée dans le but de commettre les crimes ou délits sur lesquels porte la condamnation ou détournée de son objet dans ce but. Seules les personnes morales qui se sont placées dans l'illégalité dès leur création pourront donc être dissoutes en vertu de cette disposition.»

La formulation de l'article 35 en projet risque de donner lieu à des difficultés d'interprétation. Quand conviendra-t-il de dire que la personne morale a été créée «à titre principal» dans le but de commettre les faits qui lui sont reprochés ?

Il est proposé de rédiger l'alinéa 1^{er} de cette disposition de la manière suivante :

«Art. 35. La dissolution peut être décidée par le juge lorsque la personne morale a été intentionnellement créée afin d'exercer les activités punissables pour lesquelles elle est condamnée ou lorsque son objet a été intentionnellement détourné afin d'exercer de telles activités.»

Articles 36 et 37 (en projet)

Le Conseil d'État constate que ces peines ne pourront être prononcées par le juge que lorsque le législateur aura déterminé les cas dans lesquels elles trouveront à s'appliquer.

Le renvoi à une autre loi a pour conséquence que le régime pénal applicable aux personnes morales est incomplet et qu'au moment de l'entrée en vigueur de la loi en projet, le juge ne pourra pas mettre en œuvre l'ensemble des peines consacrées par la loi en projet.

En outre, le Conseil d'État attire l'attention des auteurs du projet sur la circonstance que le texte en projet donne aux communautés et régions, conformément à l'article 11 de la loi spéciale du 8 août 1980 de réformes institutionnelles, le pouvoir de prévoir les cas dans lesquels pourra être appliquée une interdiction d'une activité relevant de l'objet social ou une fermeture d'un ou plusieurs établissements de la personne morale.

onderafdeling I in, die nu eens het opschrift «Straffen aan misdaden en wanbedrijven gemeen die toepasselijk zijn op natuurlijke personen», dan weer het opschrift «De ontzetting» draagt. De steller van het ontwerp behoort bijgevolg de formele inrichting van beide bepalingen te herzien.

Artikelen 6 en 10

De opmerking die gemaakt is onder de artikelen 5 en 9 van het ontwerp, kan worden doorgetrokken tot de artikelen 6 en 10 van het ontwerp.

Beide voegen ze immers in het Eerste Boek, Hoofdstuk II, afdeling V, van het Strafwetboek een nieuwe onderafdeling II in, die nu eens het opschrift «Straffen aan misdaden en wanbedrijven gemeen die toepasselijk zijn op rechtspersonen», dan weer het opschrift «De bekendmaking en de verspreiding van de veroordeling» draagt.

De steller van het ontwerp behoort derhalve ook de formele inrichting van die beide bepalingen te herzien.

Artikel 35 (ontworpen)

In de memorie van toelichting wordt over het ontworpen artikel 35 van het Strafwetboek het volgende gesteld :

«De ontbinding — de «doodstraf» voor de rechtspersoon — kan enkel uitgesproken worden indien aangetoond wordt dat de veroordeelde rechtspersoon hoofdzakelijk werd opgericht met het doel de misdaden of wanbedrijven te plegen waarvoor zij werd veroordeeld of zij hiertoe van haar doel werd afgewend. Enkel de rechtspersonen die zich reeds vanaf hun creatie in de illegaliteit geplaatst hebben zullen dus ontbonden kunnen worden krachtens deze bepaling.»

De formulering van het ontworpen artikel 35 zou aanleiding kunnen geven tot interpretatieproblemen. Wanneer kan gevoeglijk worden gesteld dat de rechtspersoon «hoofdzakelijk» is opgericht om de feiten te plegen die hem worden verweten ?

Er wordt voorgesteld het eerste lid van die bepaling als volgt te stellen :

«Art. 35. Ontbinding kan door de rechter worden uitgesproken wanneer de rechtspersoon doelbewust is opgericht om de strafbare activiteiten te ontplooiën waarvoor hij veroordeeld wordt of wanneer hij opzettelijk van zijn doel is afgewend om zulke activiteiten te kunnen ontplooiën.»

Artikelen 36 en 37 (ontworpen)

De Raad van State stelt vast dat die straffen door de rechter eerst kunnen worden uitgesproken wanneer de wetgever de gevallen heeft vastgelegd waarin ze kunnen worden toegepast.

Verwijzing naar een andere wet heeft tot gevolg dat strafrechtelijke regeling die van toepassing is op rechtspersonen, onvolledig is en dat op het ogenblik dat de ontworpen wet in werking treedt de rechter niet alle straffen die in de ontworpen wet vastgelegd zijn, zal kunnen toepassen.

Bovendien vestigt de Raad van State de aandacht van de stellers van het ontwerp op de omstandigheid dat de ontworpen tekst, overeenkomstig artikel 11 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, aan de gemeenschappen en de gewesten de bevoegdheid verleent om de gevallen te bepalen waarin een activiteit die tot het doel van de rechtspersoon behoort, verboden kan worden of een of meer inrichtingen van de rechtspersoon gesloten kunnen worden.

Article 8

1. Aux termes de la recommandation n° R (88) 18, précitée,

«dans la détermination des sanctions ou des mesures applicables dans un cas déterminé, notamment celles de nature pécuniaire, il conviendrait de prendre en compte le gain que l'entreprise a tiré de ses activités illicites, ce gain pouvant être évalué, le cas échéant, par estimation».

Selon les délégués du ministre, la loi en projet rencontre ce souci par le biais de la confiscation spéciale prévue à l'article 42 du Code pénal et plus particulièrement les 2° et 3° qui permettent la confiscation des choses qui ont été produites par l'infraction ainsi que des avantages patrimoniaux tirés directement de l'infraction, ou encore des biens et valeurs qui leur ont été substitués ainsi que les revenus de ces avantages investis.

Il convient que cette précision soit exprimée dans l'exposé des motifs.

2. Si l'exposé des motifs met principalement en évidence la volonté de l'auteur du projet de maintenir un parallélisme étroit entre les peines qui peuvent être appliquées à des personnes physiques et celles qui pourront être appliquées aux personnes morales, pour les mêmes faits, il reste cependant silencieux sur les paramètres qui ont été pris en considération pour établir le mécanisme de conversion des peines privatives de liberté en peines d'amende.

En outre, certaines peines privatives de liberté s'expriment en nombre de jours et non en nombre de mois.

Il y a, dès lors, lieu d'aménager la règle de conversion pour tenir compte de cette particularité.

La disposition en projet dispose également que

«Lorsque la peine prévue par la loi pour le fait est une peine privative de liberté à perpétuité, une amende de 240 000 à 720 000 francs»

sera d'application.

Interrogés sur les paramètres qui ont été pris en considération pour établir cette fourchette, les délégués du ministre ont expliqué que cela correspondait plus ou moins à une fourchette de 20 à 60 ans de peine privative de liberté. Toutefois, sachant que ces peines sont rarement accomplies jusqu'à leur terme, parce qu'une libération conditionnelle est généralement décidée, l'auteur du projet a voulu tenir compte de cette situation en établissant les amendes pénales précitées.

Afin d'éviter tout reproche arbitraire, il est préférable que le commentaire de cette disposition fasse apparaître clairement le raisonnement qui justifie cette nouvelle règle.

3. Aux termes du paragraphe 2 en projet, il est prévu que

«pour la détermination de la peine en vertu des dispositions du Livre I^{er} de ce Code, la disposition du paragraphe 1^{er} de cet article est applicable.»

Interrogés sur le sens de cette disposition, les délégués du ministre ont expliqué qu'il s'agissait de rendre applicable aux personnes morales les dispositions du Livre I^{er} du Code pénal dont notamment celles relatives à la tentative (articles 51 et suivants), à la récidive (articles 54 et suivants), au concours de plusieurs infractions (articles 58 et suivants) ou encore aux circonstances atténuantes (articles 79 et suivants).

Artikel 8

1. In de voornoemde aanbeveling nr. R (88) 18, wordt het volgende gesteld:

«dans la détermination des sanctions ou des mesures applicables dans un cas déterminé, notamment celles de nature pécuniaire, il conviendrait de prendre en compte le gain que l'entreprise a tiré de ses activités illicites, ce gain pouvant être évalué, le cas échéant, par estimation».

Volgens de gemachtigden van de minister komt de ontworpen wet aan dat verlangen tegemoet door te voorzien in de bijzondere verbeurdverklaring als genoemd in artikel 42 van het Strafwetboek, meer in het bijzonder in de onderdelen 2° en 3°, die verbeurdverklaring mogelijk maken van zaken die uit het strafbare feit voortkomen en van vermogensvoordelen die rechtstreeks uit het strafbare feit zijn verkregen, van goederen en waarden die in de plaats ervan zijn gesteld en van inkomsten uit de belegde voordelen.

Deze verduidelijking behoort in de memorie van toelichting te worden opgenomen.

2. Hoewel in de memorie van toelichting in hoofdzaak gewenzen wordt op de bedoeling van de steller van het ontwerp om een strikte parallelie te behouden tussen de straffen die kunnen worden opgelegd aan natuurlijke personen en die welke voor dezelfde feiten van toepassing kunnen zijn op rechtspersonen, wordt er evenwel niets in bepaald over de parameters die in overweging zijn genomen om het mechanisme te bepalen voor omzetting van vrijheidsstraffen in geldboetes.

Bovendien worden bepaalde vrijheidsstraffen uitgedrukt in aantal dagen en niet in aantal maanden.

De omzettingsregel behoort derhalve te worden aangepast teneinde rekening te houden met die bijzonderheid.

In de ontworpen bepaling wordt bovendien gesteld dat

«wanneer de straf door de wet voor het feit bepaald een levenslange vrijheidsberovende straf is, een geldboete van 240 000 tot 720 000 frank»

wordt opgelegd.

Op de vraag welke parameters in aanmerking genomen zijn om die marge te bepalen, hebben de gemachtigden van de minister geantwoord dat dit min of meer overeenstemt met een marge van 20 tot 60 jaar. Aangezien echter geweten is dat die straffen slechts zelden helemaal worden uitgezeten, daar gewoonlijk tot voorwaardelijke invrijheidstelling wordt besloten, heeft de steller van het ontwerp met die toestand rekening willen houden door in de voornoemde strafrechtelijke geldboetes te voorzien.

Teneinde het verwijt van willekeur te voorkomen, is het wettelijk dat uit de commentaar op die bepaling de redenering die achter die nieuwe regel schuilgaat, duidelijk zou blijken.

3. In de ontworpen paragraaf 2 wordt bepaald dat

«voor het bepalen van de straf krachtens de bepalingen van Boek I van dit Wetboek, (...) de bepaling van § 1 van dit artikel van toepassing (is).»

Op de vraag wat het nut is van die bepaling, hebben de gemachtigden van de minister verklaard dat het de bedoeling is de bepalingen van het Eerste Boek van het Strafwetboek op rechtspersonen toepasselijk te verklaren, inzonderheid die betreffende poging tot misdaad of tot wanbedrijf (artikelen 51 en volgende), herhaling (artikelen 54 en volgende), samenloop van verscheidene misdrijven (artikelen 58 en volgende) en verzachtende omstandigheden (artikelen 79 en volgende).

Compte tenu de ces explications, la formulation du paragraphe 2 doit être revue complètement et indiquer quelles dispositions particulières du Livre I^{er}, précité, sont applicables aux peines visées au paragraphe 1^{er} en projet.

Pour le surplus, il est renvoyé à l'observation générale n° I.3. faite sur le cumul de responsabilités.

Articles 9 et 10

Il est renvoyé à l'observation formulée sous les articles 5 et 6 du projet, à propos de la présentation formelle de ces dispositions.

Article 35 (en projet)

Il est renvoyé à l'observation formulée sous les articles 36 et 37 en projet.

Article 11

Le projet doit préciser les conséquences de la règle telle qu'elle est consacrée. Ainsi, en cas de dissolution de la personne morale après une condamnation pénale, doit-on considérer que la peine sera désormais supportée par les anciens associés ou si elle s'est transformée juridiquement⁽¹⁾ ou a perdu sa personnalité juridique au profit d'une nouvelle personne morale (par absorption ou scission d'une société commerciale), sera-t-il possible de réclamer l'amende pénale pour cette dernière?

Ces questions doivent être traitées avec toute la rigueur qu'impose leur importance.

Article 13

Cet article soulève les trois questions suivantes :

1. Comment est-il possible de faire renaître une personne morale qui a été dissoute et liquidée?

2. Comment cette personne morale pourra-t-elle répondre des condamnations qui sont prononcées à son égard alors qu'elle n'a plus de patrimoine?

3. Comment le mandataire de justice, désigné en vertu de l'article 12 du projet, pourrait-il assurer utilement la défense de cette personne morale dépourvue, par ailleurs, de tout autre organe d'expression?

Le Conseil d'État ne voit pas comment ces questions pourraient être adéquatement résolues et en conclut que cette disposition doit être abandonnée.

Article 16

Afin de sauvegarder l'effectivité d'une procédure pénale à l'égard d'une personne morale, la disposition en projet autorise le juge d'instruction à prendre des mesures provisoires à condition qu'une instruction soit ouverte, qu'il y ait des indices sérieux de culpabilité et des circonstances particulières qui doivent rendre la mesure nécessaire.

Certaines mesures provisoires peuvent avoir des conséquences sur le patrimoine d'une autre personne morale ou d'une personne physique. Il en est notamment ainsi de « l'interdiction de transactions patrimoniales spécifiques ».

(1) L'adoption d'une autre forme juridique par une société constituée sous l'une des formes visées à l'article 2 des lois coordonnées sur les sociétés commerciales n'entraîne aucun changement dans la personnalité juridique de la société qui subsiste sous la nouvelle forme (article 165 des lois coordonnées sur les sociétés commerciales).

Gelet op die verklaringen dient de formulering van paragraaf 2 volledig te worden herzien en behoort te worden aangegeven welke bijzondere bepalingen van het voornoemde Eerste Boek van toepassing zijn op de straffen genoemd in de ontworpen paragraaf 1.

Voor het overige wordt verwezen naar algemene opmerking nr. I.3. inzake samenloop van verantwoordelijkheid.

Artikelen 9 en 10

Er wordt verwezen naar de opmerking die onder de artikelen 5 en 6 van het ontwerp is gemaakt, in verband met de formele inrichting van die bepalingen.

Artikel 35 (ontworpen)

Er wordt verwezen naar de opmerking die onder de ontworpen artikelen 36 en 37 gemaakt is.

Artikel 11

In het ontwerp dienen de gevolgen van de als zodanig vastgelegde regel te worden verduidelijkt. Zo rijst de vraag of, wanneer de rechtspersoon na een strafrechtelijke veroordeling ontbonden wordt, de vroegere vennoten de straf zullen ondergaan, dan wel of, wanneer hij een juridische gedaanteverandering heeft ondergaan⁽¹⁾ of zijn rechtspersoonlijkheid is kwijtgeraakt aan een nieuwe rechtspersoon (door overname of splitsing van een handelsvennootschap), het mogelijk is om de geldboete op de laatstgenoemde rechtspersoon te verhalen?

Die vragen zijn dermate belangrijk dat ze met de grootste ernst dienen te worden behandeld.

Artikel 13

Bij dit artikel komen de drie volgende vragen op :

1. Hoe kan een rechtspersoon die ontbonden en vereffend is nieuw leven worden ingeblazen?

2. Hoe kan die rechtspersoon gevolg geven aan de veroordelingen die jegens hem worden uitgesproken, als hij niet meer over enig vermogen beschikt?

3. Hoe kan de procesgemachtigde die overeenkomstig artikel 12 van het ontwerp wordt aangewezen naar behoren zorgen voor de verdediging van die rechtspersoon, die voor het overige over geen andere spreekbuis beschikt?

De Raad van State ziet niet in hoe die vragen naar behoren kunnen worden opgelost en concludeert daaruit dat die bepaling achterwege moet worden gelaten.

Artikel 16

Ten einde de doeltreffendheid van een strafrechtelijke procedure ten aanzien van een rechtspersoon veilig te stellen, wordt in de ontworpen bepaling de onderzoeksrechter gemachtigd tot het nemen van voorlopige maatregelen op voorwaarde dat in die zaak een onderzoek ingesteld is, er ernstige aanwijzingen van schuld bestaan en bijzondere omstandigheden de maatregel noodzakelijk maken.

Bepaalde voorlopige maatregelen kunnen gevolgen hebben voor het vermogen van een andere rechtspersoon of natuurlijk persoon. Dit geldt inzonderheid voor « het verbod van specifieke vermogensrechtelijke transacties ».

(1) Wanneer een vennootschap, opgericht in een van de rechtsvormen genoemd in artikel 2 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, een andere van die rechtsvormen aanneemt, blijft haar rechtspersoonlijkheid onveranderd voortbestaan in de nieuwe vorm (artikel 165 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen).

Parmi les dispositions de la loi du 12 mars 1998 relative à l'amélioration de la procédure pénale au stade de l'information et de l'instruction, les articles 28^{sexies} et 61^{quater} du Code d'instruction criminelle organisent une possibilité de recours contre les actes d'information ou d'instruction lorsque ceux-ci concernent des biens et lèsent des personnes.

Ne s'agissant pas à proprement parler de mesures d'information ou d'instruction, il serait souhaitable de prévoir que les mesures provisoires décidées par le juge d'instruction puissent également faire l'objet d'un recours similaire à celui organisé par les articles 28^{sexies} et 61^{quater}, précités.

Il y a lieu enfin de préciser ce que l'on vise exactement par les termes «transactions patrimoniales spécifiques».

Articles 17 et 18

Comme en ont convenu les délégués du ministre, le but poursuivi par de telles dispositions est de créer un casier judiciaire pour les personnes morales.

Le Conseil d'État constate cependant que les articles 600 et 601 du Code d'instruction criminelle ont été modifiés dans le cadre d'une vaste réforme concernant la création d'un casier judiciaire central(1). Or, à ce jour, bien que cette loi ait été adoptée au Parlement en 1997, elle n'a pas encore fait l'objet d'une publication au *Moniteur belge*.

Il convient de tenir compte de cette loi pour créer un casier judiciaire propre aux personnes morales.

OBSERVATIONS DE LÉGISTIQUE

Lors de la rédaction du texte nouveau, il faudrait tenir compte des règles de légistiques suivantes :

1. Lorsqu'un même texte modifie plusieurs textes antérieurs, il convient de diviser le texte modificatif en autant de chapitres qu'il y a de textes à modifier. Il est donc proposé de rédiger un chapitre premier consacré aux modifications du Code pénal, un chapitre II aux modifications du titre préliminaire du Code d'instruction criminelle et un chapitre III aux modifications apportées au Code d'instruction criminelle.

2. L'usage des tirets est à éviter (article 5, alinéa 3 nouveau; 7^{bis}, nouveau, article 41^{bis} nouveau).

3. Le caractère obligatoire d'une disposition se marque par le recours à l'indicatif présent et non au futur.

4. La rédaction de pratiquement tous les liminaires ne correspond pas aux règles établies par le traité de légistique formelle.

5. Pour des raisons évidentes de sécurité juridique, il faut éviter qu'un texte modificatif n'ait pour objet de déplacer des articles ou d'en changer le numérotage. Ces modifications peuvent entraîner de grandes difficultés eu égard aux références qui seraient faites à ces articles dans d'autres textes. Cette observation concerne en particulier l'article 16.

OBSERVATION FINALE RELATIVE AU TEXTE NÉERLANDAIS DU PROJET

Le texte néerlandais devrait être rédigé en tenant compte des observations faites dans la version néerlandaise du présent avis.

(1) Voir doc. Sénat, n° 1-663/1 à 6, 1996-1997.

Onder de bepalingen van de wet van 12 maart 1998 tot verbetering van de strafrechtspleging in het stadium van het opsporingsonderzoek en het gerechtelijk onderzoek, bieden de artikelen 28^{sexies} en 61^{quater} van het Wetboek van strafvordering de mogelijkheid om tegen opsporings- of onderzoekshandelingen beroep in te stellen wanneer deze op goederen betrekking hebben en aan personen schade berokkenen.

Aangezien het in dit geval niet echt om opsporings- of onderzoeksmaatregelen gaat, zou het wenselijk zijn om te bepalen dat tegen voorlopige maatregelen waartoe door de onderzoeksrechter wordt besloten, eveneens een soortgelijk beroep kan worden ingesteld als dat waarin door de voornoemde artikelen 28^{sexies} en 61^{quater} wordt voorzien.

Tot slot behoort te worden verduidelijkt wat wordt verstaan onder de woorden «specifieke vermogensrechtelijke transacties».

Artikelen 17 en 18

Het doel dat met dergelijke bepalingen wordt nagestreefd bestaat erin een strafregister voor rechtspersonen in te voeren. De gemachtigden van de minister zijn het hiermee eens.

De Raad van State merkt evenwel op dat de artikelen 600 en 601 van het Wetboek van strafvordering gewijzigd zijn in het kader van een grootse hervorming met betrekking tot het invoeren van een centraal strafregister (1). Welnu, hoewel deze wet in 1997 door het Parlement is goedgekeurd, is ze tot op heden nog niet bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad*.

Er behoort met die wet rekening te worden gehouden om een onderscheiden strafregister voor rechtspersonen in te voeren.

OPMERKINGEN VAN WETGEVINGSTECHNISCHEAARD

Bij de redactie van de nieuwe tekst, dient rekening te worden gehouden met de volgende wetgevingstechnische regels:

1. Wanneer eenzelfde regeling wijziging brengt in verschillende vroegere regelingen, is het geraden de wijzigingstekst in evenveel hoofdstukken in te delen als er regelingen gewijzigd moeten worden. Er wordt derhalve voorgesteld een hoofdstuk I te wijden aan wijzigingen van het Strafwetboek; een hoofdstuk II aan de wijzigingen van de Voorafgaande titel van het Wetboek van strafvordering en een hoofdstuk III aan de wijzigingen van het Wetboek van strafvordering.

2. Het gebruik van streepjes dient te worden vermeden (nieuw artikel 5, derde lid; nieuw artikel 7^{bis}, nieuw artikel 41^{bis}).

3. De bindende kracht van een bepaling wordt weergegeven door de onvoltooid tegenwoordige tijd en niet door de onvoltooid toekomstige tijd. Deze opmerking geldt in casu voor de Franse versie van het ontwerp.

4. De redactie van nagenoeg alle inleidende volzinnen beantwoordt niet aan de regels vastgelegd in de handleiding bij de wetgevingstechniek.

5. Om evidente redenen die verband houden met rechtszekerheid, dient erop te worden toegezien dat een wijzigingstekst er niet toe strekt artikelen te verplaatsen of te vernummeren. Zulke wijzigingen kunnen grote moeilijkheden opleveren als in andere teksten naar die artikelen verwezen wordt. Deze opmerking geldt in het bijzonder voor artikel 16.

SLOTOPMERKING OVER DE NEDERLANDSE TEKST VAN HET ONTWERP

Door de band genomen is de Nederlandse tekst uit een oogpunt van correct taalgebruik ondermaats. Vanwege de voorgaande

(1) Zie Stuk Senaat, nr. 1-663/1 tot 6, 1996-1997.

«Vanwege de voorgaande inhoudelijke opmerkingen worden in dit verband met het oog op een correct taalgebruik geen verdere tekstvoorstellen gedaan, maar wordt bij wijze van voorbeeld wel de aandacht gevestigd op taal- en andere fouten, dikwijls klakkeloze vertalingen uit het Frans, die bij een eventuele herschrijving van de tekst vermeden zouden moeten worden. Zo bijvoorbeeld zou in heel het ontwerp «strafrechtelijke verantwoordelijkheid» geschreven moeten worden in plaats van «strafrechtelijke aansprakelijkheid». In heel het ontwerp wordt ook misbruik gemaakt van de lijdende vorm van de onvoltooid verleden tijd, hoewel de voltooid tegenwoordige tijd van die lijdende vorm gebezigd zou moeten worden, bijvoorbeeld «... zijn gepleegd» in plaats van «... werden gepleegd» (o.m. artikel 2, het ontworpen artikel 5, eerste lid). De hierna volgende termen en formuleringen worden als niet correct aangemerkt of als niet-gebruikelijk: «omwille van de tussenkomst» lees: «wegens de betrokkenheid», (artikel 2, het ontworpen artikel 5, tweede lid), «wetens en willens» lees: «willens en wetens», (zelfde vindplaats), «Worden voor de toepassing ... niet als rechtspersonen beschouwd» lees: «Voor de toepassing van deze wet worden niet als ... beschouwd, (artikel 2, het ontworpen artikel 5, vierde lid), «maatschappelijk doel» lees: «doel van de rechtspersoon», (o.m. artikel 4, het ontworpen artikel 7bis), «vrijheidsberovende straf» lees: «vrijheidsstraf», (o.m. artikel 8, het ontworpen artikel 41bis), «de uitoefening van de strafvordering ... ingeval ... » lees: «het instellen van de strafvordering ... als», (artikel 12, het ontworpen artikel 2bis), «gerechtelijke lasthebber» lees: «procesgemachtigde, (zelfde vindplaats), «maatschappelijke zetel» lees: «zetel», (o.m. artikel 4), «in hoofde van» lees: «ten aanzien van», (artikel 16), «dan gebeurt die verzending» lees: «dan geschiedt die verzending» (artikel 18).

La chambre était composée de :

M. J.-J. STRYCKMANS, président;

MM. Y. KREINS et P. QUERTAINMONT, conseillers d'État;

MM. P. GOTHOT et J. VAN COMPERNOLLE, assesseurs de la section de législation;

Mme B. VIGNERON, greffier assumé.

Le rapport a été présenté par Mme P. VANDERNACHT, auditeur. La note du Bureau de coordination a été rédigée et exposée par Mme F. CARLIER, référendaire adjoint.

La concordance entre la version française et la version néerlandaise a été vérifiée sous le contrôle de M. J.-J. STRYCKMANS.

Le greffier,

B. VIGNERON.

Le premier président,

J.-J. STRYCKMANS.

inhoudelijke opmerkingen worden in dit verband met het oog op een correct taalgebruik geen verdere tekstvoorstellen gedaan, maar wordt bij wijze van voorbeeld wel de aandacht gevestigd op taal- en andere fouten, dikwijls klakkeloze vertalingen uit het Frans, die bij een eventuele herschrijving van de tekst vermeden zouden moeten worden. Zo bijvoorbeeld zou in heel het ontwerp «strafrechtelijke verantwoordelijkheid» geschreven moeten worden in plaats van «strafrechtelijke aansprakelijkheid». In heel het ontwerp wordt ook misbruik gemaakt van de lijdende vorm van de onvoltooid verleden tijd, hoewel de voltooid tegenwoordige tijd van die lijdende vorm gebezigd zou moeten worden, bv. «... zijn gepleegd» in plaats van «... werden gepleegd» (o.m. artikel 2, het ontworpen artikel 5, eerste lid). De hierna volgende termen en formuleringen worden als niet correct aangemerkt of als niet-gebruikelijk: «omwille van de tussenkomst» lees: «wegens de betrokkenheid», (artikel 2, het ontworpen artikel 5, tweede lid), «wetens en willens» lees: «willens en wetens», (zelfde vindplaats), «Worden voor de toepassing ... niet als rechtspersonen beschouwd» lees: «Voor de toepassing van deze wet worden niet als ... beschouwd, (artikel 2, het ontworpen artikel 5, vierde lid), «maatschappelijk doel» lees: «doel van de rechtspersoon», (o.m. artikel 4, het ontworpen artikel 7bis), «vrijheidsberovende straf» lees: «vrijheidsstraf», (o.m. artikel 8, het ontworpen artikel 41bis), «de uitoefening van de strafvordering ... ingeval ... » lees: «het instellen van de strafvordering ... als», (artikel 12, het ontworpen artikel 2bis), «gerechtelijke lasthebber» lees: «procesgemachtigde, (zelfde vindplaats), «maatschappelijke zetel» lees: «zetel», (o.m. artikel 4), «in hoofde van» lees: «ten aanzien van», (artikel 16), «dan gebeurt die verzending» lees: «dan geschiedt die verzending» (artikel 18).

De kamer was samengesteld uit:

De heer J.-J. STRYCKMANS, voorzitter;

De heren Y. KREINS en P. QUERTAINMONT, staatsraden;

De heren P. GOTHOT en J. VAN COMPERNOLLE, assessoren van de afdeling wetgeving;

Mevrouw B. VIGNERON, toegevoegd griffier.

Het verslag werd uitgebracht door mevrouw P. VANDERNACHT, auditeur. De nota van het Coördinatiebureau werd opgesteld en toegelicht door mevrouw F. CARLIER, adjunct-referendaris.

De overeenstemming tussen de Franse en de Nederlandse tekst werd nagezien onder toezicht van de heer J.-J. STRYCKMANS.

De griffier,

B. VIGNERON.

De eerste voorzitter,

J.-J. STRYCKMANS.